

Savas svetimas dainius

VIKTORIJA ŠEINA

Savas
svetimas
dainius

Adamas
Mickiewiczius
lietuvių literatūros
kanone (1883–1940)

MONOGRAFIJA

LIETUVIŲ
LITERATŪROS
IR TAUTOSAKOS
INSTITUTAS

Knygos leidybą pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-21-16).

Recenzentai:

doc. dr. Aurelijus Gieda

habil. dr. Beata Kalėba

prof. dr. Paulius Vaidotas Subačius

Kalbos redaktorė Erika Valčiukienė

Dailininkas Rokas Gelažius

Viršelis: Jono Šileikos paveikslas „Regėjimas“, 1925. LNDM

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Viktorija Šeina, 2021

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2021

ISBN 978-609-425-311-9

TURINYS

PRATARMĖ	7
ĮVADAS	11
TAUTAS STEIGIANTYS KANONAI	25
Kanono samprata	29
Kanono tyrimų sąvokos	33
Kultūrinės kanono funkcijos	37
DISKUSIJOS PRADŽIA (1883–1905)	43
Mickiewicziaus šimtmetis ir lietuvių kultūros ribų ženklėjimas	43
Mickiewicziaus vieta nacionalinės literatūros projekte	57
<i>Etnolingvistinė nacionalinės literatūros samprata</i>	59
<i>Dvikalbės nacionalinės literatūros samprata</i>	65
Mickiewicziaus vertimų atrankos principai	75
MICKIEWICZIAUS POZICIONAVIMAS LIETUVIŲ LITERATŪROS KANONE (1905–1940)	87
Mickiewicziaus įpėdiniai XX a. pradžios lietuvių literatūroje	91
Keliakalbės nacionalinės literatūros samprata	108
Mickiewicziaus mokykliniame kanone	121
Mickiewicziaus lituanizacija: etninis klausimas	135
Mickiewicziaus lituanizacija: vertimų „nulenkinimas“	148
Lietuviškoji Mickiewicziaus recepcija politinio konflikto dėl Vilniaus šviesoje	160
Lenkiškosios recepcijos atgarsiai Lietuvoje	171

Vertimų atranka ir interpretacinis kanonas	184
<i>Ponas Tadas</i>	184
<i>Konradas Valenrodas</i>	194
<i>Gražina ir „Živilė“</i>	201
<i>Vėlinės</i>	210
Memorializacija	213
<i>Įamžinimas tarpukario Vilniuje</i>	218
<i>Įamžinimas Lietuvos Respublikoje</i>	236
IŠVADOS	251
Santrumpos	260
Literatūros sąrašas	261
Šaltinių sąrašas	271
Archyviniai dokumentai	285
Iliustracijų sąrašas	286
Summary	289
Asmenų rodyklė	296

PRATARMĖ

Ši knyga skirta apmąstyti nevienareikšmį Adamo Mickiewicziaus (1798–1855) statusą XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje besiformavusiame lietuvių literatūros kanone. Tokio tyrimo svarbą įsisąmoninai analizuodama nacionalinės literatūros konceptualizavimo procesą lietuvių tautinio sąjūdžio ir Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu¹. Ši analizė parodė, kad daugiausia įtampų tiek aiškinantis lietuvių literatūros sampratą, tiek ir steigiant jos kanoną anuomet kėlė lenkakalbių istorinės Lietuvos rašytojų palikimas. Mickiewicziaus kūryba meninės vertės ir žinomumo aspektu yra reprezentatyviausia šio paveldo dalis, todėl ir ginčai dėl to, kas vadintina ar priskirtina lietuvių literatūrai, neretai įsiplieskdavo vertinant būtent šio poeto kūrybą. Taigi Mickiewiczius šioje knygoje pasitelktas kaip raktinė figūra, kurios vertinimas, pozicionavimas kanone (ar atvirkščiai – išstūmimas iš jo) leidžia analizuoti moderniosios lietuvių visuomenės kultūrinę savivoką². Tyrimo objektas – moderniosios

¹ Viktorija Šeina, „Die Konzeption der litauischen Nationalliteratur (von den 1890er bis zu den 1930er Jahren)“, *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 2018, 67 (2), p. 196–224.

² Šiuo leidiniu nesiekiami supažindinti skaitytoją su poeto biografija ar kūryba. Pastarąją funkciją sėkmingai išpildo gausios lietuvių kalba pasirodžiusios publikacijos (dėl vietos stokos pateikiami tik svarbiausi po 1990 m. pasirodę tyrimai): Mečislovas Jastrunas, *Adomas Mickevičius: Poeto laikas ir asmenybė*, iš lenkų k. vertė Dominykas Urbas, Kaunas: Spindulys, 1994; Arnoldas Piročkinas, *Devyneri Adomo Mickevičiaus metai*, Vilnius:

lietuvių kultūrinės tapatybės formavimosi procesas, atsiskleidžiantis analizuojamo laikotarpio Mickiewicziaus recepcijoje, jo kūrybos vertimų atrankoje, memorializacijos praktikoje ir kt. Kadangi kolektyvinės tapatybės ar savivokos raida yra sudėtingas, paprastai daugiaplotmis, įvairiakryptis ir netolydus procesas, šiuo tyrimu nesiekama pateikti vienareikšmį atsakymą į klausimą, kaip savo nacionalinę kultūrą apibrėžė modernioji lietuvių tauta, veikiau norima išsklaidyti vis dar gają nuomonę apie tariamai homogenišką tautinę ir kultūrinę tarpukario Lietuvos visuomenės savivoką. Etnolingvistinei lietuvių tapatybės sampratai alternatyvias XIX a. pabaigos – XX a. pirmos pusės savivokos formas Lietuvoje pastaruosius tris dešimtmečius ak-

.....

Vaga, 1995; Jonas Riškus, *Adomas Mickevičius ir Lietuva*, Vilnius: Vaga, 1996; Vytautas Kubilius, *Adomas Mickevičius: Poetas ir Lietuva: apybraiža*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998; Jacek Łukasiewicz, *Mickevičius*, iš lenkų k. vertė Algimantas Antanavičius, Vilnius: Baltos lankos, 1998; Reda Griškaitė, „Adomas Mickevičius – Teodoras Narbutas“, *Metai*, 1999, Nr. 3, p. 109–128; Nr. 4, p. 102–116; Dalia Satkauskytė, „Adomas Mickevičius ir jo idėjos moderniojoje Lietuvoje“, in: *Lietuvos kultūra: Romantizmo variantai: mokslinės konferencijos, skirtos Adomo Mickevičiaus 200-osioms gimimo metinėms, medžiaga, sudarė Aušra Jurgutienė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 104–116; Vita Gaigalaitė, „Adomo Mickevičiaus ‚Gražina‘: lietuviško romantizmo ištakos“, in: *Lietuvos kultūra: Romantizmo variantai*, p. 83–93; Vytautas Berenis, „Adomas Mickevičius ir dvi lietuviškumo tradicijos“, in: *Lietuvos kultūra: Romantizmo variantai*, p. 55–64; Vytautas Kubilius, „A. Mickevičius ir lietuvių romantizmas“, in: Idem, *Tautinė literatūra globalizacijos amžiuje: straipsnių rinkinys, atsakingoji redaktorė Indrė Žekevičiūtė*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003, p. 220–231; Brigita Speičytė, *Poeitinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje (Literatūra, t. 46 (1))*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 239–322; Nijolė Vaičiulėnaitė-Kašėlionienė, „Didžiųjų lietuvių byla‘ šiandien: Adomas Mickevičius, Oskaras Milošas ir Czesławas Miłoszas“, in: *Tapatybės problema XX amžiaus lietuvių literatūroje: mokslo straipsniai, sudarė Gitana Vanagaitė*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008, p. 9–25; Algis Kalėda, „Lietuvis lenkų literatūroje: tarp šventojo ir barbaro“, *Acta litteraria comparativa*, 2008, Vol. 3, p. 148–158; Algis Kalėda, *Mitų ir poezijos žemė: Lietuva lenkų literatūroje: monografija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 71–111.

tyviai tyrinėjo istorikai. Vis dėlto kultūrinėms tokių alternatyvių kolektyvinių tapatybių formavimo priemonėms (viena tokių – literatūrinis kanonas) ligi šiol dėmesio skirta palyginti mažai. Tuo pat metu vykusio Mickiewicziaus integravimo į lietuvių literatūros kanoną bei išstūmimo iš jo tyrimas atskleidžia modernėjančioje lietuvių visuomenėje vykusių skirtingų kolektyvinio identiteto formų įtampą ir tarpusavio konkurenciją.

Lietuvių humanitarikoje iki šiol dominuoja adaptuota poeto asmenvardžio forma (Adomas Mickevičius). Kaip žinia, lituanizuoti lietuvių kultūrai svarbių asmenybių vardų, pavardžių formas pradėta XIX a. pabaigos tautinio sąjūdžio laikotarpiu. Tai buvo dalis kultūrinės emancipacijos programos, kuria saviems ir svetimiams siekta parodyti, jog lietuviai turi ilgaamžę ir turtingą tautinę kultūrą. Siekdami išryškinti praeities epochų asmenybių lietuvišką kilmę, jų lotyniškai, lenkiškai ar vokiškai užrašytus asmenvardžius lietuvių spaudos bendradarbiai ne tik transliteravo ar transkribavo, bet ir bandė rekonstruoti lietuvišką jų skambesį keisdami šaknies ir (ar) priesagos fonografinę išraišką. Taip Martinus Mosvidius (Masvidius) lietuvių spaudos skaitytojams tapo žinomas kaip Martynas Mažvydas, Szymon Dowkont – kaip Simonas Daukantas ir pan. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje vykusios istorinių asmenvardžių lietuvinimo kampanija „užgriebė“ ir pavardes lietuvių kultūrai svarbių kitakalbių asmenų, kurie nebuvo lietuviai (pavyzdžiui, vokiečių kilmės Rytprūsių filologas Philippas Ruhigas (Philippus Ruhigius) imtas vadinti Pilypu Ruigiu) arba buvo lietuviai istorine (regionine), bet ne etnine prasme (kaip antai Maria Rodziewiczówna tapo Mare (Marija, Marijona) Radzevičiūte, Eliza Orzeszkowa virto Elze (Eliza) Ožeškiene). Atitinkamai lietuviškoje tautinio sąjūdžio spaudoje pagrečiui su originalia Mickiewicziaus vardo forma imta vartoti sulietuvintus variantus: Adomas Mickevičius, Adomas Mickevyčia, Adomas Mickus. Ilgainiui lenkiška, žemai-

tiška ir bepiesaginė poeto pavardės forma vis labiau traukėsi į paraštes ir tarpukariu visuotinai įsivyravo adaptuotas Adomo Mickevičiaus variantas. Neįžvelgdama svarių argumentų tęsti šio bei kitų lenkakalbių istorinės Lietuvos rašytojų asmenvardžių adaptavimo tradiciją, šiame tyrime vartoju originalias jų formas. Išimtį darau tik dvikalbiams, etnolingvistinį lietuviškąjį (žemaitiškąjį) savo tapatybės dėmenį aiškiai deklaravusiems XIX–XX a. autoriams, kaip Liudvikas Adomas Jucevičius (Ludwik Adam Jucewicz, 1813–1846) ar Juozapas Albinas Herbačiauskas (Józef Albin Herbaczewski, 1876–1944), ir (arba) paraleliai ir lenkišką, ir lietuvišką asmenvardžio formas naudojusiems autoriams, kaip Mykolas Römeris (Michał Römer, 1880–1945)³.

.....
³ Römeris savo vardo formą taikydavo prie publikacijos auditorijos, antai prancūzų kalba pasirodžiusius leidinius pasirašinėjo Michelio vardu: Michel de Romer'is, *L'évolution constitutionnelle de la Lithuanie*, Bucarest: Institut des arts graphiques „E. Marvan“, 1934; *La Juridiction dite „Statutaire“ en Lithuanie en ce qui concerne le Territoire autonome de Memel par Michel Romer'is*, Paris: s. n., 1936; Michel Romer'is, *L'organisation de l'Est Européen par voie de solidarité régionale et interrégionale*, Paris: Les éditions internationales, 1937.

Į V A D A S

Mickiewicziaus priklausymas lietuvių literatūros kanonui problema tapo XIX a. pabaigoje, kai aušrininkai ėmėsi brėžti moderniosios lietuvių tautos, o kartu ir jos kultūrinės savasties ribas. Esminį kultūros vaidmenį tautos identitetui formuoti pirmasis įvardijo Johannas Gottfriedas Herderis (1744–1803), specifinę tautinės bendruomenės kultūrą laikęs svarbiausiu tos bendruomenės narius siejančiu ir nuo kitų grupių skiriančiu bruožu. Herderio teorijoje individo priklausymas konkrečiai kalbinei kultūrinei bendruomenei laikomas prigimtinis ir todėl natūraliu, o kiekviena tautinė bendruomenė traktuojama kaip unikali ir vertinga⁴. Kultūrinio unikalumo argumentas apvertė Apšvietos epochoje galiojusią vienos globalios civilizacijos koncepciją, kuria remiantis pasaulis suvoktas dichotominiu būdu: kultūringieji *vs* laukiniai. Taip Herderio kultūros filosofija suteikė galimybę legitimizuotis iki tol kultūringomis nelaikytoms etninėms bendruomenėms ir iš esmės pakeitė socialinių grupių ir jų tapatybių sampratą, siūlydama visiškai naują politinės bendrystės viziją⁵. Herderio idėjų įkvėpti XIX a. intelektualai ir menininkai puolė gaivinti Europos etninių bendruomenių kolektyvinę indi-

.....
⁴ F.[rederick] M.[echner] Barnard, *Herder on Nationality, Humanity, and History*, Ithaca: McGill-Queen's University Press, 2003, p. 45–46.

⁵ John Hutchinson, *The Dynamics of Cultural Nationalism: The Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation State*, London: Allen & Unwin, 1987, p. 20.

vidualybę rinkdami ir viešindami unikalios jų kilmės, istorijos, kultūros, socialinių ir politinių praktikų šaltinius⁶.

Herderis ne tik sutapatino tautas su kalbinėmis bendruomenėmis, jis taip pat pabrėžė, kad iš kitų bendruomenių kiekviena išsiskiria savita, tik jai vienai būdinga vaizduote ir mąstymo būdu, t. y. *Nationalcharakter*, kuris pasireiškia visose tos tautos veiklos srityse, tiek papročiuose, tiek raštijoje. O poezijoje tautos dvasia mažiausiai varžoma ir todėl pasireiškia laisviausiai⁷. Tokiu būdu nacionalinė literatūra (ir tautosaka – mat Herderis nedarė esminės skirties tarp sakinio ir rašytinio žodžio meno⁸) įgijo privilegijuotą statusą kitų tautos veiklos sričių atžvilgiu kaip tariamai autentiškiausia tautinės dvasios pasireiškimo medija. Herderio susidomėjimas archajiška, civilizacijos neva dar nesugadinta baltų liaudies kūryba turėjo didelę reikšmę lietuvių bei latvių tautinei savivokai ir savivertei, prisidėjo prie jų tautinių sąjūdžių kilimo⁹. Taigi herderiškoji tautos dvasios apsi-reiškimo tautinėje kalboje ir ja sukurtoje literatūroje idėja, turėjusi išvaduoti vokiečius nuo prancūzų kalbos ir literatūros hegemonijos, XIX a. tapo įrankiu ir kitoms valstybingumo neįgijusioms Europos tautoms vaduotis nuo kultūrinės priklausomybės. Kalbą sutapatinęs su tauta, o poeziją – su tautos genijumi, kartu Herderis suteikė argumentą pripažinimo siekiančioms tautoms kelti savo kultūrinio ir politinio egzistavimo teises. Nacionaliz-

.....
⁶ John Hutchinson, „Re-interpreting Cultural Nationalism“, *Australian Journal of Politics and History*, 1999, Vol. 45, No. 3, p. 394.

⁷ [Johann Gottfried Herder], „Briefe zur Beförderung der Humanität“, in: *Herders Werke in fünf Bänden*, B. 5, 6. Auflage, Berlin, Weimar: Aufbau, 1982, p. 160.

⁸ Terminu *Poesie* Herderis vadino visus žodinio meno žanrus, įskaitant parables, pasakėčias, pasakas, mitus, legendas, visas dramos rūšis, taip pat įvairias eiles, kaip antai dainas, odes, balades ir epus. Žr. John Edwards, *Language and Identity: An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 170.

⁹ *Ibid.*, p. 174.

mo ideologijos paplitimas lėmė, kad XIX a. Europoje tapo įmanoma literatūra tautos, kuri neturi savo valstybės.

Herderio idėjomis sekusių vokiečių filologų pastangomis sukurtas nacionalinės literatūros konceptas XIX a. išplito visoje Europoje radikaliai pakeisdamas ligtolinę literatūros sampratą. Iki XVIII a. pabaigos literatūra buvo suvokiama kaip bendras Europos raštijos korpusas, nediferencijuojamas pagal tautas¹⁰. Laikotarpį tarp 1820–1920 m. Europoje Pascale Casanova yra pavadinusi literatūrinės tradicijos nacionalizacijos, arba Herderio revoliucijos, epocha. Ši revoliucija lėmė, kad idėja skirstyti literatūrą pagal tautines grupes imta traktuoti kaip savaime suprantama¹¹. Kadangi tauta tapo suvokiama kaip natūralus ir neišvengiamas literatūros horizontas, XIX a. nacionalinės literatūros istorijos imtos kurti tokiu būdu, kad taptų uždaras ir sau pakankamos, tariamai neturinčios nieko bendra su kaimyninėmis tautomis¹².

Nacionalinių literatūrų istoriografijos vėjus neaplenkė ir Lietuvos. Nors dar XVIII a. lietuvių kalbos puoselėtojai ir entuziastai Prūsijoje, o nuo XIX a. ir Rusijai priklausančioje Lietuvoje rinko bei skelbė lietuviškų raštų bibliografiją, lietuvių nacionalinės literatūros istoriografijos pradžia sutapo su tautinio sąjūdžio tautinės agitacijos laikotarpiu. XIX a. pabaigos – XX a. pradžios literatūros istoriografijoje akivaizdžiai matyti moderniosios lietuviybės simbolinių struktūrų kristalizacija bei kon-

¹⁰ Joep Leerssen, „Introduction: Philology and the European Construction of National Literatures“, in: *Editing the Nation's Memory: Textual Scholarship and Nation-building in Nineteenth-century Europe*, ed. by Dirk van Hulle, (*European Studies*, 26), Amsterdam: Rodopi, 2008, p. 15; Joep Leerssen, „Introduction: Writing National Literary Histories in the Nineteenth Century“, in: *Nation Building and Writing Literary History*, ed. by Menno Spiering, (*Yearbook of European Studies*, 12), Amsterdam, Atlanta: Rodopi, 1999, p. xiii.

¹¹ Pascale Casanova, *The World Republic of Letters*, transl. by M.[alcolm] B. DeBevoise, Cambridge: Harvard University Press, 2004, p. 75–81, 103–108.

¹² *Ibid.*, p. 105.

kurencija su istoriškai ankstesne lietuviybės forma – bajoriškąja LDK politinės tautos tapatybe. Literatūros tradicijos nacionalizavimo procese lietuviams, kaip jau minėta, didžiausių keblumų kėlė lenkakalbių istorinės Lietuvos rašytojų (tokių kaip Adamas Mickiewiczus, Władysławas Syrokomla (tikr. Ludwik Władysław Franciszek Kondratowicz), Józefas Ignacy Kraszewskis) kūryba. Jos negalėjai vienareikšmiškai įvardyti nei sava, nei svetima¹³.

XIX a. Europą užvaldę nacionaliniai judėjimai suformavo poreikį „atrasti“ savo tautos ištakas (pageidautina epine forma). Taip kilo autentiškų ar tariamų mitologinių pasakojimų užrašėjimo banga, o poetine kalba senuosius pasakojimus prikėlę rašytojai pripažinti nacionaliniais poetais (pavyzdžiui, suomis Elias Lönnrotas, užrašęs *Kalevalą* (1835–1849), arba latvis Andrejs Pumpurs, sukūręs poemą *Lāčplēsis* (1888)). Lietuvų tautinės mitologijos karštinė pasiekė XIX a. pradžioje ir stipriai paveikė visą to laikotarpio Vilniaus universiteto ugdytinių generaciją, įskaitant vadinamuosius Vilniaus romantikus su Adamu Mickiewicziumi priešakyje¹⁴. Jie ėmė ieškoti įkvėpimo ir medžiagos kūrybai buvusios LDK gyventojų – gudų (baltarusių) ir lietuvių – padavimuose, susidomėjo vietos žmonių kalba, papročiais, ikirikikščioniškosios LDK istorija. Ir taip vienas po kito buvo sukurti romantiniai LDK istorija arba lietuvių mitologija paremti epai: Mickiewicziaus *Grażina* (*Grażyna*, 1823), Konradas Valenrodas (*Konrad Wallenrod*, 1828), Felikso Bernatowicziaus *Pajauta*, *Lizdeikos duktė*,

.....
¹³ Beata Kalėba, *Rozdroże: Literatura polska w kręgu litewskiego odrodzenia narodowego*, Kraków: Universitas, 2016, p. 34.

¹⁴ Tautinės mitologijos karštinė istorinėse LDK žemėse reiškėsi visą XIX a. Prasidėjusi nuo Vilniaus universiteto dėstytojų sužadinto studentų bei absolventų susidomėjimo Lietuvos praeitimi, ji nenuslopo ir uždarius universitetą (po 1831-ųjų sukilimo) bei tęsėsi Vilniaus laikinosios archeologinės komisijos bei Vilniaus senienų muziejaus (abu įkurti 1855) veikloje. Daug dėmesio lietuvių mitologijai bei etnologijai teikė ir XIX a. pabaigos – XX a. pradžios tautinio sąjūdžio lietuviškoji spauda.

arba *Lietuviai XIV amžiuje (Pojata, córka Lezdejki, albo Litwini w XIV wieku, 1826)*, *Kraszewskio Vitolio rauda (Witolorauda, 1840¹⁵)*, *Syrokomlos Margiris (Margier, 1855)* etc. Tokiu būdu Lietuvoje, kaip ir visoje XIX a. Europoje, prasidėjęs istorinės literatūros (romanų, poemų, dramų) bumus patraukliu ir lengvai prieinamu būdu atvėrė istorijos žinias platesnei auditorijai¹⁶. Literatūra įgalino skaitytojus susitapatinti su pirmtakais patiriant tai, ką jie pergyveno. Susitapatindami su praeities didvyriais skaitytojai patys imdavo jaustis istorijos dalimi. Taip buvo sukurtas besitęsiantis tautos istorijos pasakojimas, kuriame konkretus skaitytojas taip pat jautė atliekąs savo vaidmenį¹⁷. Minėtų romantizmo srovės autorių poemose ir dramose sukurtas pirmąsio krašto egzotika žavintis viduramžių Lietuvos paveikslas pažadino vietos skaitytojų susidomėjimą savo krašto praeitimi bei įkvėpė pasididžiavimo savo kilme. Antai *Kraszewskio Vitolio rauda*, Jucevičiaus teigimu, Žemaitijos bajorams atstojo nacionalinį epą¹⁸.

Valstybingumo atmintį budinę Lietuvos romantikų tekstai žadino ne tik bajorijos, bet ir iš valstiečių kilusių lietuvių tauti-

.....
¹⁵ *Vitolio rauda* – Lietuvoje labiausiai išpopuliarėjusi *Kraszewskio* poetinės trilogijos *Anafielas* (1840–1845) dalis.

¹⁶ Plačiau apie tai: Brent O. Peterson, *History, Fiction, and Germany: Writing the Nineteenth-Century Nation*, Detroit: Wayne State University Press, 2005.

¹⁷ Lotte Jensen, „Literature as Access to the Past: the Rise of Historical Genres in the Netherlands, 1800–1850“, in: *Free Access to the Past: Romanticism, Cultural Heritage and the Nation*, Leiden, Boston: Brill, 2010, p. 131–132.

¹⁸ Apie Žemaitijos bajorų požiūrį į *Kraszewskio Vitolio raudą* Jucevičius *Žemaičių žemės prisiminimuose (Wspomnienia Żmudzi, 1842)* rašė: „[K]ažkokiu stebuklu atsirado čia keli egzemplioriai *Vitolio raudos*, kuri sužavėjo visus, net tuos, kurie savo gyvenime nieko, be kalendoriaus ir maldaknygės, nebuvo skaitę. O, čia geriausiai buvo suprastas autoriaus sumanymas, čia žmonės pakiliau įvertino tą poemą negu visos mūsų išymiausių estetų kritikos. Su karšta širdimi pasveikino žemaičiai *Vitolio raudą* kaip savo tėvynės padavimų lobyną, brangiausią prosenolių palikimą, kad atmintume juos!“ (Liudvikas Adomas Jucevičius, *Raštai*, redakcinė komisija Jurgis Lebedys, Meilė Lukšienė, Zenonas Slaviūnas, vertė Dominykas Urbas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 469.)

nio sąjūdžio veikėjų patriotizmą¹⁹. Tai, kad lietuvių kalbos vartojimą viešai ginti bei propaguoti stoję aušrininkai tėvynės meilės sėmėsi iš lenkakalbių autorių kūrybos, neturėtų stebinti. Iki XX a. pradžios – Vinco Pietario romano *Algimantas* (1904–1906), Vinco Krėvės dramų – lietuviškai sukurtų istorinių grožinių tekstų nebuvo. Todėl ir Marijampolės gimnazijos mokinys Jonas Basanavičius (1851–1927) Lietuvos praeitį pažino bei meilę savo kraštui užsidėgė greta istorinių veikalų skaitydamas Mickiewicziaus *Konradą Valenrodą* bei Syrokomlos *Margirį*²⁰. Kaip rašo Timothy Snyderis, Mickiewicziaus „Živilė“ („Żywila“, 1819), *Grażina* ir *Konradas Valenrodas* suteikė spalvų romantinės istoriografijos sukurtam šlovingam viduramžių Lietuvos pasakojimui²¹.

Europiniame kontekste atvejis, kai vietos gyventojų folkloru susidomėjęs kitakalbis visuomenės elitas pakloja pagrindus nacionaliniam judėjimui, nėra unikalūs. Baltijos vokiečiai bei Suomijos švedai daug prisidėjo „atrandant“ vietines liaudies tradicijas ir paverčiant jas „nacionalinėmis kultūromis“²². Akivaizdi Mickiewicziaus paralelė su Walteriu Scottu, kurį poetas, beje, mini *Baladžių ir romansų* (*Ballady i romanse*, 1822) pratarmėje kaip vieną iš Škotijos bardų, išpopuliarinusių savo krašto liaudies

¹⁹ [Jurgis Mikšas], M., Witolorauda, giesme iz padawimu Lietuwas, lenkiskai per J. J. Kraszewskį suraszita“, *Auszra*, 1883, Nr. 1, p. 18; [Andrius Vištelis-Višteliauskas], A. J. Vizstalius, „Apie apsireiszkima „Auszros“, *Vienybe Lietuvniku*, 1903, Nr. 23, p. 270; [Jonas Basanavičius], *D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija*, Vilnius: Lietuvių mokslo draugijos leidinys, 1936, p. 20; Stasys Matulaitis, *Atsiminimai ir kiti kūriniai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, p. 77–78 ir kt.

²⁰ „[T]rečioje klasėje esant man teko susipažinti [...] su Mickevičiaus, o vėliau ir Syrokomlės (Kondratavičiaus) poezijomis; šito pastarojo melancholiškos dainos ypač man patiko. „Konradą Valenrodą“, Syrokomlės „Margier“ daugybę kartų skaičiau ir kuone viską iš atminties atkartoti buvau išmokęs.“ ([Jonas Basanavičius], *D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija*, p. 20.)

²¹ Timothy Snyder, *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus 1569–1999*, New Haven, London: Yale University Press, 2003, p. 34.

²² E.[ric] J.[ohn] Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, p. 104.

kūrybą Anglijoje²³. Abiejų poetų kūryboje itin ryškus regionalumas darniai sugyvena su platesniu nacionaliniu identitetu (vienu atveju, su Didžiosios Britanijos, kitu – ATR piliečio tapatybe). Nors pasauliniu mastu kitakalbio autoriaus tapsmas tautiniu poetu nėra išimtinis atvejis (plg. švediškai rašęs Johanas Ludvigas Runebergas (1804–1877) yra nacionalinis suomių poetas²⁴), vis dėlto XIX a. Rytų ir Vidurio Europos imperijų nedominuojančios tautos savo nacionalinių judėjimų ideologiją grindė visų pirma tautine kalba ir liaudies kultūra. Todėl ir šio regiono tautų nacionaliniais dainiais tapo vietos liaudies kalba rašiusieji poetai (Karelas Hynekas Mácha, Sándoras Petöfis, Hristo Botevas, France Prešerenas, Janka Kupala, Tarasas Ševčenka etc.). Jų indėlis į literatūrinės vietos liaudies kalbos ištobulinimą, jos prestižo kūrimą buvo vienas iš svarbių minėtų poetų kanonizacijos aspektų²⁵. Šia prasme lietuvių bandymai integruoti Mickiewiczių į formuojamą lietuvių literatūros kanoną yra gana unikalus reiškinys²⁶.

²³ *Poezye Adama Mickiewicza*, t. 1, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1822, p. XL–XLI.

²⁴ Marjan Dović, Jón Karl Helgason, *National Poets, Cultural Saints: Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe (National Cultivation of Culture*, ed. by Joep Leerssen, Vol. 12), Leiden–Boston: Brill, 2017, p. 65.

²⁵ *History of Literary Cultures of the East-Central Europe*, ed. by M. Cornis-Pope, J. Neubauer, Vol. 4, Amsterdam: Benjamins, 2010, p. 11–39, 56–85; *Commemorating Writers in Nineteenth-Century Europe: Nation-Building and Centenary Fever*, ed. by Joep Leerssen, Ann Rigney, London: Palgrave Macmillan, 2014, p. 224–261.

²⁶ Iš etninių baltarusių žemių kilusio poeto kūryba stipriai paveikė XIX a. antroje pusėje – XX a. pirmoje pusėje baltarusių grožinės literatūros tradiciją formavusius rašytojus Vincentą Dunin-Marcinkevičių (Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч, lenk. Wincenty Dunin Marcinkiewicz), Franciszaką Baguševičių (Францішак Багушэвіч, lenk. Franciszek Bohuszewicz), Janką Kupalą (Янка Купала, tikr. Иван Луцэвіч), Jakubą Kolasą (Якуб Колаас, tikr. Канстанцін Міцкевіч) ir kt. (Mieczysław Jackiewicz, „Adam Mickiewicz – twórca kultury pogranicza“, in: *Adomo Mickevičiaus Lietuva (Darbų ir dienų Nr. 9 (18) atspaudas)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1999, p. 9–10.) Dėl vėlyvos baltarusių tautinės literatūros istoriografijos raidos iki 1920 m. įvykusios rytinės krašto dalies sovietizacijos ir vakarinės integravimo į Lenkijos Respubliką nesusėdusi susikurti tautinės literatūros koncepto nei aiškiai apibrėžti Mickiewicziaus santykio su baltarusių literatūra.

Grįžtant prie aušrininkų susižavėjimo Mickiewicziaus kūryba, reikia paminėti, kad trikalbėje (lietuviškai lenkiškai rusiškoje) kultūrinėje terpėje brendusi XIX a. pabaigos lietuvių inteligentija natūraliai (t. y. nejudama kalbos nei kultūros barjero) perėmė iš lenkų kalba rašytos Lietuvos literatūros patriotines idėjas, kurias vėliau transformuotu pavidalu perkėlė ir į tautinio sąjūdžio ideologinę programą. Įdomu, kad kunigaikščių Lietuvą romantizuojančiais lenkakalbių rašytojų kūriniais žavėjosi ne tik iš Rusijos imperijos ar (nominaliai savarankiškos, bet faktiškai Rusijos valdomos) Lenkijos karalystės kilę aušrininkai, bet ir kai kurie jų bendradarbiai Prūsijoje. Antai lenkų kalbos nemokėjęs Jurgis Mikšas pirmajame *Auszros* numeryje Andriaus Vištelio į lietuvių kalbą išverstą *Vitolio raudą* pavadino lietuvių tautos Biblija²⁷.

Nors lenkakalbių Lietuvos romantikų grožiniai tekstai, Juozo Tumo žodžiais tariant, išmokė pirmuosius lietuvių inteligentus „gerbti savo praeitį ir mylėti dabartį“²⁸, vėliau jiems tekęs uždavinys apibrėžti lietuvių nacionalinę kultūrą lėmė dilemą: ar minėtus kūrinius traktuoti kaip savą, ar kaip svetimą kultūrinį paveldą? Būtent todėl, kad modernus lietuvių nacionalizmas savo simboliką sėmė iš XIX a. Lietuvos bajorijos (ir užsienio filologų, folkloristų etc.) „atrastosios“ etninės valstiečių kultūros, pačių vietos bajorų kultūros *lietuviškumas* – pirmiausia dėl „svetimos“ kalbos²⁹ – imtas kvestionuoti. Šiuo tyrimu kaip tik

.....
²⁷ „Kas Grikonams Odisseja su Ilijada, Rimijonams Enejada, Zidams senasis testamentas, krikszczionims naujasis testamentas – tai mums, kaipo Lietuwiams, szita giesme Witolorauda, pirmoji dalis anos didziosios epepejos wardu Anapielas.“ ([Jurgis Mikšas], M., „Witolorauda, giesme isz padawimu Lietuwos, lenkiszka per J. J. Kraszewskį suraszita“, p. 18.)

²⁸ [Juozas Tumas-Vaižgantas], *Doc. p. e. J. Tumo Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas: Aušrininkų grupė: J. A. Vištelis, M. D.-Silvestravičius, T. Žičkus, J. Myliauskis*, Kaunas: Julija Stauskaitė, 1924, p. 8.

²⁹ Lenkų kalbos *svetimumas* yra tautinio sąjūdžio ideologijos konstruktas, pasitelktas agituoti lietuvių spaudos skaitytojus nebesigėdyti viešumoje vartoti gimtąją kalbą ir sustabdyti lietuvių moksleivijos bei studentijos

ir siekiu nustatyti, kokiais argumentais, prielaidomis ir kultūrinėmis praktikomis buvo paremtas Mickiewicziaus kūrybos (ne)priskyrimas lietuvių literatūrai. Kadangi šiuo klausimu lietuvių inteligentija intensyviai diskutavo nuo *Auszros* pasirodymo visą Pirmosios Lietuvos Respublikos gyvavimo laikotarpį, šiame tyrime apimamos chronologinės ribos nuo pirmojo *Auszros* numerio (1883), kuriame Basanavičius imasi spręsti Mickiewicziaus (ir kitų lenkakalbių Lietuvos rašytojų) tautybės klausimą, o lietuvių spaudoje pasirodo vis daugiau poeto kūrybos vertimų, iki pirmosios sovietinės okupacijos (1940) kaip istorinių geopolitinių kataklizmų ribos, nulėmusios naują nacionalinės lietuvių kultūros (taigi ir Mickiewicziaus kūrybos) traktuotės etapą. Jo ribose papildomai išskiriami 1883–1904 ir 1905–1940 m. laikotarpiai.

Pirmasis – tautinės agitacijos draudžiamoje lietuviškoje spaudoje – laikotarpis šiame tyrime įvardijamas kaip diskusijos dėl Mickiewicziaus priskyrimo lietuvių literatūrai pradžia. Spaudos draudimo ir lietuvių inteligentijos formavimosi sąlygomis nebūta intelektualinių, institucinių nei kitų resursų plačiai diskutuoti nacionalinio kanono formavimo ir lenkakalbių rašytojų priskyrimo jam klausimais. Nepaisant to, Mickiewicziaus šimtųjų gimimo metinių proga pasirodžiusios pavienės publikacijos šio tyrimo tema, taip pat išryškėję lietuvių literatūros istoriografijos, poeto biografijos ir kūrybos traktuotės bei vertimų atrankos principai padėjo pagrindą XX a. lietuviškosios Mickiewicziaus recepcijos tendencijoms.

1905–1940 m. laikotarpis istoriniuose lituanistikos tyrimuose paprastai skiriamas į 1905–1917 m. periodą, kaip politinių partijų kūrimosi ir politinės Lietuvos autonomijos siekio deklaravimo metą, ir 1918–1940 m., kaip nepriklausomos Lietuvos Respu-

.....
perėjimą į lenkų kalbos ir kultūros terpę. Šią asimiliaciją (o vėliau grįžimą prie lietuvių kalbos) asmeniškai patyrusiems tautinio sąjūdžio ideologams lenkų kalba toli gražu nebuvo svetima.

blikos gyvavimo metus. Šio tyrimo kontekste 1904–1905 m. riba reikšminga ir kaip spaudos draudimo panaikinimo, švietimo lietuvių kalba bei lietuviškų draugijų legalizavimo pradžia. Lietuvių mokslo draugijos steigimas (1907), poreikis kurti lietuvių kalbos ir literatūros programas pirmosioms lietuviškoms gimnazijoms suteikė papildomą impulsą diskutuoti dėl lietuvių literatūros kanono ir Mickiewicziaus pozicijos jame. 1918 m. riba ryškėja analizuojant labiausiai valstybės kontroliuojamą literatūros sklaidos terpę – mokyklines lietuvių literatūros ugdymo programas, taip pat savivaldos ir valstybinio masto Mickiewicziaus atminimo įamžinimo iniciatyvas. Kita vertus, esminė Mickiewicziaus integravimo į lietuvių literatūrą prielaida – keliakalbė lietuvių literatūros koncepcija, Mykolo Biržiškos sukurta ir paskleista dar XX a. 2-ajame dešimtmetyje (plačiau apie tai – toliau tekste). Šio svarbiausio Mickiewicziaus integruotojo į lietuvių literatūros kanoną *veiklos tęstinumas* nuo apytikriai 1910 iki 1940 m. paskatino atsisakyti papildomo laikotarpio skaidymo į periodą iki valstybingumo atkūrimo ir po jo.

Įvade privalu bent trumpai pakomentuoti darbe vartojamas tautinio sąjūdžio raidą žyminčias sąvokas. Lietuvos istoriografijoje sąvoka *tautinis sąjūdis* taikoma visam šimtmečio trukmės moderniosios lietuvių tautos formavimosi procesui: nuo vadinamojo kultūrinio jo etapo (XIX a. 3-iajame dešimtmetyje prasidėjusių lietuvių tautos ištakų paieškų, susidomėjimo lietuvių kalba ir žodine kūryba) iki politinės fazės (1905–1917 m., kai ėmė veikti oficialiai lietuvių tautai atstovavusi Lietuvos Taryba, kuri išreiškė „pagrindinių lietuvių politinių jėgų politinius siekius, tiesiogiai nukreiptus į valstybinės organizacijos kūrimą“³⁰).

.....
³⁰ Rimantas Miknys, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos valstybingumo tradicija lietuvių tautinio judėjimo politinėje programoje (teorinis ir praktinis aspektai)“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai (Lietuvos istorijos studijos, t. 7)*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 119.

Pereinamasis laikotarpis iš kultūrinio į politinį lietuvių tautinį sąjūdį (1883–1904), neretai vadinamas *Auszros (ir Varpo) gadyne*, atitinka Mirosłavo Hrocho sukurtos tautinių sąjūdžių periodizacijos B fazę, vadinamąją tautinės agitacijos laikotarpį, kai patriotinė inteligentija imasi priemonių įtikinti savo etninės grupės narius įsisažmoninti naują (moderniąją) tautinę tapatybę³¹. Tik į vieną ar du (tegu ir pagrindinius) tautinio sąjūdžio lietuvių periodikos leidinius nurodantis pavadinimas *Auszros (ir Varpo) gadyne* nėra tikslus, o Rimanto Miknio vartojamas terminas *pereinamasis etapas iš kultūrinės į politinę stadiją*³² atrodo perdėm ilgas ir nepatogus. Todėl tais atvejais, kai iš konteksto nėra aišku, kuris iš tautinio sąjūdžio etapų turimas omenyje, šiame darbe 1883–1904 m. tarpsnis įvardijamas Hrocho pasiūlyta sąvoka *tautinės agitacijos laikotarpis*. Atitinkamai 1905 m. pirmuoju legaliu lietuvių suvažiavimu Vilniuje (Didysis Vilniaus seimas) prasidėjęs tautinio sąjūdžio politinės raidos etapas, Hrocho periodizacijoje atitinkantis C fazę, bus vadinamas tyrėjo pasiūlyta tautinio sąjūdžio *masinės raidos laikotarpio* sąvoka³³.

Lietuvių visuomenės požiūrį į Mickiewicziaus literatūrinį paveldą įmanu tirti dviem rakursais: kaip dalį bendresnio klausimo apie nacionalinės literatūros koncepciją (t. y. kas laikytina lietuvių literatūra) ir kaip paties poeto ir jo kūrybos recepciją analizuojamo laikotarpio Lietuvoje. Šiame tyrime bus bandoma apimti abu minėtus aspektus, juolab kad analizuojamuose šaltiniuose jie susipynę ir sunkiai atidalijami. Taigi tyrimo šaltinių

.....
³¹ Mirosław Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, transl. by Ben Fowkes, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, p. 23–24; Mirosław Hroch, *Mažosios Europos tautos*, iš čekų k. vertė Vytautas Dekšnys, Vilnius: Mintis, 2012, p. 10, 40.

³² Rimantas Miknys, *op. cit.*, p. 118–143.

³³ Mirosław Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, p. 23; Mirosław Hroch, *Mažosios Europos tautos*, p. 10, 40.

imtis gana didelė: į ją patenka nagrinėjamo laikotarpio literatūros istoriografija, mokyklinės ir universitetinės lietuvių literatūros programos, vadovėliai, chrestomatijos, analitinės, proginės ir kitokio pobūdžio publikacijos apie Mickiewiczių ar jo kūrybą lietuvių periodikoje, poeto tekstų vertimai į lietuvių kalbą, meninė poeto recepcija ir jo kūrinių inscenizacijos, Mickiewicziaus jamžinimo iniciatyvos ir kt.

Medžiaga šiam tyrimui daugiausia rinkta naudojantis lietuviškų Mickiewicziaus vertimų ir tekstų apie jį bibliografinė rodykle³⁴. Lietuviškoji poeto recepcija tirta gana išsamiai. Dar XIX a. pradėta fiksuoti poeto kūrybos vertimus į lietuvių kalbą³⁵, studijas apie lietuviškuosius Mickiewicziaus vertimus ir recepciją poeto šimtųjų gimimo metinių proga (1955) paskelbė Vincas Mykolaitis-Putinas sovietinėje Lietuvoje³⁶ ir Vincas Maciūnas Jungtinėse Amerikos Valstijose³⁷. Jų tyrimus vėliau reikšmingai papildė Viktorija Daujotytė³⁸, Mieczysławas Jackiewiczus³⁹, Vytautas Kubilius⁴⁰, Jonas Riškus⁴¹, Algis Kalėda⁴²,

.....
³⁴ Adomas Mickevičius: *Bibliografinė rodyklė (Literatūra lietuvių kalba)*, sudarė Kazimiera Šiaudinienė, Jonas Riškus, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1981.

³⁵ [Juozas Adomaitis-Šernas], „Mickiewicz w literaturze litewskiej przez Budrysa“, *Kraj*, 1885, Nr. 46, p. 30–31.

³⁶ V.[incas] Mykolaitis-Putinas, *Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955.

³⁷ Vincas Maciūnas, „Adomas Mickevičius lietuvių literatūroje“, *Aidai*, 1955, Nr. 10, p. 413–429.

³⁸ Viktorija Daujotytė, „Adomas Mickevičius XIX a. lietuvių kultūroje“, in: Eadem, *Tautos žodžio lemtys*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 60–76.

³⁹ Mieczysław Jackiewicz, *Literatura polska na Litwie XVI–XX wieku*, Olsztyn: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie, 1993, p. 68–159.

⁴⁰ Vytautas Kubilius, *Adomas Mickevičius: Poetas ir Lietuva: apybraiža*, Vilniaus: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.

⁴¹ Jonas Riškus, *Lietuviškieji Adomo Mickevičiaus poezijos vertimai*, Vilnius: Vaga, 2002.

⁴² Algis Kalėda, „Lietuvis lenkų literatūroje: tarp šventojo ir barbaro“, *Acta litteraria comparativa*, 2008, Vol. 3, p. 148–158; Idem, *Mitų ir poezijos žemė*:

Beata Kalėba⁴³ ir Brigita Speičytė⁴⁴. Išsamią lietuviškosios mokyklinės ir universitetinės Mickiewicziaus recepcijos faktografiją (iki 1943) surinko Vladas Žukas⁴⁵. Visų čia suminėtų autorių veikalai tapo solidžiu fundamentu šiam tyrimui: juose surinkti empiriniai duomenys ir atlikta detali analizė leido kelti ambicingą uždavinį – rekonstruoti visuminį pusės šimtmečio trukmės lietuviškosios Mickiewicziaus kanonizacijos vaizdą. Bandant čiuopti poeto recepcijos ir nacionalinio kanono formavimo(si) sąveiką šiame tyrime taip pat remtasi istorikų Egidijaus Aleksandravičiaus⁴⁶ ir Dariaus Staliūno⁴⁷ publikacijomis, kuriose ligi šiol išsamiausiai aptarta Mickiewicziaus traktuotė moderniosios lietuvių tapatybės formavimo(si) aspektu. Pasak Staliūno, tautinio atgimimo lietuvių spaudoje išryškėjusios skirtingos pozicijos dėl Mickiewicziaus priklausymo „tautiniam lietuvių panteonui“ iš esmės atitinka to meto lietuvių identiteto variacijas. Pritardama šiai tyrėjo išvadai, vis dėlto esu linkusi atskirti poeto tautinės tapatybės ir jo priskyrimo lietuvių kultūrai klausimus. Kaip bus matyti toliau, argumentai, kuriais siekta išlaikyti poeto tekstus nacionalinės literatūros kanone ar palikti anapus jo, tik iš dalies

.....
Lietuva lenkų literatūroje: monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 71–111.

⁴³ Beata Kalėba, *op. cit.*

⁴⁴ Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje* (Literatūra, Nr. 46 (1)), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 239–322.

⁴⁵ Vladas Žukas, *Adomas Mickevičius Lietuvos mokyklose, 1908–1943*, Vilnius: Regnum fondas, 1999.

⁴⁶ Egidijus Aleksandravičius, „Tozsamosė Mickiewiczza w świetle historiografii litewskiej“, *Przegląd Wschodni*, 1999, t. V, Nr. 4 (20), p. 725–744; Idem, „Mickevičiaus identitetas lietuvių istoriografijoje“, in: *Adomo Mickevičiaus Lietuva*, p. 13–25.

⁴⁷ Darius Staliūnas, „Adomas Mickevičius ir tautinis lietuvių panteonas (XIX amžiaus antroji pusė – XX amžiaus pradžia)“, in: *Lietuvos kultūra: Romantizmo variantai*: mokslinės konferencijos, skirtos Adomo Mickevičiaus 200-osioms gimimo metinėms, medžiaga, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 65–82.

buvo susiję su rašytojo tautybės klausimu. Šio tyrimo naujumą (o kartu ir iššūkį) lemia siekis lietuvių kultūros istorijoje daug sykių keltą „Mickiewicziaus klausimą“ analizuoti bendrame nacionalinės literatūros koncepcijos ir jos kanono struktūros kontekste.

TAUTAS STEIGIANTYS KANONAI

XX a. 8-ajame dešimtmetyje humanitariniuose ir socialiniuose moksluose įvyko kultūrinis posūkis (*cultural turn*), rėmėsis metodologine nuostata, kad jokių socialinių procesų nei virsmų neįmanoma paaiškinti ignoruojant kultūros vaidmenį juose⁴⁸. Atitinkamai ir nacionalizmo tyrimai, kuriuose iki XX a. 9-ojo dešimtmečio tradiciškai dominavo politinių ir socialinių nacionalizmo prielaidų ir raidos analizė, galiausiai atsigręžė į kultūrinės šio reiškinių šaknis. Svarbų postūmį tam suteikė Benedicto Andersono studijoje *Įsivaizduojamos bendruomenės (Imagined Communities, 1983)* išsakyta idėja, kad XIX a. intelektualai įsivaizdavo ir įvaizdino moderniąsias tautas pasitelkdami konkrečius etninių bendruomenių kultūros ir istorijos elementus⁴⁹.

Paskutinius keletą dešimtmečių nacionalizmo studijose pastebimai matyti didėjantis dėmesys kultūrinėms nacionalizmo šaknims ir (ar) jo sklaidos praktikoms (čia minėtini Miroslavo

.....
⁴⁸ Geoff Eley, Ronald Grigor Suny, „Introduction: From the Moment of Social History to the Work of Cultural Representation“, in: *Becoming National: A Reader*, ed. by Geoff Eley, Ronald Grigor Suny, New York, Oxford: Oxford University Press, 1996, p. 21–23; Herbert Grabes, Margir Sichert, „Literaturgeschichte, Kanon und nationale Identität“, in: *Gedächtniskonzepte der Literaturwissenschaft: Theoretische Grundlegung und Anwendungsperspektiven*, hrsg. von Astrid Erll, Ansgar Nünning, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2005, p. 298.

⁴⁹ Benedict Anderson, *Įsivaizduojamos bendruomenės: Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 19.

Hrocho, Anthony D. Smitho, Johno Hutchinsono, Joepo Leersseno darbai). Kita vertus, nacionalizmo teorijose išlieka kultūrinio ir politinio nacionalizmo perskyra. Miroslovo Hrocho sukurtose ir šiandienos nacionalizmo tyrimuose plačiai išsigalėjusioje šios ideologijos raidos periodizacijoje intelektualų domėjimasis etnine kultūra ir siekiai ją atgaivinti, saugoti bei skleisti laikomi ankstyvąja nacionalinių judėjimų faze, kuri nutiesia kelią „tikram“, politiniam, nacionalizmui⁵⁰. Kultūrinis ir politinis nacionalizmo tipai skiriami ne tik pagal chronologinę ideologijos raidą, bet ir pagal funkcijas bei įsitraukiančių asmenų veiklos pobūdį. Manoma, kad kultūrinio nacionalizmo stadijoje intelektualai ir menininkai užsiima tautinės bendruomenės tapatybės, praeities pasakojimo bei istorinio likimo įvaizdinimu, o politinio nacionalizmo fazėje iniciatyvą perėmę visuomenininkai siekia politinės bendruomenės autonomijos.

Vis dėlto kultūrinio ir politinio nacionalizmų skirtis kai kuriems teoretikams kelia abejonių. Hutchinsonas pripažįsta, kad nacionalizmo ideologija visada išlaiko kultūrinę dimensiją, kuri neišnyksta tautinei bendruomenei įtvirtinus valstybingumą, o gali net ir sustiprėti, ypač kai prireikia sutelkti bendruomenę išorinės grėsmės ar vidinės krizės akivaizdoje⁵¹. Taigi nacionalizmas *visada* naudojasi kultūriniais argumentais (nacionaline kalba, etniniais simboliais, papročiais, kolektyvine atmintimi) gindamas tautos unikalumą ir teisę į autonomiją politinį būvį.

Iš kultūros istoriko perspektyvos į nacionalizmo studijas žvelgiantis Joepas Leerssenas bene pirmasis kultūros procesų analizei nacionalizmo tyrimuose suteikė lygiavertę svarbą lyginant su

.....
⁵⁰ Miroslav Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, transl. by Ben Fowkes, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, p. 22–24.

⁵¹ John Hutchinson, *The Dynamics of Cultural Nationalism: The Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation State*, London: Allen & Unwin, 1987, p. 41–42.

socialinių ir politinių reiškinių nagrinėjimu. Pasak tyrėjo, iš kitų ideologijų nacionalizmas išsiskiria tuo, kad savo politinę programą kuria ant kultūrinio idealo pamatų⁵². Savo tyrime kaip tik ir keliu klausimą, ar moderniosios lietuvių tautos kultūrinio idealo modelyje buvo vietos kitakalbiam Lietuvos literatūriniam paveldui, būtent Mickiewicziaus kūrybai. Nors įprasta manyti, kad tautinės agitacijos laikotarpiu ar bent jau Lietuvos Respublikos dvidešimtmečiu akivaizdžiai dominavo etnokultūrinis lietuvių kolektyvinės tapatybės modelis, tokį išankstinį įsivaizdavimą komplikuoja faktas, kad iki pat XX a. 4-ojo dešimtmečio vidurio Švietimo ministerijos aprobuotoje mokyklinėje ugdymo programoje Mickiewicziaus kūrybos nagrinėjimas buvo privaloma sudėtinė lietuvių literatūros programos dalis. Šis ir kiti tyrimo metu iš užmaršties prikelti literatūros istorijos faktai leidžia manyti, kad nacionalinės literatūros koncepcijos ir kanono raidos rekonstrukcija gali esmingai papildyti mūsų žinias apie lietuviškąjį nacionalizmą.

Literatūros vaidmenį formuojant tautinę ar kultūrinę bendruomenės tapatybę paranku tirti pasitelkiant tarpdalykinę literatūrinio kanono tyrimų discipliną⁵³. Ši palyginti jauna tyrimų sritis derina literatūros ir kultūros sociologijos, literatūros ir kultūros istorijos, literatūros didaktikos, recepcijos ir poveikio istorijos, atminties ir medijų tyrimų bei knygotyros metodus⁵⁴. Būtent šią metodologinę prieigą pasirinkau kaip patogų įrankį analizuoti Mickiewicziaus (kūrybos) statusą moderniosios Lietuvos literatūros kanone.

.....
⁵² Joep Leerssen, „Nationalism and the cultivation of culture“, *Nations and Nationalism*, 2006, Vol. 12, Issue 4, p. 562.

⁵³ Aleida Assmann, „Kanonforschung als Provokation der Literaturwissenschaft“, in: *Kanon Macht Kultur: Theoretische, historische und soziale Aspekte ästhetischer Kanonbildung*, hrsg. von Renate von Heydebrand, Stuttgart, Weimar: Metzler, 1998, p. 50.

⁵⁴ Ilonka Zimmer, *Umland im Kanon: Studien zur Praxis literararischer Kanonisierung im 19. und 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009, p. 30.

Literatūrinio kanono tyrimams impulsą suteikė XX a. 9-ajame dešimtmetyje JAV išiplieskę debatai dėl aukštųjų mokyklų literatūros programų ir chrestomatijų formuojamo kanono uždarmo: esą kanone deramai nereprezentuojama moterų kūryba, neatsispindi socialinė, rasinė, etninė ir kultūrinė visuomenės įvairovė⁵⁵. Feministinės kritikos, vadinamųjų mažumų tyrėjų, marksistų ir postruktūralistų inicijuoti kanono debatai, vėliau įgiję *kanono karų* (*canon wars*) pavadinimą, buvo susiję su kultūrinio pliuralizmo reikalavimu ir amerikietiškojo nacionalinio identiteto klausimais⁵⁶. Ankstesnis eurocentriškas ir vyrų rašytojų dominuojamas kanonas nebeatitiko pakitusio JAV visuomenės kultūrinio savivaizdžio. Kanoną traktuodami kaip šių dienų visuomenei primestą praeities galingųjų konstruktą, jo kritikai siekė išlaisvinti kultūrą ir visuomenę nuo kanono saugomo ortodoksiško pasaulėvaizdžio⁵⁷.

Nors *kanono karai* nekėlė klausimo dėl istorinių kanono atsiradimo sąlygų bei funkcijų ir didžia dalimi tebuvo diskusijos dėl institucinių literatūros dėstymo programų, jie atliko svarbų vaidmenį demitologizuojant vadinamąją „didžiąją tradiciją“ (*Great Tradition*). Iki tol įsivaizduotas kaip vienaskaitinis dydis, XX a. pabaigoje kanonas imtas suvokti kaip daugiskaitinis, daugiareikšmis ir daugiafunkcis sociokultūrinis konstruktas⁵⁸. Palaipsniui debatai dėl šiuolaikinės švietimo ir kultūros politi-

.....
⁵⁵ Plačiau apie JAV kanono karus žr. William Casement, *The Great Canon Controversy: The Battle of the Books in Higher Education*, New Brunswick: Transaction Publishers, 1996; Gregory Jay, *American Literature and the Cultural War*, Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1997; Lillian S. Robinson, *In the Canon's Mouth: Dispatches from the Culture Wars*, Bloomington: Indiana University Press, 1997.

⁵⁶ Henry Louis Gates, *Loose Canons: Notes on the Cultural Wars*, New York, Oxford: Oxford University Press, 1992, p. xi.

⁵⁷ Jan Gorak, *The Making of the Modern Canon: Genesis and Crisis of a Literary Idea*, London: Athlone, 1991, p. viii–ix, 1.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 253.

kos atvėrė kelią deskriptyviniams kanono tyrimams: nuo XX a. 10-ojo dešimtmečio pasirodė nemažai empirinių atvejo analizių ir platesnio pobūdžio istorinių rekonstrukcijų, leidžiančių giliau ir esmingiau pažinti kanono formavimo ir jo poveikio visuomenei mechanizmus. Metodologiniu požiūriu produktyviausi šiuo metu yra literatūros kanono tyrimai, genetiškai susiję su kultūros sociologijos tradicija, kuri suteikia įrankius išsamiai nagrinėti sąsajas tarp specifinių literatūros lauko ir platesnių nacionalinių, klasinių, grupinių interesų.

KANONO SAMPRATA

Nors dažniausiai kanono terminas taikomas tekstų korpusui, esama ir autorių kanonų, galimi stilių bei žanrų kanonai⁵⁹. Graikų kalbos žodis *κᾶνὼν* turi semitiškas šaknis. Pirminė jo reikšmė buvo stiebas, pagal kurio tiesumą ir ilgį kas nors matuota⁶⁰, taigi tai, ką mes vadiname masteliu arba skale; perkeltine prasme – taisyklė, idealas, modelis, norma. Kanono sąvoka antikos laikais vartota įvardyti įvairioms normoms, pavyzdžiui, taisyklingo žmogaus kūno vaizdavimo proporcijoms (Polikleto kanonas) arba teisingo mąstymo principams (Epikūro kanonas). Šia prasme kanonizacija suprastina kaip tradicijos formavimas, priskiriant kam nors autoritetą, t. y. pripažįstant matu, taisykle,

⁵⁹ Thomas Anz, „Einblicke in die literaturwissenschaftliche Kanonforschung: Von der Vorschrift zur Beschreibung – und zurück“, in: *Warum wir lesen, was wir lesen: Beiträge zum literarischen Kanon*, hrsg. von Olaf Kutzmutz, Wolfenbüttel: Bundesakademie für kulturelle Bildung Wolfenbüttel, 2002, p. 24.

⁶⁰ Hermann Korte, „K wie Kanon und Kultur: Kleines Kanonglossar in 25 Stichwörtern“, in: *Literarische Kanonbildung (Sonderband Text + Kritik. Zeitschrift für Literatur)*, hrsg. von Heinz Ludwig Arnold, Hermann Korte, München: Text + Kritik, 2002, p. 27; John Guillory, „Canon“, in: *Critical Terms for Literary Study*, ed. by Frank Lentricchia, Thomas McLaughlin, 2nd edition, Chicago, London: University of Chicago Press, 2006, p. 233.

gaire⁶¹. Ir tik krikščioniškojoje teologijoje, pasak Johno Guillory, atsirado dabartinei kanono sampratai būdinga reikšmingiausių tekstų rinkinio prasmė, t. y. Senajam ir Naujajam Testamentui priskirti autentiškiausiai, patikimiausiai laikomi veikalai, kuriuos Bažnyčia oficialiai įvardija esant krikščioniško tikėjimo pagrindu⁶². Pats Bažnyčios sprendimas paskelbti tam tikrus tekstus kanoniniais automatiškai reiškė, kad dalis tekstų buvo atmesta, palikta už kanono ribų⁶³. Pasaulietinei literatūrai kanono terminas imtas taikyti XVIII a., pirmiausia kalbant apie antikos kūrinius⁶⁴. Estetinis Vakarų kanonas (kaip fenomenas, bet ne sąvoka) plėtojamas nuo Renesanso ir nuo pat pradžių buvo viršnacionalinis, tik vėliau ėmė rasti nacionaliniai klasikai ir aplink juos formuojamas nacionalinis kanonas. Postūmį tam suteikė XIX a. pradėtos rašyti nacionalinių literatūrų istorijos⁶⁵. Kanono sąvoka tiek pasaulinės literatūros (*Weltliteratur*), tiek nacionalinės literatūros geriausių ar pavyzdinių kūrinių korpuso reikšme imta vartoti tik XIX a.

Istorinė literatūrinio kanono sąvokos giminytė su bibliiniu kanonu veikiau kenkia, nei padeda suprasti literatūrinio kanono esmę. Skirtingai nei religinis arba teisinis kanonas, suprantami kaip instituciškai fiksuotas tekstų rinkinys, literatūrinis kanonas – tai atviras ir lankstus tekstų korpusas, kuris atlieka kultūrinės informacijos išsaugojimo funkciją. Kaip išbaigtas sąrašas jis niekur ir niekada neegzistuoja, tegali būti analitiniu būdu

.....
⁶¹ Hermann Korte, *op. cit.*, p. 27.

⁶² John Guillory, „Canon“, p. 233.

⁶³ Harmut von Hentig, „Kanon – contra“, *Neue Sammlung*, 2005, 45 (1), p. 129.

⁶⁴ Günter Schweikle, „Kanon“, in: *Metzler Literaturlexikon. Begriffe und Definitionen*, hrsg. von Günter und Irmgard Schweikle, Stuttgart: Metzler, 1990, p. 232.

⁶⁵ Renate von Heydebrand, „Kanon Macht Kultur – Versuch einer Zusammenfassung“, in: *Kanon Macht Kultur*, p. 622; Lothar Ehrlich, Judith Schildt, Benjamin Specht, „Einleitung“, in: *Die Bildung des Kanons: Textuelle Faktoren – Kulturelle Funktionen – Ethische Praxis*, hrsg. von Lothar Ehrlich, Judith Schildt, Benjamin Specht, Köln: Böhlau, 2007, p. 11.

rekonstruojamas tam tikro laiko kultūroje iš daugybės kanono formavimo praktikų, kaip jų veiklos rezultatas. Taigi bendriausia prasme kanonas yra įvairių kanonizacinių veiksmų kompleksas.

Pasak Guillory, JAV akademinė debatai įkarštyje literatūrinį kanoną dekonstruoti ar net visiškai atmesti raginę kritikai nedarė skirties tarp literatūrinio ir biblinio kanono veikimo principų, tarsi kokia nors konkreti literatūrinė institucija – kaip Bažnyčia biblinio kanono atveju – syki ir visiems laikams būtų atrinkusi pavyzdinius tekstus, atitinkamai visus kitus palikdama už kanono ribų⁶⁶. Tačiau skirtingai nei biblinis, estetiniai kanonai nėra nei uždari, nei privalomi skaitytojų bendruomenei. Polivalentingumas yra vienas esminių literatūrinio kanono bruožų, o jo normatyvumas žymiai mažesnis nei religinio kanono. Joks literatūrinis kanonas nėra nustatytas kartą ir visiems laikams, lygiai kaip neegzistuoja ir viena konkreti institucija, atsakinga už kanono formavimą⁶⁷. Kanono kritikų apsiribojimas ideologinio šališkumo demaskavimu, Guillory nuomone, supaprastina bendruosius kanono formavimo procesus. Juos pajėgia atskleisti tik istoriniai empiriniai tyrimai, detalieji analizuojantys literatūros tekstų rašymo, sklaidos, reproduktivumo, skaitymo ir mokymo būdus⁶⁸. Nors akivaizdu, kad egzistuoja disbalansas tarp kanone reprezentuojamų ir nereprezentuojamų socialinių grupių, beveik visais atvejais priežastys, kodėl kai kurios autorių grupės kanone reprezentuojamos ryškiau nei kitos, veikiausiai susijusios su žinių ir galios pasiskirstymu toje konkrečioje visuomenėje nei su tendencingomis leidėjų ar tyrėjų preferencijomis⁶⁹. Taigi kanono tyrėjai turi atsižvelgti į specifines socialines ir politines sąlygas,

.....
⁶⁶ John Guillory, *op. cit.*, p. 234.

⁶⁷ *Ibid.*, p. 237.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 238.

⁶⁹ Philipp Löffler, „Introduction: The Practice of Reading and the Need for Literary Value“, in: *Reading the Canon: Literary History in the 21st Century*, ed. by Philipp Löffler, Heiderlberg: Universitätsverlag Winter, 2017, p. 10.

kuriomis konkrečios visuomenės grupės įgijo teisę dalyvauti kultūrinės produkcijos lauke arba jos neįgijo.

XX a. paskutinį dešimtmetį atėjo laikas istorine analize grįstiems teoriniams tyrimams, kurie vedė prie esmingai naujos literatūrinio kanono sampratos. Ji vaizdžiai atskleista Renate von Heydebrand sudaryto kanono tyrimų rinkinio pavadinimu *Kanon Macht Kultur*⁷⁰, kurį galime perskaityti dvejopai: *Kanonas kuria kultūrą* arba *Kanonas, galia, kultūra*. Rinkinio pavadinimo ambivalentiškumas žymi naują kanono tyrimų etapą, čia buvo konceptualizuotas gilesnis teorinis žvilgsnis, kanono reiškinių pristatęs ne tik kaip kultūrinės prasmės kontroliuojantį, bet ir kaip tas prasmes kuriantį mechanizmą⁷¹. XX a. 10-ajame dešimtmetyje pasirodę Guillory, Heydebrand, Simone Winko ir kitų autorių tyrimai⁷² konceptualizavo teorinį žvilgsnį į literatūrinio kanono reiškinių bei sukūrė jo tyrimams reikalingą terminiją ir metodologinį instrumentarijų.

.....
⁷⁰ *Kanon Macht Kultur: Theoretische, historische und soziale Aspekte ästhetischer Kanonbildung*, hrsg. von Renate von Heydebrand, Stuttgart, Weimar: Metzler, 1998.

⁷¹ Leonhard Herrmann, „Kanon als System. Kanondebatte und Kanonmodelle in der Literaturwissenschaft“, in: *Die Bildung des Kanons*, p. 22.

⁷² John Guillory, *Cultural Capital: The Problem of Literary Canon Formation*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1993; Idem, „Canon“; Renate von Heydebrand, „Probleme des ‚Kanons‘ – Probleme der Kultur- und Bildungspolitik“, in: *Germanistik, Deutschunterricht und Kulturpolitik (Vorträge des Augsburger Germanistentages 1991, Band 4)*, hrsg. von Johannes Janota, Tübingen: Niemeyer, 1993, p. 3–22; Idem, Simone Winko, *Einführung in die Wertung von Literatur: Systematik – Geschichte – Legitimation*, Paderborn: Schöningh, 1996; Renate von Heydebrand, „Kanon Macht Kultur – Versuch einer Zusammenfassung“; Eadem, „Kanon und Kanonisierung als ‚Probleme‘ der Literaturgeschichtsschreibung – warum eigentlich?“, in: *Kanon und kanonisierung als Probleme der Literaturwissenschaftsschreibung: Interpretation und Interpretationsmethoden (Akten des X. Internationalen Germanistenkongresses Wien 2000, Band 8)*, hrsg. von Peter Wiesinger, Bern: Peter Lang, 2003, p. 15–20; Simone Winko, „Literarische Wertung und Kanonbildung“, in: *Grundzüge der Literaturwissenschaft*, hrsg. von Heinz Ludwig Arnold, Heinrich Detering, 4. Auflage, München: Deutscher Taschenbuch Verlag,

KANONO TYRIMŲ SAŲOKOS

Esama ne vieno kanono apibrėžimo, bet visi jie vienaip ar kitaip susiję su literatūros vertinimu ir atranka⁷³. Svarbi teorinė kanono tyrimų išėities nuostata – literatūros vertinimą traktuoti kaip socialinį veiksmą⁷⁴. Pats savaime literatūros tekstas nėra nei vertingas, nei bevertis: vertę jam suteikia arba jos nesuteikia suvokėjas, pasiremdamas tam tikrais vertinimo kriterijais. Taigi teksto vertė priklauso nuo to, ar jis atitinka jam taikomus kriterijus ir kokių mastu⁷⁵. Kriterijai, pagal kuriuos kanoniniai tekstai atrenkami ir interpretuojami, varijuoja priklausomai nuo istorinio laiko ir kultūros: juos veikia ir meno sampratos kaita, literatūriniai debatai, ir bendrieji kultūriniai ir socialiniai pokyčiai⁷⁶. Kita vertus, Winko ir Heydebrand išskiria keletą meninių teksto ypatybių, kurios visais laikais potencialiai didino tikimybę konkrečiam kūrinii patekti į kanoną⁷⁷.

.....
2001, p. 585–600; Eadem, „Literatur-Kanon als invisible Hand-Phänomen“, in: *Literarische Kanonbildung (Text + Kritik. Zeitschrift für Literatur)*, hrsg. von Heinz Ludwig Arnold, Hermann Korte, München: Text + Kritik, 2002, p. 9–24; Hermann Korte, „K wie Kanon und Kultur: Kleines Kanonglossar in 25 Stichwörtern“, p. 25–38; Idem, „Meine Leserei war maßlos“: *Literaturkanon und Lebenswelt in Autobiographien seit 1800*, Göttingen: Wallstein, 2007.

⁷³ Simone Winko, „Literarische Wertung und Kanonbildung“, p. 585.

⁷⁴ Renate von Heydebrand, Simone Winko, *op. cit.*, p. 79–110.

⁷⁵ Simone Winko, *op. cit.*, p. 586.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 596; Klaus Zeyringer, „Die Kanonfalle: Ästhetische Bildung und ihre Wertelisten. Literatursoziologischer Essay“, *Zeitschrift für Literatur- und Theatersoziologie*, 2008, Nr. 1, p. 74. Kaip literatūrinio vertinimo istorinę kaitą liudijantis pavyzdys minima Denis Diderot ir Jeano de Rond d’Alembert’o *Enciklopedija (Encyclopédie, 1751–1772)*, kurios straipsnyje apie romano žanrą neužsiminta nei apie François Rabelais, nei apie Miguelio de Cervanteso ar Jonathano Swifto kūrinius, t. y. į akiratį nepateko pamatiniai pastaruosius pora šimtų metų romano žanro sampratą formuojantys tekstai. (Klaus Zeyringer, *op. cit.*, p. 72.)

⁷⁷ Prie tokių teksto meninių ypatybių priskiriamas daugiareikšmiškumas (tekstas turi daug reikšmės lygmenų, kontekstualizavimo galimybių tiek teksto viduje, tiek už jo ribų, taip pat aktualizavimo galimybių įvairioje istorinėje tikrovėje), koherentiškumas (visos teksto dalys tiek formaliai, tiek

Nors Winko pripažįsta, kad egzistuoja institucijos, tikslingai užsiimančios kanono priežiūra (ryškiausias tokios institucijos pavyzdys – mokyklinė arba universitetinė literatūros programa), į kanono tyrimus įveda ir naują faktorių – kanono formuotojus, kurie, patys to nereflektuodami, atlieka veiksmus, prisidedančius prie kanono konsteliacijos (knygų leidyba ir prekyba, bibliotekų fondų kaupimas, literatūros tekstų inscenizacija ir ekranizacija). Taigi kanonas, Winko teigimu, atsiranda kaip įvairių tarpusavyje nesusijusių kanonizacinių veikslių kompleksas rezultatas: vieni tų veikslių kanono formavimo neįsisąmonina kaip galutinio savo veiklos rezultato, kiti gi formuoja ir įtvirtina kanoną tikslingomis priemonėmis⁷⁸.

Kanonizacinėmis vadinamos tokios institucijos, kurios dalyvauja kanoninių objektų atrankos ir perdavimo kitoms kartoms procese ir daro įtaką literatūrinio kanono formavimui. Skirtingai nei biblinį, literatūrinį kanoną formuoja labai skirtingos kanonizacinės institucijos: mokykla, universitetas, literatūros kritika, teatro repertuaras, knygų rinka, bibliotekos, paminklai, muziejai etc. Šios institucijos nekuria subalansuotos sistemos, bet išplėtoja skirtingas kanonizacines praktikas⁷⁹. Pasak Ilonkos Zimmer, analizuojant kanonizavimo praktikas reikėtų atsižvelgti į interkomunikacinę, įvairių institucijų vykdomų, kanonizacinių praktikų sąveiką, nes tik ji pajėgi atskleisti kanoną formuojančią dinamiką⁸⁰. Taip pat svarbu suvokti, kad institucijos pobūdis ir vykdomos funkcijos lemia, kad jos formuojamas kanonas gali skirtis nuo kitų institucijų

.....
turinio prasme susijusios viena su kita; tokiu būdu bet kokiuose interpretaciniuose kontekstuose tekstas išliks koherentiškas), originalumas (šiam kriterijui nusakyti vartojami sinonimai: inovatyvumas, normų laužymas ir pan.). (Renate von Heydebrand, Simone Winko, *op. cit.*, p. 116–121.)

⁷⁸ Simone Winko, „Literatur-Kanon als invisible Hand-Phänomen“, p. 11.

⁷⁹ Ilonka Zimmer, *op. cit.*, p. 31.

⁸⁰ *Ibid.*, p. 47.

kuriamų normatyvinių literatūros verčių. Antai mokyklinis kanonas skirsis nuo universitetinio (akademiniio), nes literatūros pamokai gali būti keliami specifiniai tikslai – ne tik diegti mokiniams supratimą apie literatūros kaip meno rūšies specifiką ir jos istorinę raidą, bet ir morališkai ugdyti bręstančią asmenybę, stiprinti tautinę ir pilietinę tapatybę, perteikti istorinį pasakojimą etc.

Heydebrand išskiria tris kanonų rūšis:

- 1) Pavyzdinis kanonas (*Musterkanon*) apima pasaulinės reikšmės literatūros kūrinius arba autorius. Šis kanonas sąlyginai stabilus. Nors ir nesudaro tvirtos, nekintamos konsteliacijos, tačiau dėl jo daugiau mažiau sutaria kūrėjai ir mokslininkai. (Nors Mickiewiczius neabejotinai priklauso Vakarų literatūros kanonui, savo tyrime šios jo pozicijos plačiau neanalizuočiau, nors visiškai jos ir neapeisiu.)
- 2) Reprzentaciniai kanonai (*repräsentierende Kanones*) sudaromi socialinio konsensuso būdu pagal įvairius aspektus. Kaip pavyzdys minimi nacionalinių ir politinių vienetų kanonai, konkrečia kalba parašytos literatūros kanonai, įvairių mažumų kanonai. (Būtent šia reikšme kanono sąvoką vartojau analizuodama Mickiewicziaus (kūrybos) statusą modernėjančioje Lietuvoje.)
- 3) Taikomieji kanonai (*anwendungsbezogene Kanones*) nėra griežtai atribojami nuo reprezentacinių kanonų. Jie sudaromi pagal specifinius konkrečios institucijos poreikius, kaip antai autorių atranka žinyrams, leidybinis kanonas, antologijų kanonas, tekstų atranka literatūros programoms etc. Konkrečių (švietimo, leidybos) institucijų įtvirtinamų kanonų tarpusavio koreliacija su kitomis kanonizacijos praktikomis (literatūros kūrinių atranka inscenizacijai, ekranizacijai, rašytojų įamžinimas gatvėvardžiuose etc.) leidžia išryškėti reprezentaciniam kanonui.

Reprezentacinis kanonas (toliau šiame tyrime vadinamas tiesiog kanonu) niekur ir niekada neegzistuoja baigtiniu pavidalu, jį įmanoma rekonstruoti tik retrospektyviai iš įvairių socialinių ir kultūrinių praktikų, tokių kaip knygų leidyba, literatūros kritika, mokyklinės ir universitetinės literatūros programos, literatūros kūrybinių inscenizacija ir ekranizacija, materialusis ir performatyvusis įamžinimas etc.

Kanone, kaip ir pačioje literatūroje, įkūnytos labai įvairios vertybės: kognityvinės, etinės, estetiškos, emocinės etc. Tačiau visas šias vertes kanonas turi savyje tik *in potentia*. Konkrečios vertybės bendruomenei perteikiamos kriterijų katalogo ir kanonizuotų reikšmių pavidalu. Todėl Heydebrand išskiria sąvokas *materialusis* (*materialer Kanon*) ir *interpretacinis kanonas* (*Deutungskanon*). Materialusis kanonas (konkretus tekstų korpusas) neturi normatyvinės galios, ją suteikia literatūros istorikų, kritikų, mokytojų etc. vertinimai. Tik jų dėka šis kanonas veikia kaip norma. Sąvoka *materialusis kanonas* nurodo į fiksuotą literatūrinio kanono tekstų fondą, taip pat į grupę autorių, kuriems tam tikru laikotarpiu buvo suteiktas kanoniškumo statusas⁸¹. Interpretacinis kanonas apibrėžia kanoninius metodus ir interpretacijas, pagal kurių kriterijus materialusis atitinkamo laikotarpio kanonas interpretuojamas ir vertinamas. Tokiu būdu sukuriama konkreta teksto fiksuotų reikšmių suma, kuri užtikrina vyraujantį teksto ir autoriaus supratimą ir taip kanonizavimo procese išpildo stabilizuojančią funkciją⁸². Interpretacinis kanonas gali apimti nuorodas, kurias pateikia mokyklinis mokymosi tikslų aprašas arba universiteto studijų programos nusistatytos tam tikros skaitymo technikos. Materialiojo kanono sąlyginiam stabilumui oponuoja interpretacinio kanono

.....

⁸¹ *Ibid.*, p. 37–38.

⁸² Simone Winko, „Literarische Wertung und Kanonbildung“, p. 597; Ilonka Zimmer, *op. cit.*, p. 38.

lankstumas. Tai paaiškina, kodėl, nors visą laiką skaitomi bei interpretuojami tie patys tekstai, pačios interpretacijos skiriasi. Tokiu būdu kanonas geba patenkinti tiek kultūrinio stabilumo, tiek kaitos poreikį⁸³.

KULTŪRINĖS KANONO FUNKCIJOS

Kanono sąvoka iš esmės numato tam tikrą grupę arba bendruomenę, nes neišvengiamai kelia klausimą „kanoniškas kam?“. Europiečiui kanoniškas tekstas nebūtinai bus kanoniškas azi-jiečiui, jau nekalbant apie nacionalinius konkrečių bendruomenių kanonus. Taigi kanonas visada galioja konkrečios kultūros ribose kaip dinamiškas sociokultūrinis atrankos procesas, legiti-muojantis bendruomenės vertes, formuojantis kolektyvinį iden-titetą ir nurodantis bendruomenės veiksmus ateityje⁸⁴.

Nors atskirų bendruomenės narių lektūra įvairuoja, esama bazinio tekstų korpuso, su kuriuo (paprastai švietimo institucijose) yra daugiau ar mažiau susipažinę dauguma kelių kartų tos bendruomenės narių. Kanoninių tekstų reikšmės, įvaizdžiai ir simboliai apsigyvena bendruomenės narių sąmonėje jiems apie tai nė nesusimąstant. Tapęs bendruomenės kolektyvinės kultūrinės sąmonės dalimi šis tekstų korpusas įgalina jų tapatini-mąsi su bendromis patirtimis ir vertybinėmis nuostatomis bei nutiesia bendrystės saitus tarp konkrečios grupės narių, tampa jų komunikacijos pagrindu. Taigi kanonas formuoja bendruomenę konkrečiu istoriniu momentu apibrėždamas jos narių kolektyvinę tapatybę tam tikru tekstų korpusu, kuris tuo pat metu steigia grupės verčių sistemą ir yra jos atspindys, vertini-

.....
⁸³ Thomas Anz, *op. cit.*, p. 24–25.

⁸⁴ Friederike Worthmann, „Literarische Kanones als Lektüremacht. Systematische Überlegungen zum Verhältnis von Kanon(isierung) und Wert(ung)“, in: *Kanon Macht Kultur*, p. 9.

mo prielaida ir rezultatas, nuolat kinta ir kartu turi universalizavimo tendenciją⁸⁵.

Bendruomenės saviidentifikacijos ir normatyvinės verčių sistemos poreikis lemia vidinę kanono struktūrą, kuri įsivaizduotina kaip savitais dėsniais pagrįstas naratyvas⁸⁶. Paprastai tariant, kanono formavimas paremtas skirtingų autorių ir tekstų *visuma*, o ne atskirais tekstaais ir autoriais. Tam tikras vertybinis kodas nulemia vidinę kanono konstrukciją; kintant kodui, keičiasi ir pats kanonas. Minėtas kodas nėra absoliuti, aistorinė norma, veikiau kriterijų visuma, kuri istorinėje raidoje užtikrina kanono stabilumą, bet ir lankstumą⁸⁷. Idealiu atveju kanono tyrimai turėtų vykti hermeneutinio rato principu: aiškinamasi, kaip vienas kuris tekstas pateko į kanoną (ar, atvirkščiai, buvo iš jo išstumtas), bandant suvokti, kokie bendri kanono formavimo mechanizmai nulėmė to konkretaus teksto priėmimą (ar atmetimą); ir atvirkščiai – tik suvokus kanono formavimo kriterijus, jo vidinę hierarchiją ir naratyvą, įmanoma paaiškinti konkretaus teksto patekimo į kanoną ar išstūmimo iš jo priežastis.

Literatūros kanonas ne tik apibrėžia bendruomenės tapatybę, bet ir steigia kolektyvinę jos atmintį, atlieka kultūrinės informacijos išsaugojimo funkciją⁸⁸. Atrankos būdu į kanoną sugulę pavieniai tekstai tampa *naudoti tinkama praeitimi (usable past)*, t. y. praeitį su dabartimi prasmingai siejančia kolektyvinės atminties forma⁸⁹. Tokiu būdu kanonas nutiesia gijas ne tik tarp dabar-

.....
⁸⁵ Clemens Ruthner, „Das Neue ist nicht zu vermeiden.“ Der Literaturkanon zwischen Ästhetik und Kulturökonomie – eine Theorieskizze“, in: *Der Kanon – Perspektiven, Erweiterungen und Revisionen (Stimulus: Mitteilungen der Österreichischen Gesellschaft für Germanistik 2007)*, hrsg. von Jürgen Struger, Wien: Praesens Verlag, 2008, p. 37.

⁸⁶ Leonhard Herrmann, *op. cit.*, p. 28–32.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 39.

⁸⁸ Ilonka Zimmer, *op. cit.*, p. 34.

⁸⁹ Jan Gorak, *op. cit.*, p. 87–88.

ties bendruomenės narių, jis apjungia visas praeities kartas nuo mitinės bendruomenės pradžios (todėl didžiulį kanoninį svorį įgyja tautos atsiradimo pasakojimai, legendiniai ištakų epai) ir nužymi kelią į ateitį (per bendruomenės etinius idealus ir istorinę misiją postuluojančius tekstus). Heydebrand išskiria tris esmines kanono realizuojamas kultūrinės simbolines funkcijas: 1) grupės arba bendruomenės savivaizdis ir socialinės tapatybės steigimas (kanonas reprezentuoja grupės normas ir vertes, kurios tą grupę ir subūrė); 2) grupės įteisinimas ir atribojimas nuo kitų grupių (legitimacijos funkcija); 3) veiksmų orientavimas (kanonizuojami tekstai, formuojantys estetines normas, moralės sampratą ir elgesio taisykles, į kurias galėtų orientuotis grupės arba bendruomenės nariai). Taigi kanonas esmingai skiriasi nuo privačių literatūrinių preferencijų rinkinio: tam, kad kanonas atliktų savo kaip kultūrinės normos funkciją, jis turi būti pripažįstamas, priimtas bendruomenės narių ir išlaikomas bent kelių kartų kolektyvinėje sąmonėje⁹⁰.

Bendriausia prasme kanonas – tai kompleksiniai vertinimo, žinių ir veiksmų ryšiai, besiplėtojantys visuomeninės komunikacijos kontekste. Kanono kaip normatyvinių verčių sistemos („pranešimo“) „siuntėjas“ yra įvairios literatūrinės vertės steigiančios ir jų socializaciją užtikrinančios institucijos (literatūros kritika ir mokslas, aukštoji ir vidurinė mokykla, knygų rinka, bibliotekos etc.), bet ar „pranešimas“ bus priimtas, priklauso ir nuo „gavėjo“, t. y. konkrečios skaitytojų bendruomenės⁹¹. Kanono formavimo ir įtvirtinimo procese Heydebrand išskiria tris pakopas. Pirmiausia kultūrinis elitas atrenka korpusą tekstų, kurie laikomi itin reikšmingais, vertingais tradicijai, ir išplėtoja

.....
⁹⁰ Renate von Heydebrand, „Probleme des ‚Kanon‘ – Probleme der Kultur- und Bildungspolitik“, p. 5.

⁹¹ Renate von Heydebrand, „Kanon und Kanonisierung als ‚Probleme‘ der Literaturgeschichtsschreibung – warum eigentlich?“, p. 15.

kultūrinės praktikas, užtikrinančias jo perdavimą ateinančioms kartoms. Antroji kanono formavimo pakopa – jo kaip vertybinės normos socializacija, t. y. visuomenei perteikiamos žinios apie tai, kurie tekstai laikomi vertingais, kurios šių tekstų savybės paverčia juos „gerais tekstais“, kokiais kriterijais pasinaudojant vertinama tekstų kokybė⁹². Pagaliau trečia pakopa – kanono įsigalėjimas konkrečioje kultūroje.

Literatūros kanono socializacijoje, pasak Guillory, esminį vaidmenį atlieka mokykla. Šių laikų iliuzija tyrėjas vadina įsivaizdavimą, kad žmonės visais laikais skaitė ir rašė, ką ir kaip norėjo. Iš tikrųjų tai mokykla juos mokė šių praktikų, tai ji užtikrina konkrečių literatūros tekstų prieinamumą, tai ji kūrė metodus, kaip tuos tekstus dera interpretuoti⁹³. Literatūrinį ugdymą mokykloje Guillory sieja su kultūrinio kapitalo įgijimu, kuris atveria individui kelią į visuomenės elitą ir suteikia atitinkamus privalumus. Būtent mokyklinė literatūros programa reguliuoja ir paskirsto kultūrinį kapitalą. Pastaroji iš Pierre'o Bourdieu darbų perimta sąvoka Guillory tyrimuose apibūdina švietimo institucijų suformuotą lingvistinių, literatūrinių ir apskritai kultūrinių žinių ir kompetencijų visumą.

Nors mokyklos kaip kanono socializaciją užtikrinančios instancijos svarba nenuginčijama, bet net ir vaiko supratimas apie kanoną paremtas ne tik švietimo sistemos, bet ir tėvų bei artimiausios kultūrinės aplinkos poveikiu. Literatūrinė socializacija namuose ir mokykloje suriša konkretaus individo vertinimus su kultūriniais standartais, jei ne visos visuomenės, tai bent jau su konkrečios grupės konsensusu dėl literatūrinės vertės kriterijų⁹⁴. Socializacijos funkciją taip pat atlieka literatūros kritika, literatūros salonai, muziejai, švenčių kultūra etc.

.....

⁹² Friederike Worthmann, *op. cit.*, p. 20.

⁹³ John Guillory, „Canon“, p. 239–244.

⁹⁴ Simone Winko, „Literatur-Kanon als invisible Hand-Phänomen“, p. 16.

Kad ir kokia svarbi kanono įtvirtinimui jo socializacija, vis dėlto Heydebrand pabrėžia, kad kanono sklaida nėra tapatintina su jo įsigalėjimu⁹⁵. Kanonu griežtąja prasme tegali vadintis ta normatyvinių literatūros verčių sistema, kurią suvokėjai pripažįsta. Skaitytojų galia didžiulė: kanonas veikia tik tada ir tik tiek ilgai, kiek skaitytojai jį priima ir aktyviai perduoda iš kartos į kartą. Ir tik tada, kai kanonas galioja, jis gali išvystyti kultūrinę galią. Ji pasireiškia kaip skaitymo „akiniai“ – daro įtaką suvokiant ir vertinant kitus tekstus. Be to, kanonas sukuria savo „programą“ ir ateities tekstų produkcijai⁹⁶. Kanono veiksmingumą potencialiai liudija jo reprezentacija literatūros istorijose, antologijose, taip pat švietimo institucijų ugdymo programose, ilgalaikis tekstų figūravimas literatūrinėje rinkoje. Faktinį kanono galiojimą įrodo jo funkcionavimas autonominėje literatūros sistemoje: tai įvairaus pobūdžio intertekstinės nuorodos nuo dedikacijų iki parodijos⁹⁷.

Teoriniuose kanono svarstymuose nuo XX a. pabaigos nuolat iškyla mintis, kad bendriesiems kanono formavimo procesams suvokti reikalingi detalūs empiriniai tyrimai. Kalbant apie lietuvių literatūros kanono raidą, tenka pripažinti, kad šiandien tegalime nubrėžti svarbiausius štrichus, atsekti tendencijas, bet nuosekliai rekonstruoti visą procesą trūksta konkrečių istorinių (knygų leidybos ir pardavimų, literatūros tekstų inscenizacijos ir panaudojimo švenčių kultūroje etc.) tyrimų. Šiuo savo tyrimu siekiu užpildyti tik vieną iš lietuvių literatūros kanono formavimo(si) baltųjų dėmių, vildamasi, kad tai leis geriau suvokti komplikuoatą moderniosios lietuvių kultūrinės tapatybės raidą. Mickiewicziaus integravimas į lietuvių literatūros kanoną

.....
⁹⁵ Renate von Heydebrand, „Kanon Macht Kultur – Versuch einer Zusammenfassung“, p. 615.

⁹⁶ *Ibid.*, p. 618.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 621.

ar išstūmimas iš jo leidžia fiksuoti konkretaus meto lietuvių visuomenės identiteto būklę, jo variacijas nuo išimtinai etnolingvistinių kriterijų nulemtos tautinės tapatybės iki daugiakalbio ir daugiakultūrio lietuvių kolektyvinio savivaizdžio. Nors knygoje analizuojami šimtmečio senumo lietuvių kultūros procesai, nesunku juose atpažinti ir šiandien tebevykstančias diskusijas.

DISKUSIJOS PRADŽIA (1883–1905)

MICKIEWICZIAUS ŠIMTMETIS IR LIETUVIŲ KULTŪROS RIBŲ ŽENKLINIMAS

Akstiną diskusijai apie Mickiewicziaus kūrybos priklausymą lietuvių literatūrai suteikė jo literatūrinė kanonizacija Lenkijoje. Lietuvių spaudoje publikacijų apie poetą padaugėjo 1890 m., reaguojant į Mickiewicziaus palaikų perlaidojimą Krokovoje, ir 1898 m., minint poeto 100-ųjų gimimo metinių sukaktį. Nors dauguma jubiliejinių renginių (perlaidojimas, paminklų atidengimas Varšuvoje ir Krokovoje⁹⁸) vyko už Lietuvos ribų, lietuvių spaudoje jie buvo aktyviai aptarinėjami. Pristatydami (ar tik primindami) Mickiewicziaus vardą lietuvių skaitytojui, to meto spaudos publikacijų autoriai neišvengiamai atskleidė ir savo požiūrį į šio poeto kūrybos reikšmę lietuvių kultūrai. Lietuviškos spaudos darbuotojams teko nuspręsti, ar Mickiewiczių pristatyti kaip lietuvių rašytoją, ar kaip svetimą autorių. Taigi poeto gimimo šimtmečio minėjimas XIX a. paskutiniame dešimtmetyje paskatino lietuvius aiškiau įvardyti nacionalinės literatūros ribas: visi apie šį poetą

.....
⁹⁸ Pirmasis paminklas Mickiewiczui (kartu ir pirmasis paminklas nacionaliniam poetui visame Rytų ir Vidurio Europos regione) pastatytas dar 1859 m. Poznanėje, Prūsijos karalystėje. (John Neubauer, „Mácha, Petöfi, Mickiewicz: (Un)wanted Statues in East-Central Europe“, in: *Commemorating Writers in Nineteenth-Century Europe: Nation-Building and Centenary Fever*, ed. by Joep Leerssen, Ann Rigney, London: Palgrave Macmillan, 2014, p. 258.)

lietuvių spaudoje rašę autoriai buvo priversti nubrėžti lietuvių kultūros ribas ir apsispręsti – įtraukti Mickiewiczų į savosios kultūros lauką ar palikti svetimos kultūros zonoje.

Pirmasis atgarsio lietuvių spaudoje sulaukęs įvykis – Mickiewicziaus palaikų pervežimas iš Montmorency kapinių Prancūzijoje į Vavelį. Spaudos reakciją išprovokavo ne ti(e)k poeto perlaidojimo faktas, bet labiau poeto ekshumacijos iškilmėse lietuvių draugijos „Želmuo“ sekretoriaus Antonio Bohdanowicziaus⁹⁹ pasakyta kalba. Dviejuose lietuvių laikraščiuose išspausdintas šios kalbos vertimas ir redakciniai jo komentarai vaizdžiai atskleidžia XIX a. paskutinįjį dešimtmetį išryškėjusius įvairių lietuvių visuomenės grupių savimonės skirtumus.

Į 1886 m. Paryžiuje įsteigtą draugiją „Želmuo“ susibūrė emigracijoje atsidūrę 1863 m. sukilimo dalyviai, kilę iš buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Nors įkurta regioniniu pagrindu, iki pat XIX a. pabaigos ši draugija tęsė unijines tradicijas ir palaikė glaudžius ryšius su emigracijoje susikūrusiomis lenkų draugijomis¹⁰⁰. Unijinės dvasios persmelkta ir Bohdanowicziaus

.....
⁹⁹ Mano straipsnyje „Savas svetimas dainius: problemiška Adamo Mickiewicziaus pozicija lietuvių literatūros kanone 1883–1905 m.“ (*Lietuvių kalbikų mokslo akademijos metraštis*, 2019, t. 42, p. 217–237) šis asmuo klaidingai nurodytas kaip Józefas Bohdanowiczius sekant Dovydo Fainhauzo straipsniu „Lietuviai išeiviai Paryžiuje. „Želmens“ draugija 1886–1914“ (*Aidai*, 1988, Nr. 1, p. 21–29). Už tikrojo šio asmens vardo ir tapatybės nustatymą esu nuoširdžiai dėkinga kolegei dr. Nidai Gaidauskienei. Antonis Bohdanowiczius (1858–1928) gimė istorinėje Lietuvoje, Jazievo kaime (dab. Lenkija, Augustavo apskritis), baigė Marijampolės gimnaziją, studijavo Varšuvoje, o 1882 m. persikėlė į Paryžių ir čia įgijo mediko išsilavinimą. Gyvendamas Paryžiuje dalyvavo „Želmens“ draugijos veikloje, 1890 m. lietuvių vardu sakė kalbą prie Mickiewicziaus kapo Montmorensy kapinėse.

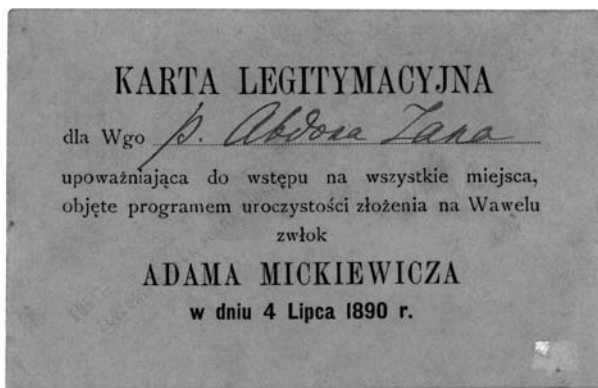
¹⁰⁰ Plačiau apie šios draugijos veiklą žr. *Atsiliepimas lietuviškos draugystės „Želmuo“ Paryžiuje*, Tilžė: išleista kaštu Draug. „Želmuo“ spaustuvėje Schenke, 1902; V.[ladas] Abramavičius, „Paryžiaus lietuvių draugija „Želmuo“ ir jos biblioteka“, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1964, t. 3, p. 149–156; Dovydas Fainhauzas, „Lietuviai išeiviai Paryžiuje. Želmens draugija 1886–1914“, *Aidai*, 1988, Nr. 1, p. 21–29.

Adamo Mickiewiczaus laidotuvių procesija Krokuvos Turgaus aikštėje,
1890 m. liepos 4 d. Fotografas Stanisław Bizański. LLTI BF.

Adamo Mickiewicziaus karstas nešamas į Vavelio katedrą,
1890 m. liepos 4 d. Fotografas Stanisław Bizański. LLTI BF.

Leidimas Abdonui Zanui patekti į visas vietas, kuriose vyks
Adamo Mickiewicziaus palaikų perkėlimo į Vavelį iškilmės,
1890 m. liepos 4 d. LLTI BR.

Adamo Mickiewicziaus šimtosioms gimimo metinėms paminėti išleistas 1898-ųjų kalendorius. Leidėjas Waclaw Makowski, Vilnius, 1897. LLTI BR.

kalba prie Mickiewicziaus kapo. Joje aukštinama trijų brolišių tautų – lietuvių, lenkų ir rusėnų – istorinė vienybė tiek kovojant prieš bendrus priešus (Kryžiuočių ordiną Žalgirio mūšyje ir Rusijos imperiją XIX a. sukilimuose), tiek ir šiandieniam šių tautų susitelkime prie visoms joms brangaus poeto kapo. Patį Mickiewiczų Bohdanowiczius skelbė esantį šių brolišių tautų vienybės įsikūnijimu, o kalbą užbaigė pranašyste apie netolimoje ateityje laukiantį galutinį trijų tautų susivienijimą, kuris truksias amžinai. „Želmens“ draugijos atstovo kalba aiškiai parodo, kad paskutinįjį XIX a. dešimtmetį Lietuvos emigrantai Prancūzijoje tebegyveno Mickiewicziaus emigracijos laikotarpio kūryboje ir slavų literatūros paskaitose Prancūzijos kolegijoje (*Collège de France*) 1840–1844 m. skelbtomis „tritautės Lenkijos“ prisikėlimo idėjomis. Suprantama, kad savarankiškos ir visateisės tautos statuso siekusiems lietuviams šios idėjos buvo svetimos.

Bohdanowicziaus kalbą išspausdinusi JAV lietuvių laikraščio *Vienybė lietuvininkų* redakcija išnašoje teisinosi publikuojanti šį tekstą primygtiniu draugijos „Želmuo“ prašymu, bet kategoriškai atsiribojanti nuo jame išsakytų unijinių idėjų¹⁰¹. Kitame to paties laikraščio numeryje išsakytas pasipiktinimas dėl minėtoje kalboje deklaruotos brolystės su lenkais: „Kokia brolysta gali būti tarp mūsų ir lenkų, jeigu jie nepripažįsta mums tiesos tautiško buvio?“¹⁰² Taigi kitaip negu 1863–1864 m. sukilimo nuotaikomis tebegyvenę lietuvių emigrantai Paryžiuje, naujoji lietuvių inteligentų (vadinamoji aušrininkų, varpininkų) generacija nebematė galimybės turėti bendrų su lenkais politinių siekių. Bohdanowicziaus kalbą išspausdinęs kitas lietuvių laikraštis – *Varpas* – prie publikacijos pridėjo redakcijos komentarą, kuria-

¹⁰¹ „Kalba prie kapo Mickevyciaus (Pasakyta vardan liet. draugystės ‚Želmū‘ Paryžiuje)“, *Vienybė Lietuviniku*, 1890, rugpjūčio 13, Nr. 33, p. 9.

¹⁰² „Plymouth Pa., 5 d. Rugpiuczio“, *Vienybė Lietuviniku*, 1890, rugpjūčio 6, Nr. 32, p. 2.

me pabrėžė, kad Mickiewiczius patriotizmą ir tėvynę suprato kitaip nei šių dienų lietuviai, todėl šis poetas nėra pasitarnavęs lietuvių tautos interesams¹⁰³.

Tiek kairiųjų, tiek dešiniųjų pažiūrų lietuvių spaudos bendradarbiams Mickiewiczius dažniausiai atrodė ne(be)tinkamas pavyzdys šių dienų lietuviams. Lenkų kalba rašęs ir su šia tauta save tapatinęs poetas esą „nuėjo į nuostolius“ lietuvių tautai: „Lietuvis Mickevyczius yra didžiausiu perlu lenkų; jis, norint lietuviszką dusią turėjo, vienok lenkiskai raszydamas, *lenkams teko* [kursyvas mano – V. Š.]“, – teigiama anoniminėje JAV lietuvių spaudos publikacijoje¹⁰⁴. Tai, kad iškiliasias XIX a. Lietuvos poetas neįvertino esminio lietuvių kalbos vaidmens lietuvybės išlikimui, kliuvo ir pirmąją savo poemą 1888 m. rašiusiam klierikui Jonui Maciulevičiui, būsimajam Maironiui:

Ir jis, tėvynė, tavę mylėjo
Nors nesuprato, jogei Lietuvis
Mylėti kalbą tur' pranokėju,
Jog tautos budu yr' jos liežuvis.¹⁰⁵

Kiek vėliau, 1906 m., savo parengtoje lietuvių raštijos apžvalgoje Maironis apgailestavo, kad Vilniaus universitete suklestėju-

.....
¹⁰³ „Mickiewicz raštais savo pakėlė garbę lenkiškos rašlevos, platino meilę dėl Lietuvos, bet tiktai kaip apygardos[,] apsiaustos žinomais rubėžiais, o ne kaip vietą gyvenimo lietuvių, tautiškai skirtingų nuo lenkų. Kaltė tam tų laikų pažiūrų – ne poeto; ne užstojo jisai lietuvių kaip tautos, ne prisidėjo prie jos garbės, bet raštuose savo ne sykį buvo užtarėju lietuvių baudžiauninkų, neteisingai jungą sulenkėjusių ponų nešančių; – priminė historyšką garbę ir galybę lietuvių pereituvėje.“ („Nuo kapo Mickiewicz'iaus“, *Varpas*, 1890, Nr. 8, p. 120.)

¹⁰⁴ „Plymouth Pa., 5 d. Rugpiuczio“, p. 2.

¹⁰⁵ Kl. J. Maculevičius, *Lietuva: Maironio rankraščio faksimilinis leidimas, parengė Inga Liepaitė, Paulius V. Subačius*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018, p. [86–87].

si lenkų literatūra su Mickiewicziumi priešakyje po visą Lietuvą platino tėvynės meilę, deja, „suprasdama ją tik kaip lenkystę“¹⁰⁶. Vienintelę nacionalinio sąjūdžio metais atskiru leidiniu pasirodžiusią Mickiewicziaus biografijos ir kūrybos apybraižą *Adomas Mickevyčia (1798–1855): Jo gyvenimas, raštai ir darbai* (1902) parengęs literatūros istorikas Augustinas Janulaitis taip pat pabrėžė šio „lenkų dainiaus“ pažiūrų neatitikimą šiandienos situacijai: „Mickevyčia rašė lenkiškai, nes lietuviškai nemokėjo, nors vadina savę lietuviu. [...] Bajorija, vienintelė kulturiška luoma, jautė savę lenkiška, už tėvynę savo skaitė Lenkiją, rūpėjo atgaivinti ją, į kurią įeitų, kaip atskira dalis, ir Lietuva. Bet dabar persimainė laikai, prasidėjo lietuvių krutėjimas, atsirado naujos pažiūros...“¹⁰⁷ Griežčiausiai du – regioninį ir nacionalinį – tapatybės dėmenis jungiančią Mickiewicziaus savivoką įvertino Aleksandras Dambrauskas-Adomas Jakštas, poleminiame kreipimesi į lenkakalbę Lietuvos visuomenę teigęs, esą „Mickevyčius – nėkoks mums pavyzdys. Galų gale ir didi žmonės tauškė didžius niekus. Teipogi ir Mickevyčius ištare didžiausius niekus, kad, Lietuvą vadindamas savo tėvyne, paskui identifikavo ją su Lenkija. Apgaulė tai

.....

¹⁰⁶ Maironis, *Raštai*, t. 3, kn. 2: *Lietuvos praeitis. Trumpa visuotinės literatūros istorija. Apsakymai apie Lietuvos praeigą. Straipsniai apie visuomenę ir literatūrą*, parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1992, p. 712.

¹⁰⁷ [Augustinas Janulaitis], *Adomas Mickevyčia (1798–1855): Jo gyvenimas, raštai ir darbai*, aprašė A. J. Daubaras, Plymouth: spauda ir kaštai „Vienybės Lietuvininku“, 1902, p. 39–40. 1902 m. pasirodžiusioje anoniminėje Janulaičio knygelės recenzijoje kritiškai konstatuojama, kad poetas „ant labo lietuviskos tautos, ant labo lietuvištos nėko nėra padaręs“, o darbavęsis „ant labo pakėlimo garbės svetimų mums lenkų“ („Nauji raštai“, *Lietuva*, 1902, rugsėjo 5, Nr. 36, p. 2). Lietuviškoje (ypač katalikiškoje) spaudoje kritikos susilaukė ir pačios biografinės apybraižos tendencingumas, mat jos autorius socialdemokratas Janulaitis, visus kitus poeto kūrybos aspektus palikęs nuošalėje, tikra to žodžio prasme pavertė Mickiewiczių revoliucionieriumi ir kovotoju už socialinę lygybę. („Naujos knygos“, *Žvaigždė*, 1902, Nr. 36, p. 567; Ant. Ka...s [Antanas Kaupas], „Šešios socialistiškos knygutės“, *Dirva-Žinynas*, 1903, Nr. 7, p. 165; „Bibliografija ir kritika“, *Draugija*, 1910, Nr. 41, p. 77–78.)

tikriausi, balamutystė nedovanojama, juo vodingesnė [nuodingesnė – V. Š.], juo didžiu rimtumu prisidengusi“¹⁰⁸.

Ne kartą lietuvių spaudoje pasikartoja mintis, kad lenkai turi būti dėkingi Lietuvai, kuri išaugino jiems gambiausius poetus, iškėlusius lenkų literatūrą į pasaulinį lygį¹⁰⁹. Ir nors tokiu būdu pirmiausia siekta parodyti, kad ne Lenkija civilizavo Lietuvą (ši argumentą naudojo *litvomaniją* kritikuojanti lenkų spauda), bet Lietuva išaugino lenkų literatūrai pasaulinio lygio menininkų, neretai šiuo gestu lenkakalbiai Lietuvos rašytojai simboliškai „atiduoti“ lenkų kultūrai. Charakteringa laikraščio *Vienybė lietuvininkų* citata, kurioje Mickiewicziaus perlaidojimo Krokuvoje ceremonija komentuojama kreipiniu į lenkų tautą: „Dieve laimink jus, lenkai, turint savo žiamėje kuną didelio lietuvių, kurio szirdis tokia karszta meile dėl tėvynės Lietuvos degė, bet kito jam lygaus genijo, Lietuva jau jums, nedėkingi broliai, daugiau nedūs!“¹¹⁰

Trikdžiu priskirti Mickiewiczų lietuvių literatūrai tapo ne tik jo tautinė savivoka ar raštų kalba, bet ir poeto kanonizacija lenkų kultūroje¹¹¹. Tuo laikotarpiu, kai lietuvių inteligentija dar

.....
¹⁰⁸ Cituojamas lietuviškas Juozo Tumo-Vaižganto vertimas „Lietuvių balsas į jaunąją kartą Lietuvos didžponių, dvarponių ir bajorų“, *Dirva-Žinynas*, 1903, Nr. 1, p. 6–7. Lenkiškas originalas: *Głos Litwinów do młodej generacji magnatów, obywateli i szlachty na Litwie*, Moskwa: [s. n.], 1902, p. 6.

¹⁰⁹ Pirmasis šią mintį 1883 m. išsakė Basanavičius *Auszroje*: „[L]enkai sako, kad jie pakėlę, izlaidę ir tt. musu praeitinės paminėjimus savo dainose. Bet kas, klausime, sudėjo tas dainas apie Lietuvos senovę, kurios apgarsino Europoje vardą lenkiszkos poėzijos? Atsakymas trumpas: *lietuviai!* Adomas Mickieviczius, L. Kandraticzcius, J. L. Kraszevskis, T. Lenartaviczius, Kotkis (Chodźko), Adinczcius (Odyniec), Asnikis ir daugel daugel menkesniu dainiu – turi lietuviszkas, ne lenkiszkas, pavardes, ira lietuviiai, paeina isz Lietuvos ir ju gįslose teka lietuviszkas kraujas.“ ([Jonas Basanavičius] Birsztonas, „Auszra“ ir „Dziennik Poznanski’s“, *Auszra*, 1883, Nr. 7, p. 188–189.)

¹¹⁰ „Plymouth Pa., 5 d. Rugpiuczio“, p. 2.

¹¹¹ Andrea Lanoux teigimu, Mickiewicziaus kanonizacija lenkų kultūroje buvo labai ankstyva, literatūros kritikai nacionaliniu poetu jį pripažino iš karto po to, kai šis 1823–1825 m. išleido savo poezijos dvitomį. Kita vertus,

tik ieškojo savo kultūrinio herojaus, dar tik žymėjosi kultūrinės savasties ribas, lenkų kultūros visuomenė (įskaitant istorinės Lietuvos bajoriją) jau buvo pavertusi Mickiewiczų savo tautiniu didvyriu, visas lenkų dvasios išgales savyje sukaupusiu genijumi. XIX a. paskutinįjį dešimtmetį lenkų kultūroje apogėjų pasiekęs tautos pranašo (*wieszcz narodowy*) kultas¹¹² susiformavo Mickiewicziaus kūryboje skelbtų lenkų (politinės) tautos prisikėlimo idėjų pagrindu. Kaip žinia, lenkų tautą Mickiewiczius skelbė esant pašauktą išpirkti žmonijos nuopuolį ir sugrąžinti į Europos politinę areną krikščioniškąsias bei demokratines vertybes¹¹³. Šią mesianistinę Lenkijos kaip tautų Kristaus koncepciją XIX a. pabaigoje perėmė ir gausiai eksploatavo lenkiškasis nacionalizmas. Manytina, kad ir kritinius lietuvių tautinio sąjūdžio dalyvių pasisakymus apie Mickiewicziaus reikšmę lietuvių kultūrai lėmė ne t(i)ek poeto kūryba (kurią dauguma lietuvių tautinės inteligentijos mėgo ir vertino), bet veikiau reakcija į lenkų kultūroje suklestėjusį mesianistinį tautos pranašo kultą.

.....

skirtingose buvusios Lenkijos-Lietuvos valstybės žemėse (carinėje Rusijoje, Prūsijos karalystėje (vėliau Vokietijos imperijoje) ir Austrijos-Vengrijos imperijoje) buvo nevienodos sąlygos šiai kanonizacijai reikštis. Vis dėlto apytikriai 1860–1870 m. romantikų trijulė Mickiewiczius, Juliuszas Słowackis, Zygmuntas Krasiński isitvirtino kaip lenkų literatūrinio kanono centras visoje buvusios Lenkijos-Lietuvos teritorijoje. (Andrea Lanoux, „Canonizing the *wieszcz*: the subjective literary biography in the 1860s“, *Slavic & East European Journal*, 2001, Vol. 45, No. 4, p. 624–625.)

¹¹² Ryškiausiomis jo manifestacijomis tapo 1890 m. vykęs poeto palaikų perkėlimas iš Montmorency kapinių į Vavelį bei poeto paminklų atidengimo ceremonijos 1898 m. Krokuvoje ir Varšuvoje. Paskutinįjį XIX a. dešimtmetį pasirodė fundamentalus poeto biografijos ir kūrybos tyrimai (Piotro Chmielowskio, Stanisławo Tarnowskio, Józefo Tretiako, Józefo Kallenbacho parengtos monografijos) ir didelio skaitytojų dėmesio sulaukusi poeto sūnaus Władysława Mickiewicziaus parašyta biografija *Adamo Mickiewicziaus gyvenimas pagal jo surinktą medžiagą ir mano prisiminimus* (*Żywot Adama Mickiewicza podług zebranych przez siebie materiałów oraz własnych wspomnień*, t. 1–4, 1890–1895).

¹¹³ Plačiau žr. Vytautas Berenis, „Mesianizmo problema pirmos XIX amžiaus pusės Lietuvos kultūroje“, *Kultūrologija*, 2010, t. 18, p. 74–88.

Vis dėlto XIX a. pabaigos lietuvių spaudoje dominavusi poeto recepcijos formulė „lenkų poetas, o mūsų tautietis“¹¹⁴ neapima visos to meto vadinamųjų susipratusių lietuvių nuomonių įvairovės. Nuomonės išsiskyrė ir dėl poeto tautybės, ir dėl jo kūrybos priskyrimo lietuvių literatūrai. Ne visi pritarė 1883 m. septintajame *Auszros* numeryje Jono Basanavičiaus išsakytai nuomonei dėl Mickiewicziaus (bei kitų lenkakalbių Lietuvos poetų) lietuviškos tautybės¹¹⁵. Jono Spudulio ir Adomo Jakšto susirašinėjimas atskleidžia, kad Basanavičiaus pateikta lenkakalbių Lietuvos rašytojų tautybės traktuotė nuostabą kėlė ne tik Jakštui (kuris turėjo *Auszrai* ir daugiau priekaištų), bet ir aušrininkui Spuduliui: „Prisipažįstu, kad asz pats buwau truputį nusistebėjęs ir nusimiņęs, kad A. taip atwirai ir drąsiai pasakė, nekurius dainius (Mickiewicz, Kondratowicz) [...] esant Lietuwiais [...].“¹¹⁶ Nors viešos diskusijos dėl Mickiewicziaus tautybės XIX a. pabaigos lietuvių spaudoje nefiksuoja, tai dar nereiškia, kad ji nevyko.

Tiek pat mažai medžiagos analizuojamo laikotarpio lietuvių periodinė spauda mums teikia ir apie bandymus integruoti Mickiewiczių į lietuvių literatūros kanoną. Tikėtina, kad etnokultūriniam nacionalizmui nepritariančių to meto Lietuvos visuomenės atstovų balsas galėjo likti tiesiog nedokumentuotas lietuviškoje spaudoje. Laikraščių redakcijos vykdė gaunamos korespondencijos atranką ir pačios sprendė, kurią nuomonę viešinti, o kurios – ne. Charakteringas tokios atrankos pavyzdys yra 1897 m. išspausdintas *Varpo* redakcijos atsakymas į vieno iš šio

.....
¹¹⁴ Čia pasinaudota tautinės agitacijos laikotarpio lietuvių spaudai tipiška Mickiewicziaus pristatymo skaitytojams formule iš JAV lietuvių laikraščio *Saulė*: „Praeitą nedeldien[i] likos czia [Lwove – V. Š.] atidengtas paminklas garsiam lenkiskam poetui, o mūsų tautieciu[i] Adomui Mickewiczui“ („Paminklas Mickewicziaus Lwawe“, *Saulė*, 1904, lapkričio 8, Nr. 90, p. [4]).

¹¹⁵ [Jonas Basanavičius], Birsztonas, „Auszra‘ ir ‚Dziennik Poznanski’s“, p. 188–189.

¹¹⁶ „Jono Spudulio laišakai kun. A. Dambrauskui (tęsinys)“, *Mūsų senovė*, 1940, t. 3, p. 154.

laikraščio skaitytojų laišką. Paties laiško redakcija nepaviešino, bet trumpai į jį atsakė paskutiniame laikraščio puslapyje. Iš atsakymo galime suprasti, kad A. Valkio slapyvardžiu (pavarde?) pasirašęs skaitytojas kreipėsi į redakciją siūlydamas rinkti lėšas Mickiewicziaus šimtųjų gimimo metinių minėjimui. Šis siūlymas veikiausiai kilo reaguojant į lenkų bendruomenės sumanymą pastatyti poetui paminklą Varšuvoje¹¹⁷ arba Vilniuje¹¹⁸. Minėtas *Varpo* skaitytojas kreipėsi į redakciją su raginimu inicijuoti aukų rinkimą ir lietuvių bendruomenėje. Ar jis ragino lietuvius aukoti paminklo steigimui, ar siūlė kitą poeto atminimo įamžinimo būdą, iš redakcijos atsakymo taip ir lieka neaišku. Bet kokių atveju, *Varpas* kategoriškai atmetė pačią lėšų rinkimo idėją argumentuodamas tuo, kad „A. Mickevičius tai lenkų poetas, o ne lietuvių, ir busima šventė tai vien tiktai lenkų šventė. Mes tuo žygiu neturime nė tiek laiko, nė tiek pinigų, kad galėtume gaisuoti, rupindamiesi apie svetimas šventes, ir savo aukomis didint jų iškilmingumą“¹¹⁹.

Jeigu lietuvių tautinio sąjūdžio atstovai ir dalyvavo kurioje nors iš šimtmečio proga sumanytų Mickiewicziaus memorializacijos iniciatyvų, ano meto lietuvių spauda apie tai nutyli. Žinoma, kad tarp Mickiewicziaus paminklo Vilniuje statybų iniciatorių

.....

¹¹⁷ Apie šį sumanymą rašyta ir lietuvių spaudoje (žr. Vaiszgant, „Varszawa. Ant Paminklo A. Mickiewiczziui“, *Tėvynės Sargas*, 1897, Nr. 11, p. 9).

¹¹⁸ Iniciatyvos slapta nuo valdžios pastatyti paminklą Mickiewiczziui Šv. Jonų bažnyčioje Vilniuje ėmėsi miesto inteligentija artėjant šimtosioms poeto gimimo metinėms. Manytina, kad šią idėją paskatino paminklo steigimo Varšuvoje sumanymas ir reakcija į jau prasidėjusias Vilniaus generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo paminklo statybas Rūmų aikštėje Vilniuje. Plačiau apie Mickiewicziaus paminklo Vilniuje idėją ir jos realizaciją žr. Henryka Ilgievič, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija*, 2010, t. 18, p. 242–257; Andrzej Romanowski, *Pozytywizm na Litwie: Polskie życie kulturalne na ziemiach litewsko-białorusko-inflanckich w latach 1864–1904*, Kraków: Universitas, 2003, p. 402–409.

¹¹⁹ „Atsakymai“, *Varpas*, 1897, Nr. 4, p. 64.

buvo baltarusių poetas, šios tautos nacionalinio judėjimo ideologas Francišakas Baguševičius (Францішак Багушэвіч), bet lietuvių atstovų nebuvo nė vieno. Galbūt jie nekviesti, o gal atsisakė prisidėti dėl jau išryškėjusių ideologinių nesutarimų su lenkais. Kad lietuvių tautiniam sąjūdžiui priklausiusių asmenų dalyvavimas bendrose Mickiewicziaus įamžinimo veiklose kartu su lenkais būtų galėjęs sukelti įtampų, patvirtina lietuvių atstovų vizitas į poeto paminklo atidengimo iškilmes Varšuvoje (1898). Vilniaus lenkų komiteto kvietimu du iš vadinamųjų Dvylikos Vilniaus apaštalų, Elijas Nonevičius ir Mečislovas Stankevičius, dalyvavo minėtose iškilmėse ir padėjo prie paminklo vainiką su lietuvišku užrašu. Juliaus Būtėno teigimu,

[t]iedu lietuvių delegatai dalyvavo ir ta proga surengtoje Kūčių vakarienėje. Nonevičius pasakė kalbą, pabrėždamas, jog Adomas Mickevičius, nors nė žodžio neparašęs lietuvių kalba, tačiau Lietuvą mylėjęs, kas matyti iš visų jo kūrinių. Lietuvių tauta dabar bunda, ir lenkai šia proga turėtų pasižadėti nekliudyti tam sąmoningam lietuvių pabudimui. Iškilmių pirmininkas tą lietuvių delegato *prakalbą pavadino disonansu ir siūlė abiem pusėms tą disonansą užmiršti* [kursyvas mano – V. Š].¹²⁰

Kaip vieną iš galimų Mickiewicziaus šimtmečio paminėjimo būdų Varpo skaitytojas A. Valkis bus siūlęs ir poeto veikalų vertimą į lietuvių kalbą bei jų leidybą, mat laikraščio redakcijos atsakyme atkertama, esą „[n]egalime raginti lietuvius ‚dėti pinigų‘ dėl tos šventės net ant teip naudingo dalyko, kaip ‚vertimas lietuviškai ir išleidimas‘ Mickevyčiaus raštų, nėra turime daug svarbesnių, artymesnių mums, savo grynai tautiškų reikalų, kurie šaukte šaukia aukų ir neatidėtino aprūpinimo“¹²¹. Nepaisant

.....
¹²⁰ Julius Būtėnas, „Lietuvių teatras Vilniuje“, *Mūsų senovė*, 1937, t. 2, Nr. 1 (6), p. 51.

¹²¹ „Atsakymai“, p. 64.

kategoriško šio pareiškimo tono, Mickiewicziaus jubiliejus pastebimai suaktyvino jo kūrybinių vertimus į lietuvių kalbą. Paties Varpo 1899 m. pirmajame numeryje pasirodė Vinco Kudirkos išversta *Vėlinių* trečios dalies ištrauka su nuoroda į Mickiewicziaus gimtadienį: „pasveikinimas dienos 24 gruodžio 1898 m.“¹²² Tame pačiame numeryje autorinėje „Tėvynės varpų“ skiltyje Kudirka ragino tautiečius vykti į Varšuvą pasveikinti ten pastatytą paminklą Mickiewiczui, „kurio garbingas vardas amžinai surištas su vardu Lietuvos ir nuo kurio turime mokintis, kaip reikia Lietuva mylėti“¹²³. Taigi nors jokių kolektyvinių Mickiewicziaus įamžinimo sumanymų lietuvių tautinio sąjūdžio lyderiai neinicijavo, privačios iniciatyvos – jubiliejinės žinutės lietuvių spaudoje ir pastebimai išaugę poeto kūrybos vertimai į lietuvių kalbą – neabejotinai aktualizavo poeto kūrybą¹²⁴.

.....
¹²² „Vėlinės. Dalis trečioji. Parašė A. Mickevčius, vertė ‚Varpas‘. (Pasveikinimui dienos 24 gruodžio 1898 m.)“, *Varpas*, 1899, Nr. 1, p. 4.

¹²³ „Tėvynės varpai“, *Varpas*, 1899, Nr. 1, p. 14. Patikimų šaltinių, kurie atskleistų asmeninę Kudirkos nuomonę dėl Mickiewicziaus kūrybinių priskyrimo lietuvių literatūrai, nėra. 1939 m. *Lietuvos žiniose* publikuotas esą naujai atrastas Kudirkos eilėraštis, kuriame lenkų akimis tariamai Lietuvą regėjęs Mickiewiczius vadinamas lietuvių pelnytai pamištu poetu („Surastas, niekur dar nespausdintas Vinco Kudirkos eilėraštis“, *Lietuvos žinios*, 1939, kovo 18, Nr. 63, p. 5). Nei šio eilėraščio, nei ten pat publikuoto tariamai Kudirkos rašyto komentaro apie Mickiewiczių autorystę niekada nebuvo patvirtinta. *Lietuvos žinių* pateiktais duomenimis, leidinys, kurio parašėse esą buvo rastas pieštuku rašytas Kudirkos autografas, priklausęs Felicijai Bortkevičienei. 1945 m. Kaune mirusios Bortkevičienės asmeninės bibliotekos pėdsakų šios knygos autorei rasti nepavyko. Visi ligi šiol minėta eilėraščių ir komentarų percitavę autoriai (Vincas Mykolaitis-Putinas, Vytautas Kubilius, Darius Staliūnas) rėmėsi *Lietuvos žinių* publikacija.

¹²⁴ Mickiewiczius buvo pirmasis, bet ne vienintelis iš istorinės Lietuvos kilęs lenkakalbis rašytojas, kurio sukaktį lydėjo proginės publikacijos lietuvių spaudoje: 1900 m. minėtas Henryko Sienkiewicziaus kūrybinės veiklos 25-metis (tikroji sukaktis buvo 1898), analogiška Marios Rodziewiczównos sukaktis minėta 1911 m., o 1910 m. lietuvių spaudoje pasirodė pomirtinės publikacijos apie Elizą Orzeszkową. (Beata Kalęba, *Rozdroże: Literatura polska w kręgu litewskiego odrodzenia narodowego*, Kraków: Universitas, 2016, p. 221.)

MICKIEWICZIAUS VIETA NACIONALINĖS LITERATŪROS PROJEKTE

Spręsdami Mickiewicziaus (ne)priklausymo lietuvių literatūrai dilemą, tautinio sąjūdžio veikėjai jau turėjo būti sau atsakę į klausimą, kas gi yra toji lietuvių literatūra. Romantizmo epochoje perėjimas nuo bendros Vakarų literatūrinės tradicijos, kurioje ilgą laiką dominavo lotynų, vėliau – prancūzų kalba, prie liaudies (tautinėmis) kalbomis kuriamų literatūrinių tradicijų suvaidino svarbų vaidmenį moderniuųjų tautų legitimizacijos procese. Pasak Raymondo Williamso, tautinės bendruomenės įsisąmoninimas, kad ji turinti *savą* literatūrą, tapo esminiu veiksniu tautos socialinei ir kultūrinei, o gal net ir politinei raidai¹²⁵. Pagal anuomet vyravusią sampratą, išlavinta tautinė kalba ir ja sukurta aukšto lygio literatūra suteikė konkrečiai kalbinei bendruomenei civilizuotos, taigi visavertės tautos statusą. Nacionalinės literatūros suklestėjimas Johanno Wolfgango Goethe's ir Friedricho Schillerio kūryboje jų amžininkams vokiečiams tapo įrodymu, kad vokiečių kalba lygiai tinkama subtiliausiai dvasinei ir intelektualinei raiškai kaip ir ligi tol Europos literatūroje dominavusi prancūzų kalba. Kartu tai kėlė vokiečių tautinį pasididžiavimą, nes bet kuriam bendruomenės nariui jo tautos didybė galėjo suteikti pasididžiavimo savimi jausmą: „[A]š esu didis, nes priklausau tautai, kuri pagimdė Goethe'ę.“¹²⁶ Pajėgios nacionalinės kultūros faktorius tapo labai svarbus stiprinant tautinį sąmoningumą.

Tautinėmis kalbomis parašytos grožinės literatūros profesionalėjimas reikšmingai prisidėjo prie politinių ir kultūrinių didžiųjų (imperinių) tautų dominavimą patiriančių Vidurio Rytų

.....
¹²⁵ Raymond Williams, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, London: Fontana Press, 1988, p. 185.

¹²⁶ Itamar Even-Zohar, „The Role of Literature in the Making of the Nations of Europe: a Socio-Semiotic Study“, *Applied Semiotics / Sémiotique appliquée*, 1996, Vol. 1, No. 1, p. 53.

Europos tautų savimonės stiprėjimo ir tautinės kalbos prestižo. Antai slovėnams jų nacionalinės literatūros klasikos susiformavimas XIX a. viduryje ne tik atskleidė turtingą folklorinę tradiciją ir įsteigė istorinį pasakojimą, bet ir sukūrė slovėnų kalbos kultūrinį kapitalą, demonstravo jos pajėgumą konkuruoti su vokiečių kalba parašytais kūriniais¹²⁷. Grožinės literatūros tradicijos faktą kaip svarų tautinės bendruomenės civilizuotumo, tautiškumo ir legitimumo, įrodymą naudojo ir lietuvių tautinio sąjūdžio lyderiai ginčiuose su lenkakalbe savo krašto bajorija, kuri nebuvo linkusi pripažinti lietuviams savarankiškos tautos statuso. 1902 m. atsišaukime į jaunąją Lietuvos aristokratijos, dvarininkų ir bajorų kartą Adomas Jakštas pateikė visą sąrašą lietuviškai rašančių amžininkų poetų ir prozininkų, reziumuodamas: visa tai – pakankamas įrodymas, kad „Lietuvos žmonės geba kurti savo kultūrą ir grynai tautišką lietuvišką literatūrą“¹²⁸.

Antroje XIX a. pusėje Rusijos imperijai priklausančioje Lietuvoje konkuruojant lenkų ir rusų kultūroms, o Rytprūsių lietuvininkų gyvenamoje teritorijoje dominuojant vokiškai kultūrai, besiformuojančiai lietuvių tautinei inteligentijai teko uždavinys šiame kultūriniame lauke iškovoti vietą lietuvių nacionalinei kultūrai. Norint pagrįsti etninės lietuvių bendruomenės teisę vadintis visaverte tauta, reikėjo pateikti jos kultūrinės tradicijos įrodymų. Kaip žinia, grožinės lietuvių literatūros kūrimas iki XIX a. antros pusės buvo sporadiškas reiškinys, kultivuotas pavienių provincijos bajorų ar kunigų. Nors kai kurie jų – išties talentingi kūrėjai, jų kūrybinės veiklos laikotarpiu dar nebuvo susiformavęs lietuvių literatūros laukas, t. y. stokota šiai litera-

.....
¹²⁷ Marko Juvan, „Literary Self-referentiality and the Formation of the National Literary Canon: The *Topoi* of Parnassus and Elysium in the Slovene Poetry of the 18th and 19th Centuries“, *Neohelicon*, 2004, Vol. 31, No. 1, p. 118.

¹²⁸ „Lietuvių balsas į jaunąją kartą Lietuvos didikų, dvarponių ir bajorų“, p. 13.

tūrai funkcionuoti būtinos aplinkos: lietuviakalbės skaitytojų auditorijos, lietuviškų literatūrinių salonų, specialiosios periodikos ir kritikų, specializuotų leidyklų, knygynų ir bibliotekų. Pagaliau nebuvo nė bendrinės lietuvių kalbos: visi XVIII–XIX a. pasirodę lietuviški grožiniai tekstai parašyti tarmėmis.

Negana to, nors XIX a. pabaigoje jau randame lietuvių kalba parašytų kūrinių, kurie potencialiai galėjo pasitarnauti kaip tautinį identitetą steigiantys tekstai, vis dėlto dauguma lietuvių mažai ar visai nieko apie juos nežinojo. Kaip pavyzdį galima minėti Kristijono Donelaičio poemą *Metai*, kuri iki XX a. pradžios tebuvo žinoma siauram lietuvių intelektualų ratui. Pirmajame *Auszros* numeryje Jonas Šliūpas piktinosi, kad lietuvių inteligentai daugiau domisi ir žino apie svetimų kraštų rašytojus nei apie lietuvių kalba rašiusiuosius¹²⁹. Taigi nors tautinės agitacijos laikotarpiu lietuvių literatūra faktiškai jau egzistavo, visgi tam, kad ji imtų funkcionuoti kultūroje, reikėjo ne tik užtikrinti jos sklaidą visuomenėje, bet ir steigti nacionalinės literatūros kanoną kaip vertybinių normų sistemą. Šį uždavinį įsisąmonino tautinės inteligentijos aktyvas, susibūręs aplink *Auszros* laikraštį.

Etnolingvistinė nacionalinės literatūros samprata

Pirmąją lietuvių literatūros istorijos apybraižą lietuviškai parašęs Šliūpas siekė dviejų tikslų: supažindinti tautiečius su lietuviškos raštijos tradicija ir kartu pastūmėti juos pačius kurti gimtąją kalbą. Knygos *Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai* (1890) prattarmėje jis drąsina tautiečius: lietuviai savo kūriniiais išgarsino lenkų literatūrą pasaulyje, todėl nėra ko abejoti, jog jie gebės ir

.....
¹²⁹ [Jonas Šliūpas], „Simanas Daukantas, Lietuvos rasztininkas“, *Auszra*, 1883, Nr. 1, p. 13.

lietuvių kultūrą pakelti į aukštesnį lygį¹³⁰. Tai vienintelė užuomina apie Mickiewiczų Šliūpo apybraižoje, aiškiai parodanti, kad lenkakalbių Lietuvos autorių nacionaliniais lietuvių rašytojais jis nelaikė. Skirtį tarp „tikrųjų lietuvių poetų“ ir taip tevadinaimų (t. y. lietuviakalbių ir lenkakalbių Lietuvos poetų) Šliūpas jau anksčiau buvo nubrėžęs *Auszroje*:

Lenku literaturoje ira czielas skirius poiėtu lietuviszku, o virszumi ju Adomas Mickeviczia; bet jie su visumi neprigimtiejie lietuviai, arba lietuviai per mokslus „iszgamai“, nės daugibė ju nemokėjo lietuviszkos kalbos; jūsgi vadina lietuviais todėl, jūg pagal savo kilmės buvo isz to kraszto, kurs kitą kart buvo vadinamas Didkunigaiksztystę Lietuvą. Tie poiėtai, gimę ir užaugę Lietuvoje, apraszinėjo lietuviszkus senosios ir naujosios gadinės atsitikimus ir tūmi įgavo vardą skiriui lietuviszku poiėtu.

Tikrai lietuviszku poiėtu, lietuviszakai parasziusiu savo tvarus, prisiskaitisime labai nedaugalios, nės visi musu mokiti virai (atskirus labai mažą skaitlių), niekindami savo prigimtą kalbą, paskęsta svetimose tautose [išskirta mano – V. Š.].¹³¹

Savo literatūros istorijos apybraižoje Šliūpas niekaip neaiškina ir neargumentuoja nei lietuvių literatūros sampratos, nei autorių ir tekstų atrankos kriterijų, visgi akivaizdu, kad pagrindinis jo siekis – užfiksuoti visus jam žinomus lietuviškus leidi-

.....
¹³⁰ „Lietuviai sutvėrė garbę Lenkijai ir jos vardą pakėlė szvieto literaturoje; dėlto ar-gi kas gali abejoti, kad lietuviai mokės Lietuvai suteikti sparnus dėl pasikėlimo ant kulturiszko łaipsnio, su kuriūmi gali būti surisztas ir ateinantysis lietuvių apsisaugojimas nū parbłosztkimo ristynėse tautu už buvį, kada, atsibudę isz miego, prakrapsztys akis ir, subruzdę į darbą, kožnas pagal savo pajiegas, ims krauti plytelę prie plytelės į murą naujai pasigaunanczios lietuviszkosios kultūros!“ ([Jonas Šliūpas], *Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai: Raszaliszka peržvalga parengta Lietuvos mylėtoju, Tilžėje: Kaszta Bałtimorės M. D. L. M. Draugystės, 1890, p. vi.*)

¹³¹ [Jonas Šliūpas], J. K. Sz., „Apgulmi rasztu skiriai. Dūnalaitis“, *Auszra*, 1883, Nr. 7, p. 205–206. Už šią nuorodą esu dėkinga doc. dr. Aurelijui Giedai.

nius, nes kiekvieną lietuviško spausdinto žodžio faktą jis laiko savaime svarbiu lietuvių kultūros laimėjimu. Nors Šliūpas savo veikale mini lenkų ar vokiečių kalba rašytus tekstus apie lietuvių kalbą, papročius, liaudies dainas, šie tekstai figūruoja tik kaip kultūrinis kontekstas, istorinis fonas tikrajam knygos objektui – lietuvių raštijos tradicijai atskleisti.

Knygos pratarinėje teigiama, kad lietuvių tautos didvyriais derėtų laikyti ne tik viduramžių LDK kunigaikščius, bet ir lietuviškai rašiusius tautiečius. Nacionalinių rašytojų prilyginimas praeities amžių valdovams atitinka kitų tautų beužgimstančio nacionalizmo situaciją, kai vykstant bendriesiems demokratizacijos ir visuomeninių pervartų procesams ligtolinis politinių valdovų ar šventųjų panteonas tampa nebepakankamas ir yra praplečiamas tėvynei įsipareigojusių mokslininkų ir literatų figūromis¹³². Šliūpo konstruojamo lietuvių literatūros kanono centre dvi figūros – Donelaitis ir Daukantas. Pirmasis šios kanoninės pozicijos nusipelnė kaip „mūsų tautos prakilniausias dainius“, antrasis – savo patriotizmu ir indėliu ugdant lietuvių tautinį sąmoningumą. Pastarąjį apibūdinančios formuluotės („niekas nemylėjo daugiau tėvynę Lietuvą už Daukantą“, „nurodo ateitę Lietuvos“, „jis matė Lietuvą atgysiant“¹³³) leidžia numanyti Šliūpą kūrus Daukanto

.....
¹³² Hans-Jürgen Lüsebrink, „Die ‚Genese des Panthéons‘ – Nationalliterarische Kanonisierungs- und Ausgrenzungsprozesse im Frankreich der Spätaufklärung und der Französischen Revolution“, in: *Literaturkanon – Medienereignis – kultureller Text: Formen interkultureller Kommunikation und Übersetzung*, hrsg. von Andreas Poltermann, Berlin: Erich Schmidt, 1995, p. 130.

¹³³ „Nėks nemylėjo daugiau tėvynę Lietuvą už Daukantą: visi jo rasztai kvėpūja taja meile, ir jis be palovos triusėsi dėl apszvietimo savo vienžiamieciu ir prabudinimo ju isz gītaus nūamžinio miego. Pamatu dėl prasišlaivimo lietuviu turėjo buti tėviszkoji kalba, kuri po tiek persekiojimu iktūlaik iszsiūaikē gryna. [...] Daukantas buvo pirmas rasztininkas, kuris drąsiai ir atvirai pasistojo priesz polytiką, nū kelu amžiu Lietuvoje įsikerejusią: ‚Bude‘ ir Istorijoje jis visur lietuviu bajorus kapoja už pasvyrimą į lenkystę, ir nurodo ateitę Lietuvos pasiremianczios ant savo tiktai tautiszu ku pajiegu. Dėlto Daukantas yra pirmas kelo praskynėjas dėl musu dienu

kaip lietuvių kultūrinio herojaus mitą pagal analogiją su ankstyvesniu, *priešaušrio* laikų Lietuvoje paplitusiu tėvynę labiau už visa mylėjusio Mickiewicziaus kultu. Šių dviejų rašytojų sugretinimas (vienas – lenkų, kitas – lietuvių tautos pranašas) matyti ir kitų aušrininkų tekstuose. Antai Šliūpai pranešus *Auszros* skaitytojams, kad ketinama publikuoti visus Daukanto veikalus¹³⁴, Maironis po poros metų primena šį netesėtą pažadą teigdamas, kad „[i]szspauzdinimas Daukanto pasakojimu butu didesniu pamincklu, negu kad kas kokį akmeninį ar geležinį statytu. [...] Jei Lenkai ant Mickaus paminklo surinko tiek tukstancziu, argi Lietuvei nesudės keliu dėl Daukanto?..“¹³⁵ Tiesa, jau netrukus, XX a. pradžioje, lenkų poeto pranašo analogu lietuvių literatūriniame kanone taps pats Maironis (apie tai kiek toliau tekste).

Kokia tradicija rėmėsi Šliūpas formuodamas etnolingvistinę lietuvių literatūros koncepciją? Apie tautinės literatūros etnologistinę identitetą ir istoriškai susiformavusį jos savitumą pirmasis prabilo nacionalinės literatūros istorijos žanrą XIX a. pradžioje sukūręs Friedrichas Schlegelis¹³⁶. Vokiečių literatūros istoriografijos tikslu jis laikė tautinės dvasios puoselėjimą kaip bendruomenės identifikacijos priemonę tautai, kurios nariai, būdami politiškai ir kultūriškai priklausomi nuo imperinės valstybės, neturėjo galimybės kitu būdu kurtis savo tapatybę¹³⁷. Kaip

.....

troškimu ir jieszkiniu. Jis matė Lietuvą atgysiant per apsiszvietimą lietuviu, per pamylėjimą savo tautybės ir per nusikratymą musu tautos nū ją naikinancziu gaivalu. Tame dalyke Daukantas nusipelnė amžiną garbavonę kaipo tikras Lietuvos tėvynininkas.“ ([Jonas Šliūpas], *Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai: Raszaliszka peržvalga parengta Lietuvos mylėtojo*, p. 36–38.)

¹³⁴ [Jonas Šliūpas], J. S. Kūksztis, „Simanas Daukantas. Žamaicziu rasztininkas. Pradžia 1. Numare. (Pabaiga).“, *Auszra*, 1883, Nr. 8–10, p. 254.

¹³⁵ „Užpraszymas“, *Auszra*, 1885, Nr. 7–8, p. 250; Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, antras papildytas leidimas, Vilnius: Vyturys, 1991, p. 190.

¹³⁶ Vladimir Biti, „The Fissured Identity of Literature: The Birth of National Literary History out of International Cultural Transfers“, *Journal of Literary Theory*, 2013, Vol. 7, No. 1–2, p. 7.

¹³⁷ *Ibid.*, p. 26.

ir Schlegelio laikų Vokietija, aušrininkų projektuojama Lietuva XIX a. pabaigoje buvo grynai kultūrinis konceptas. Esminis saitas, siejęs tiek istoriškai ir administraciškai (Rusijos imperija bei personalinės unijos saitais su ja sujungta Lenkijos karalystė *vs* Vokietijos imperija), tiek konfesiškai (katalikai *vs* protestantai) skirtingas lietuvių bendruomenės dalis, buvo lietuvių kalba. Todėl dėsninga, kad *Auszros* bendradarbiai kalbą laikė svarbiausiu tautiškumo požymiu¹³⁸, o Šliūpas – esmiu kriterijumi, apibrėžiančiu nacionalinę literatūrą. Taigi pirmoji lietuvių kalba parašyta lietuvių literatūros apybraiža perėmė XIX a. Europoje išpopuliarėjusią nacionalinės literatūros sampratą, kuri, beje, visiškai atitiko ir ankstesnę lietuvių literatūros bibliografijos tradiciją. Pastarojoje nuo XVII a. įsigalėjo nuostata lietuvių raštijos terminą taikyti būtent lietuviakalbiams tekstams¹³⁹. Nors lietuvių raštijos bibliografiniame diskurse Rusijos ir Prūsijos lietuvių bendruomenės į vieną buvo „apjungtos“ dar XIX a. pirmoje pusėje¹⁴⁰, Šliūpo lietuvių raštijos apžvalga yra svarbus indėlis į lietuvių tautokūrą kaip pirmasis nuoseklus *vientisos* lietuvių tautos kultūrinės raidos pasakojimas.

.....
¹³⁸ Darius Staliūnas, „Lietuvos idėja „Aušroje“, *Archivum Lithuanicum*, 2003, t. 15, p. 274.

¹³⁹ Lietuvių raštijos bibliografijos pradžia siejama su Rytprūsių autorių parengtais religinės lietuvių raštijos raidos tyrimais: Danielio Kleino leidinio *Naujos giesmju knygos* (1666) pratarne, Johanno Jacobo *Quando į lietuvių kalbą išverstos Biblijos* (1735) pratarne, Philippo Ruhigo *Betrachtung der Litauischen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften* (*Lietuvių kalbos, jos kilmės esmės ir savybių tyrinėjimu*, 1747), Gottfriedo Ostermeyerio *Erste Littauische Liedergeschichte* (*Pirmąja lietuviškų giesmyių istorija*, 1793).

¹⁴⁰ XVII–XVIII a. lietuviškų raštų bibliografai laikėsi regioninio ar bent konfesinio principo. Savo parengtose religinės lietuvių raštijos apžvalgose jie minėjo išimtinai Rytprūsių lietuvių raštijos faktus, Philippas Ruhigas pirmasis panaudojo savo darbui kai kuriuos LDK išleistus protestantiškus raštus. Pirmą kartą vienoje vietoje ir LDK, ir Rytprūsių raštai lietuvių kalba į vientisą lietuvių raštijos korpusą apjungti Kajetono Nezabitauskio parengtoje lietuviškų raštų bibliografijoje, išspausdintoje elementoriuje *Naujas mokslas skaytima* (1824, Vilniuje). (Leonas Gineitis, *Lietuvių literatūros istoriografija ligi 1940 m.*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 126.)

Šliūpo istorija pasirodė vadinamuoju tautinės agitacijos laikotarpiu, kai svarbiausias tautinio sąjūdžio uždavinys buvo sutelkti mases, užkrėsti jas nacionalizmo idėja¹⁴¹. Literatūros istoriją jis pasitelkė tautos savimonei formuoti ir stiprinti. Tam pačiam tikslui tarnavo ir Maironio lietuvių raštijos istorijos santrauka, pasirodžiusi 1906 m. Šliūpas, Maironis, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė ir kt. etnolingvistinės literatūros modelių sekę pirmieji lietuvių literatūros istoriografai kūrė į ateitį orientuotą lietuvių literatūros istoriją. Praėjusius amžius traktuodami kaip lietuvių kultūrai skleistis nepalankų ir todėl nevaisingą periodą¹⁴², visas viltis dėjo į būsimą literatūros suklestėjimą. Savo *Trumpą lietuvių rašliavos apžvalgą* Maironis užbaigė imperatyviu raginimu:

Į darbą! Į darbą, kam dega krūtinė!
Apleisto dirvono vaga pirmutinė –
Sunkiausė, bet kiek ten sapnų!¹⁴³

Ne visiems tautinio sąjūdžio dalyviams praecityje plytintys lietuvių literatūros dirvonai regėjosi tokie apleisti ir, Šliūpo žodžiais tariant, užžėlę dygliais¹⁴⁴. Dalis jų, jeigu ir ne pirmosios vagos artojais, tai bent dirvos purentojais, paruošusiais ją tautinio sąjūdžio darbymečiui, laikė XIX a. lenkakalbius Lietuvos rašytojus.

.....

¹⁴¹ Darius Staliūnas, *op. cit.*, p. 281.

¹⁴² „Ne tiktai siaurinas jos [Lietuvos – V. Š.] kitą kartą plačiausi rubežiai, ne tiktai trūni jos ginklų garsas, bet ir jos dvasia regimai gęsta, pasidavusi Lenkų kultūrai ir jų įtekmei. Tėvynainis liežuvis – tas didžiausias kiekvienos tautos turtas, be kurio ji kaipo atskira tauta negali nei vadintis gyva, žūva ir nyksta ne tiktai tarp kunigaikščių, bet ir tarp bajorijos.“ (Maironis, *Raštai*, t. 3, kn. 2: *Lietuvos praeitis*, p. 702.)

¹⁴³ Tai ištrauka iš poemos *Jaunoji Lietuva* (1907) šeštosios giesmės. (*Ibid.*, p. 734.)

¹⁴⁴ Jonas Šliūpas, „Lietuviai ir lenkai“, in: Arūnas Vyšniauskas, Ryšard Gaidis, Luboš Švec, *„Lietuviai ir lenkai“ (1887): Jono Šliūpo pozicija ir valstybingumo vizijos XIX a. pabaigoje*, sudarė Arūnas Vyšniauskas, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 75–108.

Dvikalbės nacionalinės literatūros samprata

Pirmą kartą lietuvių literatūros istoriografijoje Mickiewiczų bei kitus lenkakalbius XIX a. Lietuvos rašytojus į nacionalinės literatūros kanoną įtraukė kunigas, aktyvus lietuvių spaudos darbuotojas Antanas Milukas 1900 m. specialiai pasaulinei parodai Paryžiuje parengtame *Lietuviškame albume*. Milukas literatūrą vertino tik tautinio sąjūdžio kontekste, t. y. literatūros tekstai jam buvo svarbūs tiek, kiek prisidėjo prie tautos išsivadavimo iš politinės priespaudos. Lietuvių literatūros apžvalgą jis pradėjo nuo 1794 m. sukilimo, teigdamas, kad pralaimėtas sukilimas, galutinai palaidojęs Abiejų Tautų Respubliką, kartu tapo ir lietuvių tautos prisikėlimo pradžia. XIX a. pirmoje pusėje šis atgimimas esą daugiausia pasireiškė lenkų kalba parašytais tekstaais apie Lietuvos istoriją ir lietuvių kalbą, o amžiaus pabaigoje tautinio žadinimo iniciatyva perėjusi į lietuvių kalba rašomą literatūrą. Todėl tad, „[t]yrinėdami priežastis musu tautiško atgijimo, mes negalime [...] apleisti nepaminėję musų pirmtakunus, kurie, kaip bajorai, nors rašė svetimoje kalboje, bet auklėjo mus tautišką, lietuvišką, dvasią“¹⁴⁵. Taigi kitaip, nei rašė Herderis, Milukas tautos dvasios nesiejo su kalba, veikiau su kilme ir įsipareigojimu tėvynei: „Tauta su savo dvasia yra gyvuojantis organizmas, o kalba yra tik jų rubas. Lenkiškoji kalba buvo primesta mus bajorams pirm daugelio metų. Jie ją priėmė, pamylėjo, su ja sugijo.“¹⁴⁶

Tad lietuvių literatūros raidą Milukas vaizdavosi besiplėtojančią paraleliai dviem kalbomis, vieną nacionalinės literatūros šaką jis vadina „lenkiškai-lietuviška“, kitą – „tautiškai-lietuviška“: „Pirmoji bajoriška, su lenkiška kalba, prielanki lenkams, pri-

.....
¹⁴⁵ *Lietuviškas Albumas*, laida II: *Musu raštinykai ir žymesni vyrai*, parengta ir išleista Kun. Antano Miluko su pagalba prenumeratorių, Shenandoah: V. J. Stagaro Spaustuvėje, 1900, p. [9].

¹⁴⁶ *Ibid.*

Antanas Milukas, data ir
fotografas nenurodyti.
LLTI BF.

pažįstanti lietuviams tik atskirą tautystę. Antroji demokratiška-radikališka su lietuviška kalba, skelbianti ne tik tautišką skirtumą, bet ir neprigulmingumą. Pirmutinė pradžioj stipri, tolyn kaskart silpsta. Antroji pradžioje silpna, paskiaus sustiprėjus. Lengva spręsti, kuri iš jų turės ateitį.¹⁴⁷ Kaip teisingai pastebi Reda Griškaitė, Milukas siekė atskleisti jungtį, perimamumą tarp istorinės ir moderniosios lietuviybės raštijos¹⁴⁸.

Bajoriškojoje lenkiškoje nacionalinės literatūros atšakoje centrinę kanono pociziją Milukas skyrė Mickiewiczui, kuris „sekdamas madą ir reikalavimus ano laiko rašė lenkiškai, nors mislis ir įtalpa raštų, labjausiai kol neišvažiavo į ažrubežį,

.....
¹⁴⁷ *Ibid.*, p. [11].

¹⁴⁸ Reda Griškaitė, „Ausra ir Teodoras Narbutas“, *Archivum Lithuanicum*, 2013, t. 15, p. 242.

Adamo Mickiewicziaus
portretas leidinyje
Lietuviškas Albumas, laida II:
Musu raštinykai ir žymesni
vyrų (1900).

Adamo Mickiewicziaus
gyvenimo ir kūrybos
apžvalga leidinyje
Lietuviškas Albumas,
laida II: Musu raštinykai ir
žymesni vyrų (1900).

ADOMAS MICKIEWIČIUS (1798 † 1855)

Gimęs ir augęs prie pat rubežiaus (jei ne už rubežiaus) lietuviškos kalbos A. Mickevičius vargiai mokėjo gerai lietuviškai, nors kaip filologas ir kaip lietuvis iš gimimo, pažjimo ir dvasios, su lietuviška kalba turėjo būti susipažinęs, tuom labjaus, kad tame laike Vilniuje ir Karaliaučiuje klausymas lietuviškos kalbos jau buvo pajudintas. Bohušis ir Rhesa žinomi buvo mūsų poetui, apie ką jis pats primena viename iš prieraišų Gražinos, gėdydamas lietuvius, jog svetintaučiai daugiau rupinasi apie mūsų pracių ir kalbą, nei savieje. Patsai vienog Mickevičius sekdamas madą ir reikalavimus ano laiko rašė lenkiškai, nors mislis ir įtalpa raštų, labjausiai kol neišvaziavo į užrubežį, visur yra gryna lietuviškai tautiška.

Neskaitant mažesnių Adomo poetiškų veikalų, kuriems medegą paėmė iš lietuviško gyvenimo, lietuviškų padavimų ir istorijos, keturi dideli jo veikalai: *Konrad Walcerod*, *Grazina*, *Diečiai* ir *Ponas Tadas* yra teip prakilniai tautiški, teip karštai lietuviški, jog prakilnesnių negalime laukti nuo karščiausio lietuvių tėvynainio. Iki šiol ir da ilgus metus tie veikalai, ypač gi *Grazina* ir *Konradas Wal-*

Adam Mickiewicz, born in 1798 in the village of Zaosie, not far from the old historic town of Lithuania Novogrodek-Naujenpile (Government Minsk), received education by the Basylian Fathers at Novogrodek and then at the Wilno university. After having graduated at the university in the branches of literature and fine arts, he was appointed teacher of classical language in the county school at Kowno in 1819. Being compromised as a member of a secret political society of university students, Mickiewicz was exiled in 1824 to Russia, first to Odessa, then to Moscow and St. Petersburg; from the latter place he succeeded in emigrating from Russia and after some traveling settled in Paris. He died in 1855 at Constantinople. Having been born and educated behind the boundary of Lithuanian language A. Mickiewicz hardly spoke Lithuanian, though as a Lithuanian by birth and as a philologist he must have been acquainted with the language of his fatherland, especially when we remember that at that time there was raised the question of Lithuanian language at Koenigsberg and Wilno universities. Bohusz and Rhesa our literateurs of those time were known then,

visa yra grynai lietuviškai tautiška¹⁴⁹. Milukas ne tik priskyre Mickiewicziaus kūrybą lietuvių literatūrai, bet ir apibrėžė jos vidinį kanoną: „Konrad Valenrod, Gražina, Diedai ir Ponas Tadas yra teip prakilniai tautiški, teip karštai lietuviški, jog prakilnesnių negalime laukti nuo karščiausio lietuvių tėvynainio. [...] [I]r da ilgas metus tie veikalai, ypač-gi Gražina ir Konradas Wallenrod'as originale ar išversti gaivys tautišką dvasią lietuviškose krūtinėse.“¹⁵⁰

Taigi iš Mickiewicziaus kūrybos visumos lietuvių literatūros kanono branduolyje Milukas pozicionuoja du tekstus – *Konradą Valenrodą* ir *Gražiną*. Būtent šias poemas labiausiai buvo pamėgę aušrininkai bei varpininkai¹⁵¹; jų ištraukas į lietuvių kalbą versti dažniausiai rinkosi tautinės agitacijos laikotarpio poeto vertėjai. Vienas pirmųjų *Konrado Valenrodo* ir *Gražinos* vertimus į lietuvių kalbą 1899–1900 m. Jono Jonilos slapyvardžiu publikavo produktyviausias nagrinėjamo laikotarpio Mickiewicziaus kūrybos vertėjas Jonas Žilius (Jonas Žilinskas). Jo parengti dviejų tomų *Vertimai iš Mickevycziaus* (pirmame tome – antra *Vėlinių* dalis ir *Gražina*, antrame – *Konrado Valenrodo* pradžia) Plimute išėjo net 1250 egzempliorių tiražu, o pirmas tomas pradedamas paties Žiliaus originaliu (Putino žodžiais tariant, „pretensionalios prasmės“¹⁵²)

.....
¹⁴⁹ *Lietuviškas Albumas*, p. [13].

¹⁵⁰ *Ibid.*, p. [13–14].

¹⁵¹ *Auszroje* savo korespondencijomis debiutavęs, o vėliau *Varpe* bendradarbiauęs Stasys Matulaitis atsiminimuose apie Maskvos lietuvių studentų draugiją rašė: „Mus, Maskvos universiteto studentus lietuvius, labai veikė lenkų rašytojo A. Mickevičiaus poetiniai kūriniai: ‚Konradas Valenrodas‘, ‚Gražina‘ ir kt., kurie plito mūsų tarpe. Daugelį ištraukų mokėjome mintinai, dažnai deklamavome, džiaugėmės senovės lietuvių herojiškumo iškėlimu, poetinio žodžio grožiu. A. Mickevičiaus poezija skiepijo mums meilę savo tėvynei, ugdė neapykantą nacionalinei sprespandai ir moraliai stiprino mus kovoje prieš carinį režimą.“ (Stasys Matulaitis, *Atsiminimai ir kiti kūriniai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, p. 77–78.)

¹⁵² Cit. iš Jonas Šlekys, *Jonas Žilius: Biografija, visuomeninės veiklos ir kūrybos metmenys*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 180.

Jonas Žilius, 1899 m. balandžio 14 d. Fotografas O. Pierre Havens, Džeksonvilis, Florida. LLTI BF.

eilėraščių lenkų kalba (!), kuriame vertėjas kuria savo kaip garsiojo poeto antrininko amplua: *Gražinoje* aprašytame puikiam slėnyje prie Kauno poetinis subjektas išvysta iš mirusiųjų prisikėlusį poetą-pranašą, bet išaušus rytui supranta tai buvus jo paties šešėlį¹⁵³. Tokia pat situacija – vertėjas specialiai vyksta į Mickiewicziaus vardu pavadintą slėnį prie Kauno, kad įsijaustų į savo verčiamo poeto kūrybą, – aprašyta ir lietuviškoje leidinio įžangoje: „Tame tai klonije, kurs dabar vadinasi Kloniu Mickevyciaus, garsus dainius rašęs Gražiną. Prieš 12 metų, gyvendamas Pažaislije, tik keli varstai atstui nuo klonio, tankiai vasaros laike nubėgdavau į tas puikias vietas, kurios įkvėpė dainių, ir ten rupinausi pagauti poeto mislį, kad ją priderančiai atiduoti savotiškoj

.....
¹⁵³ „Koło Kowna ptasząt dzwięczną...“, in: [Jonas Žilius], Jr. Jonas, *Vertimai iš Mickevyciaus*, t. 1: *Diedai ir Gražina*, Plymouth, Pa.: Spaustuvė „S. L. A.“, 1899, [puslapiai nenumeruoti].

Koło Kowna ptaszat dzwiczną.
 Nutą gaj jest ożywiony;
 Koło Kowna w noc miesięczną
 Chodzę w dumach pogrążony.
 Wtem, wśród dumań, na dolinie
 Widzę postać z dziwnym wzrokiem;
 Z oczu iza jej rosą płynie,
 Z ust pieśń ciecze lez potokiem.
 Pieśń się łączy w tony tkliwe,
 Drzewa, kwiaty jej wtoriają,
 Krople rosy drząc lęklwie
 Na narcyzach polyskują.
 Drzew i kwiatów liście drzące
 Rade słyszeć znów głos miły
 Wieszcza, który czarujące
 Lać uczucia wstał z mogiły.
 Wstał znów chodzi, marzy, śpiewa,
 Pieśń zatapia w łzach rześistych;
 Po dolinie głos rozbrzmiewa,
 Lecz, już w mowie słów ojczystych.
 Zachwycony cudnem pieniem,
 Przed postacią długo stałem;
 Lecz ze switem, ze zdumieniem,
 W niej swą własną cień poznałem.

DIEDAI.

DALIS II.

Parasė

ADOMAS MICKIEVYČIUS.

lietuviškai sutaisė

Jr. Jonas.

Jono Žiliaus eilėraštis jo parengtame leidinyje *Vertimai iš Mickevyciaus*, t. 1: *Diedai ir Gražina* (1899).

kalboj, verčiant šiuodu veikalėliu.¹⁵⁴ Šis *genius loci* idėja grįstas poetinio įsijautimo metodas įdomus kaip Mickiewicziaus kulto apraiška ir memorialinis ritualas XIX a. pabaigos Lietuvoje. Deja, geidžiamo efekto pasiekti jis nepadėjo: visi ligi šiol Žiliaus atliktus Mickiewicziaus vertimus tyrusieji pripažįsta, kad tiek dėl nedidelio talento, tiek dėl ribotų ano meto lietuvių kalbos galimybių jam nepavykę perteikti originalo poetinės dvasios¹⁵⁵.

¹⁵⁴ [Jonas Žilius], Jr. Jonas, „Mačiau, yra klonis pas Kauną...“, in: *Ibid.*, [puslapiai nenumeruoti].

¹⁵⁵ Vincas Mykolaitis-Putinas, *Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, p. 550; Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje (Literatūra, t. 46 (1))*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 288; Jonas Šlekys, *op. cit.*, p. 187.

Šio tyrimo kontekste svarbu paminėti, kad būtent Žiliui (su bendraautorium) priskiriamas šimtųjų Mickiewiczius gimimo metinių proga publikuotas straipsnis JAV lietuvių spaudoje, kuriame poetas vadinamas lygiai didžiu lietuvių, kaip ir lenkų tautiniu dainiumi. Ši inicialais pasirašyta publikacija yra vienintelis XIX a. lietuvių spaudos tekstas, kuriame Mickiewiczius viena-reikšmiškai priskirtas lietuvių literatūrai. Nesureikšmindami kūrybos kalbos, straipsnio autoriai svarbiausiu poeto priskyrimo lietuvių literatūrai argumentu laiko jo kilmę ir lietuvišką kūrinių tematiką¹⁵⁶. Žilius buvo artimas Miluko bendražygis JAV lietuvių visuomeninėje veikloje. Tai jis iškėlė idėją lietuviams dalyvauti Paryžiaus pasaulinėje parodoje, surinko tam reikiamas lėšas ir išleido *Lietuvišką albumą*. Miluko ir Žiliaus bendradarbiavimas įtraukiant Mickiewiczių į lietuvių literatūros kanoną leidžia spėti XIX–XX a. sandūroje egzistavus ratą sąmoningų lietuvių, kurie nebuvo linkę radikaliai atkirsti lenkakalbės literatūros paveldo nuo projektuojamo nacionalinės lietuvių literatūros korpuso ir ieškojo būdų, kaip jį integruoti į nacionalinę kultūrą.

Pastebimai gausią Mickiewicziaus gerbėjų, vertėjų ir kanonizuotojų dalį tautinės agitacijos laikotarpiu sudarė Marijampolės

¹⁵⁶ „Mickevičius pasiliko didžiausiu ir mylimiausiu lenkų poetu. [...] Kuom Adomas Mickevyczius yra del mūsų, del lietuvių? – Teipgi yra dideliu dainiumi, kurs raszė nors svetimoj del mus' kalboje, vienog mokėjo karsztai, o teisingai apraszyti, apdainuoti mus' tėvynę Lietuvą[,] kuri buvo ir jo tėvynė“ (J. J. ir P. Trup., „Adomas Mickevyczius“, *Tėvynė*, 1898, Nr. 12, p. 390–391). Remiuosi Vinco Maciūno studijoje „Adomas Mickevičius lietuvių literatūroje“ (1955) nustatyta slapyvardžių identifikacija (jos laikosi ir Žiliaus biografas Jonas Šlekys, *op. cit.*, p. 180). Pasak Maciūno, cituotą sukaktuvinį straipsnį parengė *Tėvynės* redaktorius Jonas Žilius (Jonas Jonila) kartu su Tomu Astramsku. Pastarasis, kaip ir Žilius bei Petras Arminas-Trupinėlis, mokėsi Marijampolės gimnazijoje, vėliau naudojo slapyvardį Pažįstamas Trupinėlio. Leidinyje *Adomas Mickevičius: Bibliografinė rodyklė*, taip pat atitinkamų metų *Lietuvos bibliografijos* C serijos tome kaip cituoto straipsnio autoriai identifikuojami Marijampolės gimnazijos mokytojai – Juozas Jasiulaitis ir Petras Arminas-Trupinėlis. Ši versija kelia abejonių, mat pastarasis publikacijos pasirodymo metu jau buvo miręs.

gimnazijos ir Seinų kunigų seminarijos ugdytiniai: Petras Arminas-Trupinėlis, Jonas Basanavičius, Stasys Matulaitis, Vincas Kudirka, Antanas Milukas, Jonas Žilius-Jonila, Motiejus Gustaitis¹⁵⁷. Gausus Užnemunės lietuvių įsitraukimas į Mickiewicziaus kanonizaciją leidžia spėti, kad kongresinės Lenkijos karalystės lietuviai buvo artimiau susipažinę su poeto kūryba ir labiau persiėmę jo idėjomis. Čia nebuvo vykdoma tokia griežta poeto cenzūra, kaip Rusijos imperijos Vilniaus ir Kauno gubernijose¹⁵⁸. Marijampolės gimnazija išsiskyrė ir kaip lietuviybės židinys, ypač lietuvių kalbą čia dėščusių mokytojų Petro Armino-Trupinėlio, Juozo Jasiulaičio, Petro Kriaučiūno, Vinco Staniškio dėka. Armino-Trupinėlio parengta lietuvių kalbos chrestomatija, į kurią, Bostono *Lietuvių enciklopedijos* duomenimis, pateko ir Mickiewicziaus *Pono Tado* invocacijos vertimas, leidžia spėti, kad Lietuvos lenkų kūrybos vertimai gimnazijoje galėjo būti naudojami mo-

.....
¹⁵⁷ Gustaitis 1903 m. Fribūro universitete apgynė daktaro disertaciją apie Mickiewicziaus *Krymo sonetus*, vėliau publikavo jų vertimą į lietuvių kalbą (*Krymo sonetai*, 1909), o Mickiewicziumi dedikuotame savo kūrybos sonete iškilmingai priskyrė save Lietuvą išgarsinusio poeto sekėjų būriui ([Motiejus Gustaitis], Balandis, „Mickevičiumi“, *Žvaigždė*, 1903, balandžio 30, Nr. 18, p. 281).

¹⁵⁸ Po to, kai Rusijos imperiją pasiekė emigracijoje Mickiewicziaus išleistos trečia *Vėlinių* dalis ir *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygos*, 1833 m. carinė cenzūra susigriebė uždrausti *Vėlinių* platinimą Rusijos teritorijoje, o 1834 m. uždrausta perspausdinti Sankt Peterburge publikuotus Mickiewicziaus kūrinius ir įvežti bet kokias užsienyje išleistas jo knygas. Dar vėliau neleista ne tik spausdinti ir platinti poeto kūrinių, bet ir minėti juos ar Mickiewicziaus vardą spaudoje. Poeto kūrybos publikavimo draudimas Rusijos imperijoje trumpam sušvelnintas tik Aleksandro II vykdytos atlydžio politikos metais (1857–1859). (Romuald Naruniec, „Recepcja twórczości Adama Mickiewicza w Wilnie w okresie międzypowstaniowym“, in: *Wilno i ziemia Mickiewiczowskiej pamięci*, t. 2: *W kręgu literatury i sztuki* (Biblioteka Pamięci i Myśli, t. 26), pod red. Elżbiety Feliksiak i Elżbiety Sidoruk, Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki, 2000, p. 120; Reda Griškaitė, „1824–1855 metų Lietuva: ar tikrai be Adomo Mickevičiaus?“, *Metai*, 2020, Nr. 3, p. 86–99.)

kant lietuvių kalbos¹⁵⁹. Manytina, kad Mickiewicziaus bei kitų Lietuvos romantikų kūrinių plitimas bei tautinę savimonę stiprinusios lietuvių kalbos pamokos šioje gimnazijoje susilydė į savimonę išjudinusi sprogstamąjį mišinį¹⁶⁰, kuris šios mokyklos abiturientus (Joną Basanavičių, Vincą Kudirką, Joną Jablonskį, Kazį Grinių, Praną Vaičaitį ir kt.) vėliau atvedė į tautinio sąjūdžio pirmąsias gretas¹⁶¹.

Jau minėta, kad tautinės agitacijos laikotarpiu aktyviausi Mickiewicziaus kūrybos integravimo į lietuvių literatūros kanoną šalininkai buvo aktyvūs JAV lietuvių visuomenės, kultūros

.....
¹⁵⁹ Tiesa, chrestomatijos rankraščio Varšuvos mokslo apygardos vadovybė nepatvirtino, o pats Arminas-Trupinėlis netrukus (1883) buvo perkeltas dirbti į Augustavo pradžios mokyklą. ([Kazys Grinius], K. L., „Petras Arminas-Trupinėlis (1853–1885)“, *Varpas*, 1903, Nr. 3, p. 108; *Lietuvių enciklopedija*, t. 1: A, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953; [Petras Kriauciūnas], „Trumpas Petro Armino gyvatos aprašymas“, in: *Petro Armino Raštai*, išleidimas trečiasis, papildintas naujomis eilėmis, Vilnius: Juozapo Zavadztkio lėšomis ir jo spaustuviėje, 1907, p. VIII; Beata Kalėba, *op. cit.*, p. 109.)

¹⁶⁰ Šis teiginys nepaneigia ir gerai žinomų socialinių, ekonominių ir geopolitinių veiksnių, lėmusių gausesnį Užnemunės nei kurio kito regiono lietuvių įsitraukimą į tautinį sąjūdį.

¹⁶¹ Kaip istorinės Lietuvos romantikų patriotizmas per lietuviškus vertimus transformavosi į moderniosios lietuviybės ideologiją, atskleidžia Basanavičiaus atsiminimai apie jo pažintį su Antanu Baranausku (apie 1875). Nors abu pašnekovai puikiai mokėjo lenkų kalbą, jiems abiem gerai žinomo poeto eiles apie Margirį Maskvos universiteto studentas Basanavičius deklamuoja lietuviškai, pats grožėdamasis ir klausytojui leisdamas pajusti lietuvių kalbos lankstumą, jos tinkamumą poetinei kūrybai: „Mudviejų kalbos, kiek atsimenu, sukinėjosi daugiausiai apie lietuvių, kaip tuomet‘ apie ją suprantama buvo, apie lietuviškos kalbos atgaivinimą, apie jos grožybes ir kitas panašias temas. Atsimenu, kartą aš jam *karštai deklamuavau* kun. Sim. Norkaus lietuviškai išguldytą pradžią Syrokomlės poemos: ‚Urodzony Jan Dęboróg‘, kitą kartą – to paties autoriaus ir vertėjo ‚Margir‘ (‚Margier‘). Kun. Baronas su dideliu džiaugsmu išklausęs, labai gyrė vertėjo kalbos skaistumą ir puikų išguldytą [kursyvas mano – V. Š.]“ (Dr. J. Basanavičius, „Prakalbos vieton“, in: *Gabija: Rinktinė knyga, paaukuota Lietuvos dainiaus vyskupo Antano Baranaucko atminimui*, knyga sutaisė ir spaudai prirengė Juozapas Gerbačiauskis, Krokovoje: Gebethnerio & Co knygynas, [1908], p. 1–2.)

bei spaudos veikėjai, kunigai Milukas ir Žilius. JAV spaustuvėse ar lietuvių laikraščiuose pasirodė ir pirmosios *Gražinos*, antros *Vėlinių* dalies, „Živilės“ vertimų publikacijos. Tai leistų daryti prielaidą, kad minėtus Mickiewicziaus kanonizuotojus nuo Lietuvos ir joje vis labiau aštrėjančio lietuvių ir lenkų nacionalizmų konflikto skyrusi distancija bei daugiakultūrio JAV visuomeninio gyvenimo patirtis leido laisviau interpretuoti istorinės Lietuvos kultūrinio paveldo dalybas: užuot brėžus griežtą ribą (arba lenkų, arba lietuvių poetas), ieškoti jungties galimybių (ir lenkų, ir lietuvių poetas).

Grįžtant prie Miluko parengto albumo, reikia pridurti, kad galbūt dėl proginio leidinio pobūdžio ir menko tiražo¹⁶² Lietuvoje jis liko veik nepastebėtas: tepasirodė vos du trumpi informaciniai pranešimai lietuvių periodikos naujų leidinių skiltyse. Nors Miluko pasiūlyta lietuvių literatūros koncepcija anuomet nesulaukė lietuvių literatūros žinovų dėmesio (šios knygos naudotų šaltinių sąrašuose nemini nė vienas iš XX a. pirmos pusės lietuvių literatūros istoriografų) ir esminio poveikio lietuvių literatūros istoriografijai neturėjo, ji svarbi kaip įrodymas, kad XIX–XX a. sandūroje jau egzistavo alternatyva etnolingvistinei lietuvių literatūros koncepcijai. Reali konkurencija jai radosi tik apie 1909–1910 m., kai mokslinę diskusiją šia tema savo viešose paskaitose Lietuvių mokslo draugijoje inicijavo Mykolas Biržiška (plačiau apie tai skyriuje „Keliakalbės nacionalinės literatūros samprata“).

.....
¹⁶² Nors Lietuvos TSR bibliografijoje nenurodytas albumo tiražas, galima spėti jį buvus panašų į *Lietuviško albumo* pirmosios dalies tiražą, t. y. kiek per 200 egz. Palyginimui Šliūpo lietuvių literatūros apžvalga išėjo 5000 egz. tiražu.

MICKIEWICZIAUS VERTIMŲ ATRANKOS PRINCIPAI

Mickiewicziaus vertimų į lietuvių kalbą atrankos tendenciją žymi jau pats pirmasis poeto kūrybos sekimas. Kultūrinio lietuvių nacionalizmo pradininkas Simonas Daukantas 1819 m. *Tygodnik Wileński* publikuotoje saktmėje apie Živilę neatpažino literatūrinės Mickiewicziaus mistifikacijos ir į savo *Darbus senuju Lituwui yr Żemayczui* (1822) ją įtraukė kaip neva senuosiuose metraščiuose užfiksuotą lietuvių dvasinės ir moralinės stiprybės liudijimą¹⁶³. Ir nors Daukanto perpasakota Živilės istorija pirmąsyk publikuota tik XIX a. pabaigoje (*Lietuvos istorijos* vardu pasirodžiusioje ištraukoje iš veikalų *Istoryje Zemaytyszka* (1831–1834))¹⁶⁴, taigi tiesiogiai ankstyvosios lietuviškosios poeto recepcijos neveikė, tautinės agitacijos laikotarpiu Mickiewicziaus vertimų atranka, vertinimas ir interpretacija iš esmės rėmėsi tuo pačiu kriterijumi, kuriuo, įtraukdamas į savo veikalą Živilės istoriją, vadovavosi ir Daukantas: tai senovės lietuvių moralės ir papročių aukštinimas.

Ideologinę versti „tinkamų“ Mickiewicziaus kūrinių atranką XIX a. pabaigoje liudija Žiliaus išsakyta motyvacija versti antrą (o ne kurią kitą) *Vėlinių* dalį (*Dziady*, d. 2, 1823)¹⁶⁵. Vertėjas

.....
¹⁶³ Saktmė apie Živilę buvo paskelbta *Tygodnik Wileński* nenurodant autoriaus, tik pažymint, kad tai esanti „ištrauka iš senobinių lenkų rankraščių, kurią redakcijai pateikė P. S. F. Ž.“. Šiuo akronimu pasirašinėjo žinomas to meto senienų rinkėjas, Vilniaus universiteto adjunktas Szymonas Feliksas Żukowski (1782–1834). Anoniminiu kūriniu „Živilė“ laikyta iki 1867 m. (Algis Kalėda, *Mitų ir poezijos žemė: Lietuva lenkų literatūroje: monografija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 73.)

¹⁶⁴ [Simonas Daukantas], *Lietuvos istorija nu Gedimino D.L.K. iki Liublino unijai paraszta Simano Daukanto buvusiojo Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistro*, K. 2, Plymouth, Pa.: Kasztu ir Spauštuvėje Jūzo Paukszczio, 1897, p. 1–5. Tautinio sąjūdžio laikotarpiu pasirodė dar keli lietuviški „Živilės“ vertimai: Juozo Andziulaičio-Kalnėno (1890), Jono Montvilos (1898) ir Šatrijos Raganos (1905).

¹⁶⁵ Dar iki Žiliaus pirmos, antros ir ketvirtos *Vėlinių* dalių vertimus periodikoje paskelbė Aleksandras Fromas-Gužutis: „Diedai. Veikalas poeto Adomo Mickevyczios, perguldė isz lenkiszko Aleksandras Gužutis“, *Vienybė Lietuvininkų*, 1894, Nr. 36–44, 46–52; 1895, Nr. 1–11.

teigia „broliams ant pasiskaitymo“ spausdinąs šį „romantiską apraszimą liekanų mūsų senoviszko tikėjimo. Ta tik dalis ir tinka dėl mus, kaipo dėl lietuvių, kitos dalys ir išverstos, bent dabartiniame laike, neturėtų dėl mus didės vertės“¹⁶⁶. Kaip ir Milukas, Žilius Mickiewicziaus tekstus vertina pagal tai, koki poveikį jie gali daryti lietuvių skaitytojų savimonei. Tautinio sąmoningumo nežadinantys kūriniai laikomi nenaudingais lietuvių skaitytojams. Tiesa, tokią siaurai orientuotą lietuviškųjų Mickiewicziaus vertimų praktiką kritikavo socialdemokratas Janulaitis. Pasak jo, šiuo metu lietuvių skaitytojams aktualiausia ne senovės tikėjimą vaizduojanti, bet į kovą su carizmu kviečianti trečia dramos dalis, kurios ištraukas tuo metu jau buvo išvertęs Kudirka¹⁶⁷. Vis dėlto Mickiewicziaus vertimų sfereje dešinesiems (klerikalams) ir kairiesiems (laicistams) konkuruojant dėl įtakos formuoti skaitytojų savivoką ir vertybines nuostatas analizuojamu laikotarpiu akivaizdžią persvarą įgijo pirmieji.

Kaip ir bet kuri kita tautinės agitacijos laikotarpio kultūrinė veikla lietuviškieji Mickiewicziaus vertimai turėjo tarnauti nacionalizuojant mases. Net ir aiškiai prolietuvišką Mickiewicziaus vertimų kanoną formavę vertėjai vėliau susilaukė Tumo priekaištų, esą buvę perdėm lengvai paperkami lietuviškumo. Antai jis kritikavo vieną iš produktyviausių ano meto Mickiewicziaus vertėjų Stanislovą Dagilį, kam šis ėmėsis versti baladę „Trys Budriai“ („Trzech Budrysów“, 1828). Tekstas, kuriame lenkės vaizduojamos kaip senovės lietuvių geidžiamos nuotakos, esąs lenkomaniškas ir todėl netinkas lietuvių skaitytojų auditorijai. „Tepatenkina mus ‚Valenrodas‘“, – paskaitose Lietuvos univer-

.....
¹⁶⁶ „Diedai. Parašė Adomas Mickevyczius. Lietuviszkai sutaisė Jr. Jonas“, *Tėvynė*, 1898, Nr. 5, p. 206.

¹⁶⁷ [Augustinas Janulaitis], *Adomas Mickevyczia (1798–1855)*, p. 7–8, išnaša nr. 2.

siteto studentams griežtai konstatavo Tumas¹⁶⁸. Tarpukariu už ideologinį nenuovokumą kritikuotas ir Juozas Tallat-Kelpša¹⁶⁹, Dagilio išverstiems „Trims Budriams“ sukūręs melodiją ir Nepriklausomybės kovų su Lenkija įkarštyje (!) publikavęs kariams skirtame dainyne *Kariagos aidai*¹⁷⁰.

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje vykdytą teminę ir ideologinę Mickiewicziaus tekstų atranką išryškina šio laikotarpio vertimų į lietuvių kalbą lyginimas su XIX a. pirmos pusės publikacijomis. Pirmieji lietuviški poeto kūriniių vertimai išspausdinti dar jam gyvam esant: 1833 m. Paryžiuje atskiru leidiniu *Litania Pakielawinga, Matda Pakielawinga* išėjo Kiprijono Nezabitauskio išversta trumpa ištrauka iš *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygy* (*Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, 1832)¹⁷¹, o 1837 m. Vilniuje pasirodžiusiame Liudviko Adomo Jucevičiaus rinkinyje *Ištraukos iš naujųjų lenkų poetų* (*Wyjątki z nowoczesnych poetów polskich*, 1837) publikuotos *Vėliniių* ketvirtos

.....
¹⁶⁸ Vaižgantas, *Raštai*, t. 18: *Literatūros istorija, 1913–1928*, parengė Ilona Čiuzauskaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 155. Analizuojamu laikotarpiu „Tris Budrius“, be Dagilio, į lietuvių kalbą vertė ir Davainis-Silvestraitis bei Petras Arminas-Trupinėlis. Įdomu, kad po 1906 m. naujų šios baladės vertimų nebebuvo iki pat 1955 m., kai ją iš naujo išvertė Eduardas Mieželaitis.

¹⁶⁹ „Mickevičius joj [dainoje „Trys Budriai“ – V. Š.] yr nupoetizavęs Lenkijos ir Lietuvos uniją, įvyksiančią gražių lenkaičių dėka, kurias lietuviai puola lyg musės medų. Šiandiena tai yra anachronizmas. Lietuviams kareiviams visai nėra reikalo piršti lenkaites, išgiriant jų gražumą. Kas norės vesti – galės rasti nemažiau gražių mergaičių ir savo sesučių lietuvaičių tarpe. Taigi leidžiant šį rinkinį antru atveju, būtinai reikėtų ‚Tris Budriai‘ išmesti. Jie kad ir lietuviai, bet šios gadinės lietuviams pavyzdžiu negali būti.“ (A.[domas] Jakštas, „Kariagos Aidai“, *Draugija*, 1920, Nr. 7–8, p. 320.)

¹⁷⁰ *Kariagos aidai*: tėvynės gynėjams dainų rinkinėlis, sukomponavo ir pritaikino J.[uozas] Tallat-Kelpša, Tilžė: Krašto apsaugos minist. literatūros skyrius, 1920, p. 40–42.

¹⁷¹ Emigracijoje Nezabitauskis ir pats kūrė eiles lietuviškai. Rankraščiu likusį rinkinį *Eiławimas liezuwieja letuwiszkaĵ-żiamajtyszka* (apie 1837) dedikavo Mickiewicziiui. (Mieczysław Jackiewicz, *Literatura polska na Litwie XVI–XX wieku*, Olsztyn: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie, 1993, p. 75.)

dalies ištraukos ir baladžių „Svitezietė“ („Świtezianka“, 1822) bei „Trys Budriai“ vertimai.

Vėliau būta kone pusšimčio metų pertraukos, kai nepaskelbtas nė vienas Mickiewicziaus vertimas į lietuvių kalbą. Rankraščiais liko XIX a. viduryje ir antroje pusėje Valerijono Ažukalnio-Zagurskio, Edvardo Jokūbo Daukšos, Juliaus Anusevičiaus atlikti kelių Mickiewicziaus baladžių, *Pono Tado* invokacijos, *Konrado Valenrodo* ištraukų vertimai¹⁷². Be abejo, tam įtakos turėjo carinės administracijos draudimas Rusijos imperijoje publikuoti ir platinti poeto kūrinius ir net minėti jo vardą (draudimas su keliomis išimtimis galiojo nuo 1833 iki 1895). Nepaisant cenzūros suvaržymų, bajorų ir dvasininkų aplinkoje (neretai slapta) plitę Mickiewicziaus tekstai XIX a. antroje pusėje pasiekė ir būsimus lietuvių grožinės literatūros klasikus (Antaną Baranauską, Žemaitę), *Pono Tado* ir *Vėlinių* trečios dalies fragmento „Kelias į Rusiją“ įtaka juntama svarbiausiuose šio laikotarpio lietuvių poezijos tekstuose – Baranausko *Anykščių šilėlyje* (1858–1859, publ. 1860–1861) ir *Kelionėje Petaburkan* (1858–1859, publ. 1898)¹⁷³. Rusijos teritorijoje galioję griežti draudimai neveikė Lenkijos karalystėje, tai leidžia paaiškinti stipresnį Mickiewicziaus kūrinių poveikį XIX a. pabaigos Užnemunės gimnazistams ir klierikams, lyginant su likusia Lietuvos dalimi. Kita vertus, Marijampolės gimnazijos absolventas Juozas Adomaitis-Šernas 1885 m. konstatavo, kad Mickiewicziaus kūryba veik nežinoma lietuvių skaitytojams, net ir tiems, kurie pagal išsilavinimą gebėtų poeto kūrinius suprasti¹⁷⁴. Tikėtina, kad dvarų ir seminarijų aplinkoje cirkuliuavę Mickiewicziaus tekstai retai tepasiekdavo rusiškas gimnazijas išėjusius valstiečių kilmės lietuvius pasauliečius.

.....
¹⁷² Plačiau apie juos žr. *Ibid.*, p. 77–80.

¹⁷³ Regina Mikšytė, *Antanas Baranauskas: monografija*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 71–72, 128–130; Mieczysław Jackiewicz, *op. cit.*, p. 102–103.

¹⁷⁴ [Juozas Adomaitis-Šernas], *Mickiewicz w literaturze litewskiej przez Budrysa*, *Kraj*, 1885, Nr. 46, p. 30.

Lietuviškų Mickiewicziaus vertimų sklaidos situacija ėmė keistis XIX a. pabaigoje, kai tiek lietuvių periodikoje, tiek atskirais leidiniais pasirodžiusiuose vertimų rinkiniuose imta spausdinti poeto kūrinių ištraukas. Kitaip negu Jucevičius (savo vertimais siekęs Lietuvos bajorijai atskleisti menines lietuvių kalbos išgales) ir Nezabitauskis (jo auditorija – į Prancūziją po 1831 m. sukilimo pasitraukę Lietuvos sukilėliai, kurių daugumą taip pat sudarė bajorija), tautinės agitacijos laikotarpio Mickiewicziaus kūrinių vertėjai savo darbus adresavo apsišvietusiems lietuviakalbiams skaitytojams, kurių daugumą sudarė valstiečiai ir iš jų kilę inteligentai. Pakitus auditorijai ir vertėjų intencijoms, atitinkamai keitėsi ir verčiamų tekstų atrankos kriterijai. Supažindinti lietuvių auditoriją su Mickiewicziaus kūryba pasišovę XIX a. pabaigos vertėjai (o gal ir publikuojamų vertimų atranką vykdę lietuviškų laikraščių redaktoriai) pastebimai vengė tekstų, kuriuose deklaruotos unijinės tradicijos. Analizuojamu laikotarpiu nė karto neverstos *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygos*, stebėtinai mažai publikuota brandžiausiu poeto kūriniu laikomo *Pono Tado* ištraukų vertimų (iki 1905 m. lenkų spaudoje triskart publikuotas tas pats Antanui Baranauskui Adomaičio-Šerno priskirtas invokacijos aštuoneilio vertimas¹⁷⁵). Tiesa, Miluko liudijimu, Seinų klierikai nuo Petro Kriaučiūno laikų (t. y. nuo 1871–1875) dainuodavę *Pono Tado* įžangą¹⁷⁶, o toje pačioje seminarijoje porą metų pralei-

.....
¹⁷⁵ *Ibid.*, p. 31; [Juozas Adomaitis-Šernas], „Mickiewicz w literaturze litewskiej przez Budrysa“, in: *Książka zbiorowa ku uczczeniu pamięci Adama Mickiewicza w stuletnią rocznicę urodzin poety*, Petersburg: Nakładem księgarni K. Grendyszyńskiego, 1898, p. 132; Maurycy Michał Stankiewicz, „O przekładach poezji Mickiewicza na język litewski“, *Świat*, 1890, Nr. 13, p. 302. Putinas turėjo abejonių dėl šio vertimo priskyrimo Baranauskui (V.[incas] Mykolaitis-Putinas, *Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra*, p. 83), Regina Mikšytė jo neįtraukė į savo sudarytus Baranausko *Raštus* (Antanas Baranauskas, *Raštai*, t. 1: *Poezija*, Vilnius: Baltos lankos, 1995).

¹⁷⁶ Vincas Maciūnas, *Rinktiniai raštai*, sudarė Jonas Šlekys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 235.

dęs Kudirka vėliau panaudojo pirmąją poemos invokacijos eilutę kurdamas „Tautišką giesmę“ (1898)¹⁷⁷. Lietuvių spaudoje ne kartą publikuotas įžanginis *Pono Tado* dvieilis ilgainiui tapo savotiška poeto etikete, brėžiančia lietuviškosios jo receptijos vektorių – tėvynę Lietuvą labiau už visa mylėjusio poeto idealą. Vis dėlto ši etiketė funkcionavo atsietai nuo idėjinės poemos visumos (XIX a. pradžios pavieto bajorų gyvenimo epas ir Napoleono žygio į Rusiją sužadinta viltis atkurti ATR), tokios tolimos moderniojo lietuvių nacionalizmo ideologijai¹⁷⁸.

Ano meto lietuvių spaudoje nefigūravo ir dar vienas lenkų tautos pranašo vardą Mickiewiczziui pelnęs tekstas – garsioji Improvizacija iš trečios *Vėlinių* dalies (1832). Religiniam-metafiziniam dramos matmeniui (kuriame tautos kančia įprasminama kaip žmonijos atpirkimo auka) reikšmės neteikę liberalių demokratiščių ir socialistinių pažiūrų vertėjai (Kudirka, Janulaitis, Juozas Baltrušaitis-Mėmelė) mieliau rinkosi versti tas trečios *Vėlinių* dalies scenas, kurios įtaigiai perteikė carinio režimo brutalumą ir niekšybę (akivaizdu, įžvelgdami čia nemaža paralelių su savo meto politinėmis realijomis).

Taigi kitaip negu lenkiškasis *wieszcz narodowy* kultas, kuriam susiformuoti lemiamos reikšmės turėjo emigracinio laikotarpio Mickiewicziaus kūriniai (trečia *Vėlinių* dalis, *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygos*, *Ponas Tadas*), lietuviškoji poeto receptija kū-

¹⁷⁷ Poetinio Mickiewicziaus kreipinio į tėvynę Lietuvą variantus XIX a. pabaigoje savo poezijoje naudojo ir Juozas Miliauskas-Miglovara (eilėraštyje „Lietuva“) bei Maironis (poemoje *Lietuva*). (Irena Skurdenienė, „Kalbėtojo ir rašytojo žodis“, in: *Adomo Mickevičiaus Lietuva (Darbų ir dienų Nr. 9 (18) atspaudas)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1999, p. 60; Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos*, p. 318; Brigita Speičytė, *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 121–122.)

¹⁷⁸ Vytautas Berenis, „Adomas Mickevičius ir dvi lietuviškumo tradicijos“, in: *Lietuvos kultūra: Romantizmo variantai: mokslinės konferencijos, skirtos Adomo Mickevičiaus 200-osioms gimimo metinėms, medžiaga*, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 57–58.

rėsi viduramžių Lietuvos istorijos motyvais parašytų ankstyvųjų (ikiemigracinio laikotarpio) poeto kūrinių (daugiausia Gražinos ir Konrado Valenrodo) pagrindu. Tik atribojus lietuviškąją poeto recepciją nuo lenkų kultūroje jam suteiktų reikšmių, galima buvo tikėtis integruoti Mickiewiczų į lietuvių literatūros kano-
ną. Ir nors dalis vertėjų (pavyzdžiui, Dagilis¹⁷⁹) nelaikė Mickie-
wicziaus lietuvių poetu, temiškai ir ideologiškai motyvuota jo
vertimų atranka lėmė lietuviybės dėmenį akcentuojančią poeto
asmens ir kūrybos recepciją modernėjančioje Lietuvoje. Būtent
lietuviškosios tematikos tekstų išskyrimas iš bendro poeto kū-
rinių korpuso tapo esmine prielaida projektuoti lenkiškajam
alternatyvų lietuviškąją Mickiewicziaus recepcijos variantą ir
toku būdu integruoti poetą į lietuvių literatūros kano-
ną.

Sąmoningus siekius lituanizuoti Mickiewiczų rodo rašyto-
jo asmenvardžio transformacijos. Lietuvių spaudoje pagrečiui
su originalia lenkiška vardo forma vartoti sulietuvinti variantai:
Adomas Mickevičius, Adomas Mickevycia ir Adomas Mickus. Pas-
tarąją vardo formą nuosekliai vartojo Mečislovas Davainis-Sil-
vestraitis (sprendimą grindęs tuo, kad pavardės su priesaga *-wicz*
yra vėlyvos kilmės ir atsirado dėl rusų kultūros poveikio¹⁸⁰). Ją

¹⁷⁹ Vertimų rinkinį, sudarytą iš Syrokomlos, Michailo Lermontovo ir Mickie-
wicziaus tekstų vertimų, Stanislovas Dagilis pavadino *Lietuviszkas sziu-
pinis: Isz svetimu skanskoniū ant naudos broliams Lietuviams pataisitas* (2 d.,
1884, 1891). Taigi *svetimi* tieji skanėstai (suprask, literatūros šedevrai), bet
tarnauja lietuvių skaitytojų švietimui. Kad savo verstų autorių Dagilis ne-
laikė lietuvių literatūros kūrėjais, aiškiai parodo ir jo kūrybos ketureilis,
kuriuo minėto rinkinio pratarmėje kreipėsi į savo skaitytojus:

Už taigi nepanėkjk, jei silpnas dagilis,
Paukštėlis ne miszkinis, giesmėse nebilis,
Geizdam's naudos dėl broliu gimtinėj' kalboje
Svetimu giesmininku giesmes atkartoja
Ne laksztingalos balsu.

([Stanislovas Dagilis], „Skaititojui“, in: *Lietuviszkas szuipinis isz svetimu
skanskoniū ant naudos broliams Lietuviams pataisitas*, pirma laida, Tilžėje:
Raszėjo kaszta spauzdinta pas Otto v. Mauderodę, 1884, p. 1.)

¹⁸⁰ [Mečislovas Davainis-Silvestraitis], Vėversis, „Ar pritinka musu bajorams
buti lenkais“, *Auszra*, 1883, Nr. 8–10, p. 234.

baladės „Baltas karžigys“ („Ucieczka“, 1832) vertimo paantraštėje naudojo ir Kazys Bukaveckas. Vis dėlto šio 1897 m. (periodikoje ir atskiru leidiniu) pasirodžiusio vertimo recenzija rodo, kad poeto pavardės lituanizacija daliai lietuvių kėlė nuostabą ir atrodė nepateisinama: „Yra tai wertimas eilių isz lenkiszkaï paraszyto A. Mickiewiczio. Isz kur czia Mickus atsirado, sunku žinoti. Nors Mickiewicz buwo lietuwy, bet jis niekada nepasiraszydawo Mickumi; wertėjai gi neturi tiesos perkraipyti raszėjo prawardę, nors ant to butu dar didesnis pamatas, negu su Mickiewiczium yra.“¹⁸¹ Ilgainiui originali lenkiška, žemaitiška (Mickevyčia) ir nepriesaginė poeto pavardės forma vis labiau traukėsi į paraštes ir tarpukariu visuotinai įsivyravo adaptuotas Adomo Mickevičiaus pavardės variantas. XIX–XX a. sandūroje lituanizuotas ne tik poeto asmenvardis, į lietuvių kalbą verstos ir jo kūrybos realijos: an-tai Žilius lietuvinio antroje *Vėlinių* dalyje minimus slaviškus veikėjų vardus (tai buvo bendrai priimta ano meto lietuvių vertimų praktika), o *Konrado Valenrodo* vertimą (siekdamas liaudies kūrybai būdingo skambesio) visą ištisai *sudeminutyvino*¹⁸².

LDK istoriją romantizuojantys Mickiewicziaus kūriniai ne tik versti į lietuvių kalbą, jais sekdami lietuviai kūrė ir savo tekstus. Aleksandras Fromas-Gužutis pagal *Konradą Valenrodą* parašė dramą „Aldona“¹⁸³. JAV gyvenęs Vincas Nagornoskis sukūrė ne vieną istorinę dramą pagal kitų autorių veikalus, viena jų – „Živilė, kunigaikščio Karijoto duktė“ (1905)¹⁸⁴, pastatyta mėgėjų trupių Vilniuje 1909 m. (tik kartą, nes cenzūra uždraudė ją

¹⁸¹ „Baltas Karžigys. Versta isz Mickaus“, *Lietuva*, 1897, kovo 6, Nr. 10, p. 1.

¹⁸² Jonas Šlekys, *op. cit.*, p. 182–185.

¹⁸³ Apie Mickiewicziaus *Konrado Valenrodo* interpretaciją Fromo-Gužučio „Aldonoje“ žr. Aušra Martišiūtė-Linartienė, *Žemaičių bajorų teatro dramaturgija: Aleksandro Fromo-Gužučio kūryba*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 117–125.

¹⁸⁴ *Živilė duktė Karijoto: istoriška tragedija, 5-se aktuose, 8-se atidengimuose*, parašė V. Nagornoski's, Plymouth: Vienybė Lietuvninkų, 1905.

rodyti¹⁸⁵) ir kelis kartus JAV. 1905 m. Šatrijos Ragana (1877–1930) publikavo „Živilės“ ir Gražinos atpasakojimus knygelėje *Lietuvos senovės septyni paveikslai* (1905).

Ir pagal vertimo variantų kiekį (12 vertėjų, 17 vertimo variantų¹⁸⁶), ir pagal sklaidos intensyvumą iš lietuviškų Mickiewicziaus vertimų išsiskiria Konrado Valenrodo ištrauka „Daina“ (vaidilos Albano daina apie Vilijos ir Nemuno santaką), į lietuvių kultūrinę tradiciją įėjusi „Vilijos“ pavadinimu¹⁸⁷. Manytina, kad šios ištraukos vertimų gausą ir vėlesnį perėjimą ir į lietuvių folklorą lėmė lietuvių liaudies kūrybos poetikai artimas gamtos reiškinių (upių santakos) ir žmogaus gyvenimo (svetimšalių jaunuolių pamilusios lietuvaitsės) paralelizmas. Ilgalaikiam „Dainos“ funkcionavimui žodinėje tradicijoje neabejotinai didelę reikšmę turėjo Maironio kūrybos populiarumas ir folklorizacija: būtent šio poeto vertimai įsigalėjo XX a. pradžioje ir ypač tarpukario laikotarpiu¹⁸⁸. Folklorinių variantų ir jų užrašymų gausa, be „Dainos“ („Vilijos“), taip pat išsiskiria baladė „Ponia Tvardovska“, kurioje pasakojama velnio pergudravimo istorija turi nemažai atitikmenų lietuvių folklore. Tai paaiškina Kudirkos atlikto šio teksto vertimo (1889) populiarumą lietuvių spaudoje (iki 1940 m. publikuotas 8 kartus) ir žodinėje tradicijoje¹⁸⁹.

.....
¹⁸⁵ Plačiau apie tai žr. Julius Būtėnas, „Lietuvių teatras Vilniuje: „Mindaugas“ ir „Živilė“, *Mūsų senovė*, 1938, t. 2, Nr. 3 (8), p. 402–404.

¹⁸⁶ Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos*, p. 279. Vertimo variantų gausą Speičytė aiškina XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje vykusiu bendrinės kalbos formavimusi, esą dėl jo vertimai „seno tiesiog akyse“. (*Ibid.*, p. 283.)

¹⁸⁷ Šios ištraukos vertimo variantus yra tyrinėję Mykolaitis-Putinas ir Brigita Speičytė (Vincas Mykolaitis-Putinas, *op. cit.*, p. 72–73; Brigita Speičytė, *op. cit.*, p. 278–288).

¹⁸⁸ 1891–1913 m. laikotarpiu Maironis paskelbė net keturis šio vertimo variantus (Brigita Speičytė, *op. cit.*, p. 284–285).

¹⁸⁹ Stanislovo Dagilio atliktas „Ponios Tvardovskos“ sekimas (1906) tokio populiarumo nesulaukė (iki 1940-ųjų publikuotas dukart). Kitų Mickiewicziaus kūrinių vertimų (sekimų) Lietuvių liaudies dainų tekstų kataloge užfiksuota tik paskiri atvejai.

Mickiewicziaus kūryba lietuvių moderniąją kultūrą veikė ne tik per vertimus ar sekimus. Vilniaus lenkų romantinės mokyklos poveikis ryškus *Auszros gadynės* poetų, pirmiausia Maironio, kūryboje. Tumo žodžiais tariant, „Maironis – pavėlavusi Vilniaus romantizmo gėlė; jo gimdytas ir auklėtas“¹⁹⁰. Iškiliausio tautinio sąjūdžio poeto kūrybos tyrėjai randa joje Mickiewicziaus kūrybinių motyvų, parafrazių, atsikartojančių įvaizdžių ir personažų bei poetikos priemonių¹⁹¹. Taip pat ir Maironio sukurtas meninis Lietuvos kaip Nemuno šalies, miškingų kalvų ir žalių pievų peizažas, giliai įsišaknijęs XX a. lietuvių kultūroje, stipriai paveiktas Mickiewicziaus¹⁹². Tiesa, iš pastarojo perimtus poetinio Lietuvos kraštovaizdžio elementus Maironis transformavo taikydamas prie etnolingvistinės lietuviybės reikšminio konteksto. Vienas tokios adaptacijos pavyzdžių – *Konrado Valenrodo* ištrauka „Daina“. Tiek Maironio, tiek kitų jo amžininkų interpretacijoje Neries ir Nemuno santakos paralele išreikšta lietuvių meilė svetimtaučiu įgijo originalui nebūdingą moralizuojantį aspektą: dėl mišrių santuokų keliamo pavojaus nutautėti susirūpinę lietuviai „Dainos“ vertimuose išryškino tragišką svetimtautį pamilusios lietuvių likimą¹⁹³. Kitas ideologinio Lietuvos kraštovaizdžio transformavimo pavyzdys – Nemuno traktuotė ankstyviausioje Maironio poemoje *Lietuva*:

Mickevičiui Nemunas [...] yra namų upė, išvedanti iš jaukaus gimtinės lizdo, idilinio vaikystės slėnio į naują pasaulį, į laukines

¹⁹⁰ Doc. p. e. J. Tumas, *Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas. „Apžvalgos“ grupė. Jonas Mačiulis-Maironis*, Kaunas, Marijampolė: Dirva, 1924, p. 238.

¹⁹¹ Vincas Mykolaitis-Putinas, *op. cit.*, p. 74–76; Vanda Zaborskaitė, *Maironis, antrasis leidimas*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 117–128; Mieczysław Jackiewicz, *op. cit.*, p. 143–145; Vytautas Kubilius, „Jo romantinės dvasios pakylėti“, in: *Adomo Mickevičiaus Lietuva*, p. 54; Viktorija Daujotytė, „Kraštovaizdžio poetika“, in: *Adomo Mickevičiaus Lietuva*, p. 64–70; Brigita Speičytė, *op. cit.*, p. 262; Brigita Speičytė, *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva*, p. 20–21.

¹⁹² Vytautas Kubilius, „Jo romantinės dvasios pakylėti“, p. 121–128.

¹⁹³ Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos*, p. 286–288.

platybes. Maironiui Nemunas visos Lietuvos upė, kuri grįžta „apleisdama rytus“ į etninę Lietuvą, bučiuoja krantą – tarsi žmogus, parvykęs iš ilgos kelionės ar tremties į namus. Būtent tokiomis – grįžimo į savas etnokultūrinės ribas – prasmėmis Maironis suvokė ir „jaunosios Lietuvos“ atgimimo tikslą.¹⁹⁴

Taigi apibendrinant galima teigti, kad analizuojamo laikotarpio lietuvių literatai (rašytojai, kritikai, vertėjai), nors ir buvo išėję Vilniaus romantizmo mokyklą, klodami pagrindus moderniajai lietuvių kultūrai juto poreikį riboti ir reguliuoti Mickiewicziaus (ir kitų lenkakalbių istorinės Lietuvos rašytojų) kūrybos sklaidą ir poveikį naujesiems skaitytojams¹⁹⁵, t. y. lietuviškąją spaudą, o drauge su ja – ir tautinio sąjūdžio idėjas atrandantiems valstiečiams. Nors dauguma to meto tautinio sąjūdžio dalyvių laikė Mickiewiczių lietuviu, bet *kitokia* (t. y. lenkiškai kalbančiu ir rašančiu, ne tik Lietuvą, bet ir Lenkiją savo tėvyne laikančiu) lietuviu nei jų projektuojama modernių lietuvių bendruomenė. Todėl ir lietuviškų laikraščių redaktoriai ir bendradarbiai laikė poetą nebetinkamu pavyzdžiu savo skaitytojams. Nors ir heroizavo viduramžių LDK karžygius bei karžyges, Mickiewiczius nelaikė savojo meto lietuviškai kalbančių valstiečių savarankiška tauta. Jo (ypač emigracijos laikotarpio) kūryba yra literatūrinė reprezentacija lietuviškai lenkiškos tapatybės (*gente lithuanus, natione polonus*¹⁹⁶), kurią nukonkuruoti kaip

¹⁹⁴ Brigita Speičytė, *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva*, p. 130–131.

¹⁹⁵ Sąvoka *naujieji skaitytojai* vartojama XIX a. istoriniuose tyrimuose apibūdinti socialines grupes (moterys, vaikai, darbininkai, valstiečiai), kurioms raštingumo lygio augimas ir periodikos bei masinės literatūros atsiradimas atvėrė duris į skaitytojų bendruomenę. Plačiau apie tai žr. Ramunė Bleizgienė, „Liaudies rašytoja valstiečiams skaitytojams: Žemaitės ankstyvoji recepcija (1895–1915)“, *Literatūra*, 2019, t. 61 (1), p. 25–32.

¹⁹⁶ Plačiau apie istorinės Lietuvos bajorų tapatybę žr. Brigita Speičytė, „Gente lithuanus, natione polonus? Tapatybės žodynas XIX a. vidurio Lietuvoje“, *Prace Bałtytyczne*, 2016, t. 6, p. 275–289.

tik ir stengėsi modernusis lietuvių nacionalizmas. Pasak Staliūno, tautinės agitacijos laikotarpiu atsiribojimas nuo lenkiškumo tapo svarbiausia lietuviškosios tautinės tapatybės išgryninimo užduotimi¹⁹⁷. Todėl ir lenkakalbių istorinės Lietuvos rašytojų pozicionavimą lietuvių literatūros užribyje galėtume interpretuoti kaip vieną iš lietuvių kultūrinės emancipacijos apraiškų.

Kita vertus, šiuo tautinio sąjūdžio etapu lietuvių bendruomenėje būta (kad ir negausios) literatų grupės, kuri nebuvo linkusi atriboti lietuviakalbės kultūros nuo lenkakalbės istorinės Lietuvos kultūrinės tradicijos. Ir nors siekis išsaugoti Mickiewicziaus poziciją naujai projektuojamame dvikalbės lietuvių literatūros kanone buvo veikiau marginalus ano meto lietuvių kultūros reiškinys, jis svarbus bandant suvokti vėlesnę, XX a. pirmos pusės, poeto kanonizacijos raidą Lietuvoje.

Kadangi tautinio sąjūdžio lietuvių spauda aktyviai siekė ugdyti skaitytojų sąmoningumą (estetinis jų ugdymas laikytas antraeilės svarbos uždaviniu), tai ir Mickiewicziaus vertėjai bei populiarintojai turėjo rasti būdų, kaip suderinti poeto kūrybos sklaidą su tautinio sąjūdžio aspiracijomis. Pasitelkę teminę ir ideologinę tekstų atranką bei lietuviškosios poeto tapatybės ir atitinkamos kūrybos tematikos akcentus, jie XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje ėmė konstruoti lenkiškajai poeto recepcijai alternatyvų *lietuviškąjį Mickiewiczių* – Lietuvą kaip sveikatą branginantį ir ikirikščioniškos krašto praeities įkvėptą *Gražinos* ir *Konrado Valenrodo* autorių. Būtent šiomis reikšmėmis poetas ilgam įaugo į lietuvių skaitytojų sąmonę.

.....
¹⁹⁷ Darius Staliūnas, „Lietuvos idėja „Aušroje““, p. 285. Nors tokia Staliūno išvada grindžiama *Auszros* žurnalo bendradarbių tekstais, ji tinka kalbant apie visą tautinės agitacijos laikotarpį.

MICKIEWICZIAUS POZICIONAVIMAS LIETUVIŲ LITERATŪROS KANONE (1905–1940)

Skirtingai nei XIX a. pabaigoje, kai lietuviai gyvai domėjosi poeto kūryba ir bent dalimis bandė versti reikšmingiausius jo kūrinius, XX a. pradžioje susidomėjimas Mickiewicziumi pastebimai menko¹⁹⁸. Manytina, kad šį pokytį lėmė kartų pasikeitimas. Lenkakalbių istorinės Lietuvos poetų kūrybą originalo kalba skaičiusi ir ja nuoširdžiai besizavėjusi aušrininkų generacija tikėjosi, kad šių veikalų vertimai į lietuvių kalbą užkrės lietuviškos spaudos auditoriją meile bei pasididžiavimu savo tėvyne ir jos praeitimi. Kitaip tariant, sukels tokį pat poveikį, kurį ir patys aušrininkai buvo patyrę jaunystėje. Regis, šios pastangos nedavė pageidauto rezultato.

Viena to priežasčių – žemas vertimų meninis lygis. XIX a. pabaigoje bendrinė lietuvių kalba dar nebuvo nusistovėjusi, tad reikėjo išties didelio poetinio talento, kad intensyviu bendrinės kalbos formavimosi laikotarpiu gebėtum įveikti vertimo proceso keliamus iššūkius¹⁹⁹. Deja, tokiu talentu ano meto vertėjai nepasizymėjo. Kaip vaizdžiai apie *Konrado Valenrodo* vertimus yra sakęs Tumas, „tiesiog dantį gelia“ juos skaitant²⁰⁰. Net

.....
¹⁹⁸ V.[incas] Mykolaitis-Putinas, *Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, p. 87–88.

¹⁹⁹ *Ibid.*, p. 87.

²⁰⁰ [Juozas Tumas-Vaižgantas], „Stanislovas Dagilis“ [1924], in: *Vaižgantas, Raštai*, t. 18: *Literatūros istorija 1913–1928*, parengė Ilona Čiužauskaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 167.

ir 1927 m. vienas aktyviausių Mickiewicziaus integruotojų į lietuvių literatūros kanoną Zigmąs Kuzmickis apgailestavo turįs pripažinti, „jog išversti Mickevičiaus kaip reikiant, kad mažiau būtų ir jis pats, ir lietuvių kalba nukentėję, – iki šiolei mums nēr pavykę“²⁰¹.

Dvikalbiai ar lenkų kalbą gerai įvaldę XX a. pradžios lietuvių rašytojai – Motiejus Gustaitis, Vaižgantas, Vincas Krėvė, Juozapas Albinas Herbačiauskas, Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, Julijonas Lindė-Dobilas – tebebuvo smarkiai veikiami Mickiewicziaus kūrybos. Minėti rašytojai ją laikė ne tik Lietuvos istorijos pažinimo šaltiniu ir patriotizmo ugdymo priemone (kaip Basanavičiaus karta), bet ir jos pagrindu kūrėsi savitą neoromantinę kūrybos koncepciją, „teigusią, kad lietuvių kultūros savitumas – jos mistinis bei romantinis kryptingumas, o nacionalinis charakteris esąs labiau mistinis nei pragmatinis“²⁰². Antai Pečkauskaitė 1910 m. viename savo straipsnių teigė, kad Mickiewiczius yra „tipiškas lietuvių dvasios išreiškėjas, nors visiškai savuoju jo pavadinti ir neturime teisės“²⁰³. Plačiau apie lietuvių neoromantikų – Gustaičio ir Herbačiausko – indėlį į Mickiewicziaus kanonizaciją rašoma tolesniame šios knygos skyriuje. Vis dėlto bendra XX a. 2-ojo, o ypač 3-iojo dešimtmečio tendencija buvo besikeičiantis estetinis skonis, o kartu ir menkstantis dėmesys Mickiewicziaus kūrybai²⁰⁴. Romantinės lenkų literatūros ugdytinius nepriklausomos Lietuvos literatūriniam lauke palaipsniui nustelbė nauja modernistinių (simbolizmo ir avangardo) srovių veikiamą Sruogos–Putino–Binkio karta.

.....
²⁰¹ [Zigmąs Kuzmickis], B. Kantvydis, „Iš Adomo Mickevičiaus raštų“, *Lietuva*, 1927, lapkričio 17, Nr. 260 (2643), p. 4.

²⁰² Aušra Jurgutienė, „Mickevičius ir Lietuva: tautinio identiteto problema“, *Metai*, 1998, Nr. 12, p. 75.

²⁰³ Marija Pečkauskaitė, „Mintįs apie dailę“, *Viltis*, 1910, birželio 11, Nr. 66 (401), p. 3.

²⁰⁴ V.[incas] Mykolaitis-Putinas, *op. cit.*, p. 88.

Pagaliau trečia priežastis yra XX a. pradžioje jau aiškiai matomas Maironio įsitvirtinimas lietuvių literatūros kanone. Atsiradus tinkamai kanono centrinės pozicijos – romantinio tautos pranašo – alternatyvai, Mickiewicziaus svarba lietuvių kultūrai sumenko. Pasak Brigitos Speičytės, XIX a. Europos nacionalinėse literatūrose įsisteigusi romantinio pranašo kaip tautinės bendruomenės vedlio pozicija buvo susijusi su kolektyvinio sąmoningumo kaita. Šią nacionalinių literatūrų poziciją pelnė autoriai, tekstuose įprasminę amžininkų bendruomenėje pribrendusį sąmoningumo lūžį²⁰⁵. Lenkų tautos pranašo vardą Mickiewiczius pelnė poetiniu žodžiu užfiksavęs buvusios Lenkijos-Lietuvos valstybės bajorijos savimonės kaitą: nuo bandymo derinti lojalumą ATR politinei tautai su lojalumu carui (iki 1831 m. sukilimo) iki visiško tautos prioriteto atmetant bet kokią dvigubo lojalumo galimybę (po 1831 m. sukilimo)²⁰⁶. Tai buvo svarbus impulsas ir aušrininkams, ne veltui labiau už kitus Mickiewicziaus kūrinis pamėgusiems nonkonformistinę patriotinę laikyseną steigusį *Konradą Valenrodą*. Vis dėlto nacionalinis poetas savo kūryboje turėtų ne tik konstruoti kolektyvinę tautos atmintį, bet ir kurti jos ateities viziją²⁰⁷. Nors ir pažadino aušrininkų domėji-

.....
²⁰⁵ Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje* (Literatūra, Nr. 46 (1)), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 240.

²⁰⁶ „[Konrade Valenrode – V. Š.] [i]sipareigojimas savasčiai kur kas labiau suabsoliutintas, susijęs su drastiškais etiniais sprendimais: tautinė etika (veikla tėvynės labui) iškeliama aukščiau riteriškosios-herojinės (priesaikos sulaužymas), krikščioniškosios (išdavystė), taip pat aukščiau asmeninės laimės. Naudodamasis ‚istorinės kaukės‘ poetika, istoriniu siužetu spręsdamas aktualią problematiką, Mickevičius ‚pranašiškaiai‘ užbėgo tebevykstantiems bendruomenės savimonės kaitos procesams už akių: besąlyginis tautos prioritetas Lietuvos bajorų politinėse nuostatose galutinai įsitvirtino po 1831 m. sukilimo.“ (Ibid., p. 244.)

²⁰⁷ Marjan Dović, Jón Karl Helgason, *National Poets, Cultural Saints: Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe* (National Cultivation of Culture, ed. by Joep Leerssen, Vol. 12), Leiden, Boston: Brill, 2017, p. 77.

mąši viduramžių Lietuvos istorija bei paskatino lietuviškus šios tematikos kūrinius²⁰⁸, Mickiewiczius negalėjo pasiūlyti moderniojo nacionalizmo siekius atitinkančios tautos ateities vizijos.

XIX a. pabaigoje pačiame lietuvių tautiniame judėjime radosi talentingas poetas, savo kūryboje pateikęs naują tautinį ir socialinį lietuvių identitetą atitinkančią bendruomenės ateities viziją. Skirtingai nei Mickiewiczius, Maironis kalbėjo moderniųjų lietuvių vardu²⁰⁹, o didelio populiarumo sulaukusi jo kūryba reikšmingai prisidėjo prie masių nacionalizavimo. Tautinio atgimimo pranašo Maironio biografija (lietuvių tautos labai dvasininko karjeros atsisakiusio poeto gyvenimo legenda) bei kūryba (jos interpretacinis kanonas) tapo pavyzdiniu elgesio modeliu, į kurį galėjo orientuotis ir juo sekti lietuvių bendruomenės nariai²¹⁰. Skirtingai nei Mickiewicziaus, Maironio kūrybos tarpininkams (kritikams, leidėjams, mokytojams) nereikėjo aiškinti ar teisinti neatitikimų tarp poeto deklaruojamos tautinės savivokos, politinės veiklos ir lietuvių tautinio sąjūdžio tikslų. Todėl „tautinio atgimimo dainius“ Maironis XX a. pirmoje pusėje palaiapsniui nukonkuravo „ideologiškai įtartina“ tapusį Mickiewiczių. Ilgainiui

.....

²⁰⁸ Ikiunijinės Lietuvos istorijos pagrindu sukurti Mickiewicziaus *Gražinos* ir *Konrado Valenrodo* siužetai bei personažai, pasak Vytauto Kubiliaus, įkvėpė pirmąsias lietuvių istorines poetas, dramas ir romanus (Aleksandro Fro-mo-Gužučio dramas „Išgriovimas Kauno pilies“ (1893, publ. 1906), „Gedimino sapnas“ (1910), „Eglė Naujapilės kunigaikštystė“ (publ. 1955), „Aldona“ (rankraštis nedatuotas, VUB RS F1-D150), Tomo Žičkaus (Žičkauskos) poema *Birutė* (1885), Vinco Pietario romaną *Algimantas* ir kt.). (Vytautas Kubilius, „Jo romantinės dvasios pakylėti“, in: *Adomo Mickevičiaus Lietuva (Darbų ir dienų Nr. 9 (18) atspaudas)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1999, p. 53.)

²⁰⁹ Viena iš svarbių nacionalinio poeto kūrybos funkcijų yra „suteikti balsą savo tautai“. (Jaume Subirana, „National Poets and Universal Catalans“, in: *National Identities and European Literatures = Nationale Identitäten und Europäische Literaturen*, ed. by J. Manuel Barbeito, Jaime Feijóo, Antón Figueroa, Jorge Sacido, Bern: Peter Lang, 2008, p. 254.)

²¹⁰ Rašytojo biografijos ir kūrybos kaip pavyzdinio elgesio modelio savai bendruomenei svarba akcentuojama kaip bendra nacionalinių poetų kanonizavimo prielaida. Marjan Dović, Jón Karl Helgason, *op. cit.*, p. 75.

lietuvių kultūroje tapo įprasta šiuodu poetus suvesti į opoziciją: Mickiewiczius esą „palaidojo“ lietuvių tautą, o Maironis išspranašavo jos prisikėlimą²¹¹.

MICKIEWICZIAUS ĮPĖDINIAI XX A. PRADŽIOS LIETUVIŲ LITERATŪROJE

XX a. pradžioje ištikimiausias Mickiewicziaus vertėjas, tyrėjas ir sekėjas lietuvių literatūroje buvo Motiejus Gustaitis²¹². Nei Gustaičio vertimai, nei paties poetiniai bandymai sekti Mickiewicziumi menine kokybe nepasižymėjo. Apie jo verstus *Krymo sonetus*²¹³ Putinas rašė: „[V]ertėjas nutolsta nuo gyvosios lietuvių

.....
²¹¹ Charakteringa 1922 m. Antano Smetonos straipsnio citata: „Jis [Maironis – V. Š.] ilgisi mūsų garbingos senovės, kaip ir Mickevičius ilgėjosi. Bet koks tarp jų dviejų skirtumas! Mickevičius, apdainuodamas senovės Lietuvą, padėjo savo poemai (Konrad Wallenrod) obalsiu Šillerio žodžius: ‚Kas dainoj nemirštama palikti turi, tam yr lemta iš gyvenimo išnykti‘. Tuo poetas norėjo pažymėti, jog lietuviška Lietuva niekuomet nebegali atgyti [...] Kas kita Maironis. Lietuvos praeitis jam tiek gyva, tiek galinga, kad ji stengia sukurti naują Lietuvą.“ ([Antanas Smetona], A. Sm., „Maironies 60 metų sukaktuvėms“, *Tėvynės balsas*, 1922, spalio 22, Nr. 201, p. 3.) Mickiewicziaus ir Maironio opozicija lietuvių kultūroje išliko gyvybinga ir XX a. antroje pusėje. „Pagrindinė Maironio auka buvo tai, kad jis išdrįso savo poeziją rašyti merdėjančia, visų niekinama leisgyvės tautos kalba ir nedviprasmiškai pasisakyti už lenkų romantikų su Adomu Mickevičium priešaky tik fiktyviai egzistencijai pasmerktą savo tautą“, – 1962 m. rašė Alfonsas Nyka-Niliūnas. (Cit. iš Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Maironio likimo paraštėje“, in: *Apie Maironį: Maironio kritinės recepcijos rinktinė (1890–2010)*, sudarė Tomas Andriukonis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 341.) 1982 m. tą pačią mintį pakartojo Antanas Vaičiulaitis: „Istorija Maironiui buvo ne tik-tai praeitis, ne tik-tai Vytauto Didžiojo galybė, bet ir gyvoji versmė ateičiai. Čia jis skyrėsi nuo savo pamėgtojo Adomo Mickevičiaus, kuriam ‚Lietuva jau yra visiškai praeityje.‘“ (Antanas Vaičiulaitis, „Maironis tautos istorijoje“, in: *Apie Maironį: Maironio kritinės recepcijos rinktinė (1890–2010)*, p. 425.)

²¹² V.[incas] Mykolaitis-Putinas, *op. cit.*, p. 88.

²¹³ A. Mickevičiaus *Krymo sonetai lietuvių ir lenkų kalbom*, vertė ir išaiškino M. Gustaitis = A. Mickiewicz, *Sonetų Krymskie w litewskiem tłumaczeniu z dołączeniem oryginału, tłumaczył i objaśnił M. Gustajtys*, Vilnius: Juozapo Zavadskio spaustuvė, 1909.

Motiejus Gustaitis, 1927.
Fotografas nenurodytas.
LLTI BF.

kalbos, griebiasi retų žodžių, kala naujadarus, lipdo gremėzdiskus, sunkiai suprantamus posakius.²¹⁴ Originaliojoje Gustaičio kūryboje Mickiewicziaus poezijos įtaka daugiausia reiškiasi per romantinę pasaulėjautą, tėvynės meilės ir kitus motyvus, taip pat poeto pamėgtą soneto formą²¹⁵. Gustaičio domėjimasis Mickiewicziaus kūryba aiškintinas generacijos aspektu: jis priklausė Maironio–Tumo kartai, kuri, vaizdžiai tariant, užaugo su istorinės Lietuvos romantikų tekstais. Vis dėlto Gustaičio atveju matyti ir sąmoningas angažavimasis versti, tirti, sekti Mickiewicziaus kūryba: jis pirmasis išvertė visus *Krymo sonetus* (1909),

.....
²¹⁴ V.[incas] Mykolaitis-Putinas, *op. cit.*, p. 88.

²¹⁵ St[e]p.[as] Povilavičius, „M. Gustaičio kūryba“, *Jaunoji Lietuva*, 1928, Nr. 1–2, p. 19–22; Viktorija Daujotytė, „Motiejus Gustaitis ir jo palikimas“, in: Motiejus Gustaitis, *Sielos akordai*, parengė Viktorija Daujotytė, Vilnius: Vaga, 1984, p. 13–26; Mieczysław Jackiewicz, *Literatura polska na Litwie XVI–XX wieku*, Olsztyn: Wyższa szkoła pedagogiczna w Olsztynie, 1993, p. 145–148.

Motiejus Gustaičio
išversti ir parengti
A. Mickevičiaus Krimo
sonetai lietuvių ir lenkų
kalbom (1909).

1926 m. iš naujo išvertė antrą *Vėlinių* dalį, 1903 m. Fribūro universitete apgynė daktaro disertaciją apie *Krimo sonetus*²¹⁶, dedikavo Mickiewiczziui savo eiles ir sekė juo originalioje kūryboje.

Gustaitis vienintelis iš XX a. pradžios lietuvių poetų aiškiai deklaravo savo kaip Mickiewicziaus įpėdinio savivoką: 1903 m.

.....
²¹⁶ Lietuvių kalba savo disertaciją Gustaitis publikavo dalimis *Draugijoje* (1908) ir *Vaivorykštėje* (1913–1914). (Kun. M.[otiejus] Gustaitis, „Adomo Mickevičiaus Krimo sonetai: Literatiški studijai“, *Draugija*, 1908, Nr. 21, p. 21–35, Nr. 22, p. 131–140, Nr. 23, p. 245–251, Nr. 24, p. 351–355; Dr. M.[otiejus] Gustaitis, „Puškinas ir Krimo sonetai“, *Vaivorykštė*, 1913, kn. 1, p. 194–201; Dr. M.[otiejus] Gustaitis, „Orientalinė srovė Europos literatūroje“, *Vaivorykštė*, 1913, kn. 2, p. 391–398; Dr. M.[otiejus] Gustaitis, „Ad. Mickevičiaus orientalizmas“, *Vaivorykštė*, 1913, kn. 3, p. 560–570; Dr. M.[otiejus] Gustaitis, „Orientalinis Krimo sonetų stilius“, *Vaivorykštė*, 1914, kn. 1, p. 173–190.)

jis publikavo Mickiewiczui skirtą sonetą²¹⁷ (vėliau ne sykį pakartotą periodikoje (*Draugijoje*, 1908) ir rinkiniuose *Krimo sonetai* (1909) ir *Varpeliai* (1925)), kuriame aukština poetą už tai, kad šis išsaugojęs Lietuvos vardą, kai jo žemėlapiuose jau nebebuvo likę, o tautinio sąjūdžio poetus (tarp jų ir save) įvardija Mickiewicziaus darbų sekėjais²¹⁸. Šiame eilėraštyje Gustaitis poetine forma išreiškia tą pačią idėją, kurią vos keleriais metais anksčiau *Lietuviškame albume* išdėstė Milukas: Mickiewiczius sužadino lietuvių patriotizmą, bet tėvynės laisvės siekius įgyvendins jau kita – aušrininkų ir varpininkų – karta.

Galime spėti, kad Gustaičio domėjimasi rytinių LDK žemių poetu galėjusi paskatinti jo kilmė. Tumo liudijimu, „Gustaičio bočiai [...] buvę gudai, nuo Berezinos, Gustovai (iš žodžio gus-

.....
²¹⁷ [Motiejus Gustaitis], Balandis, „Mickeviciui“, *Žvaigždė*, 1903, Nr. 18, p. 281.

²¹⁸ Širdies kunigaikšti, karaliau poetų!
Tu milžino siela tėvynę mylėjai,
Tu iškalei josios paminklui idėją,
Nepriklausomybės šydu pažymėtą.

Deja, su gyvenimu kaudamos kietu,
Palaiminti laisve tautos negalėjai;
Bet misijos tavo ugdyti sekėjai
Įkūnys pasaulį, giesmių sužavėtą.

Garbė tesie Lietuvai, davusiai vyrą,
Kursai milijonų širdims viešpatauja!
Kieno gi begirdim aukštybėse lyrą?

Tai žvaigždės, pasėtos Mickevičiaus sauja,
Per spindulį meno – poeziją tyrą
Atskleidžia senovę, ainiams pranašauja.

(M.[otiejus] Gustaitis, *Varpeliai*, Kaunas, Marijampolė: Dirva, 1925, p. 42.)
Panašių Mickiewiczui dedikuotų eilių XX a. pradžioje būta ir daugiau.
Plg. [Jonas Smelstorius], „Adomui Mickevičiui (Rauda ant amerikiečių jaunimo)“, in: *Sielos balsai*: eilės, dainos ir balados su paveikslais, sutaisė J.[onas] B. Smelstorius, Bostonas: „Keleivio“ spauda ir lėšomis, 1913, p. 28.

toj – tirštas)²¹⁹. Apie savo gudišką kilmę Gustaitis rašė *Vainikų* antologijoje (1921)²²⁰. Kitas Gustaičio domėjimasi Mickiewicziaus poezija paskatinęs veiksnys galėjo būti išsilavinimas. Jau minėta, kad Gustaitis mokėsi Marijampolės gimnazijoje, vėliau mokslus tęsė Seinų kunigų seminarijoje ir Fribūro universitete. Pastarajame XX a. pradžioje Mickiewicziaus kūrybą savo disertaciniuose tyrimuose analizavo ne tik Gustaitis, bet ir Pranas Augustaitis²²¹. Kaip aiškintinas iš Lietuvos kilusių Fribūro universiteto studentų susidomėjimas Mickiewicziaus kūryba? Viena vertus, jį lėmė toji aplinkybė, kad XX a. pradžioje didelė dalis iš Lietuvos atvykusių Fribūro studentų buvo Seinų vyskupijos kunigai. Kaip ir Gustaitis, Augustaitis baigė Marijampolės gimnaziją ir Seinų kunigų seminariją. Tiek šios seminarijos, tiek Fribūro universiteto absolventas, o prieš tai Gustaičio mokinys Marijampolės gimnazijoje buvo

²¹⁹ [Juozas Tumas-Vaižgantas], Doc. J. Tumas, „Poetas – mokslo vyras“, *Iliustruoti Lietuva*, 1927, gruodžio 30, Nr. 52 (105), p. 1.

²²⁰ Autobiografija –
Vieša asmens išpažintis:
Idant pavyktų aktas šis,
Įkvėpk, Baltoji Gudija!

Juk ties Berežina sriauna
Senolių buvo gimtinė,
Kuriuos Gustov'ais praminė
Gamta gėrybių kupina.

(M.[otiejus] Gustaitis, „Autobiografija“, in: *Vainikai: naujesniosios poezijos antologija*, spaudai paruošė K.[azys] Binkis, Kaunas, Vilnius: Švyturys, 1921, p. 39.) Viktorija Daujotytė spėja, kad Gustaitis galėjęs sieti savo giminę su *Vėlinių* Gustavu, nors jokie šaltiniai tokio spėjimo nepatvirtina. (Viktorija Daujotytė, „Motiejus Gustaitis ir jo palikimas“, p. 6.)

²²¹ 1911 m. Fribūro katalikiškajame universitete Augustaitis apgynė daktaro disertaciją tema „Lietuviški elementai ankstyvajame lenkų romantizme“ („Die litauischen Elementen in der polnischen Frühromantik“). Jos pagrindu 1911 m. lenkų kalba pasirodė Augustaičio studija *Pierwiastki litewskie we wczesnym romantyzmie polskim* Krokovoje; lietuviškas vertimas publikuotas 1921 m. (D-ras Pr.[anas] Augustaitis, *Lietuvybės elementai lenkų romantizme*: leidinys lietuvių kalba, Vilnius: Vilniečio leidinys, 1921.)

ir produktyviausias Mickiewicziaus vertėjas į lietuvių kalbą anks-tyvuoju sovietmečiu – Mykolaitis-Putinas. (1901–1902 m. Fribūro universitete studijavo ir jau minėtas kunigas Antanas Milukas.)

Kadangi iki 1905 m. Rusijos valdžia draudė kunigams išvykti į užsienį, išskyrus keliones gydymosi tikslais, vienintelė galimybė jiems išvykti studijuoti į kitas šalis buvo apsimesti ligoniais ir studijuoti Vakarų Europoje prisidengus svetima pavarde. Tokią galimybę lietuvių kunigams teikė katalikiškas Fribūro universitetas. Antai Motiejus Gustaitis Šveicarijoje 1897–1903 m. su pertraukomis studijavo Motiejaus Balandžio pavarde²²². Viena priežasčių, galėjusių lemti Gustaičio bei kitų čia studijavusių lietuvių mokslinį domėjimąsi Mickiewicziumi, galėjusi būti ta, kad Fribūre anuomet buvo nemažai lenkų, įskaitant profesūrą. Gustaitis atsimena: „Atvykęs į Fribourgą ir įsimatrikuliavęs universitetan, tuoj buvau įtrauktas į lenkų studentų draugiją ‚Koło Polskie‘, kuriai tuomet vadovavo prof. Józefas Kallenbachas. Prie jos buvo prisidėję ir kiti minėtieji to meto lietuviai studentai. Toji draugija turėjo savo skaityklą, knygynėlį, rengdavo paskaitas, literatiškus vakarėlius, susirinkimus.“²²³ Tikėtina, kad būtent Kallenbachas, dėstęs slavų literatūros istoriją Fribūro universitete bei čia parengęs kelių pakartotinių leidimų sulaukusią dvitomę monografiją apie Mickiewiczių, galėjo paskatinti Gustaitį imtis disertacinio šio poeto kūrybos tyrimo.

.....
²²² M.[otiejus] Gustaitis, „Šis tas iš pirmųjų Fribourgo ‚Rūtos‘ metų“, *Ateitis*, 1924, Nr. 5–6, p. 287; Antanas Patackas, *Motiejus Gustaitis*, Vilnius: Vaga, 1993, p. 20–22; Algimantas Katilius, „Fribūro lietuvių studentų draugija ‚Rūta‘“, in: *Kintančios Lietuvos visuomenė: Struktūros, veikėjai, idėjos*, sudarė Olga Mastianica, Virgilijus Pugačiauskas, Vilma Žaltauskaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 499; Vykintas Vaitkevičius, „Lietuviai studentai Fribūro universitete“, in: *Dvasiniai Fribūro vaikai: Fribūro universiteto lietuviai ir jų reikšmė Lietuvai: katalogas = Spiritual Children of Fribourg: Lithuanians at the University of Fribourg and Their Importance for Lithuania: Catalogue*, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2019, p. 14–15.

²²³ M.[otiejus] Gustaitis, „Šis tas iš pirmųjų Fribourgo ‚Rūtos‘ metų“, p. 287.

Tiesa, Fribūro lietuvių studentai jau 1899 m. atsiskyrė nuo lenkų²²⁴ ir įkūrė „Rūtos“ draugiją (Pirmojo pasaulinio karo metais pervadintą „Litanios“ vardu), bet Augustaičio ir kiek vėliau Fribūre studijavusio Šalkauskio tyrimai akivaizdžiai rodo, kad čia susibūrusi katalikiškoji lietuvių jaunuomenė nebuvo linkusi nutraukti saitų su lenkiška XIX a. Lietuvos literatūra. Veikiau priešingai, tautinė lietuvių studentų emancipacija skatino ne atsižadėti lenkiškojo Lietuvos kultūros paveldo, bet išryškinti jo pamatinį lietuviškumą. Lygindami 1903 m. apgintą orientalizmui Mickiewicziaus kūryboje skirtą Gustaičio disertaciją su Augustaičio tyrimu apie lietuviškus motyvus lenkų literatūroje (1911) ir 1919 m. Šalkauskio paskelbtą Mickiewicziaus biografijos ir kūrybos tyrimą, matome palaiptai stiprėjantį teminį ideologinį lietuviybės akcentą lietuviškojoje poeto recepcijoje. (Apie Šalkauskio požiūrį į Mickiewiczų ir jo kūrybą plačiau žr. skyriuje „Mickiewicziaus lituanizacija: etninis klausimas“.)

Grįžtant prie Gustaičio priimtą poetinės Mickiewicziaus įpėdinystės būtina paminėti ir jo požiūrį į lietuvių literatūros tradiciją, kuri galime rekonstruoti pagal vertimų atranką bei literatūros istorijos publikacijas. Gustaitis vertė ne tik Mickiewicziaus, bet ir Vilniuje ilgą laiką gyvenusio baroko poeto Sarbievijaus poeziją (pasak atsiminimų, vieną valandą per savaitę kartu su savo vadovaujamos Lazdijų „Žiburio“ gimnazijos mokiniais iš lotynų kalbos versdavo Sarbievijaus odes²²⁵), publikavo studijas apie Sarbievijų (1925) ir Mickiewiczų (1927). Abu šiuos poetus Gustaitis laikė lietuvių poetais. Sarbievijaus priklausymą lietuvių literatūrai argumentavo tuo, kad

.....
²²⁴ Šis lietuvių gestas supykė Fribūro lenkus ir konkrečiai profesorių Kalenbachą. (Petras Radzevičius, „Trumpa ‚Lithuanijos‘ – ‚Rūtos‘ 25 metų gyvavimo apžvalga“, *Ateitis*, 1924, Nr. 5–6, p. 277.)

²²⁵ *Motiejus Gustaitis – kunigas, poetas, mokytojas (Lietuvių tauta*, kn. 10), sudarė Algimantas Liekis, Vilnius: Mokslo tyros institutas, 2008, p. 22–23.

[n]ors poetas gimė Mozūruose, tačiau ėjęs mokslus Lietuvoj, ilgą laiką čia dirbęs ir visuomet turėjęs santykių su lietuvių šviesuomene, gyveno daugiau Lietuvos gyvenimu, negu Lenkų. Tai pasireiškė ir jo kūryboje. Ne tiek Lenkijos, kiek Lietuvos gamta žadina jo mūzą, pradedant nuo Kražių apylinkės ir Medžiokalnio ažuolyno, baigiant gražiomis Dzūkijos apylinkėmis. [...] M. Sarbievijaus panegirikuose įvairių tautų garsenybėms, tarp draugingai apdainuotų asmenų matome visą eilę Lietuvos vyrų [...] Ne veltui tad kun. A. Kitkus vadina Sarbievijų „tautiniu Lietuvos poetu“.²²⁶

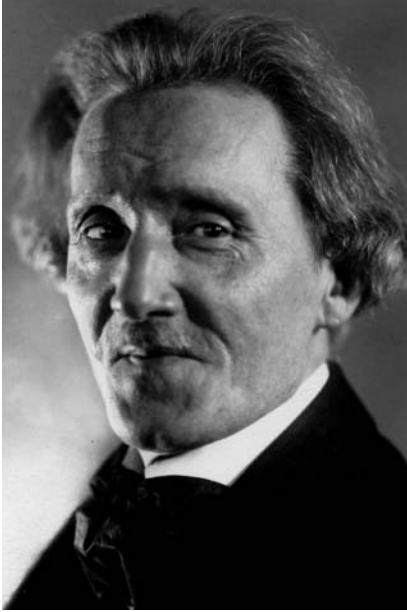
Iš tiesų gi kunigas Antanas Kitkevičius, savo sudarytos giesmių rinktinės *Šventųjų Tėvų himnai (Hymny ojców świętych, 1848)* pratarinėje Sarbievijų pavadinęs „poeta nasz narodowy, szczególniej Litewski“²²⁷, omenyje turėjo jį buvusį ATR poetu, o ypač Lietuvos. Gustaitis skirtį tarp regioninės lietuviškosios tapatybės, būdingos XIX a. lenkakalbei buvusių LDK žemių bajorijai, ir moderniosios XX a. pradžios lietuviybės buvo linkęs ignoruoti. Taip elgėsi ir rašydamas apie Mickiewicziaus kūrybą, kai *Poną Tada* įvardijo tautiniu epu, kuris savo stilistika (minties, jausmo ir vaizduotės darnia pusiausvyra) esąs „lygus, kaip Lietuvos gamta ir lietuvių būdas“²²⁸.

XX a. pradžioje Gustaitis ne vienintelis siekė į viena sujungti literatūrinę LDK lotynakalbę, lenkakalbę tradiciją ir lietuvių kalbą kuriamą literatūrą. Didžiausią institucinę galią literatūros lauke įgijusiu šios nacionalinės literatūros koncepcijos rėmėju anuomet tapo Mykolas Biržiška. Būtent jis laikytinas ir aktyviausiu Mickiewicziaus įtraukimo į lietuvių literatūros kanoną propaguotoju. (Apie tai – kiek toliau tekste.)

.....
²²⁶ M.[otiejus] Gustaitis, *M. Sarbievijus*, Kaunas: Raidė, 1925, p. 13–14.

²²⁷ *Hymny Ojców świętych i wielkich w kościele mężów*, z brewiarza i ze mszału, przełożył z łaćnińskiego x. A.[ntoni] Kitkiewicz, Wilno: Drukarnia A. Marcinowskiego, 1848, p. xiv.

²²⁸ M.[otiejus] Gustaitis, *Adomo Mickevičiaus Ponas Tadas: etiūdas*, Kaunas: Valstybės spaustuė, 1927, p. 16.

Albinas Juozapas Herbačiauskas,
fotoateljė „Zinaida“, Kaunas.
Kitoje nuotraukos pusėje
dedikacija Liudui Girai, datuota
1933 m. spalio 23 d. LLTI BF.

Pasak Mykolaičio-Putino, Gustaitis buvęs paskutinis profesionalus XX a. lietuvių rašytojas, kurio kūryboje aiškiai juntama Mickiewicziaus įtaka²²⁹. Vis dėlto ne mažiau ištikimas Mickiewicziaus mokinytis ir idėjų tęsėjas XX a. lietuvių literatūroje – dvikalbis rašytojas Albinas Juozapas Herbačiauskas²³⁰. Tiesa, Mickiewicziaus įtaka Herbačiauskui reiškėsi ne tiek poetikos lygmenyje, bet bendresne – prisiimtos meno ir menininko misijos bei polinkio į misticizmą – prasme²³¹. Iš Lietuvos bajorų save kildinęs Herbačiauskas (kaip ir Gustaitis) mokėsi Marijampolės

²²⁹ V.[incas] Mykolaitis-Putinas, *op. cit.*, p. 93.

²³⁰ Paweł Bukowiec, „Herbaczewski – Mickiewicz. Sprawa gwałtu“, *Konteksty Kultury*, 2012, t. 8, p. 39–50.

²³¹ Vaiva Narušienė, *Józef Albin Herbaczewski: Pisarz polsko-litewski* (Biblioteka LiteratURY Pogranicza, t. 14), Kraków: Universitas, 2007, p. 88; Aušra Jurgutienė, *Naujasis romantizmas – iš pasiūlgimo: Lietuvių neoromantizmo pradininkų estetinė mintis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 109–110.

gimnazijoje, bet 1894 m. iš jos pašalintas už draudžiamos lietuviškos spaudos laikymą išvyko į Varšuvą, o vėliau persikėlė į Krokuvą²³². Būtent šiame mieste gyvenant (1899–1923) ir artimai bendraujant su „Jaunosios Lenkijos“ kūrėjais formavosi Herbačiausko estetiškas skonis ir meninė programa²³³. Greta lenkų modernizmo, jis buvo (net stipriau) veikiamas romantinės lenkų literatūros ir mesianistinio Mickiewicziaus kulto. Šį poetą Herbačiauskas laikė iškiliausiu lietuvių genijumi²³⁴, prisikėlusiu Prometėju²³⁵. *Vėlinių* poveikį galime įžvelgti Herbačiausko polinkyje į kūrybinės individo laisvės išaukštinimą, prometėjizmą, mistinius sapnų ir vizijų erdvėlaikius, bendravimo su vėlėmis motyvus etc.

Tiek Mickiewicziaus, tiek savo paties lenkų kalba rašytus kūrinius Herbačiauskas priskyre lietuvių literatūrai, mat jie iš-

.....
²³² Vaiva Narušienė, *op. cit.*, p. 18.

²³³ Nors lietuvių literatūros moksle ilgą laiką buvo teigiama, kad Herbačiauskas laisvojo klausytojo teisėmis studijavo Jogailos universitete, naujausi Nidos Gaidauskienės tyrimai rodo, kad jis minėtame universitete nesimokė, o tik klausėsi jo dėstytojų skaitomų viešų paskaitų. (Nida Gaidauskienė, *Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė: Modernėjančios savimonės kontūrai*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018, p. 91.) Tikrąja savo literatūrine mokykla pats Herbačiauskas laikė bendravimą su Krokuvos literatais modernistais. Apie pažintį su „Jaunosios Lenkijos“ menininkais dalyvaujant Krokuvos kabareto „Zielony Balonik“ veikloje Herbačiauskas rašė: „Aš [...] tame kabarete daugiau prasilavinau, negu būčiau prasilavinęs kokioj vadinamojoj ‚akademijoje‘. Gyvi žymiausi Lenkijos menininkai – artistai, žmogaus sielos paslapčių žinovai, drąsūs narsuoliai kovoje dėl meno garbės, mane lavino.“ (J.[uozapas] A.[lbinas] Herbačiauskas, „Kova prieš Adomo Mickevičiaus genijaus diktatūrą“, *Gaisai*, 1930, Nr. 5, p. 51.)

²³⁴ „Mūsų tradicionalinės dvasios genijus, Adomas Mickevičius, prabilo prometėjiška ‚Oda jaunystei‘ ir, išėjęs iš mokslo kalėjimo, pasauliui skelbė laisvos, nepriklausomos Dvasios žodį-gloriją! Jis mums, lietuviams, paliko šventą jaunystės testamentą, bet mes nesidomaunam juo ir svetimus vėjus gaudom...“ (J.[uozapas] A.[lbinas] Herbačiauskas, „Kūryba ir kritika“, *Baras*, 1925, Nr. 7, p. 57.)

²³⁵ Juozapas Albinas Herbačiauskas, *Dievo šypsenos*, t. 1, Kaunas: Universitetas, 1929, p. 199.

reiškia lietuvišką dvasią²³⁶. Pasak jo, tautinės dvasios išraiška mitologijoje ir tautosakoje XIX a. „dvasiškai atitautino daugelį sugudėjusių, sulenkėjusių, suvokietėjusių Lietuvių-šviesuolių ir bajorų. Galima lietuviškai dirbti (rašyti poezijas, dramas, agituoti, mokinti) ir suvis nebūti dvasiškai susipratusiu Lietuviu, o vien tik ‚usnimi kviečiuose‘. Galima vėl rašyti, kalbėti, mokinti, padėkim, lenkiškai, o vienok būti tikrai dvasiškai susipratusiu Lietuviu“²³⁷. Mickiewicziaus kūrybą laikydamas tikroju lietuvių tautinės idėjos šaltiniu, kurio, lietuviai, deja, nepajėgūs įvertinti ir priimti²³⁸, Jaunutis Vienuolis (literatūrinis Herbačiausko pseudonimas) ir pats jautėsi esąs tautos genijus, kurio misija – per kūrybą išlaisvinti užšlopintą lietuvių tautos dvasią²³⁹. Tikėdamas unikalia literatūros ir apskritai meno galia įkvėpti tautą aukštiesiems siekiams, Jaunutis Vienuolis manė esąs pašauktas nurodyti lietuvių bendruomenei dvasinio tobulėjimo

²³⁶ Józef Albin Herbaczewski, *Potępienie: Tragedya duszy (cztery miraze na pustyni kłatwy i wygnania)*, Kraków: Księgarnia G. Gebethnera i Sp., 1906, p. 143–144.

²³⁷ „Kur mūsų tautybės dvasia (bandymas)“, in: Jaunutis Vienuolis (Juozapas Gerbačiauskis), *Erškėčių vainikas*, Krokva: Gebethnerio & Co knygynas, 1908, p. 32–33.

²³⁸ „A. Mickevičiaus kūryba – tai mūsų tautinės idėjos šaltinis! Ieškom mūsų tautinės idėjos ne ten, kur reikia: ir jos vis dar nerandam!“ (J.[uozapas] A.[lbinas] Herbačiauskas, „Kova prieš Adomo Mickevičiaus genijaus diktatūrą“, *Gaisai*, 1930, Nr. 4, p. 334.)

²³⁹ „– Aš Lietuvos Kanklininkas! Prisikeliau iš numirusių, idant tautą išmokyti gražiai gyvėti!

– Aš Tamistos niekad nepažinojau ir dabar nenoriu pažinti! Tamistos vardas nelietuviškai skamba mano ausyse. O gal Tamista koksai svetimtaučių agitatorius?.. Eik sau, Tamista, ir netrukdyk mus!..

– Aš, Lietuvos Kanklininkas, atejuu pirmiausia pas tave, idant išgydinti tavo ligotą vėlę Kanklių galinga giesme! Kam-gi manę varai laukan? Aš Lietuvių tautos širdy manų kanklių galingu balsu sukursiu tokią Meilę, kuri apgalės visus jos priešus ir tikrą, šventą Laisvę sutvers! Mylek manę!“

(Juozapas Gerbačiauskis, „Lietuvos griuvėsiu gimnas (Dainiaus symfoniškas sapnas)“, in: *Gabija: Rinktinė knyga, paaukuota Lietuvos dainiaus vyskupo Antano Baranaucko atminimui*, knygą sutaisė ir spaudai priėmė Juozapas Gerbačiauskis, Krokvoje: Gebethnerio & Co knygynas, [1908], p. 74.)

kelią panašiai, kaip literatūriniu idealu jo laikyti poetai mesianistai Mickiewiczus, Juliuszas Słowackis, Cyprianas Kamilis Norwid²⁴⁰. Bet lietuvių atgimimo pranašo poziciją XX a. pradžioje jau buvo užėmęs Maironis, jį išstumti Herbačiauskas neturėjo jokių perspektyvų (dėl netolygios kūrinių meninės vertės, žanrinio neapibrėžtumo, epigonizmo²⁴¹, taip pat dėl atviro priešiško ano meto Lietuvoje vyravusiam etnonacionalizmui ir klerikalizmui). Herbačiausko kūrinių subjektas – nepripažintas pranašas-dainius – yra autobiografiška figūra. Lenkų kultūroje subrendęs rašytojas taip ir netapo savas Lietuvoje: eklektiška, pretenzinga ir provokatyvi jo kūryba sulaukė skeptiško kritikų vertinimo, ekscentriška „gyvenimo artisto“ natūra tapo pašaipų objektu, o krajovciškos politinės pažiūros²⁴² kėlė lietuviams nepasitikėjimą ar net priešišumą.

Lenkų romantikų kūryba formavo ne tik estetines, bet lėmė ir ideologines-politines Herbačiausko pažiūras. Pirmajame lenkų kalba publikuotame veikale *Lietuvos atgimimas lenkiškosios idėjos atžvilgiu* (*Odrodzenie Litwy wobec idei polskiej*, 1905) lenkų skaitytojui pristatydamas lietuvių tautinį sąjūdį Herbačiauskas

.....
²⁴⁰ Vaiva Narušienė, *op. cit.*, p. 163; Aušra Jurgutienė, *Naujasis romantizmas – iš pasiūlgimo*, p. 128–130.

²⁴¹ Pasak Vaivos Narušienės, Herbačiauskas galėjo pasirodyti originalus nebent lenkų kalbos nemokančiai jaunajai lietuvių kartai, o gerai lenkų literatūrą išmanantys vyresnės kartos inteligentai prikrišo jam nekritišką sekimą lenkų romantikais ir „Jaunąja Lenkija“. (*Ibid.*, p. 286.)

²⁴² Tiek Herbačiausko publicistikoje, tiek jo kaip „Rūtos“ draugijos (1904–1907) steigėjo ir ideologo veikloje matyti, kad lietuviybę jis laikė asmens apsisprendimo reikalu. Antai pagal „Rūtos“ draugijos statutą jos nariu galėjo tapti kiekvienas, laikantis save lietuviu, nepriklausomai nuo to, ar kalba lietuviškai. Taip pat ir studijoje *Lietuvos atgimimas lenkiškosios idėjos atžvilgiu* teigė lietuviu esant kiekvieną, kuris jaučiasi kultūriškai susijęs su lietuvių dvasios bendruomene („ze zbiorowością duszy litewskiej“). (Vaiva Narušienė, „J. A. Herbačiausko Lietuvos vizija ir mėginimai ją įgyvendinti: 1927 ir 1928 m. kultūriniai vizitai Lenkijoje“, *Darbai ir dienos*, 2006, Nr. 46, p. 10–12.)

kartu išsakė ir paties puoselėjamą Lietuvos ateities viziją²⁴³. Kaip pagrindinį krašto politinės raidos orientyrą iškelė *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygoje* Mickiewicziaus išaukštintą trijų broliškų ATR tautų sąjungą: „Poloniją – kaip užbaigtą trijų laisvai (ne prievarta) suvienytų tautų brolybės išraišką – reikia iškelti prieš germanų ir rusų Carus – kaip ryškų įveikiančios Galios ženklą. Tokia turi būti atnaujinta Lietuvos ir Lenkijos Unija.“²⁴⁴ Istorikai jau atkreipė dėmesį, kad Herbačiausko politinės pažiūros turėjo daug bendra su krajovcų demokratų ideologija, kurioje XX a. pradžioje kaip tik ir atgimė politinės istoriosofinės Mickiewicziaus idėjos. Pasak Snyderio, federalistinės Lenkijos ateities viziją puoselėjęs Józefas Piłsudskis ir jo bendražygiai krajovcai buvo ištikimiausi Mickiewicziaus mokiniai²⁴⁵. Neatsitiktinai ir Mykolas Römeris savo lietuviškai lenkišką tapatybę bei politines pažiūras 3-iajame dešimtmetyje apibūdino Mickiewicziaus pavyzdžiu:

Aš dar tuomet [XX a. 1-ajame dešimtmetyje – V. Š.] aiškiai nesupratau, kad mano oda yra savotiška – ne grynai lenkiška ir ne grynai lietuviška, bet ypatingai sukombinuota, kurioje randasi taip lenkystės, taip lietuvištos žymės – sena Adomo Mickevičiaus oda, ypatingas mūsų tėvynės istorijos padaras, – oda, kurioje ir siela yra ypatinga, – ne lietuviška, bet ir ne lenkiška. [...] Mūsų, susipratusių „Lietuvos Lenkų“, kurie nevirto nė Lietuviais[,] nė gry-

.....
²⁴³ Išsamiai apie Herbačiausko politines pažiūras žr. Vladas Sirutavičius, „Apie ‚blogą lietuvi‘ Juozapą Albiną Herbačiauską“, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 8: *Asmuo: tarp tautos ir valstybės*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 271–290.

²⁴⁴ Cit. iš Juozapas Albinas Herbačiauskas, *Lietuvos atgimimas lenkiškosios idėjos atžvilgiu*, iš lenkų kalbos vertė Andrius Konickis, Vilnius: Regnum, 2001, p. 17.

²⁴⁵ Timothy Snyder, *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus 1569–1999*, New Haven, London: Yale University Press, 2003, p. 55.

nais Lenkais – tuo tarpu yra vos maža saujelė. [...] Gal mes esame Adomo Mickevičiaus sielos epigonai, bet gal ir naujosios sąmonės pirmtakūnai, to aš pats nežinau.²⁴⁶

Tarp lietuvių inteligentų Mickiewicziaus istoriosofinė vizija, lygiai kaip ir krajovcų ideologija, XX a. pradžioje maža beturėjo sekėjų. Herbačiausko knygą recenzavęs Adomas Jakštas trijų tautų Lenkijos idealą pašiepė kaip atgyvenusį, nebeatitinkantį lietuvių tautos poreikių²⁴⁷. Tiesa, pati tautos misijos pasaulyje idėja buvo aktuali to meto lietuviams, tautos pašaukimo intensyviai ieškojusiems visą XX a. pirmos pusės laikotarpį ir pokario emigracijoje²⁴⁸. Bet skirtingai nei Herbačiauskas, tiesiogiai perėmęs ir savo tekstuose skleidęs lenkų mesianizmo idėjas, Jakštas, Vydūnas, Šalkauskis, kad ir naudodamiesi lenkų istoriosofijos modeliu, vis dėlto bandė formuluoti savitą, originalią ir nuo lenkų tautos atskirą lietuvių istorinio likimo viziją. Kritiškai savo tautos išskirtinumu grįstą lenkų mesianizmą vertino Oscaras Miłoszas, laikęs šią doktriną rusų panslavizmo atmaina ir įspėjęs dėl neigiamo jos poveikio ultranacionalistiniams ir ekspansionistiniams tarpukario Lenkijos politinio elito polinkiams²⁴⁹.

Kaip menkai Herbačiauskas orientavosi savo meto politinėje Lietuvos tikrovėje, parodė ir kontraversiškas jo bandymas

.....
²⁴⁶ „Mykolo Rōmerio autobiografija“, parengė Mindaugas Maksimaitis, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 13: *Mykolas Rōmeris*, Vilnius: Saulabrolis, 1996, p. 190–191.

²⁴⁷ [Adomas Jakštas], „Lietuvių klausimas lenkų literatūroje“, *Lietuvių laikraštis*, 1905, Nr. 40, p. 577.

²⁴⁸ Šias paieškas savo straipsnyje „Lietuvių tautos paskyrimas Jakšto supratimu“ (1938) apibendrina Juozas Ambrazevičius. Žr. Juozas Brazaitis, *Raštai*, t. 1: *Tumas-Vaižgantas, Dambrauskas-Jakštas, Donelaitis, Daukantas, Valančius, Baranauskas, Pietaris*, Chicago: Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1980, p. 299–305.

²⁴⁹ Oscar Miłosz, „Du politiniai mesianizmai (Deux messianismes politiques, 1927)“, *Krantai*, 2012, Nr. 4, p. 66–75.

1919 m. tarpininkauti konfliktuojančioms Lietuvai bei Lenkijai sprendžiant vadinamąjį Vilniaus klausimą²⁵⁰. Šio laikotarpio publikacijose Herbačiauskas skelbė, esą išsivaduoti iš nacionalistinių jėgų kurstomos abipusės priešpriešos įmanoma tik įgyvendinus Mickiewicziaus ir Tadeuszo Kościuszkos puoselėtą demokratinio ATR tautų sambūvio (federacinės valstybės) idealą²⁵¹. Dalis šių poleminių Herbačiausko straipsnių pasirodė Mykolo Biržiškos redaguojamame Vilniaus laikraštyje *Głos Litwy*. Ir nors pastarasis kritiškai vertino Herbačiausko nepasitikėjimą lietuvių gebėjimu patiems savarankiškai kurti ir apginti savo valstybingumą bei pagrįstai teigė „Krokuvos lietuvi“ stokojant nuovokos apie Lietuvoje susiklosčiusią politinę situaciją²⁵², Biržiška anuomet taip pat tikėjo sutaikinančia Mickiewicziaus atminimo galia. Savo redaguojamuose lietuviškuose ir lenkiškuose Vilniaus laikraščiuose 1920–1921 m. jis publikavo įvairias paties verstas Mickiewicziaus kūrybinių ištraukas (iš *Pono Tado*, trečios *Vėlinių* dalies)²⁵³. Visais atvejais šios publikacijos pasirodė be jokių komentarų. Galėtume tik spėti, kad šiuo sudėtingu laikotarpiu demonstruodamas lenkiškai kalbantiems vilniečiams, kad jų garbinamas Mickiewiczius yra ir lietuvių poetas, o lietuviams –

.....
²⁵⁰ Eugenija Vaitkevičiūtė, *Žinomas ir nežinomas Juozapas Albinas Herbačiauskas*: J. A. Herbačiausko gyvenimo ir kūrybos pėdsakais, Kaunas: Naujasis laikas, 2007, p. 86.

²⁵¹ Józef Albin Herbaczewski, *Litwa a Polska: Rozważania na czasie*, Wilno: Dzwon Litwy, 1921, p. 6, 23, 28; Juozapas Herbačevskis, *Kur eini, lietuvii?*, Vilniuje: autoriaus lėšomis, 1919, p. 9–10, 15.

²⁵² Žr. Józef Albin Herbaczewski, *O Wilno i nie tylko o Wilno*, Wilno: Wydawnictwo „Mildy”, 1922, p. 13–14, 18–20, 27–30.

²⁵³ 1921 m. kovo 27 d. laikraštyje *Straż Litwy* Biržiška abiem kalbomis (!) publikavo „Improvizaciją“ iš trečios *Vėlinių* dalies, 1921 m. rugsėjo 11 d. *Pono Tado* invokacijos ištrauką paskelbė laikraštyje *Vilnius*, ištrauką iš *Pono Tado* epilogo („Ką gi dumosiu Paryžiaus triūkšmely..“) laikraštyje *Vilnietis* spausdino 1921 m. lapkričio 13 d., o 1921 m. rugsėjo 28 d. laikraštyje *Vilnius* paskelbė Mickiewicziaus eilėraščio „Mano paminklas“ („Exegi monumentum aere perennius...“, 1833) vertimą.

kad lenkiškai rašęs poetas mylėjo savo tėvynę Lietuvą, Biržiška, kaip ir Herbačiauskas, tikėjosi per bendrą kultūrinį paveldą suvesti į dialogą susipriešinusius Lietuvos lenkus ir lietuvius. Šiuo tikslu jis savo laikraščiuose publikavo ne tik Mickiewicziaus, bet ir Kraszewskio, Konstancjos Skirmuntt (1851–1934) tekstų vertimus į lietuvių kalbą, o lietuvių prozą vertė į lenkų kalbą (ar užsakinėjo vertimus) ir ją publikavo.

Herbačiauskas ir Biržiška savo kilme buvo dviejų kultūrų žmonės, sąmoningai reflektavę savo tapatybę XX a. pradžioje nykstant Mickiewicziaus laikų regionalistinei lietuviškai lenkiškai savivokai ir gryninantis moderniesiems lietuvių bei lenkų nacionalizmams. Kaip ir pasaulėžiūriškai jiems artimi krajovcai Mykolas Römeris ir Konstancja Skirmuntt, jiedu siekė išsaugoti moderniosios Lietuvos visuomenės saitus su istorinių LDK žemių bajorijos kultūrine tradicija²⁵⁴. Savo publicistikoje Herbačiauskas griežtai atmetė lietuvių kultūros sampratą, paremtą tik liaudies tradicijomis. Pasak jo, nacionalinė kultūra kaip visuma tėra įmanoma kaip bajoriškosios ir liaudies kultūrų sintezė:

Daugelis mano, kad žodžių „tauta“ ir „liaudis“ prasmė visiškai vienokia – niekuomet nesiskiria. Yra tai labai kenksminga klaida. Būtinai reikia atskirti tų žodžių prasmę. Tauta – tai visų luomų sintetiška valia („Wille“), tai visų luomų idėjiška prasme vienybė! Liaudis gi – tai tik vieno luomo dvasiška vienybė.²⁵⁵

Visa mūsų, inteligentų, nelaimė ta, kad mes jau atsitolinom, atskyrėm ir nuo mūsų liaudies, ir nuo mūsų bajorijos bendros tradicijos (taip, bendros!) šaltinio! [...] Gėda mums! Lenkai puošiasi

²⁵⁴ Vaiva Narušienė, „J. A. Herbačiausko Lietuvos vizija ir mėginimai ją įgyvendinti: 1927 ir 1928 m. kultūriniai vizitai Lenkijoje“, p. 13–15.

²⁵⁵ „Tautiškos literatūros klausime žodis“, in: Jaunutis Vienuolis (Juozapas Gerbačiauskis), *Erškėčių vainikas*, p. 56.

mūsų tėvų dvasios tradicija, o mes ką? Mes laukiam „mesijo“... Turim „mesiją“ – Mickevičių, bet su jo dvasia mes elgiamės vaikiškai: kada reikia pasigirti Europai, jis – lietuvis (Šalkausko opinija), kada reikia lenkus nubausti, jis – lenkas! Stačiai gėda apie tai kalbėti! Dar vaikiškiau elgiamės su Narbutu, su Tovianskiu ir su kitais Lietuvos bajorijos didvyriais... Gėda mums! Mes patys atidavėm lenkams mūsų dvasios auksą ir dabar skurstam, dabar aimanuojam: „Kur mūsų tautiška dvasia? Kur ji dingio?“²⁵⁶

Kultūra, kuri pati atkerta ją išmaitinusias tradicijos šaknis, pasak Herbačiausko, neturi perspektyvų išlikti, ji tampa elgeta, mintančia svetimų jai kultūrų pamėtėtomis įtakomis. Kaip ir krajovcai, jis buvo įsitikinęs, kad kratydamiesi lenkų kultūros, lietuviai neišvengiamai pasiduoda rusifikacijai²⁵⁷. Sukurti visavertę atgimusios Lietuvos kultūrą, pasak Herbačiausko, pavyks tik *sutautinus* (tautine savastimi pavertus)²⁵⁸ istorinę jos kultūrą, tik persiėmus Mickiewicziaus idėja: „Noriu, kad Mickiewicziaus idėja taptų Lietuvos idėja! Nesiliausiu propagavęs tą idėją tarp lietuvių tol, kol neiškovosiu jai autoriteto teisės.“²⁵⁹ Šio pažado Herbačiauskas laikėsi ir kūryboje, publicistikoje, ir pedagoginėje veikloje (1924–1932 m. skaitydamas lenkų literatūros paskaitas Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitete. (Plačiau apie tai skyriuje „Mickiewiczius mokykliniame kanone“.)

²⁵⁶ J.[uozapas] A.[lbinas] Herbačiauskas, „Kūryba ir kritika“, p. 62–63; Darius Staliūnas, „Hybrid identities in the era of ethno-nationalism: The case of the krajowcy in Lithuania“, *Acta Baltico-Slavica*, 2018, Vol. 42, p. 258.

²⁵⁷ Józef Albin Herbaczewski, *Głos bólu: Sprawy odrodzenia narodowego Litwy w związku ze sprawą wyzwolenia narodowego Polski*, Kraków: Księgarnia S. A. Krzyżanowskiego, 1912, p. 117–118.

²⁵⁸ „Mój głos jest tylko głosem przestrogi: bez unarodowienia historycznej kultury Litwy nie będzie kultury odrodzonej Litwy! [...] W duszy narodu litewskiego trzeba zaszcześcić unarodowioną ideę Mickiewicza!“ (*Ibid.*, p. 124.)

²⁵⁹ *Ibid.*

KELIAKALBĖS NACIONALINĖS LITERATŪROS SAMPRATA

XX a. pirmoje pusėje Mickiewiczui į moderniosios Lietuvos kultūrą integruoti daugiausia pastangų skyrė Mykolas Biržiška. Iš Žemaitijos bajorų kilęs ir nuo mažens lenkiškai kalbėjęs bei patriotine ATR dvasia šeimoje auklėtas būsimo literatūros istorikas atsiminimuose vėliau teigė, kad jo savimonė ir patriotinės nuostatos formavosi tapatinantis su Mickiewicziumi ir jo sukurtais personažais:

[A]nksti ir plačiai mums pravėręs savo bibliotekinės spintos duris tėvas tuo pat mums priartino Mickevičių, kurio keturtomis poezijos rinkinys užėmė joje garbingą vietą. [...]

Aštuonerių-devynerių metų berniukas skaičiau Mickevičių, atmintinai išmokdamas, daugiausia iš Pono Tado [...]. Bet labiausiai vaiką, matyt, bus paveikusi Gražina, nes eidamas dešimtuosius metus ir pamėginęs, žinoma, lenkiškai, „sukurti“ „istorinę dramą“ iš Lietuvos XIV amžiaus pabaigos ir bene vieną vienintelę jos sceną teįveikęs, atsimenu tam akstiną gavęs iš Gražinos. [...] Visa tai mane veikė ne vien kaip jaunuolį, bet ir kaip tautiškai atbundantį lietuvį, didžiausiame lenkų poete atrandantį ir pajuntantį tokį pat, kaip ir jis, lietuvį – lenkiškai kalbantį, lenkiškai rašantį, lenkiškai veikiantį, betgi *lietuvį*.²⁶⁰

Sunku nepastebėti Biržiškos jaunystės savivokos paralelių su kiek anksčiau cituota Römerio autobiografijos ištrauka. XX a. pirmoje pusėje bandant paaiškinti etnonacionalinės savivokos normos neatitinkančią istorinės Lietuvos bajorijos tapatybę, neretai buvo pasiremiama Mickiewicziaus autoritetu, lenkų kul-

.....
²⁶⁰ „Lietuvos dievaitis: Kas buvo ir ką po šimto metų mums paliko Adomas Mickevičius?“ (Literatūrinis pasikalbėjimas su prof. Mykolu Biržiška), *Santarvė*, 1955, Nr. 6, p. 250–251.

Mykolas Biržiška, apie 1930.
Fotografas nenurodytas.
LMAVB.

tūroje radosi sąvokos *Mickiewiczowski Litwin* ir *Mickiewiczowska Litwa*²⁶¹. Tik studijuodamas Maskvos universitete Biržiška išmoko lietuvių kalbą, įsitraukė į lietuvių tautinį sąjūdį, o 1918 m. kartu su kitais signatarais pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą, kuriuo nutrauktos visos anksčiau Lietuvą su kitomis valstybėmis siejusios sutartys, taigi ir unija su Lenkija. Nepaisant to, Mickiewiczius jam buvo svarbiausias autoritetas visą likusį gyvenimą: rašytojo profilis puošė Biržiškos asmeninės bibliotekos

.....
²⁶¹ Adamo Mickiewicziaus paminklo statymo komiteto atsišaukimas į lenkų tautą, 1934, LCVA, f. 1335, ap. 1, b. 5, l. 120. Tarpukario lietuvių spaudoje terminą *Mickiewiczowski litwin* negatyvia sulenkėjusio lietuvių reikšme vartojo Rapolas Mackonis. (R.[apolas] Mackevičius, „Atsiminimų žiupsnelis“, *Vilniaus aidas*, 1928, birželio 14, Nr. 68 (500), p. 2; [Rapolas Mackonis], Klemensas, „Lenkų literatūra ir mes (Laiškas iš Vilniaus)“, *Lietuvos aidas*, 1932, kovo 5, Nr. 52 (1427), p. 3.) Apie Mackonio požiūrį į Mickiewicziaus priskyrimą lietuvių literatūrai plačiau poskyryje „Lietuviškoji Mickiewicziaus recepcija politinio konflikto dėl Vilniaus šviesoje“.

Mykolo Biržiškos ekslibrisas su Mickiewicziaus siluetu. Dailininkas Paulius Galaunė, 1923. LLTI BF.

ekslibrisą (dail. Paulius Galaunė, 1923), portretas – darbo kambario sieną²⁶². Nuo XX a. 2-ojo dešimtmečio, Biržiškai pradėjus aktyviai dalyvauti mokslinėje (Lietuvių mokslo draugijos), taip pat pedagoginėje veikloje (buvo vienas iš lietuvių gimnazijos Vilniuje steigėjų ir pirmasis jos direktorius bei lietuvių kalbos mokytojas), jis tikslingai siekė įšaknyti Mickiewicziaus ir kitų kitalbių Lietuvos rašytojų kūrybą ano meto lietuvių kultūrinėje savimonėje. Asmeniniu pavyzdžiu paliudijęs savivokos transformacijos (iš istorinės bajoriškosios lietuvybės į moderniąją) ga-

²⁶² „Lietuvos dievaitis: Kas buvo ir ką po šimto metų mums paliko Adomas Mickiewiczus?“ (Literatūrinis pasikalbėjimas su prof. Mykolu Biržiška), p. 251.

limybę²⁶³, visą savo kaip mokslininko karjerą Biržiška paskyrė įrodyti tautiečiams jų paveldėjimo teisę į ilgaamžę ir turtingą Lietuvos literatūrinę tradiciją su pasaulinio garso poetu Mickiewicziumi priešakyje.

Aurelijus Gieda yra taikliai pastebėjęs, kad XX a. 1–2-uoju dešimtmečiais į lietuvių mokslo areną įsiveržė nauja istorikų karta (Mykolas Biržiška, Augustinas Janulaitis, Augustinas Voldemaras), kurios nebetenkino kompiliacinė, provinciali, pragmatiškai orientuota, patriotiškai didaktinė „aušrinė istoriografija“ (Jono Basanavičiaus, Jono Mačiulio-Maironio, Jono Šliūpo darbai)²⁶⁴. Jaunas, vos prieš kelerius metus teisės studijas Maskvoje baigęs Biržiška 1910 m. Vilniaus spaudoje publikavo „lietuvių literatūrologinio pozityvizmo manifestu“²⁶⁵ vėliau pakrikštytą straipsnį iškalbingu pavadinimu „Apie literatūros istoriją ir mūsų „istorijas““, kuriame itin kritiškai įvertino pirmąsias lietuvių pastangas sukurti savo literatūros istoriografiją pagal etnocentrinį istorinės atminties modelį. Atgimimo laikų lietuvių istorinė vaizduotė

.....
²⁶³ „Kilęs iš bajorų, augau jų kultūroje. [...] Augdamas lenkų kultūroje, beveik ligi 20 metų nekalbėjau lietuviškai, bet žinojau turįs liaudžiai dirbti, kaip mokė mane tėvai, rodydami pavyzdžiu atleidusį savo baudžiauninkus mano senelį arba kovojusį dėl liaudies Kosčiušką, kurį mes, vaikai, laikėme savo giminaičiu (iš motinos pusės). Juo vėliau, juo aiškiau jčiau turįs liaudžiai – tautai atlyginti kažkokią skolą, mano protėvių neva užtrauktą. Daug teko kankintis, skaudžiai kratytis galingomis Vavelio pilies (Krokuvoje) tradicijomis[,] iki, pagaliau, atstūmęs Vavelį į šalį, susipratau esąs tik lietuvis. [...] Nespjaunu į praeitį ir jos tradicijas, bet suprasdamas naujos gdynės reikalavimus ir lietuvių tautos reikalus, einu kartu su ja nauju keliu. To kelio pagrindas – tautinis savitumas ir politinė nepriklausomybė.“ („Iš kelionės į Lenkus. (Mūsų spaudos atstovo prof. M. Biržiškos pranešimas visuomenei)“, *Lietuvos aidas*, 1928, vasario 28, Nr. 23 (237), p. 3.). Taip pat žr. Mykolas Biržiška, *Anuo metu Vieksniuose ir Šiauliuose (Iš 1882–1901 m. atsiminimų, pasakojimų, raštų)*, Kaunas: [s. n.], 1938, p. 323.

²⁶⁴ Aurelijus Gieda, *Manifestuojanti Klėja: Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017, p. 120–127, 481–482.

²⁶⁵ Giedrius Viliūnas, „Į žodžio meno gilumas: lietuvių literatūros mokslas XX amžiaus pirmoje pusėje“, *Darbai ir dienos*, 2003, Nr. 36, p. 278; Aurelijus Gieda, *op. cit.*, p. 165.

peno sėmė iš Teodoro Narbutto (1784–1864) ir Simono Daukanto (1793–1864) veikalų. Jų idėjas perėmusių ir išpopuliarinusių *Auszros gadynės* rašytojų tekstuose tautos aukso amžiumi laikyta LDK epocha iki unijos su Lenkija, o vėlesnis laikotarpis traktuotas kaip nuosmukis, kaip „penketas amžių – naktis be aušros“ (Maironio poemos *Jaunoji Lietuva* (1907) citata). Selektyvų valstybingumo istorinės atminties konstravimą aušrininkai ir jų sekėjai grindė tuo, esą iki Vytauto mirties valdovai buvę etniniai lietuviai, kalbėję lietuviškai, ir todėl jų valstybė, nors toli pranoško etninių lietuvių gyvenamos teritorijos ribas, buvo „lietuviška“, tuo tarpu vėlesnė, pounijinė LDK jau nebebuvo „lietuviška“²⁶⁶. Tą patį istorinio pasakojimo modelį Maironis naudojo ir formuodamas lietuvių raštijos istoriją. Faktą, kad lietuviška raštija pirmiausia pasirodė Rytprūsiose, o ne LDK teritorijoje, Maironis aiškino nepalankiomis istorinėmis aplinkybėmis: po Vytauto mirties tariamai sunyko ne tik Lietuvos valstybingumas, bet ir lenkų kultūros įtakai pasidavusi lietuvių tautos dvasia²⁶⁷. Tokią etnocentrinę lietuvių literatūros istorijos traktuotę Biržiška išjuokė teigdamas, kad „Mindaugo, Gedimino, Algirdo, Kęstučio ir Vytauto (tiktai ne Jogailos!) garbės įpėdiniais sunku yra imtis ‚Lietuvos nupuolimo‘ gadynės ir kur kas maloniau sekti vokiečių autoritetais!“²⁶⁸. Manytina, kad čia omenyje turimi Prūsijos

²⁶⁶ Darius Staliūnas, „Die litauische Nationalidentität und die polnischsprachige Literatur“, in: *Literatur und nationale Identität II: Themen des literarischen Nationalismus und der nationalen Literatur in Ostseeraum*, hrsg. von Yrjö Varpio, Maria Zadencka, Tampere: Tampereen Yliopisto Julkaisujen Myynti, 1999, p. 204.

²⁶⁷ Maironis, *Raštai*, t. 3, kn. 2: *Lietuvos praeitis. Trumpa visuotinės literatūros istorija. Apsakymai apie Lietuvos praeigą. Straipsniai apie visuomenę ir literatūrą*, įvadą, komentarus parašė, parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1992, p. 702.

²⁶⁸ Mykolas Biržiška, „Apie literatūros istoriją ir mūsų ‚istorijas‘“ (1910), in: *Idem, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, t. 1, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1931, p. 10.

lietuviškos raštijos tyrinėtojai. Biržiškai buvo nepriimtina, kad rašydami apie XVI–XVII a. lietuvių raštiją Šliūpas ir Maironis daugiausia dėmesio skyrė Rytų Prūsijos lietuviškos raštijos atšakai. Biržiškos teigimu, klaidingą nuomonę, esą Prūsijos raštija buvusi pranašesnė už LDK, lėmusi būtent iš Rytprūsių tyrėjų perimta etnolingvistinė nacionalinės literatūros koncepcija.

Oponuodamas šiai koncepcijai, Biržiška teigia, kad iš ke-liakalbės Lietuvos raštijos visumos išrankiojus paskirus lietuviškus tekstus, likę be savo kultūrinio konteksto jie negali būti adekvačiai suvokti nei įvertinti: „Jų [lietuviškų tekstų – V. Š.] ryšys paviršutinis – pasirodymas lietuvių kalboje. Per tai netei-singas Mažosios Lietuvos raštijos istorijos iškėlimas aukščiau už Didžiosios, per tai vandališkas paniekinimas XVI–XVII amžiaus lietuvių raštijos Didžiojoje, nes... pastaroji ne tik lietuvių, bet ir kitose kalbose išsireiškė!“²⁶⁹ Ne kalba, o visuomenė, pasak Biržiškos, turinti būti literatūros istorijos pagrindas²⁷⁰. Tokia literatūros istorijos koncepcija kūrė prielaidas nacionalinės literatūros tekstų korpusą praplėsti XV–XIX a. Lietuvos rašytinės kultūros paveldu rusėnų, lotynų ir lenkų kalbomis, pradedant rusėnų kalba rašytais Lietuvos metraščiais ir baigiant lenkų kalba parašytais romantikų kūriniais²⁷¹.

Biržiška akcentuoja genetinius literatūros tekstų ryšius, kurie sutelkia juos į bendrą lietuvių raštijos tradiciją: lietuvių literatūra „remiasi garsiomis Lietuvos praeities tradicijomis, iš gudų, lotynų ir lenkų gadynės paveldėtais rašto kultūros turtais“²⁷². Atitinkamai ir lietuvių raštijos raidą jis suskirstė pagal vienos iš kalbų vyravimą tam tikroje epochoje, o visas jas tariamai ap-

.....
²⁶⁹ *Ibid.*

²⁷⁰ Mykolas Biržiška, „Lietuvių literatūros istorijos 1909 m. Vilniaus paskaitų santrauka“, in: *Idem, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, t. 1, p. 84.

²⁷¹ Mykolas Biržiška, „Svetimosios kalbos lietuvių rašto istorijoje“ (1917), in: *op. cit.*, p. 55–69.

²⁷² *Ibid.*, p. 69.

jungia ta pati nuo XV a. besiplėtojanti kultūrinė krašto tradicija, kurios aukščiausiu meninio pakilimo tašku Biržiška laiko Mickiewicziaus kūrybą. Tiesa, vėliau Biržiška tikslino savąją nacionalinės literatūros koncepciją įvesdamas teminį kriterijų: „[N]e visus juos [kitakalbius LDK raštus – V. Š.] įtraukiame į lietuvių raštijos istoriją, bet tik tuos, kuriuos yra rašę apie Lietuvą lietuviai ar nelietuviai.“²⁷³ Kaip pavyzdys pateikiamas jau minėtas Sarmiejūsis, „kurs būdamas mozūras, paprastai lenkų literatūros istorijon įdedamas. Bemaž pusę savo amžiaus Lietuvoje išgyvenęs, savo lotyniškas odes jis skiria daugiausia Lietuvos veikėjams išskelti, Lietuvos prigimties grožybei aprašyti“²⁷⁴.

Svarbu pabrėžti, kad rašydamas apie Prūsiją, sąvoką „lietuvių visuomenė“ Biržiška vartojo lietuvių etninės bendruomenės reikšme, t. y. šio krašto lietuvių raštijai taikė kitus kriterijus nei LDK rašytiniam paveldui²⁷⁵. Kita vertus, akcentavo, kad prie Prūsijos lietuvių raštijos ištakų stovėjo ne šio krašto, bet LDK autoriai (Rapolionis, Kulvietis, Mažvydas)²⁷⁶. Taip pat reikia paminėti, kad savo parengtoje lietuvių raštijos apžvalgoje, kuri 1910 m. publikuota lenkiškoje enciklopedijoje²⁷⁷, Biržiška netaikė keliakalbės nacionalinės literatūros koncepcijos ir (galimai taikydamasis prie enciklopedijos leidėjo pageidavimų) pateikė išimtinai lietuvių kalba publikuotos (ar rankraštinės) raštijos bibliografiją. Dėl šio istoriografinių principų nenuose-

.....

²⁷³ *Ibid.*, p. 58.

²⁷⁴ *Ibid.*, p. 64.

²⁷⁵ Mykolas Biržiška, „Mažosios Lietuvos visuomenė Duonelaičio metu“ (1915), in: Idem, *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, t. 2, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1938, p. 6–16.

²⁷⁶ M. Biržiškos *Mūsų raštų istorija*, antras leidimas, d. 1: *Ligi 1864 m.*, Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1925, p. 14–18.

²⁷⁷ M.[ykolas] Bir.[žiška], „Litwa. VII. Literatura“, in: *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*, t. 43–44, Warszawa: S. Sikorski, 1910, p. 616–624.

klumo Biržišką anuomet pašiepė Voldemaras²⁷⁸. O štai 1915 m. rusų enciklopediniame žodyne publikuotoje lietuvių literatūros apžvalgoje Biržiška jau mini lituanistinius lenkakalbės krašto bajorijos interesus ir konkrečiai Mickiewicziaus *Gražiną* bei *Konradą Valenrodą* (nors poetas ir nėra pristatomas kaip lietuvių literatūros kūrėjas)²⁷⁹.

Svarstant Mickiewicziaus priskyrimo lietuvių literatūrai ir jos kanonui klausimą, svarbu tampa ne tik konkretaus asmens – šiuo atveju, Biržiškos – pastangos *įsavinti* jį tarpukario lietuvių kultūroje, bet ir pačios lietuvių visuomenės noras ir (ar) gebėjimas tapatintis su lenkų kalba kūrusio poeto tekstuose formuojama vertybine sistema bei istoriniu Lietuvos pasakojimu. Šiandien sunku tiksliai pasakyti, kokio palaikymo sulaukė Biržiškos siekiai įtraukti keliakalbį LDK paveldą į lietuvių kultūrinės atminties apyvartą, nes mokslinė diskusija šia tema ano meto spaudoje neplėtota. Šią stoką bent iš dalies galėtų paaiškinti 1920 m. kalbininko Jono Jablonskio (1860–1930) laiške Biržiškai išsakyta mintis: „[T]amstos įžymesniųjų darbų nėra kritikų ar recenzijų mūsų laikraščiuose daugiausia dėl to, kad ne kiekvienas mulkis gali apie juos ką parašyti.“²⁸⁰ Negausi lietuvių inteligentija XX a. pirmaisiais dešimtmečiais stokojo profesionalių literatūrologų. 1925 m. Biržiška rašė: „Mes dar neturime literatūros istorijos specialistų, tėra tik savanoriai, savamoksliai. Jie turi skinti kelius, kaip žinome, ne tik nesutvarkytos, nepaskelbtos medžiagos tankmėje, bet ir tradicijų dar neturinčioje visuomenėje.“²⁸¹ Bir-

²⁷⁸ A.[ugustinas] Voldemaras, „Visuomenės' moksliški išradimai“, *Viltis*, 1910, balandžio 25 (gegužės 8), Nr. 46 (381), p. 1.

²⁷⁹ М. Биржишка, „Литовская литература“, in: *Энциклопедический словарь т-ва „Бр. А. и И. Гранатъ и К°“*, 7 совершенно переработанное издание, т. 27: *Лемуры – Майковъ*, Москва: Т-во „Бр. А. и И. Гранатъ и К°“, 1915, p. 249.

²⁸⁰ Jono Jablonskio laiškas Mykolui Biržiškai (1920-01-30), LLTI BR, ap. 1, b. 7373, l. 2–3.

²⁸¹ Mykolas Biržiška, „Mūsų literatūros istorijos darbai 1924 metais“ (1925), in: *Idem, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, t. 2, p. 327.

žiška ir pats nebuvo diplomuotas filologas. Nors nuo mažumės domėjosi istorija ir literatūra, tėvų paragintas pasirinko praktišką teisininko profesiją. Tačiau Maskvos universitete studijuodamas teisę paraleliai lankė istorijos, lingvistikos bei literatūros istorijos kursus. Savo erudicija, senųjų rašytinių šaltinių išmanymu ir mokslinio pasirengimo lygiu Biržiška toli pranoko kitus XX a. pradžios lietuvių literatūros istorikus²⁸². Rimantas Skeivys Biržiškos *Mūsų raštų istoriją* (1920, antrasis papildytas leidimas 1925) pagrįstai laiko pirmuoju konceptualiū nacionalinės literatūros istorijos modeliu²⁸³.

Kritinį Biržiškos požiūrį į etnocentrinį literatūros paveldo vertinimą neabejotinai veikė jo politinės pažiūros²⁸⁴. 1905–

.....
²⁸² Skirtingai nei Šliūpas ar Maironis, kurie savo literatūros istorijos apybraižose daugiausia rėmėsi ankstesnių bibliografų surinkta lietuviškosios raštijos faktografija, papildydami ją spaudos draudimo laikotarpio medžiaga, Biržiška pats kaupė ir sistemino empirinius faktus, didelį dėmesį skirdamas socialinės bei kultūrinės aplinkos nagrinėjimui. Šią pozityvistinę literatūros mokslo tyrimų metodologiją, anot Giedriaus Viliūno, Biržiška perėmęs iš Maskvos universiteto profesūros. Būtent Biržiška tapo pirmuoju ir įtakingiausiu lietuvių pozityvistinės literatūrologijos istorinės kultūrinės mokyklos atstovu, vėliau išsiugdžiusiu savo mokinių ir Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universiteto Humanitarinių mokslų fakultete. (Giedrius Viliūnas, *op. cit.*, p. 265–266.)

²⁸³ Rimantas Skeivys, „Lietuviškojo literatūros istorijos modelio raidos tendencijos“, *Senoji Lietuvos literatūra*, 2004, kn. 17, p. 173.

²⁸⁴ Aptardamas ankstyvuosius poleminius Biržiškos straipsnius istoriografijos tema, Aurelijus Gieda atkreipė dėmesį, kad šiuo laikotarpiu tyrėją veikė ne tik sociokultūrinė pozityvistinė, bet ir istorinio materializmo bei marksizmo kryptis (Aurelijus Gieda, *op. cit.*, p. 172–175). Pastarųjų įtaka justi Biržiškos studijoje „Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu“ (1910–1911 m. publikuota Lietuvos socialdemokratų žurnale *Visuomenė*, atskiru leidiniu pasirodė 1921). Joje pabrėžiamos demokratinės, antibaudžiavinės Mickiewicziaus nuostatos antroje *Vėlinių* dalyje ([Mykolas Biržiška], „Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu“, in: Idem, *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, kn. 1, p. 173–175). Pažangių socialinių poeto pažiūrų akcentavimu ankstyvuosiuose darbuose Biržiška primena kito lietuvių socialdemokrato Augustino Janulaičio naratyvines strategijas 1902 m. JAV publikuotoje knygelėje *Adomas Mickevychia (1798–1855): Jo gyvenimas, raštai ir darbai*.

1918 m. Biržiška priklausė Lietuvos socialdemokratų partijai, kurios puoselėjama Lietuvos samprata, pasak Česlovo Laurinavičiaus, rėmėsi ne tiek etninėmis, kiek istorinėmis tradicijomis, o projektuojama valstybės teritorija – vadinamoji *Lituania Propria* – apėmė žemes, kuriose užgimė Lietuvos valstybingumas (maždaug nuo Žemaitijos iki Naugarduko). Šioje teritorijoje gyvenančiuosius socialdemokratai laikė „Lietuvos liaudimi“ – pilietine bendruomene, kurios samprata labai artima istorinei LDK visuomenei²⁸⁵. 1915–1917 m., t. y. apytikriai tuo pačiu laiku, kai Biržiška paskelbė savo keliakalbę nacionalinės literatūros koncepciją pagrindžiančius straipsnius Vilniaus spaudoje ir ėmėsi diegti ją Vilniaus lietuvių gimnazijos lietuvių literatūros programoje, kai kurie lietuvių socialdemokratai (be kitų, ir jam artimas Augustinas Janulaitis) kartu su baltarusių, lenkų ir žydų visuomenininkais vedė derybas dėl keliatautės LDK konfederacijos atkūrimo²⁸⁶. Pirmaisiais XX a. dešimtmečiais Biržiška bendradarbiavo ir su Vilniaus krajojvais demokratais (Mykolu Römeriu ir Ludwiku Abramowicziumi), kaip ir pastarieji, įvairiomis visuomenės, politikos ir kultūros temomis XX a. pradžios Vilniaus spaudoje lietuvių, lenkų ir rusų kalbomis aktyviai pasisakė už visų Lietuvos tautų lygiaverčio demokratinio sambūvio idėją²⁸⁷. Biržiškos nacionalinės literatūros koncepcija ideologiškai artima federalistinį Lietuvos-Lenkijos valstybės modelį rėmusių krajojvcų de-

.....
²⁸⁵ Česlovas Laurinavičius, „Moderniųjų lietuvių raida nuo kalbinės link teritorinės bendruomenės. Pirma XX a. pusė“, in: *Epochas jungiantis nacionalizmas: Tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 22–23.

²⁸⁶ Edmundas Gimžauskas, „LDK idėjos likimas XX a. Lietuvos bei Baltarusijos valstybingumų dirvoje“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2005, Nr. 11–12, p. 526.

²⁸⁷ Beata Kalęba, *Rozdroże: Literatura polska w kręgu litewskiego odrodzenia narodowego*, Kraków: Universitas, 2016, p. 234; Mindaugas Kvietkauskas, „Mykolo Biržiškos publicistika XX a. pradžios Vilniaus spaudoje: intelektualo biografijos bruožai“, *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 222–223.

mokratų nuostatai kalbą laikyti tautybės forma, o ne jos turiniu, juolab ne lemiamu tautinės tapatybės kriterijumi²⁸⁸.

Taigi LDK kultūrinės tradicijos tęstinumu paremtą keliakalbės nacionalinės literatūros sampratą Biržiška ėmėsi formuoti, kai įvairios politinės grupės dar tik svarstė būsimos valstybės vizijas, įskaitant ir federacijos projektą. Politiniai LDK atkūrimo planai tebuvo trumpalaikis plačiosios lietuvių visuomenės palaikymo nesulaukęs sumanymas (manoma, nulemtas konkretaus meto Vokietijos politikos prioritetų²⁸⁹). Jau netrukus, 1917 m. rugsėjį, Vilniaus konferencijoje pagrindinės lietuvių politinės jėgos vienbalsiai pasisakė už valstybės kūrimą etnografiniais pagrindais. Iš negausių replikų lietuvių spaudoje galime nuspėti, kad ir Biržiškos pasiūlyta keliakalbės nacionalinės literatūros koncepcija anuomet nebuvo populiarai. Antai į jaunojo literatūros istoriko priekaištą, kad iš baudžiauninkų kilusi naujoji lietuvių inteligentija niekina ATR laikų Lietuvos raštiją, mat stokoja savo krašto istorijos žinių²⁹⁰, Adomas Jakštas atsikirto Biržišką panie-

²⁸⁸ Darius Staliūnas, „Hybrid identities in the era of ethno-nationalism: the case of the krajowcy in Lithuania“, p. 261; [Konstancja Skirmuntt], *Futurus, O prawdę i zgodę z powodu Głosu Litwinów do magnatów, obywateli i szlachty na Litwie i odpowiedzi młodego szlachcica litewskiego*, Lwów: Nakładem Antoniego Michalskiego, 1904, p. 6–7. Vis dėlto, skirtingai nei Biržiška, Römeris (jo studijoje *Lietuva: Studija apie lietuvių tautos atgimimą* (Litwa: Studium o odrodzeniu narodu litewskiego, 1908) pateiktą lietuvių raštijos apžvalgą labai vertino Biržiška, siūlė ją sekti ir lietuvių istoriografams) ir Skirmuntt lietuvių literatūrai priskyrė tik lietuviškai parašytus tekstus. Pastaroji 1904 m. rašytoje brošiūroje Lietuvos lenkų literatūrą vadino puošniu rūmu, lyginant su kuriuo, lietuvių literatūra tesąs vargas dvarelis. Todėl lietuvių literatai turį mokytis iš lenkų literatūros, kad ateityje ir lietuvių literatūrą paverstų puošniu rūmu. ([Konstancja Skirmuntt], *op. cit.*, p. 21–22.)

²⁸⁹ Edmundas Gimžauskas, *op. cit.*, p. 526.

²⁹⁰ „Išaugę iš baudžiauninkų vaikų, be gyvų stiprių istorijos tradicijų, net katalikiškiausi patriotai, daugiau ryšių jausdami su žila Gedimino bei Vytauto senove, negu su katalikiškąja vėlesniųjų ‚poniškų‘ amžių kultūra, nemokame ir nesistengiame tų amžių raštų ir šiaip istorijos arčiau ir giliau pažinti, jų sau priartinti, nors beveik visi esame jų kultūros atmosferoje,

kinamai išvadinę „bajoriškų tradicijų atstovu“ ir apkaltinęs jį stokojant „sprendimų blaivumo ir pilno bešališkumo“²⁹¹.

Biržiškos atvejis liudija, kad istorinės savimonės skilimas XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Lietuvoje didžia dalimi vyko išilgai luominės ribos: istorinis Lietuvos valstybingumo pasakojimas geriausiai išliko šio krašto bajorų atmintyje (neretai kaip jų pačių giminės istorijos dalis). Biržiškos pasiūlyta keliakalbės nacionalinės literatūros koncepcija iš esmės tęsė Lietuvos bajorijos istorinį pasakojimą, kuriame krašto valstybingumo raida neužsibaigė LDK kunigaikščių laikais (kaip įsivaizdavo aušrininkai), bet natūraliai prasitęsė į ATR epochą. Didžiuma valstiečių kilmės rusiškas gimnazijas bei universitetus baigusios tautinės inteligentijos (jau nekalbant apie plačiąsias Lietuvos gyventojų mases), suprantama, menkai teišmanė ATR istoriją. Būtent istorinių kultūrinių žinių stoka, Biržiškos nuomone, lėmė lietuvių inteligentijos siekius atmesti kitakalbį XV–XVIII a. kultūrinį paveldą kaip svetimą:

[M]užikų visuomenė, kuri duoda mūsų inteligentiją, praeityje savo ne ką teranda, jei bent gilesniojoje...

Niekinama „lenkiškoji“ ar „poniškoji“ praeitis, kartu gi jaučiamasi ar bent žadama tapti tikrais šalies šeimininkais, taipgi ir jos evoliucijos istorijos išdavų paveldėtojais. Kurgi nuoseklumas? Tasai trūkumas tegalimas išaiškinti mūsų idėjiniu visuomeniniu ir kultūriniu nesubrendimu, kultūriniu barbaringumu.²⁹²

.....
ne tik lenkų, bet ir rusų, užaugę, subrendę.“ (Mykolas Biržiška, „Mūsų literatūros istorijos darbai 1924 metais“ (1925), p. 320.)

²⁹¹ A.[domas] Jakštas, „Bibliografija ir kritika“, *Rytas*, 1925, sausio 28, Nr. 22 (327), p. 3.

²⁹² Mykolas Biržiška, „Visuomenės istorijos mokslas ir studentija“ (1910), in: *Idem, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, t. 2, p. 347.

Mirolavas Hrochas yra atkreipęs dėmesį, kad agrariniuose, ekonomiškai atsilikusiuose kraštuose, kur tautinė etninė bendruomenė didele dalimi buvo neišsilavinusi, tautiškas kurtas bendros kalbos ir papročių pagrindu jau vien todėl, kad sudėtingos politinės koncepcijos adresatui būtų per sudėtingos ir nesuprantamos²⁹³. Tikėtina, kad ir XX a. pradžios Lietuvos visuomenei Biržiškos formuluota keliakalbės lietuvių nacionalinės kultūros idėja galėjusi būti sunkiai suprantama dėl (istorinio) išsilavinimo stokos. Bet gali būti, kad Biržiška supainiojo priežastį su pasekme: ne tik dėl istorinių žinių stokos valstiečių kilmės inteligentai buvo linkę ATR laikų Lietuvos kultūrinį paveldą laikyti svetimu; veikiau jie nesidomėjo juo *būtent todėl*, kad nelaikė savu.

Ne tik XX a. pradžioje, bet ir 1918 m. valstybingumą atkūrusioje Lietuvoje nebuvo aiškaus sutarimo, kas gi laikytina lietuvių literatūra. Pirmojo pasaulinio karo metais pasirodė dvi mokykloms skirtos literatūros istoriografijos, iš kurių viena – Sofijos Kymantaitės *Lietuvių literatūros konspektas* (1918) – tęsė etnolingvistiniu kriterijumi grįstos nacionalinės literatūros istoriografijos tradiciją, kita – kompiliacinio pobūdžio Juozo Gabrio *Lietuvių literatūros apžvalga* (2 d., 1913–1916) – perėmė Biržiškos pasiūlytą idėją kitakalbę LDK raštiją priskirti lietuvių literatūros istorijai. Tačiau vadinamąjį svetimųjų kalbų vyravimą lietuvių raštijoje Gabrys konstatavo pasibaigus kartu su ATR padalijimu XVIII a. pabaigoje. O tai – reikšminga Biržiškos koncepcijos modifikacija, mat puse šimtmečio paankstinęs vadinamąjį „tautiškąjį laikotarpį“ Gabrys tokiu būdu atmetė visą XIX a. lenkakalbę Lietuvos literatūrą kaip lietuviams svetimą paveldą. Tuo tarpu Biržiškos požiūriu, net ir carinės Rusijos valdomoje Lietuvoje

.....

²⁹³ Miroslav Hroch, „From National Movement to the Fully-formed Nation: The Nation-building Process in Europe“, in: *Mapping the Nation*, ed. by Gopal Balakrishnan, London, New York: Verso, 1999, p. 92.

LDK kultūrinė tradicija nenutrūko, ji plėtojosi lietuvybei angažuotuose lenkų ir lietuvių kalba kurtuose tekstuose.

Nesutarimų būta ir dėl nacionalinio kanono ar iškiliausio tautinio poeto statuso. Šliūpo, Gabrio, Maironio konstruojamoje istorijoje iškiliausio tautinio klasiko vieta be išlygų tenka Doneičiui, o štai Biržiška aukščiausiu lietuvių literatūros meninio pakilimo tašku laikė Mickiewicziaus kūrybą. Poreikis sukurti vieningą nacionalinės literatūros koncepciją iškilo po 1918 m. ėmus kurti valstybinį švietimo įstaigų tinklą ir bendrąsias ugdymo programas.

MICKIEWICZIUS MOKYKLINIAME KANONE

Po 1905 m. revoliucijos Rusijos imperijoje leista steigti pradines mokyklas lietuvių dėstomąja kalba, vidurinėse mokyklose mokytį lietuvių kalbos, steigti lietuvių švietimo draugijas²⁹⁴. Netrukus pasirodė ir švietimo draugijų ar konkrečių mokyklų pedagogų parengtos lietuvių kalbos mokymo programos, kuriose jau galime matyti besiformuojantį mokyklinį lietuvių literatūros kanoną. 1907 m. carinės administracijos patvirtintoje „Saulės“ draugijos suaugusiųjų kursų (veikusių 1906–1918) programoje nurodyti tik lietuviškai rašiusių autorių kūriniai²⁹⁵. Manoma, kad „Saulės“ kursų lietuvių kalbos programą parengė ar bent prie jos rengimo prisidėjo šių kursų dėstytoja Kymantaitė-Čiurlionie-

²⁹⁴ Olga Mastianica, „Lietuvių kalba Vilniaus švietimo apygardos vidurinėse mokyklose 1906–1914 m.“, *Lituanistica*, 2016, t. 62, Nr. 2 (104), p. 78. Varšuvos švietimo apygardai priklausiusiose Suvalkų gubernijos mokyklose lietuvių kalba buvo dėstoma jau nuo 1869 m. (*Ibid.*, p. 79.)

²⁹⁵ *Планъ подготовителныхъ курсовъ для взрослыхъ, разрѣшенныхъ къ открытію въ гор. Ковнѣ обществу „Саулѣ“* = Planas Prirėngiamųjų paaugusiųs kursų, leistų „Saulės“ draugijai atidengti Kaune, Ковна: Въ Типографіи Губернскаго Правленія, 1913.

nė²⁹⁶. O štai 1907 m. pradėjusioje veikti Marijampolės „Žiburio“ progimnazijoje lietuvių kalbą 1909–1915 m. dėščiusi Marija Pečkuskaitė-Šatrijos Ragana, nors ir naudojosi Maironio lietuvių raštijos istorijos santrauka, bet skirdavo mokinėms skaityti ir Mickiewicziaus kūrinų vertimų (be kitų, ir savo pačios perpasakotą „Živilę“), užduodavo parengti rašinių šio poeto kūrinų tema²⁹⁷. Kaip matyti iš 1912 m. (lietuvių kalbą Vilniaus berniukų gimnazijoje 1910–1915 m. dėščiusio) Juozo Kairiūkščio ir Mykolo Biržiškos sudarytų pavyzdinių lietuvių kalbos ir literatūros programų, lenkakalbiai autoriai programoje galėjo būti atskirai neminimi, bet Kraszewskio, Mickiewicziaus, Słowackio, Adamo Asnyko tekstų vertimai pateikiami kaip siūlomi skaitiniai prie Andriaus Višelio, Vinco Kudirkos ar Dagilio kūrybos²⁹⁸. Kitaip tariant, net ir tada, kai kitakalbiai autoriai programoje nebuvo pristatomi kaip lietuvių literatūros proceso dalyviai, jų tekstų vertimai vis tiek galėjo būti skaitomi lietuvių kalbos pamokose.

XX a. 2-ajame dešimtmetyje pradėjusių steigtijs privačių lietuviškų gimnazijų programų lyginamoji analizė rodo, kad įvairios ugdymo įstaigos diegė mokiniams skirtingą nacionalinės literatūros sampratą ir jos kanoną. Antai Šiaulių gimnazijos 1918–1919 mokslo metų programoje nerasime nė vieno kitakalbio teksto, o literatūros kursas pradedamas Donelaičio poema

.....
²⁹⁶ T.[eresė] Bukauskienė, *Lietuvių literatūros mokymo istorija (iki 1940 m.)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 52.

²⁹⁷ Juozas Tarvydas, „Marijos Pečkuskaitės pedagoginė praktika“, *Athenaeum*, 1934, t. 5, p. 43–44.

²⁹⁸ J.[uozas] Kairiūkštis, „Lietuvių kalbos programa vidurinėms mokslo įstaigoms 1912–1913 mokslo metams, *Viltis*, 1912, rugpjūčio 31, Nr. 103 (738), p. 2–3; ([Mykolas Biržiška], „Lietuvių literatūros istorijos programa gimnazijoms (1912 sumanymas)“, in: Idem, *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, t. 1, p. 90–98. Biržiška savo parengtą lietuvių literatūros programos projektą nusiuntė ir siūlė naudotis Šiaulių gimnazijoje mokytojavusiam Kazii Puidai ir Marijampolėje dirbusiam Petrui Kriaičiūnui (nėra žinoma, ar jie programa pasinaudojo).

*Metai*²⁹⁹. Biržiškos vadovautos Vilniaus „Ryto“ draugijos lietuvių gimnazijos 1917–1918 mokslo metų programoje lietuvių literatūros kursas pradedamas nuo kitakalbės LDK raštijos, o greta lietuviakalbių XIX a. kūrinių mokiniai turėjo skaityti ir Mickiewicziaus, Kraszewskio, Syrokomlos veikalus³⁰⁰. Vidurio kelias pasirinktas 1917 m. įsteigtoje Marijampolės „Žiburio“ gimnazijoje, kurios 1919 m. programoje lietuvių literatūros kursas pradedamas XV–XVII a. „Lietuvių literatūra svetimomis kalbomis“, bet Mickiewicziaus poema *Vėlinės* (Vincio Kudirkos atliktas trečios dalies vertimas) nurodoma prie visuotinės literatūros kurso (tarp Johanno Wolfgango Goethe’s, Friedricho Schillerio ir Juliuszo Słowackio)³⁰¹. Tokia programos koncepcija neabejotinai perimta iš Gabrio istorijos, kuri buvo naudojama kaip vadovėlis daugelyje to meto Lietuvos gimnazijų³⁰².

1918 m. Lietuvai atkūrus valstybingumą ir pradėjus steigti valstybinių mokyklų tinklą iškilo poreikis sukurti visiems privalomą valstybinę lietuvių kalbos ugdymo programą. Ji paskelbta 1920 m.³⁰³ Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) saugomi to meto Švietimo ministerijos dokumentai leidžia spėti, kad ministerija pavedė programą parengti Panevėžio gimnazijos

.....
²⁹⁹ Šiaulių gimnazijos 1918/19 m. m. lietuvių kalbos programa, LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2087, l. 97–102.

³⁰⁰ „Ryto“ draugijos Vilniaus lietuvių gimnazijos trumpoji programa 1917/18 mokslo metais, Vilnius: [s. n.], 1918.

³⁰¹ „Žiburio“ gimnazijos programa, 1919, Marijampolė: [„Žiburio“ gimnazija], 1919, p. 6–8.

³⁰² Konkretūs autoriai „Saulės“ draugijos gimnazijų programoje neminimi, bet nurodytas Gabrio vadovėlis leidžia spėti, kad mokyta pagal jo suformuotą nacionalinės literatūros modelį. („Trumpa Lietuvių švietimo draugijos „Saulės“ gimnazijų laikinoji programa (IV, V ir VI klasės)“, *Lietuvos mokykla*, 1918, Nr. 3, p. 42–49; „Trumpa Lietuvių švietimo draugijos „Saulės“ gimnazijų laikinoji programa (VII ir VIII klasės)“, *Lietuvos mokykla*, 1918, Nr. 12, p. 381–385.) Gabrio vadovėlis minimas ir Juozo Balčikonio sudarytoje Panevėžio gimnazijos lietuvių kalbos programoje (LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2087, l. 104).

³⁰³ „Lietuvių kalba (ir pasaulio literatūra)“, *Švietimo darbas*, 1920, Nr. 6–7, p. 24–25.

direktoriui, kalbininkui Juozui Balčikonui (1885–1969)³⁰⁴. Manytina, kad rengdamas šį dokumentą Balčikonis bandė ieškoti kompromisinio varianto derindamas visų tuo metu veikusią lietuviškų gimnazijų lietuvių kalbos ir literatūros dėstyimo programas³⁰⁵: literatūros kursas šioje programoje pateiktas labai glaustai, beveik neminint konkrečių autorių ir kūrinių pavadinimų, todėl konkrečiai gimnazija galėjo rinktis, kokios nacionalinės literatūros koncepcijos jai laikytis. Pavyzdžiui, penktos klasės programoje nurodyta skaityti ir nagrinėti XVI–XVIII a. raštus. Ar turėti omenyje lietuviški, ar kitakalbiai raštai, programoje nenurodoma. Mickiewicziaus įtraukimas į programą iš pirmo žvilgsnio sukuria įspūdį, kad šia programa žengtas žingsnis institucionalizuojant Biržiškos sukurtą literatūros istorijos modelį, tačiau įdėmiau pažvelgus matyti perskyra tarp „[m]ūsų XIX amžiaus rašytojų“, t. y. lietuviškai rašiusių autorių, ir „Mickevičiaus ir kitų Lietuvos rašytojų, rašiusių lenkiškai“. Pastarieji programoje užima neapibrėžtą tarpusluoksnį tarp lietuvių ir visuotinės literatūros kursų.

1923 m. parengtoje atnaujintoje programoje (ji įsigaliojo 1924³⁰⁶) Mickiewiczius jau vienareikšmiškai priskirtas lietuvių literatūrai, jo pavardė įrašyta greta lietuviškai rašiusių XIX a. autorių, neakcentuojant kalbinių skirtumų³⁰⁷. Dar platesnė, patiks-

.....
³⁰⁴ Juozas Balčikonis pasirašė rankraštinį programos projektą (jis beveik identiškas publikuotajam). ((Lietuvių kalba (ir pasaulio literatūra), LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2087, l. 41–42.)

³⁰⁵ Švietimo ministerijos fonde išlikęs 1919 m. aukštesniojo mokslo (t. y. progimnazijų ir gimnazijų) departamento direktoriaus Prano Mašoto (1863–1940) pasirašytas laiškas, adresuotas Kauno, Šiaulių, Panevėžio ir Marijampolės gimnazijų direktoriams su prašymu atsiųsti einamųjų metų lietuvių kalbos programą. (Prašymas Kauno, Šiaulių, Panevėžio, Marijampolės gimnazijų direktoriams (1919-08-08), LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2087, l. 117.) Tai, kad laiškas nebuvo adresuotas Vilniaus gimnazijos direktoriui Mykolui Biržiškai, aiškintina tuo, kad šios gimnazijos programa buvo publikuota, taigi laisvai prieinama.

³⁰⁶ Teresė Bukauskienė, *op. cit.*, p. 54.

³⁰⁷ Švietimo ministerijos aukštesniųjų ir vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų direktoriams, Kaunas: [s. n.], 1923, p. 6.

linta, lietuvių kalbos ir literatūros programa paskelbta 1929 m. Ji jau visa apimtimi institucionalizavo Biržiškos sukurtą nacionalinės literatūros istorijos modelį³⁰⁸. Raštijos istorija pradeda nuo rusėnų kalba skelbtų metraščių, šeštoje klasėje nurodoma mokytis XIX a. autorius pramaišiu vardijant lietuviškai ir lenkiškai kūrusius rašytojus³⁰⁹. Nors mokyklinių programų autorystė neskelbta, esama pagrindo manyti, kad prie šios (o galbūt ir 1923) programos rengimo buvo tiesiogiai prisidėjęs Biržiška. Tokį spėjimą patvirtina Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje saugomas nedatuotas Biržiškos rankraštis³¹⁰, visiškai atitinkantis 1925 m. visoms Lietuvos mokykloms išsiuntinėtą lietuvių kalbos programos projektą³¹¹. Lyginant šį projektą su 1929 m. ministro patvirtinta programa matyti, kad projektas buvo smarkiai koreguojamas: sutraukta senosios raštijos ir XIX a. pirmos pusės lenkakalbės literatūros programa, atitinkamai praplečiant ir detalizuojant lietuviakalbę tautinio atgimimo laikų ir naujausios, XX a. literatūros, dalį³¹². Nepaisant to, kad derinant programos projektą atsisakyta didžiosios dalies kitakalbių tekstų (Mickiewiczus liko vienintelis kitakalbis rašytojas, kurio kūriniai pri-

³⁰⁸ Švietimo ministerijos vidurinių ir aukštesniųjų bendrojo mokslinimo ir komercijos mokyklų programos: oficialus leidinys, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, 1931, p. 25.

³⁰⁹ *Ibid.*

³¹⁰ Lietuvių ir visuotinės literatūros programa, LMAVB RS, f. 165, ap. 202, l. 3–5.

³¹¹ V–VIII kl. lietuvių ir visuotinės literatūros programa, LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1443, l. 12–14.

³¹² Projekte didelis dėmesys skirtas XIX a. lenkakalbiams autoriams: nurodyti ne tik patys autoriai (Mickiewiczus, Kraszewskis, Syrokomla), bet ir konkretūs jų kūriniai ir net tų kūrinių nagrinėjimo aspektai. Tokiu detalumu nepasizymi projekto dalis, skirta XIX a. antros pusės – XX a. pirmos pusės lietuviakalbiams autoriams. Programos projekto tekstų atranka ir išdėstymas visiškai atitinka Biržiškos interesus: jis menkai domėjosi XX a. lietuvių literatūra, universitetiniame senosios lietuvių literatūros kurse labai išsamiai dėstė lenkakalbių autorių, ypač Mickiewicziaus, kūrybą. („Literatūros kursai, 1922–1938 m. Biržiškos skaityti Lietuvos (Vytauto Didžiojo) univ[ersiteto] Humanitarinių mokslų fak.[ultete]“, in: Mykolas Biržiška, *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, kn. 2, p. 409–412.)

valu skaityti lietuvių literatūros kurse), 1929 m. lietuvių literatūros programa laikytina Biržiškos nacionalinės literatūros modelio pergale prieš etnolingvistinę koncepciją.

Kokios socialinės kultūrinės prielaidos lėmė, kad 3-iojo dešimtmečio mokyklinėje lietuvių literatūros programoje keliakalbės lietuvių literatūros koncepcija įveikė etnolingvistinę literatūros sampratą? Nėra abejonės, kad įtakos tam turėjo Biržiškos autoritetas ir jo užimama dominuojanti pozicija to meto Lietuvos literatūros mokslo lauke. Profesiniu pasirengimu tuo metu jam nebuvo lygaus senosios lietuvių literatūros tyrėjo, keliakalbės lietuvių literatūros koncepcija grįstos jo publikacijos apie senąją lietuvių raštiją – pirmi be išlygų moksliniais vadintini lietuvių literatūros istoriografijos veikalai³¹³. Jais 3-iojo dešimtmečio pradžioje trūkstant mokyklinių vadovėlių naudotasi ir dėstant literatūros kursą gimnazijose³¹⁴. Specialiai mokyklos reikmėms Biržiška parengė keliakalbės senosios raštijos chrestomatiją³¹⁵, mokyklai skirtus Mickiewicziaus³¹⁶ ir kitų autorių raštus. Ke-

.....
³¹³ [Mykolas Biržiška], *M. Biržiškos Mūsų raštų istorija: 1547 m. – 1904 m.*, Kaunas: Švyturys, [1920]; *M. Biržiškos Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu*, Vilnius: Lietuvių mokslo draugijos leidinys, 1921; *M. Biržiškos Mūsų raštų istorija*, antras leidimas, d. 1: *Ligi 1864 m.*

³¹⁴ Tiesa, dalis mokytojų kritiškai vertino Biržiškos *Mūsų raštų istorijos* (1920, antras leidimas 1925) ir *Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu* (1921) naudojimą mokykloje vietoj vadovėlio dėl faktografinio jų pobūdžio, perdėtos asmenvardžių ir datų gausos, taip pat dėl to, kad juose neskirta dėmesio kūrinių nagrinėjimui. Palankiau vertinti Biržiškos parengti chrestomatijos tipo leidiniai mokyklai (*Dainos keliais* (1921), *Duonelaičio gyvenimas ir raštai su kalbos paaiškinimais* (1918, pakartotiniai leidimai 1921, 1927), *Iš A. Mickevičiaus raštų* (1919, antras leidimas 1927)). (M.[atas] Grigonis, „Ar mokslo šaknys turi būti karčios?“, *Švietimo darbas*, 1922, Nr. 12, p. 500–501.)

³¹⁵ Mykolas Biržiška, *Rinktiniai mūsų senovės raštai: medžiaga lietuvių raštijos mokslui aukštesniosiose mokyklose*, Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija, 1927.

³¹⁶ *Iš Adomo Mickevičiaus raštų*, d. 1, mokykloms parinko M. Biržiška, Vilnius: Lietuvių mokslo draugijos leidinys, 1919; *Iš Adomo Mickevičiaus raštų*, antras paveiksluotas leidimas, vertimus mokykloms parinko ir pertvarkė M. Biržiška, Kaunas: Vairas, 1927.

liakalbės lietuvių literatūros sampratą sistemingai diegė ir nuo 1922 m. Lietuvos universitete skaitytose senosios lietuvių literatūros istorijos (iki 1864) paskaitose. Biržiška buvo ne tik keliaikalbės nacionalinės literatūros ideologas, bet ir jos populiarintojas, ieškojęs rėmėjų ir skatinęs istorinės Lietuvos lenkų literatūros sklaidą (vertimus, tyrinėjimą, pristatymą vadovėliuose ir kt.). Antai Antanas Valaitis, Biržiškos patartas, 1935 m. išvertė Syrokomos *Margirį*³¹⁷.

Tarpukario spaudos ir mokyklinių programų kuriamą Biržiškos kaip aktyviausio Mickiewicziaus integruotojo į lietuvių literatūros kanoną įspūdį patvirtina 1955 m. Didžiosios Britanijos lietuvių žurnale *Santarvė* publikuotas pokalbis su profesoriumi. Publikacijos įvade konstatuojama, kad

[j]au pirmomis nepriklausomybės aušros dienomis jis [Mykolas Biržiška – V. Š.] buvo tas pirmasis ir vienintelis, kuris paruošė Lietuvos mokykloms Ad. Mickevičiaus raštų rinkinį, sudėdamas ten kitų ir savo atliktus vertimus. Jis įtraukė Ad. Mickevičių į „Mūsų Raštų Istoriją“. Jis nagrinėjo šio poezijos milžino įtaką kitiems ano meto Lietuvos kultūrininkams. [...] Kauno VD universitete prof. M. Biržiška pastoviais tarpais studentams skaitė kursą apie Ad. Mickevičiaus gyvenimą ir kūrybą. [...] Šimtai literatūros mokytojų, laikraštinių, literatų, istorikų tebėra likę Lietuvoje ar laisvuosiuose Vakaruose, – visi perėję prof. M. Biržiškos mokyklą, dažnas tik iš jo ir per jį pažinę ir pamėgę Mickevičiaus kūrinius.³¹⁸

.....
³¹⁷ A.[ntanas] V.[alaitis], „Vertėjo paaiškinimai“, in: Liudvikas Kondratavičius (Vladislovas Syrokomla), *Margis (Margiris)*, išvertė ir eiliuotą įžangą parašė Antanas Valaitis, įvadą parašė prof. Mykolas Biržiška, Kaunas: Sakalas, 1936, p. 27.

³¹⁸ „Lietuvos dievaitis: Kas buvo ir ką po šimto metų mums paliko Adomas Mickevičius?“ (Literatūrinis pasikalbėjimas su prof. Mykolu Biržiška), p. 246. Buvusį savo mokytoją kalbino Bronys Raila, bet tikėtina, kad pokalbio pratarinę parašė ne jis, o *Santarvės* redaktorius Fabijonas Neveravičius, kilme ir pažiūromis labai artimas Biržiškai.

Vis dėlto, nepaisant Biržiškos įgyto autoriteto ir įtakos akademiniam lauke, jo koncepcija nebūtų pajėgusi įveikti etnolingvistinės literatūros sampratos nesusklosčius tam palankiai kultūrinei politinei situacijai Lietuvoje. Pilietinės lietuviybės samprata, kuria grįsta Biržiškos nacionalinės literatūros koncepcija, koreliavo su 1922 m. Lietuvos konstitucijos preambulėje minima „Lietuvos Tauta“, suprantama kaip rinkimų teisę turinčių piliečių visuma³¹⁹. Iki apytikriai 3-iojo dešimtmečio vidurio lietuvių elitas vykdė kultūrinio liberalizmo politiką, o šalies politinė ir teisinė sistema buvo palanki šalies tautinėms mažumoms³²⁰. Česlovo Laurinavičiaus nuomone, tokią politiką pirmaisiais nepriklausomybės metais lėmė praktinis išskaičiavimas – lietuvių politikų siekis užsitikrinti etninių grupių palaiškumą, kol baigsis Nepriklausomybės kovos ir valstybė užtektinai sustiprės, kad galėtų kreipti kursą tautinės valstybės linkme³²¹. 1923 m. krikščionių demokratų vyriausybė palaiškumui ėmė naikinti tautinėms mažumoms užtikrintas teises. Pasak Tomo Balkelio, „sustiprinusi savo politinę sistemą, Lietuva pasirinko naują valstybės kūrimo kryptį, kurios pagrindiniu kriterijumi tapo tautybė. Lenkų-lietuvių konfliktas dėl Vilniaus tik sustiprino šią tendenciją“³²². Ji dar labiau išryškėjo po 1926 m. perversmo į valdžią atėjus Lietuvių tautininkų sąjungos lyderiui Antanui

.....
³¹⁹ Lietuvos Valstybės Konstitucija su paaiškinimais, Kaunas: išleido V. Jankūnaitė, 1922, p. 3, 24; Eduard Mažul, „Tautinių mažumų apsaugos tarpukario Lietuvoje raida“, *Teisė*, 2006, t. 61, p. 94; Danutė Blažytė-Baužienė, „Konstitucijos parengimas ir priėmimas“, in: *Lietuvos istorija*, t. 10, d. 1: *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*, parengė Danutė Blažytė-Baužienė, Edmundas Gimžauskas, Česlovas Laurinavičius, Dangiras Mačiulis, Gediminas Rudis, Artūras Svarauskas, Jonas Vaičenonis, Vilnius: Baltos lankos, 2013, p. 492.

³²⁰ Eduard Mažul, „Tautinių mažumų apsaugos tarpukario Lietuvoje raida“, p. 94–96.

³²¹ Česlovas Laurinavičius, „Moderniųjų lietuvių raida nuo kalbinės link teritorinės bendruomenės“, p. 32–34.

³²² Tomas Balkelis, *Moderniosios Lietuvos kūrimas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 236.

Smetonai. Jam valdant pilietinės tautos sampratą 1928 ir 1938 m. konstitucijų preambulėje pakeitė etniniu kriterijumi grįsta lietuvių tauta³²³.

Tautininkų valdomoje Lietuvoje stiprėjant nacionalistinei ideologijai vis dažniau imta kalbėti ir apie tautinės mokyklos kūrimą. Populiari tapo įtakingo pedagogo Juozo Vokietaičio tezė: „[M]ūsų mokykla turi būti ne tik lietuviška, bet ir tautinė.“³²⁴ Iš pirmo žvilgsnio tautologiška frazė išreiškė mintį, kad nepakan-ka mokyklinės disciplinas dėstyti lietuviškai, pamokose privalo būti ugdoma lietuvybė. Būtent tautiškumo ugdymas tapo centrine 1936 m. reformuotos lietuvių kalbos ir literatūros programos ašimi³²⁵. Nors programoje palikta trumpa kitakalbių senųjų raštų apžvalga, iš nacionalinės literatūros kanono buvo eliminuota Mickiewicziaus kūryba, perkeliant ją iš lietuvių į visuotinės literatūros kursą. Po Antrojo pasaulinio karo į JAV emigravęs Biržiška su nuoskauda atsiminė, kaip pralaimėjo kovą su Švietimo ministerija dėl Mickiewicziaus³²⁶.

Įdomu, kad Mickiewicziaus išstūmimas iš lietuvių literatūros kurso pedagoginėje periodikoje nesulaukė reakcijos, nors kiti 1936 m. lietuvių kalbos ir literatūros programos pakeitimai buvo išsamiai diskutuojami³²⁷. Ar tai reiškia, kad Biržiška buvo vienas iš nedaugelio apgailestavusiųjų dėl tokio švietimo politikų sprendimo? Pats Biržiška 1920 m. pripažino, kad lietuviškų gimnazijų

³²³ „1938 metų konstitucija“, in: *Lietuvos valstybės konstitucijos 1920–1938 metais*, Vilnius: Žaltvykslė, 2008, p. 54; Eduard Mažul, *op. cit.*, p. 94.

³²⁴ Cit. iš J.[uozas] Lazauskas, „Tautinio auklėjimo formulos“, *Mokykla ir gyvenimas*, 1932, Nr. 3, p. 127.

³²⁵ Dangiras Mačiulis, *Tautinė mokykla: Žvilgsnis į tautininkų švietimo politiką*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2017, p. 76.

³²⁶ „Lietuvos dievaitis: Kas buvo ir ką po šimto metų mums paliko Adomas Mickevičius?“ (Literatūrinis pasikalbėjimas su prof. Mykolu Biržiška), p. 253.

³²⁷ St. Barzdukas, „Paskutiniai lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjungos darbai“, *Lietuvos mokykla*, 1937, Nr. 2, p. 143–148.

pedagogai „bijo Mickevičiaus dėl jo lenkų kalbos, kaipo ‚kenksmingo‘, įsileist į mokyklą!“³²⁸. Antai ir 1924 m. pasirodžiusiame Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos mokytojo, kunigo Vinco Zajančkausko parengtame pirmajame lietuvių literatūros istorijos vadovėlyje Mickiewicziaus kūryba nėra aptariama, o trumpas poeto pristatymas rodo veikiau santūrų poeto nuopelnų lietuvių kultūrai vertinimą³²⁹. 1924–1928 m. išėję net keturi šio vadovėlio leidimai leidžia spėti, kad jis buvo plačiai naudojamas.

Tiesa, 4-ojo dešimtmečio pradžioje išėjo kitas, šįsyk buvusio Biržiškos studento Zigmo Kuzmickio parengtas vadovėlis su plačiu Mickiewicziaus kūrybai skirtu skyriumi. Poetui pristatyti skirta daugiau vadovėlio teksto (52 p.) nei kuriam kitam XIX a. pirmos pusės Lietuvos rašytojui; jo biografijoje ir kūrybos vertinime akcentuojama lietuviška kilmė, meilė savo kraštui, įtaka lietuvių kultūrai³³⁰. Net ir po 1936 m. reformos dalis vadovėlių ir skaitinių autorių nepaisė naujosios programos ir pateikė Mickiewicziaus kūrybą lietuvių literatūros kurse, o patį poetą traktavo

³²⁸ Mykolas Biržiška, „Dėl mokyklos kalbų klausimo“, *Švietimo darbas*, 1920, Nr. 12, p. 50.

³²⁹ „Taip prisisunkusioje Lietuvos praeitimi atmosferoje mokėsi garsieji lenkų rašytojai ir poetai, kaip antai Adomas Mickevičius ir J. I. Kraševskis. Pirmas poetingai idealizavo Lietuvą ir jos senovę savo poemose ir baladose [...]. Tų rašytojų veikalai išauklėjo Lietuvos aplenkėjusių bajorų tarpe savotišką vietos patriotizmą. Nors tie bajorai skaitėsi save lenkais, bet gerbė ir mylėjo Lietuvą, kaipo savo tėvynę.“ (V.[incas] Zajančkauskas, *Lietuvių literatūros vadovėlis (1400–1904)*, trečias leidimas, Vilnius: [s. n.], 1926, p. 72.)

³³⁰ „Būdamas kilimo lietuvis, giliai pažinęs Lietuvos praeitį ir pamilęs jos dabarties kraštą, Mickevičius, išaukęs lenkų tradicijose, pasidavė lenkiškumui ir kovoją dėl Lenkijos. Tačiau dvasios galia jis pajuto savo ryšį su lietuvių tauta. Savo kūrybai jis ėmėsi medžiagos daugiausia iš lietuvių tautos. Pats to nenujausdamas, jis padarė savo kūryba didelio įspūdžio lietuvių visuomenei ir didelės įtakos lietuvių romantizmui. Ir jeigu lietuviams reikėtų nurodyti savo romantizmo tėvas, tai, be abejonės, juo čia būtų Adomas Mickevičius.“ (Zigmantas Kuzmickis, *Lietuvių literatūra*, d. 3: *Pirmoji XIX amž. pusė: vadovėlis aukštesniosioms mokykloms*, Kaunas: Saikalas, 1932, p. 186.)

kaip lietuvių rašytoją³³¹. O štai tautininkų pažiūrų autoriaus Motiejaus Miškinio 1939 m. parengtame vadovėlyje ir Mickiewiczius, ir visas „lietuviškas romantizmas“ (autorius sąmoningai rašomas kabutėse) pristatytas mokiniams pabrėžiant jų sveimumą „tikrajai“, t. y. etninei, lietuvybei³³². Neturint specialių tyrimų šiandien sunku pasakyti, kuriuo vadovėliu rėmėsi ir kaip Mickiewicziaus kūrybą gimnazistams dėstė tarpukario lietuvių kalbos mokytojai. Konkretaus mokytojo apsisprendimo laisvę įrodo LCVA Švietimo ministerijos fonde išlikę 1932 m. įvairių Lietuvos gimnazijų atsiųsti lietuvių literatūros pamokose analizuotų kūrinių ir rašinių temų sąrašai³³³. Jie liudija, kad vienos Lietuvos gimnazijose Mickiewicziaus kūryba nagrinėta, kitose apsiribota lietuviškai rašusių autorių kūriniais³³⁴.

.....

³³¹ J.[uozas] Geniušas, *Literatūros chrestomatija amatų mokykloms, suaugusiųjų kursams*, d. 2, Kaunas: Spaudos fondas, 1939, p. 48; J.[uozas] Žiužda, A.[lfonsas] Kalnius, *Tėvynės žiedai: lietuvių kalbos skaitymai trečiai klasei*, Kaunas: Spaudos fondas, 1938, p. 227–229; J.[uozas] Ambrazevičius, A.[linal] Skrupskelienė, A.[ntanas] Vaičiulaitis, *Naujieji skaitymai*, d. 3, Kaunas: Sakalas, 1938, p. 28.

³³² „Daugiau entuziazmo Lietuvos praeičiai universiteto darbai kaip tik sukėlė tiems savo auklėtiniais, kurie buvo kilę iš gudiškosios Lietuvos dalies. Jie didžiavosi senosios Lietuvos praeitimi, nors lietuviškai nekalbėjo ir etnografinės Lietuvos nepažino. [...] Lietuvių kalbą jie aukštino ne todėl, kad ji buvo lietuvių liaudies, vienintelio tautos sluoksnio, ją išsaugojusio, kalba, bet kad ja kalbėjo senosios Lietuvos didybės kūrėjai. Tą kalbą garbindami, jos vis dėlto nesimokė ir teisių viešajame gyvenime jai nepripažino. [...] [D]ar blogiau, kad tūlas toks bajoras laikė save tikresniu lietuviu už lietuvių baudžiauninką [...]. Pašaukti Lietuvą vėl gyventi jos praeitimi entuziastai nesiryžo. Praeities įvykiai įkvėpė universiteto auklėtinį, didįjį lenkų poetą Adamą Mickevičių, įamžinti Lietuvą dainoje, bet paliko jį visiškai abejingą jos ateičiai. (Motiejus Miškinis, *Lietuvių literatūra*, d. 1: vadovėlis gimnazijų IV ir V klasėms ir mokytojų seminarijoms, Kaunas: Spaudos fondas, 1939, p. 168–170.)

³³³ Manytina, kad ministerija pati pareikalavo pateikti šiuos sąrašus. Kokiu tikslu tai daryta – neaišku. Bet vienas iš motyvų galėtų būti esamos padėties analizė ruošiantis rengti naują programą.

³³⁴ Pavyzdžiui, Kauno III gimnazijos atsiųstame per trejus paskutinius gimnazijos metus nagrinėtų lietuvių literatūros kūrinių sąrašė minimi tik lietu-

Nors Biržiškos pastangos integruoti poetą į mokyklinę lietuvių literatūros programą tesulaukė trumpalaikės sėkmės, universiteto autonomija leido jam visą nepriklausomybės laikotarpį Mickiewicziaus kūrybą studentams dėstyti lietuvių literatūros istorijos kurse, taip pat skaityti šio poeto kūrybai skirtus specialiuosius kursus³³⁵. Humanitarinių mokslų fakultete keliakalbės lietuvių literatūros koncepcija turėjo ir daugiau rėmėjų. 1924–1932 m. šio fakulteto studentus lenkų kalbos ir literatūros mokęs bei savo paskaitose daug dėmesio Mickiewicziaus kūrybai³³⁶ skyręs Juozapas Albinas Herbačiauskas šio poeto bei kitų lenkiškai kūrusių istorinės Lietuvos rašytojų paveldą laikė integralia nacionalinės lietuvių kultūros dalimi. (Tiesa, pasak studentų atsiminimų, Slavų kalbų ir literatūros katedros vedėjas, lenkų literatūros profesorius Vincas Krėvė-Mickevičius prieštaravo dėl Mickiewicziaus priskyrimo lietuvių literatūrai, laikė tai poeto „nusavinimu“³³⁷.) Literatūros istoriografijoje Biržiškos idėjas tęsė

.....
viškai rašę autoriai. (Sąrašas lietuvių literatūros veikalų, 1932-04-18, LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2142, l. 15.) Tuo tarpu Vilkaviškio Jono Basanavičiaus vardo gimnazijos atsiųstame analogiškame sąrašė nurodytos net keturios Mickiewicziaus poemos ir dar poezijos kūrinių (pilnų poemų vertimų į lietuvių kalbą tuo metu dar nebuvo, tad veikiausiai mokiniai skaitė ištraukas). (Lietuvių literatūros veikalų sąrašas, 1932-04-18, LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2142, l. 10.)

³³⁵ „Literatūros kursai, 1922–1938 m. M. Biržiškos skaityti Lietuvos (Vytauto Didžiojo) univ. Humanitarinių Mokslų fak.“, in: Mykolas Biržiška, *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, t. 2, p. 409–412.

³³⁶ Be kitų lenkų literatūros paskaitų, Herbačiauskas studentams skaitė šiuos kursus: „Lenkų romantizmo tragedija: A. Mickevičius – S. Vyspianskis“, „XIX a. lenkų literatūra“, „A. Mickevičius naujoje švietimoje“, „Lenkų dramaturgija“, „Lietuva lenkų literatūroje“. (Vaiva Narušienė, *Józef Albin Herba-czewski*, p. 208–209; VDU *antrųjų penkerių veikimo metų (1927 02 16–1932 09 01) apyskaita*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1933, p. 206, 210.)

³³⁷ Zigmąs Toliušis, „Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai“, *Metai*, 2008, Nr. 3, p. 114; Vladas Žukas, *Adomas Mickevičius Lietuvos mokyklose, 1908–1943*, Vilnius: Regnum fondas, 1999, p. 15. Deja, pats Krėvė nieko nepublikavo apie Mickiewiczų, nėra išlikę ir jo skaitytų lenkų literatūros paskaitų konspektų. Pasak Alberto Zalatoriaus, Krėvė konspektų apskritai neturėjęs, „improvizuodavo čia pat, pažvelgdamas į planą, surašytą mažame lapelyje, kurį kartais čia pat suplėšydavo ir išmesdavo“. (Albertas Zalatorius, *Vincas*

jo buvęs studentas Vincas Maciūnas³³⁸. Kitas Biržiškos mokinys Zigmas Kuzmickis nuosekliai diegė keliakalbės nacionalinės literatūros modelį savo kruopščiai parengtoje mokyklinės lituanistikos metodinėje medžiagoje³³⁹.

Mickiewicziaus kūrybinių perkėlimas iš lietuvių į visuotinės literatūros kursą reformuotoje gimnazijų ugdymo programoje rodo, kad lietuvių visuomenėje taip ir neįsitvirtino keliakalbės nacionalinės literatūros koncepcija. Nors ir sulaukė palaikymo akademinėje terpėje, ji nepajėgė nukonkuruoti etnolingvistinės lietuvių literatūros sampratos. Kaip jau minėta, 3-iojo dešimtmečio programose Mickiewiczius buvo *vienintelis* kitakalbis autorius, kurio kūrybą privalėta skaityti lietuvių literatūros kurse (Syrokomlos, Kraszewskio kūrybos į programą įtraukti Biržiškai nepavyko). Tai tik dar labiau išryškino jo kitoniškumą lyginant su lietuviškai kūrusiais amžininkais (Strazdas, Daukantas, Valančius, Baranauskas). Todėl etnolingvistinės lietuvių literatūros sampratos šalininkams Mickiewicziaus pozicionavimas mokykliniame kanone atrodė atsitiktinis, nesuderinamas su bendrąja kanono vertybine struktūra (kaip jie ją suprato). Antai buvęs Biržiškos mokinys Kauno „Aušros“ gimnazijoje ir VDU Humanitariniame fakultete Jonas Aistis 1934 m. Varšuvos žurnale *Wiedomości Literackie* publikuotame straipsnyje Biržiškos pastangas įtraukti Mickiewiczių į lietuvių literatūros istoriją pavadino nesusipratimu, tolygiu pripažinimui, jog savo vertingo lietuviai

.....

Krėvė: nebaigta monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 30.)

³³⁸ Maciūno disertacijoje *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje* (1939) sekama Biržiškos darbuose suformuota nuostata lietuvių tautinio sąjūdžio ištakas sieti su XIX a. pradžios Vilniaus universiteto aplinkoje užgimusių susidomėjimu Lietuvos praeitimi, šio krašto liaudies kalbomis ir papročiais.

³³⁹ Zigmo Kuzmickio parengti vadovėliai ir chrestomatijos išsiskyrė iš kitų tarpukario mokyklai skirtų leidinių metodiškai kruopščiu ir profesionaliu parengimu. (T.[eresė] Bukauskienė, *op. cit.*, p. 135–151.)

nieto neturį³⁴⁰. Minėtas Aisčio straipsnis pasirodė dar iki švietimo reformos, bet jame jau aiškiai matyti, kad dalis jaunosios kartos lietuvių literatų laukė švietimo politikos pertvarkų.

Pats Biržiška, jau emigracijoje apmąstydamas Mickiewicziaus poveikį tarpukario lietuvių kultūrai, pripažino jį buvus paviršinį: „Mickevičiniai Gražinos ir Aldonos [...] vardai vėliau plačiai prigijo patriotinėje lietuvių visuomenėje, greta poškienės Birutės [...] Trys Budriai, maironinis Vilijos vertimas, vienas kitas Odės jaunystai posakis, laikas iš Improvizacijos ir Pono Tado vėlyvu Šakenio vertimu prasidėjęs domėjimasis – štai bene viskas, kuo Mickevičius plačiau bus mums prigijęs.“³⁴¹ Kaip vieną esminių Mickiewicziaus neįsisišaknijimo lietuvių kultūroje priežasčių Biržiška įvardijo švietimo politikų sprendimą išstumti poeto kūrybą į visuotinės literatūros kursą:

Be abejo, čia prisidėjo ir kalbinis (neliteratūrinis) Švietimo Ministerijos nusistatymas, pašalinęs Mickevičių iš mokyklinės lietuvių literatūros – visuotinojū literatūron, gi visuotinosios šedevrų pažinimas semtinis – iš vertimų! Vyrai, ką mes darom!.. Mickevičiaus vertimas lietuvių kalba – vertėjo intencija ir skaitytojo supratimu – tegali eiti ir būti tik giliai išgyvenamas savojo poeto tautinėn kalbon *įsavinimas*, ne kažkokio svetimo mums kūrėjo rašinio kad ir rūpestingiausias vertimas.³⁴²

.....
³⁴⁰ „Tokie pat geri norai skatino ir žymų mūsų literatūros mylėtoją bei tyrinėtoją prof. Mykolą Biržišką, kai vieną rytą jis nei iš šio, nei iš to įtraukė į mūsų literatūros vadovėlius Mickiewiczų. Šis faktas peršasi kaip liudijimas, kad savo nieko neturime, kad savinamės svetimą turtą. Tikriausiai norėta praturtinti mūsų literatūrą, bet štai – ji nuskurdinta. [...] Mickiewiczius pateko į mūsų literatūrą, kaip raštas kartais patenka į svetimą kanceliariją: ateis revizijos metas ir išsiųsime jį pirmai progai pasitaikius. / [...] Kai dėl Mickiewicziaus – apsirikome, nes jis parašė ‚Lietuva, tėvyne mano‘. / Nežinojome, kad tai tik poetinė figūra ir nieko daugiau.“ (Jonas Kossu-Aleksandravicius, „Cztery kroki wolnej Litwy“, *Wiadomości Literackie*, 1934, Nr. 12, p. 3.)

³⁴¹ „Lietuvos dievaitis: Kas buvo ir ką po šimto metų mums paliko Adomas Mickevičius?“ (Literatūrinis pasikalbėjimas su prof. Mykolu Biržiška), p. 250.

³⁴² *Ibid.*

Ką tiksliai Biržiška turėjo omenyje skirdamas visuotinės literatūros (taigi svetimo rašytojo) kūrinį vertimą nuo lenkaiškos istorinės Lietuvos autorių *įsavinimo*, cituotame interviu nedetalizuojama. Ilgametėse Biržiškos pastangose paversti Mickiewiczų *savu* moderniesiems lietuviams matyti pasitelkiamų argumentų ir praktikų kaita. Plačiau apie ją bus kalbama analizuojant Biržiškos sudarytos mokyklinės poeto kūrybos chrestomatijos leidimus.

MICKIEWICZIAUS LITUANIZACIJA: ETNINIS KLAUSIMAS

Poeto lituanizavimui bene svarbiausia publikacija tarpukariu buvo Stasio Šalkauskio studijos *Sur les Confins de deux Mondes* (*Dviejų pasaulių takoskyroje*, 1919) dalis, skirta Mickiewicziaus kūrybai analizuoti³⁴³. Didelę įtaką tarpukario lietuvių intelektualinei minčiai padariusioje Šalkauskio istoriosofinėje studijoje apie lietuvių tautos kaip Rytų ir Vakarų dvasios sintetintojos misiją Mickiewiczius pasitelktas kaip lietuvių kultūros figūra, harmoningai sujungianti šias dvi kontrastuojančias epistemias. Šią poeto interpretaciją stipriai veikė Mickiewicziaus biografo Arturo Górskio sukurtas hagiografinis rašytojo gyvenimo naratyvas knygoje *Monsalwat* (1908)³⁴⁴. Mickiewicziaus gyvenimo kelią jo biografas vaizduoja kaip giliausio ilgesio ir vidinių dramų kupiną kopimą į Monsalvato kalvą (fiktyvi kalva, kurioje tariamai saugotas šventasis Gralis):

.....
³⁴³ Stasys Šalkauskis, *Sur les Confins de deux Mondes: Essai synthétique sur le problème de la Civilisation Nationale en Lituanie*, Genève: Atar, 1919, p. 153–190.

³⁴⁴ Reda Griškaitė, „Stasys Šalkauskis apie Adomą Mickevičių“, *Sietynas*, 1990, Nr. 8, p. 58.

Stasys Šalkauskis
Šveicarijoje, apie
1916. Fotografas
nenurodytas.
VUB RS.

Minėtas A. Górski's, priešęs savo veikale, įvardytame „Monsalwat“, arti prie Mickevičiaus dvasios problemos, iškelia aikštėn kovą, kurią kovojo genijaus sieloje puikus Vakarų Prometėjus su nuolankiu Rytų Jobu. Šita dviejų žmonių kova vienoje sieloje iš tikro yra reikšminga Mickevičiui, kaipo savo galdynės reišėkjui. Jo sielos gelmėse visuomet buvo gyvas instinktąs, kuris liepė jam laikyti idealu Rytų ir Vakarų pusiausvyrą ir jėdviejų civilizacijų sintezę; ir sykiu vidaus balsas jam sakė, jog šitam idealui tarnauti yra pašaukta lietuvijų tauta.³⁴⁵

³⁴⁵ Prof. St.[asys] Šalkauskis, *Lietuvijų tauta ir jos ugdymas*, Kaunas: Sakalas, 1933, p. 42. Nors lietuviškai publikuotos tik 1933 m., šios Šalkauskio idėjos pirmąsyk prancūzų kalba pasirodė 1919 m. (*Sur les Confins de deux Mondes*). (Reda Griškaitė, „Apie Adomą Mickevičių“, *Pergalė*, 1990, Nr. 11, p. 127.)

Górskio idėjos Šalkauskiui buvo artimos tiek, kiek atliepė filosofui svarbią Rytų ir Vakarų sintezės idėją. Bet jis atmetė mesianistinę *Monsalwat* patosą, poeto lyginimą su lenkų tautos Nukryžiuotuoju, dėl kurio lenkai neva tapo aukštų idealų suburta dvasine bendruomene³⁴⁶. Priešingai, Šalkauskis tęsė XIX a. pabaigos lietuvių spaudos bendradarbių pradėtą *lietuviškojo Mickiewicziaus* formavimą, akcentuodamas lietuvišką poeto charakterio ir kūrybos prigimtį. Nors iš pirmo žvilgsnio Šalkauskio požiūris į Mickiewicziaus lietuviškumą atitinka kiek anksčiau Miluko, Herbačiausko ar Biržiškos išsakytą vertinimą³⁴⁷, iš tiesų filosofas esmingai modifikavo patį poeto tapatybės klausimą, akcentą perkeldamas nuo LDK politinės tautos atstovo pilietinės savi-vokos prie tariamai etniškai lietuviškos jo kilmės. Veikiausiai iš Piotro Chmielowskio³⁴⁸ perėmęs teoriją apie lietuvišką etninę Mickiewicziaus kilmę (iš Rimvydų giminės), Šalkauskis pavertė ją savosios poeto recepcijos ašimi³⁴⁹. Skirtingai nei Górskis, regėjęs genijaus karūna vainikuotą Mickiewiczų stovintį *lenkų* tautos priešakyje senųjų ir naujųjų laikų pervartoje su didingos galios kryžiumi rankoje ir tarsi biblinį Mozę vedantį savo tautą per dykumos laikus³⁵⁰, Šalkauskis akcentavo poeto „rasinį lietuvių grynumą“. Jaunasis filosofas buvo perėmęs XIX–XX a. sandū-

.....
³⁴⁶ Artur Górski, *Monsalwat: Rzecz o Adamie Mickiewiczu*, wydanie drugie, Warszawa: Gebethner i Wolf, 1908, p. 8, 13.

³⁴⁷ „[V]isa jo dvasios kūryba, atsirėmusi į lietuvių tautos genijų, niekuomet nenutraukdavo ryšių su liaudies dvasia, ir tai niekai, kad jis rašė daugiausia lenkiškai, kartais – prancūziškai.“ (Stasys Šalkauskis, „Rimvydas-Mickevičius“, *Židinys*, 1924, Nr. 1, p. 38.)

³⁴⁸ Žr. Egidijus Aleksandravičius, „Tožsamość Mickiewicza w świetle historiografii litewskiej“, *Przegląd Wschodni*, 1999, t. V, Nr. 4 (20), p. 732, išnaša nr. 17.

³⁴⁹ Pasiremdama Strijkowskiu, Mickiewicziaus giminę iš etninių lietuvių kunigaikščių Giedraičių savo referate Lietuvių mokslo draugijai kildino ir istorikė Konstancja Skirmuntt (Konstancija Skirmuntaitė, „Keli žodžiai apie Adomo Mickevičiaus giminę ir kilmę“, *Viltis*, 1913, birželio 26 (liepos 9), Nr. 73 (860), p. 2.)

³⁵⁰ Artur Górski, *op. cit.*, p. 12–13.

ros antropologijoje ir etnologijoje plačiai naudotas rasių teorijos idėjas bei sąvokas. *Nacionalinės rasės* terminu anuomet apibrėžtos kilmės požiūriu atskiros tautinės grupės, tipologizuojamos pagal specifinius individo išorės požymius (odos ir plaukų spalvą, kaukolės formą) bei būdo savybes ir gebėjimus. Lietuvius ir lenkus Šalkauskis laikė skirtingomis rasėmis, tarp kurių, „[n]epaisant visų asimiliacijos bandymų, negalėjo būti jokio [...] sąlydžio: nei psichologinio, nei fiziologinio“³⁵¹. 1924 m. *Židinyje* publikuodamas poetui skirtą savo studijos skyriaus vertimą į lietuvių kalbą, Šalkauskis pavadino jį „Rimvydas-Mickevičius“, taip dar labiau išryškindamas prancūziškajame originale ginamą teoriją apie etninę poeto kilmę, tariamai nulėmusią ir lietuvišką poeto kūrybos dvasią:

[L]ietuvių padermės kraujas sroveno jo gyslose. Minėtinas čia yra dalykas, jog fiziologiškoji rasės prigimtis ypatingai apsieiškia lietuvių tautos gyvenime per šitą intimišką artimumą, kurį ji išlaiko savo santykiuose su gamta ir kuris tebėra iki šiolei žymus tautinės jos individualybės ženklas. Tai yra nepaprastas kosmiškojo ritmo nujautimas, pareiškęs visą lietuvių tautos veiklumą. Šito nujautimo daug turėta ir Mickevičiaus, ir štai kodėl jis visuomet buvo artimas liaudies gyvenimui. [...] Net paviršinėje savo išvaizdoje jis turėjo tiek lietuviškojo tipo, kad žmonės, matydami jį lenkų tarpe, kur jis dažnai būdavo, lengvai pastebėdavo etniškąjį jo skirtumą.³⁵²

Išgryninti lietuviškąjį pagrindą Šalkauskis stengėsi ir Mickiewicziaus kūryboje. Rašydamas apie ankstyvąją poeto kūrybą,

.....
³⁵¹ Stasys Šalkauskis, „Dviejų pasaulių takoskyroje: sintetinis esė apie Lietuvos tautinės civilizacijos problemą“, in: Idem, *Raštai*, t. 4: *Dviejų pasaulių takoskyroje. Lietuvių tauta ir jos ugdymas. Lietuvių kultūros projektas*, parengė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Vaga, 1995, p. 118.

³⁵² Stasys Šalkauskis, „Rimvydas-Mickevičius“, p. 37.

Principai ne tik nurodo kelią, bet dar reikalauja iš jų vykin-
tojų drausmingumo. Iš tikrųjų, išgalvojus į visą principų reikšmę,
darosi suprantama, kad drausmingumas yra visai nuosekli išva-
da iš principų, taikomų gyvenimui. Drausmingume išeina aikš-
tėn visa jėga, kuri glūdi idėjos žmonėse. Be drausmingumo
nedaug tegalima nuveikti iš organizuoto darbo.

Gyvenimas nėvisumet eina ta vaga, kaip reikalauja prin-
cipai. Gyvenimui pakreipti principų vaga reikia turėti ener-
gijos kliūtims nugalėti. Todėl idėjos žmonėms, darant su-
metimus, kaip principus pravedus gyvenime, tenka atkreipti
dėmesį į tai, kad be energijos principams vykinti, reikalinga
dar energija kliūtims nugalėti. Nepaisant šio reikalavimo,
nepasirengus kliūtys nugalėti, lengvai gali įvykti apsirikimas,
energijos stoka, ir sumetimai gali suirti.

Turint galvoj, jog principai, apie kuriuos buvo aukščiau
kalbama, yra šviesiausios gyvenimo kelio žvaigždės, jog prin-
cipų ir gyvenimo sintezė yra būdina reikalinga, yra gyvo
reikalo pasisakyti: būkime garbingųjų principų ir jais tvarko-
mojo gyvenimo verti žmonės!

Stasys Šalkauskis.

Rimvydas - Mickevičius *).

Brangiam Draugui Putinui šita platesnio bandymo
nuotrūpa, rašyta laimingais bendro studentavimo laikais
skiria autorius.

Turinys.

Pratartis: Genijaus viršūnė niekumet neištiriama vi-
siškai.

I. Poeto genijus ir lietuvių tautos padermė:

Lietuviškoji Mickevičiaus kilmė — Rimvydų šeimyna.
Poeto giminė — Naugardukas ir jo apylinkės. Padermės psi-
chofizinės ypatybės — kraujo grynumas, įgimtas kosmiškojo
kitimo nujautimas, genijaus individualybės sutarimas su liau-
dies dvasia, prisirišimas prie krašto gamtos, pagaliau išvada.

*) Kadangi, rašydamas šita dalyką užsienyje, autorius priverstas
buvo kartais naudotis šaltiniais, verstais iš originalios kalbos ir svetimas
kalbas, tai padarytos iš jų ištraukos, išverstos dargi į lietuvių kalbą,
tegal būti laikomos laisvu, kartais apytikriu atpasakojimu. St. Š.

ypač antrą ir ketvirtą *Vėlinių* dalis, Šalkauskis akcentuoja kūrybinę Mickiewicziaus vaizduotę išjudinusių liaudies papročių ir tikėjimų *lietuviškumą*. Skirtingai nei tame pačiame Fribūro universitete kaip ir Šalkauskis disertaciją apie lietuviškus motyvus lenkų literatūroje parengęs Augustaitis, teigęs, esą *Vėlinių* „pagrindas paimtas ne iš etnografinės Lietuvos, bet iš Baltgudijos“³⁵³, Šalkauskis gudišką šventės pavadinimą bei kitus papročių aspektus teigė buvus paviršiniu kaimyninių tautų kultūrinės įtakos poveikiu:

Jo [Mickiewicziaus – V. Š.] įkvėpimo šaltinis dabar jau buvo Lietuvos gamta, liaudies dainos ir jos padavimai bei tikėjimo dalykai. Tiesa, visa tai buvo Mickevičiaus pasisavinta tokioje formoje, kokią jis galėjo rasti Lietuvos kampe, patyrusiam baltarusių ir lenkų įtakos. [...] Šitos dramos [*Vėlinių* – V. Š.] pamatan jis deda tautinę lietuvių pasaulėžvalgą, kuri buvo įgijusi konkretų pavidalą tautos mitologijoje ir kuri, kad ir persikeitusi, nujaučiama ir dabar jos psichologijoje, yra tai tarp kitko, visuotinasis animizmas, vėlių solidarumas ir numirėlių garbstymas. [...] Išvesdamas į vaidyklą lietuvių tautos įsivaizdavimus, Mickevičius nemanė vien suteikti jai dekoratyvinių papuošalų. Savo rasės sūnus, jis tikėjo į visuotinę animizmą ir vėlių bei sielų bendravimą.³⁵⁴

Taigi, *Vėlinėse* meniškai transformuoti, šiandienos etnologų manymu, bendri baltų ir kaimyninių slavų papročiai Šalkauskio straipsnyje pateikiami kaip pamatinio poeto lietuviškumo, jo tautinės dvasios apsisveikimo įrodymas.

Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygoje pasireiškusių Mickiewicziaus lenkiškąją (ATR piliečio) savivoką Šalkauskis (panašiai

.....
³⁵³ „Naugarduko apylinkėje poeta galėjo dalyvauti ne lietuvių, bet baltgudžių velese. Antgalo patsai kurinio užvardinimas paeina iš baltgudžių kalbos. Kaip medžiaga Vėlės nepriklauso prie lietuvių pakraipos lenkų literatūroje.“ (D-ras Pr. Augustaitis, *Lietuvybės elementai lenkų romantizme*: leidinys lietuvių kalba, Vilnius: Vilniečio leidinys, 1921, p. 52.)

³⁵⁴ Stasys Šalkauskis, *op. cit.*, p. 45–46.

kaip XX a. pradžioje Adomas Jakštas) laikė pasaulėžiūriniu poeto paklydimu, politiniu nenuovokumu: „Ideologijos apakintas, Mickevičius nebemato, kad analogija tarp dviejų tautų santykių iš vienos pusės ir surištų jungtuvėmis vyro ir žmonos santykių – iš antros nėra visai reali ir tautų gyvenime nieko tikslaus nereiškia.“³⁵⁵ Šalkauskio nuomone, lenkiškasis Mickiewicziaus patriotizmas yra abstraktus, primestas iš šalies ir todėl neautentiškas, o štai jo lietuviybė kylanti iš pačios poeto fiziologinės ir dvasinės prigimties: „Tai, kas jungė Mickevičių su Lenkija, buvo abstraktus idealizmas. Tikrumoje, visomis savo širdies išgalėmis jis priklausė Lietuvai.“³⁵⁶

Poeto (kūrybos) sąsajas su lenkiškumu buvo linkę sumenkinti ir literatūros kritikas bei pedagogas Julijonas Lindė-Dobilas: „Tegul didžiausiame mūsų krašto dainiuje ir randasi kiek lenkiško elemento, tik vyrauna lietuviškasis.“³⁵⁷ Tiesa, skirtingai nei Šalkauskis, Dobilas neparengė studijos apie Mickiewiczių, bet nemažai įžvalgų apie poetą paskelbė kitoms temoms skirtose savo publikacijose. Jose neskyrė Mickiewicziaus nuo lietuviškai rašiusių jo amžininkų³⁵⁸ ir teigė poetą buvus iškiliausiu lietuvių tautos dvasios reiškėju. Mickiewicziaus lietuviškumą Dobilas grindė panašiais argumentais, kuriais „rasė“ aiškinama Dobilui imponavusioje Hippolyte'o Taine'o meno filosofijoje, t. y.

.....
³⁵⁵ *Ibid.*, p. 39.

³⁵⁶ *Ibid.*, p. 40.

³⁵⁷ J. Dobilas, „M. Vaitkus. Žvaigždės duktė, 4 veiksmy drama, gavusi pirmajame Valst. liet. dramose konkurse pirmąją premiją“, *Baras*, 1925, Nr. 7, p. 66.

³⁵⁸ „Mes labai aukštiname Daukantą, Pošką, Stanevičių ir kitus, bet labai dažnai net Mickevičiaus savuoju nenorim pripažinti. Bet kas mokės šiek tiek giliau pažvelgti į tuos žmones, iš karto pamatys, kad jie kaulas iš kaulo, kraujas iš kraujo, tos pačios kultūros auklėtiniai ir atstovai. Tai kodėl gi mes anuos taip garbiname, o šito ne? Aš tai šitaip aiškinu: mat, anie mūsų nusistatymo žmonės... Viešpatie Dieve, argi mes jau niekada per tuos nusistatymus nebepersirepečkosime?..“ ([Julijonas Lindė-Dobilas], *Ar paseno Tėnas? Jo „Meno filosofijos“ kritika*, parašė J. Dobilas, Marijampolė: autoriaus leidinys, 1927, p. 39–40.)

kaip paveldėjimo keliu iš kartos į kartą perduodamus tam tikrus polinkius ir savybes³⁵⁹. Lenkakalbį rašytoją gretindamas su žydu kilmės vokiečių poetu Heinrichu Heine, Dobilas teigia neabejojąs, kad moderniajai žydu kultūrai būtent Heine turėsiąs didžiausios reikšmės³⁶⁰. Taip pat, esą, ir lietuviai „Mickiewicziaus klausimą“ turėtų spręsti paisydami ne poeto kūrinių kalbos, bet lietuviškos jų dvasios. Kita vertus, Dobilas pripažino, kad Mickiewicziaus luominė padėtis atitolinusi jį nuo „tautos dvasios šaltinio“ – liaudies:

A. Mickevičius iškelia lietuvių dvasią iki tų aukštybių, kad kažin ar bepasiseks kada kokiam mūsų genijui jį šiuo atžvilgiu pralenkti. Bet jis neišsėmė viso mūsų tautos dvasios turto, viso jo grožio. A. Mickevičius gimsta iš mūsų bajorų[,] ir nors tą luomą toli toli pralenkia [...], tačiau jo tikroji aplinka pasilieka bajorija. [...] Liaudį jis buvo pamilęs visa savo jautria, kilnia širdimi, tačiau giliau jo genijus joje šaknų negalėjo įleisti. Jei tai jau būtų pavykę, jis nebūtų Šilerio žodžiais – „Was in Gesang soll leben muss in Leben untergeh'n“ (Kas gyvena dainoj, tas turi mirti gyvenime) – pasmerkęs mūsų tautos mirti.³⁶¹

Šį ne sykį lietuvių spaudoje išsakytą priekaištą poetui, kad jis savo kūryboje nematęs galimybių lietuvių tautai prisikelti,

.....

³⁵⁹ „Ir tikrai, tiek Mickevičius savo vaizduotės, tiek Vytautas savo politinės minties užsimojimu – tai tikri ereliai. Bet lietuviški. O koks čia skirtumas? Mat, šiaip erelis galingas ir didingas tiek dvasia, tiek kūnu, – savo orine išvaizda. Bet lietuviškas kiek kitoks: jame vyruoja vidaus didingumas. Malonus, kilnus Mickevičiaus veidas, ypač įdomi jo kakta, kupina inteligencijos ir svajonių; bet šiaip iš kai kurių portretų jis labai primena mūsų sermėgių valstietį, net latvį.“ (J. Dobilas, „Vytauto asmenybė (Pabaiga)“, *Švietimo darbas*, 1930, Nr. 11, p. 1070.)

³⁶⁰ *Ibid.*, p. 43.

³⁶¹ J. Dobilas, „Strazdas (Jo 100 m. mirties sukaktuvėms besiantinant), *Lietuvos aidas*, 1932, balandžio 19, Nr. 87 (1462), p. 3.

Šalkauskis, savo ruožtu, atrėmė argumentu, esą paskaitose apie lietuvių mitologiją Prancūzijos kolegijoje Mickiewicziaus apibūdinęs lietuvius kaip tebelaukiančią tautą. O tai, pasak Šalkauskio, buvę ne kas kita, kaip tautinio atgimimo pranašystė³⁶². Tai gi Šalkauskis sukeičia lietuvių spaudoje vyravusius Mickiewicziaus vertinimo akcentus: užuot kalbėjęs apie *Konrado Valenrodo* pratarinės autoriją, konstatuojantį, jog „Lietuva jau yra visiškai praeityje“³⁶³, Šalkauskis išaukštino Paryžiuje lietuvių mitologijos paskaitas dėščius lietuvių tautos atgimimo pranašą: „Mickevičius yra savo rūšies Lietuvos prametėjus, išsinėręs

³⁶² Stasys Šalkauskis, „Rimvydas-Mickevičius. Trečioji dalis: Proto prometėjizmas ir istorinis Lietuvos likimas“, *Sietynas*, 1990, Nr. 8, p. 69. Brigita Speičytė kitaip traktuoja mįslingą lietuvių mitologijai skirtos Mickiewicziaus paskaitos pabaigą: „Mickevičius savo paskaitos pabaigoje lietuvių tautą (visų pirma liaudį) apibūdino kaip laukiančią, t. y. turinčią perspektyvą, kurią, beje, nulems lietuvių ir lenkų tautų ryšio ‚paslaptis‘. Mickevičius šį ryšį istorijoje aiškino kaip lietuvių dvasinį turinį, o lenkų – kaip politinę formą, tad galima manyti, jog, autoriaus požiūriu, lietuvių tauta su savo dvasiniu turiniu laukia bendros su Lenkija politinės formos.“ (Brigita Speičytė, *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 46–47.)

³⁶³ *Konrado Valenrodo* pratarinėje Mickiewicziaus raše: „Lietuvių tautybė, išsiliesusi per daug plačiose šalyse, pametė savo tikrąją spalvą. [...] Jogailaičiai ir galingesnieji jų vasalai virto lenkais. Daugelis lietuvių kunigaikščių Rusijoje priėmė rusų tikėjimą, kalbą ir tautybę. Tokiu būdu Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė jau nebebuvo lietuviška, tikroji lietuvių tauta atsidūrė vėl savo senose ribose; jos kalba liovėsi buvusi dvaro ir galingųjų kalba ir išliuko tiktai liaudyje. Lietuva – tai įdomus pavyzdys tautos, kuri po didžiulių savo laimėjimų išnyko, kaip upelis po per gausos potvynio nuslūgsta ir plaukia jau siauresne negu pirmiau vaga. / Jau keli amžiai dengia minėtuosius įvykius: nuėjo nuo politinio gyvenimo scenos ir Lietuva, ir žiauriausias jos priešas – Kryžiuočių ordinas; [...] Lietuva jau yra visiškai praeityje. Jos istorija šiuo atžvilgiu duoda dėkingos poezijai medžiagos, nes poetas, apdainuojąs ano meto įvykius, gali rūpintis vien tik pačiu istoriniu objektu, pagiliniu dalyko ir menine išraiška, visiškai nepaisydamas skaitytojo interesų, aistrų bei madų. Tokių būtent objektų liepė ieškoti Šileris: / ‚Was unsterblich im Gesang soll leben, / Muss im Leben untergehen.‘ / ‚Kas privalo atgyti dainoje, turi žūti tikrovėje.“ („Konradas Valenrodas“ (vertė Vincas Mykolaitis-Putinas), in: Adomas Mickevičius, *Lyrika, baladės, poemos*, sudarė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1975, p. 242.)

iš lietuvių tautos istorijos neilgai prieš tautinį mūsų atgimimą, kuriį jis nujautė genialia savo intuicija ir kuriį išpranašavo labai reikšmingais žodžiais.³⁶⁴ Tokiu būdu Šalkauskis steigia *lietuviškąjį Mickiewiczų* kaip antitezę lenkų *wieszcz narodowy*: tai esąs etnis lietuvis, kurio lenkų kalba parašytoje kūryboje išreikšta grynai lietuviška dvasia ir kuris jau XIX a. viduryje išpranašavo lietuvių tautinį atgimimą.

Šalkauskio nužymėta nauja lietuviškosios Mickiewicziaus recepcijos kryptis akcentuojant jo lietuvišką etninę kilmę netruko įsigalėti tarpukario Lietuvoje. Antai ir Biržiška, 2-ajame XX a. dešimtmetyje Mickiewiczų traktavęs kaip vieną iš LDK literatūrinės tradicijos tęsėjų pagrečiui su kitais rytinių LDK žemių poetais (Kraszewskiu, Syrokomla) ar iš Mozūrijos kilusiu Sarbievijumi, 1925 m. pasirodžiusiame *Mūsų raštų istorijos* antrajame leidime poetą skaitytojams pristato jau kaip lietuviškos Rimvydų giminės palikuonį. Etninio lietuviškumo akcentų atsiranda Biržiškai kalbant ne tik apie poeto giminę, bet ir apie jo protėvių gyventą kraštą³⁶⁵. Etninės kilmės, etninių lietuvių žemių akcentai tarpukariu išplinta poeto recepcijoje ir tampa privaloma *lietuviškojo Mickiewicziaus* dalimi. Kaip etnis lietuvis, kurio giminė kilusi iš etniškai lietuviškų žemių, Mickiewiczius buvo pristatomas Zigmo Kuzmickio parengtame mokykliniame vadovėlyje³⁶⁶, daugelyje to meto lietuvių periodikos publikacijų. Taigi skirtingai nei spaudos draudimo metais, kai Mickiewiczų įvardijant lietuviu kaskart buvo akcentuojamas skirtumas tarp

³⁶⁴ Stasys Šalkauskis, „Adomo Mickevičiaus sielos drama gyvenimo filosofijos šviesoje“, *Pergalė*, 1990, Nr. 11, p. 131.

³⁶⁵ „Dar XVII-jame amžiuje Mickevičiai tebegyveno Lydos apskr. Rodūnės par., kuri ir dabar tebėra lietuviška. Iš ten išsikėlė keliolika mylių toliau į Naugardėlio šalį.“ ([Mykolas Biržiška], *M. Biržiškos Mūsų raštų istorija*, ant-
ras leidimas, d. 1: *Ligi 1864 m.*, p. 47.)

³⁶⁶ Zigmantas Kuzmickis, *Lietuvių literatūra*, d. 3: *Pirmoji XIX amž. pusė (iki spau-
dos draudimo)*, p. 179.

lietuviškos LDK bajorijos tapatybės ir moderniosios lietuviybės, tarpukarinėje poeto recepcijoje šią skirtį imta trinti.

Su etninės kilmės, tautinės tapatybės tema susijęs ir klausimas dėl Mickiewicziaus gebėjimo kalbėti lietuviškai. Aktyviausiai šia tema imta diskutuoti Vilniaus Stepono Batoro universiteto mokslininkams Michałui Eustachijui Brensztejnui³⁶⁷ ir Janui Otrębskiui³⁶⁸ paskelbus Mickiewicziaus muziejuje Paryžiuje saugoto poeto lietuviškų dainų autografo tyrimą (atskiru leidiniu *Dajny litewskie zapisane przez Adama Mickiewicza (Adamo Mickiewicziaus užrašytos lietuvių dainos)* paskelbtas 1927)³⁶⁹. Autografo nuotrauką Mykolas Biržiška operatyviai perspausdino savo sudarytoje mokyklinėje Mickiewicziaus chrestomatijoje (antrajame leidime, 1927). Įdomu tai, kad Biržiška mokiniams nė žodžiu neužsimena apie lenkų tyrėjų prieitą išvadą, esą rankraštyje esančios klaidos liudija, kad nors poetui lietuvių kalba nebuvusi visiškai svetima, jis turėjęs būti ją girdėjęs vartojant savo aplinkoje, bet kalbėti nei rašyti lietuviškai *nemokėjęs*.

.....
³⁶⁷ Michał Eustachy Brensztejn (1874–1938) – iš Žemaitijos bajorų kilęs Lietuvos istorijos ir kultūros tyrinėtojas, archeologas, etnografas, Vilniaus universiteto bibliotekos darbuotojas, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos (Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie) muziejaus vedėjas. Svarbiausios jo mokslinės publikacijos Lietuvos raštijos tema: *Lietuviškieji spaudiniai: Istorinė-statistinė studija (Druki litewskie: Studium historyczno-statystyczne, 1906)*, *Mokyklinis teatras Kražiuose, Žemaitijoje (Teatr szkolny w Krozach na Żmudzi, 1925)*, *Lietuviškos dainos, užrašytos Adamo Mickiewicziaus (Dajny litewskie zapisane przez Adama Mickiewicza, kartu su Janu Otrębskiu, 1927)*, *Dionizas Poška, XIX a. pirmosios pusės lenkų-lietuvių rašytojas (Dionizy Paszkiewicz, pisarz polsko-litewski na Żmudzi w pierwszej połowie XIX wieku, 1934)* ir kt.

³⁶⁸ Jan Szczepan Otrębski (1889–1971) – žymiausias lenkų baltistas, lietuvių kalbotyros specialistas, Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesorius, dalyvavo Lietuvių mokslo draugijos veikloje.

³⁶⁹ Pirmą kartą Mickiewicziaus užrašytas lietuvių liaudies dainas poeto sūnus Władysławas publikavo 1908 m. (Marina Ivinskaja, „Adomas Mickevičius lietuviškoje muzikoje“, in: *Adomas Mickevičius XXI amžiuje: konferencijos pranešimų tezės*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 23.)

Periodikoje taip pat pasirodė žinučių apie minėtą Mickiewicziaus autografo tyrimą³⁷⁰. Vienoje jų kunigas Petras Kraujalis ginčijo lenkų kalbininkų išvadas tvirtindamas, esą poetas *gerai mokėjęs* lietuvių kalbą ir pramokęs jos ne Kaune (kaip manė lenkų tyrėjai), o gimtajame Naugarduko krašte. Išsamų poleminį straipsnį apie Brensztejno ir Otrębskio studiją 1935 m. *Židinyje* publikavo latvių kalbininkas, lituanistas Alvils Augstkalns³⁷¹. Jis neoponavo minėtiems mokslininkams, bet tikslino, detalizavo jų išvadas akcentuodamas, kad Mickiewiczius vis dėlto mokėjo lietuvių kalbą, nors ir silpnai. Kitaip tariant, Lietuvoje buvo linkstama koreguoti lenkų tyrėjų išvadą stengiantis parodyti Mickiewiczių geriau išmanius lietuvių kalbą, nei spėjo lenkų tyrėjai. Skirtingai nei Augstkalns, grindęs savo teiginius lingvistiniais moksliniais argumentais, aktyvus Vilniaus krašto polonizacijos priešininkas kunigas Kraujalis vadovavosi tarpukariu gaju ir Mickiewicziaus kontekste dažnai kartotu teiginiu, esą Naugardukas įsikūręs buvusioje etninėje lietuvių teritorijoje ir todėl Mickiewicziaus vaikystės metais tose apylinkėse *turėjo* būti kalbama lietuviškai. Kitaip tariant, klausimas apie poeto gebėjimą kalbėti lietuviškai viešojoje erdvėje išiliejo į propagandinę akciją, kurios tikslas buvo įrodyti, kad vadinamojo Vilniaus krašto vietos gyventojai yra etniniai lietuviai (istoriškai sulenkėję ar sugudėję), ir tokiu būdu įgijo ryškų politinį teritorinės konfrontacijos su kaimynine Lenkija atspalvį.

Tariamam Mickiewicziaus ir jo gimtojo Naugarduko etninio lietuviškumo argumentu kaip įrankiu kovojant prieš Lenkijos vykdomą kultūrinę politiką Rytų Lietuvoje naudojosi ir *Pono Tado* vertėjas į lietuvių kalbą, poetas Antanas Valaitis. Šimtųjų

.....
³⁷⁰ k-, „Ar Adomas Mickevičius mokėjo lietuviškai?“, *Rytas*, 1927, vasario 4, Nr. 28 (914), p. 1; Kun. P.[etras] Kraujalis, „M. Brensztejn i I. Otrębski. Dajny Litewskie, zapisane przez Adama Mickiewicza“, *Vilniaus varpas*, 1927, Nr. 2, p. 16–17.

³⁷¹ Alv.[ils] Augstkalns, „A. Mickevičiaus užrašytosios lietuviškos dainos“, *Židiny*s, 1935, Nr. 1, p. 29–33.

Pono Tado sukūrimo metinių proga Valaitis publikavo savo kūrybos poemą pavadinimu *Prieš šimtą metų ir dabar*³⁷². Jos pagrindu pasirinkęs istorinių asmenybių – Mickiewicziaus ir Ignacy Domeykos – tariamai Prancūzijoje vykusį pokalbį, Valaitis tiesmukai priskiria XIX a. filomatams savo susirūpinimą dėl lietuviybės išsaugojimo sparčiai polonizuojamame rytiniame Lietuvos pakraštyje. Valaičio poemoje abi minėtos istorinės asmenybės kalbasi lietuviškai (nes „Ištroškę prisiminti / Tikrosios Lietuvos, tikriausią veidą / Įstengė tik lietuviškai prabilti, / Kitaip kalbėti jausmas jiems neleido...“³⁷³). Savitai interpretuojamos ir priežastys, kodėl neva lietuvių kalbą gerai mokėjęs Mickiewiczius savo kūrinis publikavo lenkiškai: „Ir mano ‚Ponas Tadas‘ parašytas / Juk lenkiškai! / Lietuviškai / Bajorai neskaitytų, / Kaimiečiams gi rašyti / Dar per anksti.“³⁷⁴ Vilniuje susibūrusios Lietuvių meno ir literatūros draugijos vakaro metu pirmąsyk šią poemą perskaitęs Valaitis, tikėtina, siekė sustiprinti rezistencinę lietuvių inteligentijos dvasią kovojant prieš agresyvią lenkinimo politiką. Todėl ir Mickiewiczius jo eilėse vaizduojamas lietuvių tautinio atgimimo pranašu, teikiančiu viltį ir lenkų persekiojams vadinamojo Vilniaus krašto lietuviams:

Kad čia Mickevičius – žinys
 Lietuviškai kadais kalbėjo,
 Čia Domeika jam dainas verst padėjo...
 Kaip bus, taip bus,
 Lietuvis nepražus,
 Lietuviai ir čionai išsilaikys!³⁷⁵

.....
³⁷² A.[ntanas] Valaitis, „Prieš šimtą metų ir dabar“, *Menas ir literatūra*, 1934, birželio 13, Nr. 1, p. 49.

³⁷³ *Ibid.*

³⁷⁴ *Ibid.*, p. 50.

³⁷⁵ *Ibid.*, p. 54.

1926 m. Vilniuje apsigyvenęs Valaitis buvo aktyvus lietuvių kalbos ir kultūros gynėjas Lenkijos valdomoje Rytų Lietuvoje. 1933 m. jis specialiai vyko į Zietelos apylinkes išsiaiškinti, kiek ten esama lietuviškai kalbančių gyventojų, rinko jų tarmės pavyzdžius. Šios ekspedicijos rezultatus vėliau spaudoje pateikė kaip argumentus pagrįsti versijai, kad Mickiewiczius ne tik mokėjęs lietuvių kalbą, bet susipažinęs su ja būtent Zieteloje, mat ši esanti visai netoli nuo Naugarduko, o gretimame Žybartų (Żybor-towszczyzna) dvare gyvenęs poeto bičiulis filomatas Ignacy Domeyko³⁷⁶. Kaip matysime, tokios ir panašios spekuliacijos Mickiewicziaus etninės kilmės, lietuvių kalbos išmanymo tema įtikino toli gražu ne visus lietuvius, net ir gyvenančius Vilniaus krašte.

MICKIEWICZIAUS LITUANIZACIJA: VERTIMŲ „NULENKINIMAS“

Kaip viena iš Mickiewicziaus „jaukinimosi“ praktikų XX a. įsitvirtino jau spaudos draudimo metais pradėta jo pavardės adaptacija: tarpukariu ji veik be išimčių buvo rašoma adaptuota forma – Mickevičius. Biržiška sistemingai lietuvinino ne tik šio, bet ir kitų XIX a. Lietuvos lenkakalbių rašytojų pavardes. Pavyzdžiui, nuosekliai vartojo šandien mums nebeatpažįstamai pakeistas pavardės formas Baužas (Bohusz), Odinis (Odyniec), Čečeta (Czczot), Krašiauskis (Kraszewski) ir pan. Nors toli gražu ne visi sekė tokia pavardžių lietuvinimo praktika, Biržiškos įgyta galia literatūros mokslo ir švietimo lauke lėmė, kad iškraipytos pavardžių formos netruko išplisti ir įsiteisino *Lietuviškojoje enciklopedijoje* (jos vyriausiasis redaktorius buvo Vaclovas Biržiška, o literatūros istorijos straipsnius rašė Mykolas Biržiška).

.....
³⁷⁶ Antanas Valaitis, „A. Mickevičiaus gimtųjų vietų lietuviai. Apie Zasiėčių-Zytelos lietuvius“, *Lietuvos aidas*, 1938, gegužės 11, Nr. 209 (4018), p. 3.

Tiek Mykolas Biržiška, tiek ir kiti tarpukario Mickiewicziaus integratojai į lietuvių literatūros kanoną, be pavardės lietuvinimo, naudojo ir kitas jo adaptavimo lietuvių skaitytojams priemones: mokyklai ir plačiajam skaitytojų ratui skirtuose leidiniuose minėtų autorių gyvenimą ir veiklą pristatinėjo akcentuodami lietuvišką kilmę, tapatybę ir lietuvišką kūrybos dėmenį; kūrinių ištraukų atranką grindė teminiais ir ideologiniais kriterijais; galiausiai – remdamiesi ideologiniais motyvais vertimuose į lietuvių kalbą iškraipydavo originalą. Šiame skyriuje aptarsiu du ryškiausias pastarosios praktikos pavyzdžius: J. K. Tautmylos lituanizuotas *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygas* (1919) ir Mykolo Biržiškos parengtą antrąjį Mickiewicziaus kūrybos chrestomatijos leidimą (1927).

1919 m. JAV lietuvių Romos katalikų moksleivių susivienijimo leidinyje *Moksleivis* publikuota *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygų* lietuviška adaptacija pavadinimu „Mūsų tautos gyvenimo kelias[,] arba Knygos lietuvių tautos“³⁷⁷. Kaip matyti jau iš pavadinimo, Mickiewicziaus tekstas čia radikaliai koreguotas visas jame esančias nuorodas į lenkus pakeičiant lietuviais, o Lenkiją – Lietuva. Perkeistas ir šėtoniškos blogio trejybės statusą Mickiewicziaus tekste įgijusios ATR pasidalijusių imperijų trejetukas (Rusijos, Prūsijos ir Austrijos). Austriją, su kuria Lietuva niekada neturėjo karinių konfliktų, istorinių priešų sąrašė pakeitė Lenkija. Ten, kur Mickiewiczius rašo apie Respubliką, omenyje turėdamas ATR, minėtoje adaptacijoje suponuojama Lietuvos Respublika³⁷⁸. Tokiu būdu biblinės pranašystės stiliumi Mickiewicziaus sukurtą ir maldaknygės formatu išleistą publicistinę brošiūrą, skirtą į Vakarų Europą emigravusiems 1831 m.

³⁷⁷ „Mūsų tautos gyvenimo kelias[,] arba Knygos lietuvių tautos. Parašė Adomas Mickevičius“, *Moksleivis*, 1919, Nr. 1, p. 42.

³⁷⁸ A. Mickevičia, „Mūsų tautos gyvenimo kelias“ (Tąsa), vertė J. K. Tautmyla, *Moksleivis*, 1919, Nr. 12, p. 33–35.

sukilėliams, vertėjas „adaptavo“ į Nepriklausomybės kovas prieš bolševikinę Rusiją, Lenkiją ir bermontininkus stojusiems lietuviams, ar, kaip nurodyta dedikacijoje, „mūsų tautos vadovams ir veikėjams“, tikėdamasis pranašiška poeto žodžių galia įkvėpsiąs viltį ir ryžtą kovoti už Lietuvos nepriklausomybę. Ir nors toks Mickiewicziaus originalo falsifikavimas visiškai iškreipia pirminę teksto mintį, J. K. Tautmylos (!) slapyvardžiu pasivadinęs vertėjas pateisina tokį savo sprendimą apeliuodamas į lietuvišką poeto kilmę:

Autorium šio veikalėlio yra mūsų tautietis lietuvis Adomas Mickevičius. [...] Turi jis savyje daug labai sveikos išminties ir gal paties Dievo įkvėpto pranašiško tono. Aiškiai pranašauja šią už **laisvę tautų** karę. Mūsų didvyris savo geniališka siela visiškai permatė šių dienų laikus, kaip skaitytojas persitikrins, nes jo pranašavimai šiandien aiškiai pildosi. [...] Apart to, kadangi autorius minėdamas Lenkiją ir lenkų tautą visados turi omenyje Lietuvą ir lietuvių tautą, bet ne vice versa[,] kaip iš visų jo raštų aiškiai matome, nes jo supratimu Lietuva ir Lenkija, kaip jis šiame veikalėlyje pažymi[,] „yra kaipo vyras su žmona, dvi sieli viename kūne“. [...] Todėl šitas veikalėlis yra lygiai lietuvių kaip ir lenkų. Delto tai, versdamas lietuvių kalbon[,] antgalvį pakeičiau, nes skaitau[,] kad visai teisėtinai tą padariau.³⁷⁹

Iki šiol nėra iki galo aiški „Mūsų tautos gyvenimo kelio[,] arba Knygų lietuvių tautos“ vertėjo tapatybė. Putinas kaip šios publikacijos autorių nurodė Motiejų Gustaitį³⁸⁰, bet labiau tikėtinas atrodo Vinco Maciūno spėjimas, kad tai buvo kunigas Juo-

.....
³⁷⁹ Mūsų tautos gyvenimo kelias[,] arba Knygos lietuvių tautos. Parašė Adomas Mickevičius“, p. 42–43.

³⁸⁰ V.[incas] Mykolaitis-Putinas, *op. cit.*, p. 97.

zas A. Karalius (1899–?)³⁸¹. Kita vertus, lietuviškų slapyvardžių žinynas nurodo vienintelį J. K. Tautmylos pseudonimą naudojusį asmenį kunigą Juozą Kaulakį (1868–1933)³⁸². Kad ir kuris iš pastarųjų dviejų JAV lietuvių kunigų vertė *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygas*, šis atvejis rodo, kokia trapi riba tarp noro įsivinti (t. y. integruoti į savo kultūrą) kitakalbį literatūrinį paveldą ir pagundos *nusavinti* jį manipuliacinėmis interpretacijomis. Pastarųjų tarpukariu nestigo³⁸³.

Nežinia, ar „Mūsų tautos gyvenimo kelias[,] arba Knygos lietuvių tautos“ buvo bent kiek plačiau pasklidusios už JAV ka-

³⁸¹ Vincas Maciūnas, *Rinktiniai raštai*, sudarė Jonas Šlekys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 224. Bostono *Lietuvių enciklopedijos* duomenimis, Juozas A. Karalius gimė 1889 m. Lazdijų valsčiuje, Seinų apskrityje. Mirus tėvams, 1901 m. išvyko gyventi pas brolių į JAV. Kunigu išventintas 1919-aisiais (t. y. aptariamoms publikacijoms pasirodymo metais). Jis buvo vienas iš *Moksleivio* mėnraštį leidusio JAV lietuvių katalikų moksleivių susivienijimo organizatorių, religiniais ir visuomeniniais klausimais nuo 1914 m. rašė tiek į *Moksleivį*, tiek ir kitoje JAV lietuvių spaudoje.

³⁸² Iš Žemaitijos kilęs kunigas Kaulakis buvo vienas aktyvių JAV lietuvių visuomenininkų, katalikiško švietimo ir šalpos veikloje bendradarbiavęs su kiek anksčiau minėtais Miluku ir Žiliumi-Žilinsku. Kaip ir pastarieji, J. K. Tautmyla savojo vertimo įžangoje teigia lenkakalbių Lietuvos rašytojų kūrybą esant lietuvių literatūros dalimi. „Išverčiau jį [Mickiewiczų – V. Š.] lietuvių kalbon delto[,] kad supažindinti su pasaulėžvalga vieno iš didžiausių mūsų tautos genijų tuos lietuvius, kurie lenkų kalbos nemoka. Raštai Adoma Mickevičiaus, Kondratavičiaus, Radzevičiūtės, Sienkevičiaus ir kitų lietuvių, kurie lenkiškai rašė[,] yra tai mūsų literatūra lenkiškoj kalboj. Tad ir delto reikėtų tų rašėjų veikalus lietuvių kalbon versti, nes kiekvienas lietuvis su jų raštais privalo susipažinti.“ (Mūsų tautos gyvenimo kelias[,] arba Knygos lietuvių tautos. Parašė Adomas Mickevičius“, p. 43.)

³⁸³ Tais pačiais 1919 m. kunigas Pranas Penkauskas įtikinėjo Kauno kalendoriaus skaitytojus: „Talentingas Adomas Mickevičius niekur, niekuomet nei vienu žodeliu nėra išsitaręs esąs lenkas, bet visuomet ir visur aiškių aiškiausiai sakydavo esąs lietuviu ir tiktai Lietuvą tलाई savo tėvyne. Mylėjo jis Lietuvą joje gyvendamas, dėl jos dirbdamas, mylėjo aplinkybių spiriamas ją apleidęs. Visi genialio Adomo raštai išimtinai liečia brangią Lietuvą, jos gamtą, lietuvių papročius, Lietuvos grožybes, jos liaudį ir garsiąją senovę. Taigi nors ir savinasi lenkai mūsų didžiuoju dainiumi, kad ir vadina jį lenkų tautos pranašu, daro tai neteisėtai, sauvališkai.“ (Pr.[anas] Penkauskas, „Lietuvių tautos dvasia istorijos šviesoje“, *Kauno kalendorius 1920 metais*, Kaunas: Švento Kazimiero draugija, 1919, p. 47.)

talikiškos moksleivijos susivienijimo ribų (šis tekstas niekada neišleistas atskiru leidiniu, necituotas vėlesniuose šaltiniuose). Dėl daugybinio originalo iškraipymo šiandien minėta adaptacija nebelaikoma Mickiewicziaus kūrinio vertimu³⁸⁴. Pirmą kartą pilnas neiškraipytas šio kūrinio vertimas (vertėjas Eduardas Piurko) tepasirodė 2008 m. Varšuvoje, Lenkijos Respublikos Seimo leidyklos išleistoje keliakalbėje knygoje³⁸⁵.

„Mūsų tautos gyvenimo kelias[,] arba Knygos lietuvių tautos“ yra Nepriklausomybės kovų metais kilusios polonofobijos apraiška. Tais pačiais 1919 m. Vilniuje pasirodė Biržiškos parengta dvikalbė Mickiewicziaus vertimų rinktinė *Iš Adomo Mickevičiaus raštų*, iliustruojanti visiškai priešingą tendenciją. Tuo pat metu, kai JAV katalikiškoje lietuvių spaudoje bandyta tikra to žodžio prasme iš Mickiewicziaus kūrybos ištrinti bet kokį lenkiškumą, Biržiška jo ne tik neslėpė, bet ir skatino mokinius skaityti poeto tekstus abiem – originalo ir lietuvių – kalbomis. Akivaizdu, tokius jo lūkesčius lėmė vilnietiška patirtis, mat šiame mieste įsikūrusioje pirmojoje lietuviškoje gimnazijoje (kaip minėta, iki 1921 m. Biržiška jai vadovavo) kaip viena iš disciplinų buvo dėstoma lenkų kalba³⁸⁶. Nepriklausomybės aušroje Biržiška vy-

³⁸⁴ Eduard Piurko, „Vertėjo žodis“, in: Adam Mickiewicz, *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego = Lenkų tautos raštai ir lenkų piligrimų raštai = The Books and the Pilgrimage of the Polish Nation*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2008, p. 178; Tomas Venclova, „Sugrįžimas į gimtinę: Mickevičiaus Lietuva ir Mickevičius Lietuvoje“, *Baltos lankos*, 1998, Nr. 10, p. 17.

³⁸⁵ Adam Mickiewicz, *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego = Lenkų tautos raštai ir lenkų piligrimų raštai = The Books and the Pilgrimage of the Polish Nation*. 2019 m. pasirodė naujas Žilvino Norkūno vertimas: Adomas Mickevičius, *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygos*, Vilnius: Flavija, 2019.

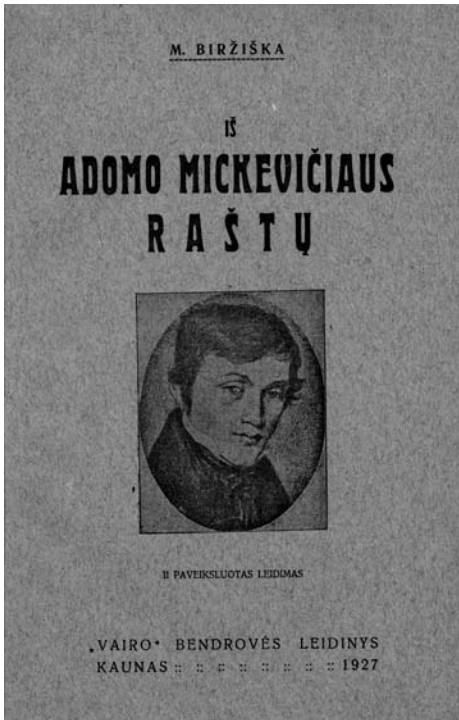
³⁸⁶ 1918–1919 mokslo metams parengtoje Vilniaus „Ryto“ draugijos lietuvių gimnazijos programoje nurodyta, kad septintos klasės mokiniai lietuvių kalbos pamokose privalą skaityti Mickiewicziaus *Gražinę, Konradą Valenrodą, Poną Tađą*, sonetus, „Tris Budrius“ „iš Mickevičiaus Poezėje 4 tomų Varšavoj išleistų su biografija, arba Ir. Jono, Gustaičio ir kitų vertimuose“. („Ryto“ draugijos Vilniaus lietuvių gimnazijos trumpoji programa 1917/1918 mokslo metais, *perspausta iš „L. A.“*, Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1918, p. 19.) Veikiausiai čia

lėsi tokią praktiką įsigalėsiant visoje Lietuvoje, 1920 m. mokytojams skirtame žurnale *Švietimo darbas* pasisakė už lenkų kalbos dėstymą lietuviškose gimnazijose. Motyvuodamas lenkų kalbos svarbą jaunosios lietuvių kartos ugdymui, kaip svarbiausią argumentą Biržiška nurodė Lietuvos istorijos ir lietuvių literatūros pažinimą iš originalių (lenkiškų) šaltinių:

Tas kaimynas [Lenkija – V. Š.] yra mums padaręs daug didesnės įtakos, negu anuodu. Su tuo reikės skaitytis. Toji istorijos įtaka tiek yra žymi, jog be lenkų kalbos negalima tiksliai pažinti nei Lietuvos istorijos, nei lietuvių literatūros, netgi pačios lietuvių kalbos. Vyresnioji mūsų šviesuomenės karta, kuriai sunkiausia teko kovoti prieš lenkų pretenzijas mūsų kultūrai načalninkauti (vadovauti – būtų netikslu pasakyti)[.] mokėjo lenkų kalbą, tąja kalba raštus pažino iš mūsų istorijos ir literatūros, na, ir geriau už daugelį mūsų kartos nusimanė apie Lietuvos praeitį ir kultūros ypatybes. [...] Jaunesnioji karta, kuri kovos su lenkais laukan atėjo jau „ant gatavo“ ir savo pastangas turi pakreipti tautinio gyvenimo politiniam apdraudimui, mažiau, kaip senesnioji karta[,] pažįsta savo kultūros istoriją ir šiaip ypatybes. Be kitų ypatybių[,] čia atsiliepia dažnai lenkų kalbos nemokėjimas. Mickevičius ir Krašiauskis yra mums daug davę: Baranauskį, Maironį ir kitus; Norbūtas, Jaroševičius ir kt., negi Daukantas, davė mums Lietuvos istoriją, tuo tarpu retas kuris mūsų jaunosios šviesuomenės bus tuos „lenkų istorininkus“ skaitęs, o randasi ir Mickevičiaus neskaičiusių!³⁸⁷

.....
turimi omenyje kelių leidimų sulaukę Piotro Chmielowskio sudaryti poeto raštai su biografija. Bet kokiu atveju, minėtos gimnazijos programos pasirodymo metais iš *Pono Tado* lietuviškų vertimų tebuvo publikuota invokacijos pradžia, vadinasi, anuometis gimnazijos direktorius ir lietuvių kalbos mokytojas Biržiška tikėjosi, kad mokiniai poemą skaitys originalo kalba.

³⁸⁷ M.[ykolas] Biržiška, „Dėl mokyklos kalbų klausimo“, *Švietimo darbas*, 1920, Nr. 12, p. 50–51. Biržiška siūlė įvesti lenkų kalbą lietuviškose gimnazijose nuo trečios klasės ir skirti jos mokymui po 2 valandas per savaitę. (*Ibid.*, p. 52.)

Mykolo Biržiškos parengtas antrasis mokyklai skirtų Iš Adomo Mickevičiaus raštų leidimas (1927).

Minėtas specialiai mokykloms parengtas dvikalbės Mickiewicziaus kūrybinių chrestomatijos pirmas tomas kaip tik ir rodo Biržiškos lūkestį dėl dvikalbio literatūros dėstymo lietuviškose gimnazijose³⁸⁸. Antras tomas anuomet taip ir nepasirodė, mat jame turėjo būti publikuojamas *Ponas Tadas*, kurio vertimas paskelbtas tik 1924 m. Pagaliau 1927 m. išėjo naujai Biržiškos parengtas chrestomatijos leidimas su įtrauktomis *Pono Tado* vertimo ištraukomis. Tik šiuosyk leidinys pasirodė viena (lietuvių) kalba. Panašu, kad 3-iojo dešimtmečio viduryje Biržiška susivokė neįvertinęs lietuvių visuomenės įtarumo lenkų (taip pat ir jų kalbos) atžvilgiu ir ėmėsi kitos Mickiewicziaus integravimo į lie-

³⁸⁸ Iš *Adomo Mickevičiaus raštų*, t. 1.

tuvių kultūrą taktikos: mokyklai skirtame antrajame Mickiewicziaus kūrybos chrestomatijos leidime jis kupiūravo arba pakeitė visas nuorodas į Lenkiją ar lenkiškumą.

Visus minėtame leidinyje Biržiškos atliktus Mickiewicziaus originalo iškraipymus 1930 m. žurnale *Przegląd Współczesny* detaliai užfiksavo Michałas Brensztejn, vilnietis etnografas, bibliotekininkas, Lietuvos istorijos ir kultūros tyrinėtojas. Aptardamas antrąjį Lietuvos mokyklos reikmėms skirtą Mickiewicziaus kūrinių chrestomatijos leidimą Brensztejn priekaištavo Biržiškai, kad šis nesilaikęs mokslinio nešališkumo principo ir pateikdamas poeto kūrybos ištraukas tendencingai praleidinėjęs visas jose pasitaikančias lenkiškojo patriotizmo apraiškas bei savavališkai koregavęs su Lenkija ar lenkiškumu susijusias poeto tekstų vietas³⁸⁹. Antai trečioje *Vėlinių* dalyje „Polak“ Biržiška verčia „mūsiškis“, nors Kudirkos vertime buvo „lenkas“; „Polska“ Kudirkos vertime – „Lenkija“, o Biržiškos – „tėvynė“; „Vivat Polonus“ Kudirkos – „Lai gyvuoja lenkas“, Biržiškos – „valio kareivis“; „Polski bohaterów“ Kudirkos vertime – „didvyrių lenkų“, Biržiškos – „kovos didvyrių“ etc. Net ir mazurką *Pono Tado* vertime Biržiška koreguoja į „gaidos“, Valaičio vertime buvo „mozūras“.

Biržiškos atliktus Mickiewicziaus tekstų taisymus Brensztejn vadina politine cenzūra, kuria pasinaudodamas chrestomatijos rengėjas sukonstravęs naują, lietuviškąjį, Mickiewiczių³⁹⁰. *Lietuviškasis Mickiewiczius* kaip moderniosios lietuvių kultūros konstruktas formuotas nuo tautinės agitacijos laikų, Biržiška tikrai nebuvo vienintelis jo autorius, bet tarpukariu neabejotinai pats įtakingiausias ir veikliausias iš poeto lietuvintojų. Be to, iki XX a. 3-iojo dešimtmečio grožinės literatūros vertimų adaptacija (įskaitant originalo trumpinimą, perrašymą, laisvą vertimą) Lie-

³⁸⁹ Michał Brensztejn, „Mickiewicz odpolszczony“, *Przegląd Współczesny*, 1930, Rok IX, t. 35, p. 275.

³⁹⁰ *Ibid.*, p. 276.

tuvoje buvo įprasta praktika, kurią patys vertėjai pateisino būtinybe taikytis prie lietuvių visuomenės kultūrinių poreikių bei patirties³⁹¹. Galbūt todėl ir savo reakcijos į politizuotą Mickiewicziaus chrestomatijos leidimą neišsakė anuomet dar gyvi Mickiewicziaus vertėjai, kurių tekstus Biržiška ėmėsi „koreguoti“ (Valaitis, Šakenis), taip pat poeto kūryba besidomintys Šalkauskis, Lindė-Dobilas, Vladimiras Šilkarskis ar Herbačiauskas³⁹².

Pasak Johno Guillory, mokykla kaip kanonizacinė institucija pasitelkia specifinius homogenizacinius tekstų įsisavinimo metodus (tekstų atranką ir pateikimo būdus, biografijos ir kūrybos interpretacijos nuorodas), kurie leidžia asimiliuoti šiaip pavojingas kai kurių tekstų heterodoksijas³⁹³. Mickiewicziaus „nulenkinimas“ mokyklinėje jo recepcijoje turėjo istorinį šio rašytojo kūrybos specifiškumą subordinuoti vyraujančiai lietuviškos ideologijai. Tai buvo vienintelis to meto mokyklinės programos autorius, kurio tekstuose (ypač *Pone Tade*) įsispaudusi pilietinė Lenkijos-Lietuvos tapatybė. Vengdami ją eksponuoti mokykliniuose vadovėliuose ar skaitiniuose, tarpukario laikotarpio autoriai bei sudarytojai sąmoningai vengė minėtą tapatybę demonstruojančių rašytojo kūrinių ar jų ištraukų. Biržiška gi siekė pateikti plačią Mickiewicziaus kūrybos panoramą, bet kartu „paslėpti“ nepageidautinas asociacijas su Lenkija ir lenkiškumu. Paties Biržiškos požiūrį į Mickiewicziaus tekstų adaptavimą rodo jo atsakymas į Brensztejno kritiką oficioziniame *Lietuvos aide*:

.....
³⁹¹ Plačiau apie tarpukario grožinės literatūros vertimo ypatumus žr. Erika Malažinskaitė, „Grožinės literatūros vertimas tarpukario Lietuvoje: nuo lietuvinimo tendencijos iki ekvivalentiškumo paieškų“, *Colloquia*, 2015, t. 35, p. 71–88.

³⁹² Pastarųjų reakcijos pasigedo Brensztejnas. (Michał Brensztejn, „Mickiewicz odpolszczony“, p. 274.)

³⁹³ Tik tokiu būdu įmanoma paaiškinti to paties kanoninio kūrinių įdiegimą skirtingoms mokinių kartoms vyraujant skirtingoms ir net nesuderinamoms ideologijoms. (John Guillory, *Cultural Capital: The Problem of Literary Canon Formation*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1993, p. 63.)

[T]asai Mickevičiaus raštų lietuvių kalba mano rinkinys specialiai pataikytas [pritaikytas – V. Š.] Lietuvos mokyklų reikalams. Ir tame mokyklų vadovėly įsakmiai nurodyta, kad kai kas jame atitinkamai patvarkyta ir mokykloms pritaikyta. [...] Mickevičių lietuvių mokyklai tegalima buvo duoti tik lietuvišką. Patys mokytojai dažnai gali net neturėti reikalingų šaltinių Mickevičiui atitinkamai nušviesti.³⁹⁴

Biržiška čia aiškiai parodo nepasitikįs Lietuvos mokytojais, esą negebančiais „teisingai“ paaiškinti mokiniams Lenkijos vardo pasirodymo Mickiewicziaus tekstuose, o kartu remia ideologizuotą literatūros dėstymą mokykloje, kai literatūros tekstai taikomi prie egzistuojančios politinės konjunktūros: „Tenka juk skaitytis ir su politinėmis aplinkybėmis, ir su krašto visuomenės nuotaika.“³⁹⁵

Biržiškos minimos politinės aplinkybės – tai po Lietuvos ir Lenkijos konflikto dėl Vilniaus pastebimai sustiprėjusi polonofobija Lietuvoje ir *vice versa* lituanofobija Lenkijoje. Analogiškų pastangų „nulietuvinti“ Mickiewiczų būta ir Lenkijoje. Dar 1902 m. Austrijos-Vengrijos valdomoje Lenkijos dalyje pasirodė Jano Wincenty Sędzimirowo parengtas jauniems skaitytojams skirtas *Pono Tado* leidimas, kuriame pirmoji invokacijos eilutė „Litwo, Ojczyzno moja“ pakeista „Polsko, Ojczyzno moja“³⁹⁶. Apie šį ir panašius poeto kūrybos „nulietuvinimo“ atvejus tarpukariu skaitytojus ne kartą informavo lietuvių spauda³⁹⁷.

.....
³⁹⁴ Ad., „Lenkai visai be reikalo pakėlė triukšmą dėl Mickevičiaus „nulenkimo“ (pasikalbėjimas su prof. M. Biržiška), *Lietuvos aidas*, 1930, gruodžio 10, Nr. 281 (1062), p. 2.

³⁹⁵ *Ibid.*

³⁹⁶ *Mickiewicza Pan Tadeusz dla dorastającej obojey płci młodzieży wydał prof. J. O. Sędzimir*, t. 1, Rzeszów: Nakład wydawcy, 1902, [p. 5].

³⁹⁷ J.[uozapas] A.[lbinas] Herbačiauskas, „Kova prieš Adomo Mickevičiaus genijaus diktatūrą“, p. 331.

Antai 1936 m. *Lietuvos aidas* piktinosi, kad per Varšuvos radiją buvo atlikta daina „Vilija“ (pagal Konrado Valenrodo ištrauką) žodį „Litwinka“ pakeitus į „dziewczynka“³⁹⁸. 1934 m. žurnalas *Trimitas* demaskavo tūlą „korektori[ų] mozūr[ą] Jansk[i]“, kuris „ištaisė“ Mickiewicziaus vartotas dialektines gramatines formas. Pateikiami tokie pavyzdžiai: „Mick.[evičius] daugumą žodžių su galūne c tarė ir rfmavo minkštai ć. Be to, lenkų kalbon jis įvedė nemaža gudiškų ir lietuviškos kilmės žodžių. [...] Pats Mick.[evičius] ligi mirties neišsižadėjo savo provincializmą ir dažnai skundėsi vaikais, kad jie pamiršo dainuojantį, gražų lietuvišką tarimą.“³⁹⁹

Taigi Mickiewicziaus kūryba tarpukariu buvo tapusi ideologinės kovos lauku, kuriame visos priemonės regėjosi tinkamos tikslui pasiekti. O ir pats Biržiška ilgametę savo „mickevičinę“ veiklą ne sykį yra pavadinęs kova, kurioje jautėsi puolamas iš abiejų pusių: „Nesisekė man mickevičiniame fronte nei lenkų, nei savųjų pusėje!“⁴⁰⁰

Ir vis dėlto, kaipgi nutiko, kad XX a. pradžioje krajovcų idėjų šalininku buvęs Biržiška 3-iajame dešimtmetyje ėmėsi Mickiewicziaus eiles „adaptuoti“ prie lietuviškojo etnonacionalizmo? Biržiška neabejotinai jautė, kad jo siūloma keliakalbės lietuvių literatūros koncepcija nesulaukia didelio palaikymo lietuvių visuomenėje: jam buvo žinoma, kad dalis pedagogų vengė dėstyti Mickiewiczų lietuvių literatūros kurse; apie 1925 m. Švietimo ministerijai Biržiškos parengta mokyklinė programa buvo ilgai koreguojama, į galutinį variantą atsisakyta įtraukti Syrokomlos, Kraszewskio kūrybą. Taigi Biržiška matė, kad, nepaisant jo pa-

³⁹⁸ „Lenkai klastoja A. Mickevičiaus raštus“, *Lietuvos aidas*, 1936, kovo 21, Nr. 132 (2748), p. 2.

³⁹⁹ „Mickevičiaus lietuviškumas“, *Trimitas*, 1934, Nr. 43, p. 846.

⁴⁰⁰ „Lietuvos dievaitis: Kas buvo ir ką po šimto metų mums paliko Adomas Mickevičius?“ (Literatūrinis pasikalbėjimas su prof. Mykolu Biržiška), p. 253.

stangų diegti valstybingumo atmintimi grįstą nacionalinės literatūros sampratą, lietuvių literatūros kanono struktūros ašis tebebuvo etnolingvistinė lietuvybė. Net ir Biržiškos koncepcijos pergalę ženklusioje 1929 m. patvirtintoje mokyklinėje lietuvių literatūros programoje literatūros istorijos kurso struktūrą didele dalimi lėmė lietuvių kalbos (viešojo vartojimo) propagavimas: būtent šiuo tikslu į programą įtraukti Mažvydas, Daukša, Sirvydas, Ivinskis, Basanavičiaus parašyta *Auszros* pirmojo numerio „Prakalba“, „aušrininkų eilėraščiai“⁴⁰¹. Ši kanono struktūros ašis dar labiau išryškėjo poreforminėje programoje: atsiskaidius Mickiewicziaus kūrybos, į XIX a. kursą papildomai įtraukti anuomet lietuviškai rašę poetai (Antanas Klementas, Silvestras Valiūnas), išplėstas spaudos draudimo laikų kursas (greta *Auszros* įtraukti *Apžvalgos*, *Tėvynės sargo* leidiniai)⁴⁰². Tikėtina, kad matydamas bendrąsias kanono formavimosi tendencijas, Biržiška siekė retušuoti vertybinio kanono mato (etnolingvistinės lietuvybės) neatitinkančias Mickiewicziaus biografijos ir kūrybos heterodoksijas.

Po to, kai 1921 m. lenkų administracija Biržišką išsiuntė iš Vilniaus, iki 1939 m. (kai miestas vėl atiteko Lietuvai) jis gyvenė ir dirbo laikinojoje sostinėje. Šiuo laikotarpiu Biržiškos publikacijose vis labiau ryškėja bandymai derintis prie etnonacionalistinės lietuvybės modelio. Jau minėta, kad kaunietiškuoju gyvenimo laikotarpiu jis palaikė Stasio Šalkauskio Lietuvoje išpopuliarintą poeto etninės lietuviškos kilmės mitą, ir apskritai to meto jo publikacijose (ypač žurnale *Mūsų Vilnius*⁴⁰³) juntama

.....
⁴⁰¹ Švietimo ministerijos vidurinių ir aukštesniųjų bendrojo mokslinio ir komercijos mokyklų programos, p. 25–26.

⁴⁰² „Vidurinės mokyklos programų projektai“, *Tautos mokykla*, 1936, Nr. 14–15, p. 343.

⁴⁰³ *Mūsų Vilnius* (1928–1938) buvo oficialus mėnesinis (vėliau dvisavaitinis) Vilniui vaduoti sąjungos periodinis leidinys. 1933–1936 m. jo vyriausiojo redaktoriaus pareigas ėjo Mykolas Biržiška.

stiprėjanti nacionalistinė gaida. Kita vertus, eliminuoti *Pono Tado* nuorodas į Lenkiją Biržiška pradėjo dar 1921 m.: laikraštyje *Vilnietis* publikuotoje Biržiškos verstoje poemos epilogo ištraukoje žodis „Lenkija“ pakeistas „tėvyne“ arba atitinkamos eilutės visai praleistos⁴⁰⁴. Biržiškai savitą krajovciškų ir (etno)nacionalistinių, taip pat socialistinių ir krikščioniškų pažiūrų sinkretizmą vaizdžiai perteikia atsiminimuose vardijamų svarbiausių gyvenimo autoritetų atranka: „[M]ano darbo kambario sienoje [Vilniuje – V. Š.] greta kits kito kabėjo Adomo Mickevičiaus, Karolio Markso ir Vinco Kudirkos portretai, už kuriuos vėliau augščiau, jau Kaune, toje pat sienoje iškėliau Kryžių.“⁴⁰⁵

LIETUVIŠKOJI MICKIEWICZIAUS RECEPCIJA POLITINIO KONFLIKTO DĖL VILNIAUS ŠVIESOJE

Lietuvos ir Lenkijos konfliktas dėl Vilniaus neigiamai paveikė Mickiewicziaus recepciją ir kanonizaciją Lietuvoje. Pačiame konflikto įkarštyje 1920 m. gruodį Švietimo ministerijos mėnesiniame laikraštyje *Švietimo darbas* Biržiška gūžčiojo pečiais dėl, anot jo, nesuprantamos mokytojų baimės įsileisti Mickiewicziaus kūrybą į mokyklą, o štai žvalgyboje dirbęs Liudas Gira kitame šio žurnalo numeryje mokytojų auditorijai siuntė žinią, kad poeto kūryba esanti ideologiškai kenksminga Lietuvai. 1919–1920 m. Žvalgybos skyriaus viršininko pavaduotoju buvęs ir Lenkų kariinės organizacijos (Polska Organizacja Wojskowa, POW) rengtą politinį perversmą Lietuvoje susekęs Gira 1921 m. pirmajame *Švietimo darbo* numeryje paskelbė straipsnį apie Vilniaus miestiečių tautinę tapatybę, kuriame aštriai kritikavo XIX a. pradžioje Vilniaus universiteto dėstytojų bei ugdytinių vykdytą lenkų

.....

⁴⁰⁴ Mieczysław Jackiewicz, *Literatura polska na Litwie XVI–XX wieku*, p. 106.

⁴⁰⁵ „Lietuvos dievaitis: Kas buvo ir ką po šimto metų mums paliko Adomas Mickevičius?“ (Literatūrinis pasikalbėjimas su prof. Mykolu Biržiška), p. 251.

kalbos ir kultūros sklaidą. Priešingai Biržiškos naratyvui, kuriam Vilniaus universiteto laikotarpis nušviečiamas kaip mokslo ir patriotizmo proveržis carinėje Lietuvoje, Gira jį traktuoja išimtinai polonizacinės politikos aspektu:

[P]avirtusi 1803 m. universitetu, toji aukščiausioji Lietuvos mokykla netrukus įgyja visus požymius ne tiek jau mokslo įstaigos, kiek lenkų politikos idealams skelbti ir lenkų kalbai bei kultūrai Lietuvoje skiepyti patriotine instancija. Vilniaus universiteto gyvavimo laikotarpis (1803–1832) tai didžiausio lenkybės pakilimo Vilniuje laikotarpis. Niekada lig tol lenkybė Vilniuje nebuvo taip smarkiai keliama, neturėjo tokių atsidėjusių apaštalų kovotojų, kaip universiteto laikais, A. Mickevičiaus ir kitų jo draugų entuziastų laikais. Tiesa, jie dažnai vadina save lietuviais, bet drauge ir lenkais, yra jie Lietuvos patriotai, bet Lietuvos – jų mintyse neskiiriamos nuo Lenkų. Žodžiais jie gal ir lietuviai, bet ne nacionaliniu supratimu; faktinai tai tikri Lenkų kultūros Lietuvoje skelbėjai. Ir tasai lietuvio ir lenko sąvokų suliejimas į viena, kam jie daugiausia pasidarbavo, bene labiausiai prisidėjo prie galutinio lenkybės įsitvirtinimo vilniečiuose, prie jos įspraudimo jau į jų sielas.⁴⁰⁶

Nors Gira ir pripažino, kad Vilniaus universiteto ugdytinių (tarp jų ir Mickiewicziaus) švietėjiška bei kultūrinė veikla paskatino dalį lietuvių XIX a. pabaigoje prisijungti prie tautinio sąjūdžio, vis dėlto ši nauda esą buvusi menkesnė už žalą, kurią Vilniaus romantikai padarė Lietuvoje stiprindami polonizaciją⁴⁰⁷. 1924 m. Antanas Smetona, savo redaguojamo *Tautos vairo*

.....
⁴⁰⁶ Liudas Gira, „Žvilgsnis į Vilniaus tautinę evoliuciją“, *Švietimo darbas*, 1921, Nr. 1–2, p. 43.

⁴⁰⁷ „Universitetas darosi didžiausio lenkų judėjimo židinys ir centras, apie kurį spiečiasi garsios ‚szubrawcy‘, ‚promienisty‘, ‚filomatų‘, ‚filaretų‘ draugijos, patraukiančios į save visą prakilnesnį ir gabesnį jaunimą, įsukdamos jį, o per jį ir kitus, į vieną didelį tautinių lenkų idealų sukūrį. Ir nors Mickevičius savo genijinguose kūriniuose[,] kaip ir daugelis kitų jo bendrų ir

straipsnyje aptardamas lietuvių persekiojimą Vilniaus krašte, agresyvią lenkų politiką tautinių mažumų atžvilgiu taip pat susiejo su Mickiewicziaus kūrybos poveikiu: poeto esą „perdėta [...] Lenkijos kančių apoteoza, kaip jo akla lenkiškumo meilė demoralizuojamai paveikė būsimoms lenkų kartoms, kurios laiko save išrinktąja gimine“⁴⁰⁸.

Akivaizdžiai užsiangažavęs šiuo klausimu buvo žymiausias Vilniaus lietuvių visuomenininkas, publicistas ir literatas Rapolas Mackonis (iki 1940-ųjų – Rapolas Mackevičius). Pirmąjį jo straipsnį apie Mickiewicziaus kūrybos poveikį lenkų tautinei savivokai, kaip pats vėliau pripažino, išprovokavo 1925 m. *Vilniaus aide* iš kauniškio oficiozo *Lietuva* perspausdinta Zigmo Kuzmickio publikacija „Adomas Mickevičius ir mes (70 m. jo mirties atminimui pagerbti)“⁴⁰⁹. Mackonio teigimu, „[t]ame straipsnyje autorius, kaip ir daugumas šių dienų lietuvių, gyvendamas mic-

.....
tolimesnių sekėjų (Syrokomlia, Kandratavičius, Kraševskis ir k.), Lietuvai paveda pirmiausią, rodos, vietą, be galo idėalizuoja jos praeitį ir ją dainuoja tikru piētizmu, bet toji jų dainuojamoji Lietuva lietuviška tėra tik savo praeitimi, o jų dabarties Lietuva tai jau visiškai prisiėmusi lenkiškąją kultūrą Lietuva, tikriaus sakant, Lietuva tik iš vardo, o dvasios – naujoji Lenkija, tokia pat sulenkėjusi, kaip sulenkėję buvo jau jie patys ir visas tų laikų Vilnius. Nors dvasios atžvilgiu, lietuviai, prisimindavo sau to krašto praeitį, bet savo darbais, visu savo gyvenimu visi tie Mickevičiai, Zanai, Čėčiotai, Kandratavičiai, Kraševskiai, Kirkorai ir kiti buvo tikriausi lenkai, ir jų dabarties bei ateities idėalas buvo Lietuva – prisiėmusi lenkų kultūrą, lenkų kalbą, Lietuva be krislelio tikros lietuviybės, žodžiu sakant, ištautintoji Lietuva. Ir nors vėliau, sušvitus tautinio atgimimo aušrai, tie jų tikros poėzijos pilni veikalai, visi tie ‚Konradai Valenrodai‘, ‚Gražinos‘, ‚Margierai‘, ‚Witolorausos‘ nemažai prisidėjo prie nevieno mūsų tautiečio lietuviškosios sąmonės pažadinimo ir pastūmėjo ne vieną j jaunosios Lietuvos darbininkų eiles, tačiau tais laikais visi tie veikalai ir savo žavimu turiniu ir ypač savo stiliaus ir lenkų kalbos gražumu tik labiau traukė prie lenkų kalbos, tik labiau stiprino jos įtaką visoje Lietuvoje.“ (*Ibid.*, p. 44.)

⁴⁰⁸ [Antanas Smetona], A. Sm., „Vilniaus Kalvarija“, *Tautos vairs*, 1924, Nr. 6, p. 12.

⁴⁰⁹ [Zigmas Kuzmickis], B. Kantvydis, „Adomas Mickevičius ir mes (70 m. jo mirties atminimui pagerbti)“, *Vilniaus aidas*, 1925, gruodžio 8, Nr. 119 (124), p. 2–3.

kevičiomanijos dvasia išgarbina Mickevičių, kaipo lietuvių⁴¹⁰. Tikėtina, kad Mackonio įspūdį, esą *dauguma* lietuvių garbina Mickiewiczų kaip savo tautos atstovą, galėjo sudaryti akivaizdžios atsvaros Biržiškos ir Kuzmickio populiarinamai poeto traktuotės versijai stoka ano meto lietuvių spaudoje. Tikėtina, kad net ir galimai atstovaudamas daugumos nuomonei, Mackonis jautėsi užimantis silpnesnę (ir todėl gynybinę) poziciją:

Mickevičiaus klausimas lietuvių literatūroje yra gana nevienodas. Daugumas netgi, kurių pryšakyje stovi prof. M. Biržiška[,] savinasi Mickevičių ir perša jį kiek galėdami mūsų mokyklosna. Tokia kryptis, nusistatymas yra perdėm žalingas tautiniam mūsų visuomenės auklėjimui, jis yra pavojingas[,] be[n]t mano nuomone.

Paskaitęs tą [Kuzmickio – V. Š.] straipsnį, jutau reikalą viešai prabilti tuo klausimu. Prisipažįstu, kad neesu išstudijavęs Mickevičiaus kūrybos, bet tiek, kiek žinau, duoda rimto pamato statyti klausymą, taip, kad Mickevičius niekada nėra buvęs lietuvis ir jo rašytieji veikalai „Gražina“, „Konradas Valenrodas“ (neminint jau „Pono Tado“) yra sukurti ne Lietuvos meilės, bet kovos romantizmo su klasicizmu kūryje. [...] Šį savo tvirtinimą laikau realiausiu ir manau, kad jis anksčiau ar vėliau ras pritarimo tų lietuvių tarpe, kuriems rūpi ne „Mickiewiczowski Litwin“, bet atgimęs laisvosios tautos lietuvis.⁴¹¹

Mackonis ne sykį spaudoje pasisakė šiuo klausimu nuosekliai laikydamasis pozicijos, kad Mickiewicziaus šlovinimas ir jo kaip idealiojo lietuvių iškėlimas yra ideologiškai klaidingas ir netgi žalingas lietuvių nacionaliniam sąmoningumui. Interpretuodamas poeto kūrybą Mackonis rašė, kad Lietuvos istoriją savo ankstyvosios kūrybos šaltiniu poetas pasirinko anaipol

.....
⁴¹⁰ R.[apolas] Mackevičius, „Atsiminimų žiupsnelis“, p. 2.

⁴¹¹ *Ibid.*

ne iš meilės Lietuvai, bet tiesiog ieškodamas šviežios legendinės medžiagos, tinkamos romantinei kūrybai⁴¹². Šios idėjos Mackonis nuosekliai laikėsi visą tarpukario laikotarpį.

Mackoniui buvo nepriimtina ne tik 3-iojo dešimtmečio Lietuvos spaudoje dominavusi Mickiewicziaus recepcija, bet ir apskritai to meto lietuvių inteligentijos palankumas lenkų literatūrai. Antai jis sukritikavo Liudą Girą, kuris savo straipsnyje apie Elizos Orzeszkowos kūrybą ir jos vertimus į lietuvių kalbą išsakė nuomonę, esą lenkų literatūra lietuviams visada buvusi ir liks pati artimiausia iš visų pasaulio literatūrų. Tokį anuomečio Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos sekretoriaus išsakytą vertinimą Mackonis supeikė kaltindamas lietuvių literatus, kurie,

atsidėję versdami lenkų literatūros veikalus, nemato savo tiesiog pragaištingo darbo, nežino, ką tie veikalai yra padarę. O jie yra padarę tai, ko mes net nedasiprotim: jie pražudė trečdalį mūsų tautos. Mėgiamas, pavyzdžiui, Mickevičius. Tuo tarpu... Mickevičiaus veikaluose piešiamas jo laikų lietuvis (Mickiewiczowski litwin) šiuo metu neegzistuoja, jo visai nėra ir net būti negali, nes Mickevičius tol terašė apie lietuvius, kol išsėmė jis istoriją savo romantinei kūrybai. O vėliau nusigręžė nuo lietuvių, daugiau apie juos nebekalbėjo; visą sielą atidavė lenkams, savo raštuose kalbėjo tik apie Lenkiją ir pagaliau savo mistiniai-egzaltaciniame posakių mišiny „Księgi Pielgrzymstwa Polskiego“ XII skyriaus pabaigoj metė šitokį „lietuvišką posakį“. „Lietuvis ir Mozūras yra

.....
⁴¹² „Jis buvo romantikas, o romantiniams veikalams kurti šaltinių nebuvo. Lenkų praeitis buvo jau ištirta, žinoma (Naruševičiaus), uždangų Lenkija nebeturėjo, o Lietuva priešingai, glūdėjo amžių užuomarštyje, kurios praeitis buvo daugiau pasaka, negu tikrenybė, todėl nieko stebėtina, kad Mickevičius[,] būdamas Kaune, pradėjo tirti istoriją (kronikas) ieškodamas ten savo kūrybai medžiagos. [...] Mickevičiui svarbu buvo surasti šaltinis savo romantinei dvasiai, o ne Lietuvos praeities garbė. Jam Lietuva tiek terūpėjo, kiek ji slėpė savyje medžiagos romantizmui.“ (Rapolas Mackevičius, „Adomas Mickevičius“, *Vilniaus aidas*, 1925, gruodžio 24, Nr. 126 (131), p. 4.)

broliai (?), ar ginčijasi broliai dėl to, kad vienas vadinasi Vladislavas, antras – Vytautas? Pavardė jų viena – lenkų pavardė.“ Aišku, kad čia turime reikalo jau su ne visai sveiko proto išvadomis, o betgi tas posakis šių dienų lenkams yra kelrodžiu santykyje su lietuviais. [...] P. Radzikauskas [Liudas Gira – V. Š.] pasakys man, kad palyginus su tuo, ką Mickevičius parašė apie Lietuvą, čia yra mažmožis. Tai ne mažmožis, tai buvo Mickevičiaus egzaltacinis credo, kurį jis paliko lenkams. Ir jeigu šiandieną oi kiek daug lenkų negali dovanoti lietuviams jų tautinio atgimimo, jeigu susidarė tokie santykiai, tai čia pirmas nuopelnas Mickevičiui. Jis savo mistika daugeliui lenkų sumaišė sąmones, įskiepijo jiems cituotų šūkių sakramentiškumą, kurio dabar lenkai laikosi kaippo relikvijos ir tautinį lietuvių atgimimą laiko išdavyste (zdrada). Apie Mickevičiaus „lietuviškumą“ tik tas gali kalbėti, kas nepažįsta Vilniaus, kas nepažįsta Vilniaus krašto lenkų, kurie yra aršiausi tautinio mūsų atgimimo priešai. Tai Mickevičiaus nuopelnas.⁴¹³

Emocingas Mackonio publikacijų tonas aiškintinas Vilniaus krašto politine situacija; tai pabrėžiama pačia publikacijos paantrašte – „Laiškas iš Vilniaus“. Mickiewicziaus kultas tarpukario lenkų (ypač tautinių demokratų, vadinamųjų endekų) politikų ir visuomenininkų buvo plačiai naudojamas Vilniaus „lenkiškumui“ pagrįsti bei šio krašto inkorporavimui į Lenkiją pateisinti⁴¹⁴. Vil-

.....
⁴¹³ [Rapolas Mackonis], Klemensas, „Lenkų literatūra ir mes (Laiškas iš Vilniaus)“, p. 3.

⁴¹⁴ Plačiau apie tai poskyryje „Įamžinimas tarpukario Vilniuje“. Kita vertus, Mickiewicziaus kultas tarpukario Vilniuje reiškėsi ir kitomis, su lenkiškoju nacionalizmu tiesiogiai nesusijusiomis formomis. Viena jų – tradiciniai *Literatūriniai trečiadieniai*, nuo 1929 m. rengti Bazilijonų vienuolyno celėje, kurioje kadaise buvo kalintas Mickiewiczius. Į šiuos susitikimus skaityti ir klausyti referatų, diskutuoti, deklamuoti poezijos susirinkdavo Vilniaus (arba kviestinė kitų Lenkijos miestų) profesūra, studentai, literatai. Mickiewicziaus kūrybos, jos inscenizavimo, rašytojo atminties įamžinimo idėjų nagrinėjimas buvo dažna *Literatūrinių trečiadienių* tema. (Plačiau apie *Literatūrinius trečiadienius* žr. Tadeusz Bujnicki, „Tradycje romantyczne na wileńskich ‚Środach Literackich‘“, in: *Lietuvos kultūra: Ro-*

niaus administracijos politinės manipuliacijos Mickiewicziaus autoritetu ir brutaliai vykdyta vietos lietuvių bendruomenės polonizacija skatino pastarosios kultūrinę rezistenciją, kurią kaip tik ir išreiškia įtarus Mackonio santykis su lenkų literatūra. Toji aplinkybė, kad cituotą Mackonio straipsnį išspausdino *Lietuvos aidas*, rodytų, kad officiozo redakcija pritarė ar bent neprieštaravo autoriaus nuomonei, esą „[n]e kas kitas, tik Mickevičiaus, Senkevičiaus, Radzevičiūtės, Ožeškienės ir kitų lenkų rašytojų veikalai, kurių buvo pilna Lietuvos dvarininkų bibliotekose, pastūmėjo tų dvarininkų vaisių 1919–1920 metais griebtis ginklo prieš Lietuvą. Kas gi yra didžiausi Lietuvos priešai, jei ne pabėgę iš Lietuvos dvarininkai, kuriuos auklėjo minėti lenkų autoriai“⁴¹⁵.

Į kritiką dėl ideologinės Mickiewicziaus kūrybos žalos lietuvių tautiniam sąmoningumui atsiliepė Herbačiauskas, teigdamas, kad minėtas poetas ne tik kad nėra nė vieno lietuvio su-lenkinęs, bet priešingai – įkvėpė lietuvių tautinį sąjūdį. O jeigu jis dar šiandien tebebūtų gyvas, už ATR tautų brolystės idėjas esą endekų būtų pasmerktas kaip išdavikas⁴¹⁶. Nacionalistines Mackonio pažiūras – ir įtarų Mickiewicziaus vertinimą, ir savo pavardės sulietuvinimą (iš Mackevičiaus į Mackonį) – 1940 m. pašiepė satyros ir humoro laikraštis *Kultuvė*⁴¹⁷. Vis dėlto tarpuka-

.....
mantizmo variantai: mokslinės konferencijos, skirtos Adomo Mickevičiaus 200-osioms gimimo metinėms, medžiaga, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 47–54.)

⁴¹⁵ [Rapolas Mackonis], Klemensas, „Lenkų literatūra ir mes (Laiškas iš Vilniaus)“, p. 4. Tą pačią mintį Mackonis savo publikacijose kartojo ne sykį. Žr. R.[apolas] Mackevičius, „Ką Lietuva laimėjo iki šiol literatūros srityje“, *Vilniaus aidas*, 1926, vasario 16, Nr. 18 (151), p. 4.

⁴¹⁶ J.[uozapas] A.[lbinas] Herbačiauskas, „Kova prieš Adomo Mickevičiaus genijaus diktatūrą“, p. 334–335.

⁴¹⁷ Anoniminiame feljetone tariamas Mackonis fikcinio Mickiewicziaus paminklo Vilniuje atidengimo iškilmėse rėžia kalbą: „Mes, Vilniečiai lietuviai, iš principo statome keletą principinių klausimų ir kategoriškai reikalaujame Adomą Mickevičių aiškiai ir nedviprasmiškai, be jokių išsisukinėjimų pasisakyti ir užimti poziciją šiais gyvybiniais klausimais: / Primo: /

riu Mackonis nebuvo vienintelis, Vilniaus konfliktą sukėlusiam lietuvių ir lenkų nacionalizmo susidūrimo išvelgęs Mickiewicziaus kūrybos įtaką. Dalis kitapus demarkacinės linijos gyvenusių lietuvių inteligentų taip pat buvo linkę kaltinti lenkakalbį XIX a. poetą dėl geopolitinio kaimyninių šalių konflikto. Antai gerai prancūzų kalbą ir kultūrą išmaniusi Marija Urbšienė 1930 m. *Židinyje* paskelbtame straipsnyje įrodinėjo, kad Prancūzijos politinis prielankumas Lenkijai, įskaitant ir Vilniaus krašto prijungimo prie Lenkijos klausimą, yra nulemtas dar XIX a. pirmoje pusėje užsimezgiusios Prancūzijos ir Lenkijos kultūrinės draugystės⁴¹⁸. O pastarajai rastis esą lemtingą vaidmenį suvaidino Mickiewicziaus asmenybė. Pasiremmdama poeto sūnaus Władysława ir poeto paskaitų Prancūzijos kolegijoje klausiusių paryžiečių amžininkų atsiminimais, Urbšienė detalčiai nupasakojo poveikį, kurį poeto paskaitos darė klausytojams. Pagrindinė jos straipsnio idėja, prie kurios veda skaitytoją, – tai mintis, kad Prancūzija taip ištikimai palaiko Lenkijos interesus konflikte dėl Vilniaus krašto todėl, kad jau tada – XIX a. pirmoje pusėje – Mickiewiczius įtikino prancūzus iškilium Lenkijos vaidmeniu istorijoje bei istorine Prancūzijos ir Lenkijos bičiulyste. Poeto įtaka Urbšienė laiko ir nūdienos Lenkijai būdingą globėjišką poziciją į Lietuvą kaip jaunesniąją seserį: „Ar ne iš jo [Mickiewicziaus – V. Š.] prasidėjo ta mums gerai žinoma mūsų sulenkėjusių bajorų grynai romantiška ideologija ir meilė Lietuvai, jaunesnia-

.....

Jeigu ponas Mickevičius vadina Lietuvą savo tėvyne, tai kodėl jis parašė „Poną Tada' lenkiškai? / [...] / Pagaliau – tercio: / – Jeigu ponas Adomas Mickevičius nori, kad mes jį pripažintumėm talentingu poetu ir Lietuvos patriotu, tai kodėl jis nemalonėjo savo pavardės pakeisti į Mickonį. / Tik gavę iš Tamstos, ponas Adomai, aiškius be išsisukinėjimų atsakymus, galėsime kalbėti apie šio paminklo atidarymo reikšmę.“ („Adomui Mickevičiui paminklas atidarytas“, *Kultūvė*, 1940, balandžio 1, Nr. 19, p. 6.)

⁴¹⁸ M.[arija] Urbšienė, „Adomas Mickevičius ir „College de France“, *Židiny*, 1930, Nr. 4, p. 309–319.

jai Lenkijos seseriai, nuolat reikalingai jos globos, kurią šiandien laisvoji Lietuva sunkiai turi išpirkti, netekusi savo sostinės.⁴¹⁹ Apeliuodama į Mickiewicziaus paskaitas Prancūzijos kolegijoje, kuriose jis lietuvius apibūdino kaip laukinius, neturinčius tautinio sąmoningumo, Urbšienė tai pateikė kaip Mickiewicziaus kaltės įrodymą, esą lėmusį lenkams būdingą įsitikinimą, kad lietuviai nėra savarankiška tauta, o tik savarankiškai išgyventi nepajėgi Lenkijos mažoji sesuo⁴²⁰.

Gausiai cituodama poeto skaitytų paskaitų ištraukas, Urbšienė pateikia skaitytojams daugybę pavyzdžių, liudijančių, kad Mickiewiczius ne tik neįžvelgė lietuvių tautos „prisikėlimo“ galimybių, bet apskritai nelaikė lietuvių savarankiška tautine bendruomene, tematė juos kaip vieną politinį kūną su lenkais⁴²¹. Pagaliau Urbšienė daro išvadą, jog ne kas kitas, o būtent Mickiewiczius savo įtaigiu žodžiu įskiepijo lenkams ir Lietuvos bajorams mintį, kad apie nepriklausomą Lietuvos valstybę nė kalbos negali būti⁴²². Maža to, straipsnio autorė *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygoje* įžvelgia ir Lenkijos ekspansijos į Vilniaus kraštą pateisinimą, išretintu tekstu akcentuodama atitinkamą cituojamo Mickiewicziaus teksto sakinį: „Sakau jums tikrą teisybę, neieškokit[,] koki bus Lenkijos valdžia; pakanka, kad žinotumėt, jog ji bus geresnė už visas, kurias pažįstate. Nesiskųskit sienomis, nes jos bus didesnės negu kada buvusios. Ir kiekvienas jūsų turi savo sieloje būsimųjų teisių diegą ir būsimųjų sienų mastą.“⁴²³

Dar kategoriškiau Mickiewicziaus pasaulėžiūros priešpriešą su moderniąja lietuvybe ir nepriklausomos Lietuvos idėja vertino Antanas Vengris. Apeliuodamas į *Pono Tado* epilogę išsakyta poeto svajonę būti skaitomam gimtinės kaimuose, Vengris rašo:

.....
⁴¹⁹ *Ibid.*, p. 316.

⁴²⁰ *Ibid.*, p. 317.

⁴²¹ *Ibid.*, p. 318.

⁴²² *Ibid.*, p. 319.

⁴²³ *Ibid.*

Sakytum, poeto buvo pastatytas klausimas: ar priimsite mane šiaudinėse pastogėse. Klausimas vis dėlto dviprasmiškas ir neaiškus, kaip neaiškios, lietuviams svetimos jo teorinio pobūdžio raštuose lenkiškos mistinio atspalvio imperialistinės politikos idėjos, neatsižvelgiančios į Vilniaus krašto lietuviškų pradų polinkius, visu ryškumu iškilusius aikštėn Mickevičiaus amžininko Daukanto darbuose. Jau nebe nuo šiandien yra aišku, kad gente lituani, natione poloni romantikų svajonės neišsipildė. Lietuviškos Vilniaus krašto pirkelės jų idėjų ir darbų – meninių, socialinių, politinių – galima sakyti, nepažino ir nepripažino. Visi jie buvo ir liks Lietuvos sūnūs išklydėliai, kuriems nėra tiesaus kelio atgal – į tautą.⁴²⁴

Iš Vilniaus gyventojų pozicijų čia kalbama neatsitiktinai: nors gimęs Pasvalio rajone, studijuoti pradėjęs Vytauto Didžiojo universitete Kaune, 1939 m. Lietuvai susigrąžinus istorinę sostinę Antanas Vengris persikėlė mokytojauti į Vilnių ir 1940 m. baigė studijas jau Vilniaus universitete. Ši – Vilniaus sugrąžinimo – situacija akivaizdžiai stipriai paveikė ir Mickiewicziaus vertinimą: poetui perkeliama dalis atsakomybės už Vilniaus krašto lietuvių likimą Lenkijos užimtoje teritorijoje. Vengris nutiesė gijas tarp poeto kūrybos ir aršiausiais Vilniaus lenkintojais laikytų tarpukario politinių ir visuomeninių figūrų:

Toj aplinkoj [turima omenyje Lietuvos bajorų tautinė savimonė – V. Š.], besikeičiant istorinėms aplinkybėms, iškilo tokie niūrūs šešėliai, kaip Pilsudskis, Želigovskis, Jałbrzykowskis⁴²⁵, Bocianskis⁴²⁶

.....
⁴²⁴ A.[ntanas] Vengrys, „Vilniaus lietuvių literatūra“, *Židinys*, 1940, Nr. 1, p. 58–59.

⁴²⁵ Romuald Jałbrzykowski (1876–1955), 1926–1955 m. Vilniaus arkivyskupas. 1939 m. Vilnių užėmusi Lietuvos valdžia kreipėsi nota į Vatikaną reikalavimu atleisti Jałbrzykowskį iš Vilniaus arkivyskupo pareigų, bet šis reikalavimas nebuvo patenkintas.

⁴²⁶ Ludwik Bociński (1892–1970), 1935–1939 m. Vilniaus vaivadijos vaivada, persekiojęs lietuvių organizacijas Vilniaus krašte.

ir kiti kitokie Vilniaus krašto skriaudėjai, dvarininkai, žandarai, kunigai. Nesąmoninga romantiška poeto svajonė per tuos įgavo realų žiaurų lenkišką imperialistinių užmačių pobūdį. Vilniaus krašto pirkelės vieton ponų Tado ir Zosės Soplicų žadėtos gero vės sulaukė vergijos visais visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo atžvilgiais. [...] Jie turėjo atkentėti dėl ponų klaidų ir vargti sunkų karų, okupacijų, marų ir badų krašto vargą. Ir Mickevičiaus šaukimui jie turėjo likti kurti, nes buvo tikri lietuviai.⁴²⁷

1920 m. Biržiškai nuostabą kėlė mokytojų baiminimasis, kad Mickiewicziaus kūryba galinti būti žalinga jaunosios kartos pasaulėžiūrai, o 1940 m. poeto kūrybinių ideologinę žalą skaitytojui konstatuoja lituanistas mokytojas viename svarbiausių to meto literatūrinių, mokslo, visuomenės ir akademinio gyvenimo žurnalų (*Židinio* redaktorius tuo metu buvo Jonas Grinius). Vengris ne tik atmeta Mickiewicziaus kūrybą, jis apskritai neigia bet kokius sąlyčio taškus tarp Lietuvos lenkakalbės ir Vilniaus karšto lietuviakalbės literatūros atsakų. Pastarosios šaknų, esą, „nebesumegsi nei su Mickevičiais, nei su Kraševskiais, tik greičiau su prieškarine *Vaivorykšte* ir karo metų *Pirmuoju baru*, išskėlusiais liaudies kūrybą, ypačiai tautosaką, kaip svarbų tautinio meno veiksnį [...]. Į liaudį yra įsižiūrėję ir tie jaunieji Vilniaus rašytojai“⁴²⁸.

Dvi tuo pat metu formuotos ir viena kitai radikaliai oponuojančios Mickiewicziaus ir jo kūrybos interpretacijos strategijos – Mickiewiczius kaip lietuvių tautinės dvasios reiškėjas ir Mickiewiczius kaip ekspansinio lenkų nacionalizmo pagrindėjas – rodo, kad tarpukario lietuvių visuomenėje prieštarinčiai vertintas ir minėto poeto kūrybos, ir visos Lietuvos lenkų literatūros indėlis

.....
⁴²⁷ A.[ntanas] Vengrys, *op. cit.*, p. 59–60.

⁴²⁸ *Ibid.*, p. 60.

į lietuvių kultūrą. Antilenkiškas nuotaikas Lietuvoje radikalizavęs politinis Vilniaus krašto klausimas šią priešpriešą neabejotinai dar labiau užaštrino. Biržiškos ir kitų Mickiewicziaus populiariojimų tarpukario Lietuvoje naudota poeto *įsavinimo* strategija pristatyti jį lietuvių auditorijai kaip Vilniaus (universiteto) literatą nekoreliavo ir su tarpukario viešojoje erdvėje formuota pabrėžtinai negatyvia nuomone tiek apie Vilniaus lenkus, tiek apie lenkiškas tradicijas tęsusį Stepono Batoro universitetą.

LENKIŠKOSIOS RECEPCIJOS ATGARSIAI LIETUVOJE

Tarpukario Lietuvoje publikuoti ir kai kurie Mickiewicziaus tyrėjų lenkų darbai. 1925 m. minint 70-ąsias poeto mirties metines moksleiviams skirtame žurnale *Ateitis* pirmąsyk lietuvių kalba publikuota vieno įtakingiausių XX a. pradžios lenkiškosios Mickiewicziaus recepcijos formuotojo Arturo Górsckio knygos *Mon-salwat* (1908) ištrauka (vertė Jadvyga Laurinavičiūtė⁴²⁹) su M. K. inicialais paženklinantu įvadu. (Minėtą kriptonimą yra naudoję tiek Mykolas Biržiška, tiek Vincas Krėvė, bet vargu ar kuris iš jų būtų kviestas bendradarbiauti katalikiškoje *Ateityje*.) Įvadiniame straipsnyje akcentuojama etninė lietuviška Mickiewicziaus kilmė: poetas kilęs iš Rimvydų giminės, gyvenusios vėliau Vilniaus gubernijai priklausiusiose žemėse; Naugardukas Mindaugo laikais buvęs Lietuvos sostinė (tai vienas iš Maciejaus Strykowski-

.....
⁴²⁹ Buvusi Gustaičio mokinė (Marijampolės „Žiburio“ gimnazijoje) ir tuometinė Teologijos-filosofijos fakulteto studentė Jadvyga Laurinavičiūtė jubiliejiniais metais publikuotame straipsnyje pavasarininkų žurnale laikosi Gustaičiui ir Biržiškai bendros nuostatos Mickiewiczų pozicinuoti pačiame lietuvių literatūros kanono centre („didžiausio mūsų poeto“) ir nutylėti lietuviškojo Mickiewicziaus recepcijai ideologiškai neparankius kūrybos aspektus („jo kūriniuose visa, išskyrus kalbą (rašė lenkų kalba)[.] mums yra artima, sava“). (J.[advyga] Laurinavičaitė, „Adomas Mickevičius“, *Pavasaris*, 1925, Nr. 17, p. 6.)

kio spėjimų, kurį perėmė ir atidus jo skaitytojas Mickiewiczius), „[b]et penkių amžių bėgyje virto mažu miesteliu, kuriame įsigyveno lenkų kalba ir kultūra“⁴³⁰. Ši neva istorinė geneologinė informacija, taip pat lietuviška poeto ankstyvosios kūrybos tematika paaiškinanti, kodėl „Mickevičius rašė lenkiškai, bet jo raštų dvasia lietuviška“⁴³¹.

Idant su šia biografijos bei kūrybos interpretacija nekontrastuotų po įvadinio straipsnio pateikiama Górsčio knygos ištrauka, joje stropiai ištrintos bet kokios nuorodos į ATR ar lenkų literatūrą: lietuviškame vertime neliko autorinio sakinio dalies, kurioje minima poetą mirus visai šalia ATR sienos („prawie u granic Rzeczypospolitej“⁴³²), kitoje vietoje ATR pakeičiama neutralia *tėvynė* („u granic Rzeczypospolitej“⁴³³ – „pas tėvynės vartus“); sakinyje „[j]edyny to utwór naszej wielkiej poezji“⁴³⁴ praleistas įvardis *mūsų* („[t]ai didžiulės poezijos vienintelis kūrinys“). Neatsitiktinai į lietuvių kalbą teisversta pusė pirmojo *Monsalwat* skyriaus, nes toliau Górskis dėsto mesianistinę poeto gyvenimo interpretaciją apie genijaus vainiku karūnuotą tautos atpirkėją, karalių-dvasią, tarsi biblinį Mozę, stojusį lenkų tautos priešakyje su didingos galios kryžiumi rankoje ir vedusį ją keliarodės žvaigždės link⁴³⁵.

Panašu, kad Mickiewicziaus biografijos ir kūrybos tyrimų „nulenkimas“ buvo tapęs įprasta tarpukario lietuvių kultūros praktika. Antai Petro Vaičiūno verstoje bei Vinco Krėvės redaguotoje Varšuvos universiteto lenkų literatūros profesoriaus Bronisławo Chlebowskio *Lenkų literatūroje (1795–1905)* (originalas

.....
⁴³⁰ M. K., „Adomas Mickevičius“, *Ateitis*, 1925, Nr. 11, p. 461.

⁴³¹ *Ibid.*, p. 462.

⁴³² Artur Górski, *Monsalwat: Rzecz o Adamie Mickiewiczu*, wydanie drugie, Warszawa: Gebethner i Wolf, 1908, p. 3.

⁴³³ *Ibid.*, p. 8.

⁴³⁴ *Ibid.*, p. 7.

⁴³⁵ *Ibid.*, p. 8–13.

1923, lietuviškas vertimas 1926) taip pat nerasime kai kurių Mickiewicziaus kilmę bei kūrybą apibrėžiančių originalo formuluočių. Lenkiškame tekste minima, kad poetas gimė ir formavosi lietuviškoje-rusėniškoje (Lenkijos) srityje⁴³⁶, o lietuviškame vertime jo gimimo vieta įvardijama Lietuva⁴³⁷. Sakinys apie Mickiewiczų kaip iškiliausią Lenkijos moralinį autoritetą lietuviškame vertime redukuojamas eliminuojant nuorodą į Lenkiją (poetas esąs tiesiog moralinis autoritetas)⁴³⁸. Lygiai taip vertime nelieka originale aiškiai suformuluoto Mickiewicziaus priskyrimo konkrečiam lenkų visuomenės sluoksniui (smulkiesiems bajorams) – lietuviškame variante poetas su lenkais nebesiejamas⁴³⁹. Tokių ir panašių kupiūrų minėtoje knygoje rasime ir daugiau. Tikėtina, kad vertimo adaptaciją lėmė pedagoginė leidinio paskirtis, mat vertimas publikuotas kaip Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, o tai leidžia manyti, kad Krėvė naudojo jį kaip vadovėlį savo lenkų literatūros paskaitose. Kaip ir mokyklinės poeto chrestomatijos vertimus cenzūravęs Biržiška ar ateitininkams skirtame žurnale Górszkio mintis koregavusi Laurinavičiūtė, Krėvė galimai nepasitikėjo studentų gebėjimu kritiškai perskaityti lenkų autoriaus veikalą.

Vis dėlto dauguma lenkų kalba apie Mickiewiczų pasirodžiusių knygų Lietuvoje apskritai nesulaukė jokių vertimų nei išsamesnių recenzijų. O galbūt tiksliau būtų teigti, kad į šias publikacijas reaguota sporadiškai, dažniausiai aptikus infor-

.....
⁴³⁶ Bronisław Chlebowski, *Literatura polska 1795–1905 jako główny wyraz życia narodu po utracie niepodległości*, z rękopisu wydał i przedmową poprzedził Manfred Kridl, Lwów, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1923, p. 82.

⁴³⁷ Bronislovas Chlebovskis, *Lenkų literatūra 1795–1905*, vertė Petras Vaičiūnas, Kaunas: Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1926, p. 76.

⁴³⁸ Bronisław Chlebowski, *op. cit.*, p. 83; Bronislovas Chlebovskis, *op. cit.*, p. 77.

⁴³⁹ Bronisław Chlebowski, *op. cit.*, p. 83; Bronislovas Chlebovskis, *op. cit.*, p. 77.

macijos Vilniaus lenkų spaudoje, kuri, matyt, sekta įdėmiau nei likusios Lenkijos dalies. Skaitydami už Lietuvos ribų pasirodantiems publikacijoms apie Mickiewiczų lietuviai įtemptai sekė, kaip interpretuojama Mickiewicziaus kilmė ir tautybė. Antai lietuvių spaudoje gana kritiškai reaguota į beletrizuotą poeto biografijos pateikimą Marie Czapskos knygoje *La Vie de Mickiewicz (Mickiewicziaus gyvenimas, 1931)*. Vienas iš priekaištų šios knygos autorei, kad ji skyrusi per mažą dėmesio Mickiewicziaus lietuviškumui, jo ryšiams su Lietuva atskleisti⁴⁴⁰.

Iliustruotuose tarpukario Lietuvos žurnaluose kartais nuo karto pasirodydavo sentimentalios perpasakojamų poeto meilės istorijų⁴⁴¹, o dienraščiuose reaguota į visas bent kiek provokatyvų ar skandalingą atspalvį turinčias lenkų spaudos žinutes apie Mickiewiczų. 1934 m. *Literatūros naujienose* pasidalinta žinute apie tai, kad

Lenkuose kilo didelė polemika dėl A. Mickevičiaus kilmės. [...] Polemikai pradžią davė neseniai surasta reta grafo Ks. Bronickio, buvusio didelio Mickevičiaus draugo, knyga „Brama pokuty“. Šios knygos pradžioj Bronickis cituoja A. Mickevičiaus žodžius: „Mano tėvas mozūras, mano motina Majejskaitė, perkrikštė; tu būdu esu pusiau lechitas, pusiau semitas, ir tuo didžiuojuos.“

Kažin-ką mūsų gerbiamas prof. M. Biržiška į tai?⁴⁴²

Ir nors į šį atvirai provokatyvų klausimą įtakingiausias lietuviškojo Mickiewicziaus gynėjas Biržiška nieko neatsakė, kartais

.....
⁴⁴⁰ „Adomas Mickevičius“, *Vaga*, 1931, Nr. 3, p. 194–198; M.[arija] Urbšienė, „Marie Czapska. La vie de Mickiewicz, Libraire Plon, Paris, 1931“, *Vairas*, 1931, Nr. 3, p. 391–392.

⁴⁴¹ Plg. Aš, „Meilė Adomo Mickevičiaus gyvenime“, *Ateitis*, 1937/1938, Nr. 4, p. 710–714.

⁴⁴² „A. Mickevičius ne arijų kilmės?“, *Literatūros naujienos*, 1934, balandžio 15, Nr. 2, p. 6.

ir pats neatsispirdavo spekuliacijoms. Antai 1932 m. *Wiadomości Literackie* ir kituose lenkų, o vėliau ir lietuvių laikraščiuose⁴⁴³ pasirodžius svarstymams, esą Mickiewiczius Konstantinopolyje miręs ne nuo choleros, o galėjęs būti nunuodytas pačių lenkų, Biržiška juos išnaudojo antilenkiškoms skaitytojų nuotaikoms pakurstyti:

Pastaruoju laiku kilo įdomus ginčas, **ar tik nebuvo Mickevičius lenkų politikų ir nunuodytas!** Dėl ko? Ogi **dėl jo pripažinimo žydų kaip tautos** [...]. Lietuviai, žinoma, nė kiek nesistebėtų išgirdę tai esant įrodyta, nes kad ir pastarųjų keturiolikos metų jų patyrimui iš santykių su Varšuvos politikais, agentais, poėviakais⁴⁴⁴ įgalina juos iš Varšuvos ponų visa ko laukti, tačiau ligi šiolei paskelbtoji medžiaga Mickevičiaus tariamojo nunuodijimo klausimu nėra dar ganėtinai rimta ir įtikinanti. Atrodo, lyg kas būtų norėjęs pigiai šmeižteliu pagarsėti. Pats betgi **tokio klausimo iškėlimas** labai mums įsidėmėtinas [išskirta originale – V. Š.].⁴⁴⁵

.....
⁴⁴³ „Lenkai tikrai nunuodiję Mickevičių“, *Lietuvos žinios*, 1932, rugsėjo 1, Nr. 199 (3991), p. 1; „Lenkai nužudė Adomą Mickevičių? Boy'o Želensko sensacinga hipotezė apie rašytojo mirtį“, *Lietuvos žinios*, 1932, rugpjūčio 29, Nr. 196 (3988), p. 1.

⁴⁴⁴ Poėviakais vadinti slaptos Lenkų karinės organizacijos (POW, Polska Organizacja Wojskowa, 1914–1921) nariai. 1919 m. rugpjūtį Lietuvos saugumas sėkmingai užkirto kelią šios organizacijos narių sumanytam kariui perversmui Lietuvoje.

⁴⁴⁵ [Mykolas Biržiška], Šešėlis, „Dėl Adomo Mickevičiaus“, *Mūsų Vilnius*, 1932, Nr. 26, p. 542. Reaguojant į sensacingas žinias apie tariamą Mickiewicziaus nunuodijimą, ano meto lietuvių spaudoje būta ir gerokai radikalesnių antilenkiškų pareiškimų. Antai slapyvardžiu pasirašytoje *Trimito* publikacijoje teigiama, esą „priešlaikinė Mickevičiaus mirtis lieka neišdildoma dėmė lenkų veikėjų sąžinėje ir parodo, kaip šie klastingi ir smulkūs žmonės net savo pripažinto genijaus nepagailėjo, siekdami suvesti kažin kokias tamsias sąskaitas. [...] Tai tokia šiandieninė lenkų moralė, tiek galima jais pasitikėti, bet nieko iš jų nesimokyti. Nes toji ištvirkusių degeneratų tauta vis vien toli savo apgavystėmis, šnipinėjimu ir nuodais nenuvažiuos“. (Andrandas, „Dvasios milžinai ir nykštukai“, *Trimitas*, 1932, Nr. 37, p. 727–728.)

Kova prieš Adomo Mickevičiaus genijaus diktatūrą

Motto: Nuvertęs Dievą, garbinti pradėsi stabę. Pašalinęs iš gyvenimo Genijaus dvasią, priverstas būsi niekšą gerbti ir dievinti. Atsargiau su visokiomis „revizijomis“. Praeitis moka labai ironiškai keršyti.

I.

A. MICKEVIČIUS IR NAUJA ERA.

Nauja era! Nauja era! — rékia, cypia net jau ir maži vaikai. Nauja era visiems atrodo kaž kokia stebūkladare, burtininke, — tačiau tikrenybėje ji labai menka, silpna ir mažai protinga. Nauja era ne „deus ex machina“ — ji rezultatas, ji padaras „senos eros“ (gal neigiamas rezultatas, bet visgi praeities padaras). Ir kuo atsižymi toji naujoji era? Tuo, kad visi (net ir vos užgimę kūdikiai) dabar nori būti turtuoliais iš nieko (ex nihilo) — be darbo, be truso, — visi nori būti didvyriais be talento, be mokslo, be kūrybos nuopelnų, iš nieko, — visi nori būti iš nieko ponais (tačiau jau nežinia kam, nes Europą jau varo iš Azijos ir Afrikos). Niekuo nesivaržyti (ne etika, nei idijotiška sąžinė, nei gamtos drausmė) — viskas leista! Štai kuo atsižymi nauja era: praeities gyvų nuopelnų, krauju ir skausmu įgytų vertybių, o labiausiai žmoniškumo (humanizmo) tikrai barbariška negacija!

Autoritetas?! He, he, ponuliai! Jis toks pigus, kad už skatiką jį nusipirksi!

Ūgenijus?! Gausiai apmokėk reklamą (gazietėikus) ir nieko nesukūręs genijum būsi!

327

Juozapo Albino Herbačiausko straipsnis „Kova prieš Adomo Mickevičiaus genijaus diktatūrą“ žurnale *Gaisai* (1930).

Išsamesnę lenkiškųjų Mickiewicziaus tyrimų refleksiją tarpukario laikotarpiu randame Herbačiausko publicistikoje, visų pirma straipsnyje „Kova prieš Adomo Mickevičiaus genijaus diktatūrą“ (1930). Tikėtina, kad į šį straipsnį sugulė VDU studentams Herbačiausko skaityto kurso „A. Mickevičius naujoje šviesoje“⁴⁴⁶ medžiaga. Bet kokiu atveju, tai buvo vienintelė proga lenkiškai neskaitantiems ar Lenkijos kultūrinės spaudos nesekantiems lie-

⁴⁴⁶ VDU antrųjų penkerių veikimo metų (1927 02 16–1932 09 01) apyskaita, p. 210.

tuviams ką nors sužinoti apie naujausią poeto recepciją kaimyninėje šalyje. Iki tol lietuvių spaudoje atgarsio tesulaukė Górskiego veikalas *Monsalwat* (padaręs didelį poveikį Šalkauskio sukurtai Mickiewicziaus interpretacijai, kuri savo ruožtu smarkiai paveikė lietuviškąjį poeto biografijos ir kūrybos interpretacinį kanoną) bei jau minėta Brensztejno ir Otrębskio studija, lietuvių spaudoje sukėlusį diskusiją apie Mickiewicziaus lietuvių kalbos įgūdžius.

Minėtoje publikacijoje Herbačiauskas kritiškai vertino XX a. lenkų modernistų siekius revizuoti Mickiewicziaus kanoninę poziciją lenkų literatūroje. Savo apžvalgą jis pradeda paties sukurtu *motto*: „Nuvertęs Dievą, garbinti pradėsi stabą. Pašalinęs iš gyvenimo Genijaus dvasią, priverstas būsi niekšą gerbti ir dievinti. Atsargiau su visokiomis ‚revizijomis‘. Praeitį moka labai ironiškai keršyti.“⁴⁴⁷ Aršiausios Herbačiausko kritikos susilaukė vieno įtakingiausių to meto lenkų literatūros ir teatro kritikų Jano Nepomuceno Millerio (1890–1977) poleminė knyga *Zaraza w Grenadzie (Maras Grenadoje, 1926)*⁴⁴⁸. Apžvalgininkas kaltina jos autorių siekiu „išskolioti genijų ir save užreklamuoti. Juk dabar tokia ‚mada‘ tarp jaunųjų“⁴⁴⁹. Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad Milleris nekvestionavo Mickiewicziaus kūrybos meninės vertės nei poeto svarbos lenkų literatūros tradicijai. Pagrindinė jo minėtos studijos mintis, kad romantizmo ir „Jaunosios Lenkijos“ laikai jau praeityje, o į lenkų literatūrą veržiasi nauji vėjai. Suprantama, kad kraštutiniam individualistui Herbačiauskui turėjo būti nepriimtina, jog Milleris (gerokai schematiškai) dalijo visą lenkų literatūrą į didžiuosius egzistencijos klausimus sprendžiančią universalistinę ir konkretaus kūrėjo gyvenimo atsitik-

.....
⁴⁴⁷ J.[uozapas] A.[lbinas] Herbačiauskas, „Kova prieš Adomo Mickevičiaus genijaus diktatūrą“, p. 327.

⁴⁴⁸ Jan Nepomucen Miller, *Zaraza w Grenadzie: Rzecz o stosunku nowej sztuki do romantyzmu i modernizmu w Polsce*, Warszawa: nakładem Księgarni F. Hoessicka, 1926.

⁴⁴⁹ J.[uozapas] A.[lbinas] Herbačiauskas, *op. cit.*, p. 328.

tinumą perteikiančią individualistinę kūrybą. Tam tikrose epochose dėl specifinių visuomeninių sąlygų esą labiau pasireiškia pirmoji tendencija, kitose – antroji. Mickiewicziaus kūrybą Milleris laikė individualistinės kūrybos priartėjimu prie universalistinės. Kritikas revizavo vidinį Mickiewicziaus kūrybos kanoną į vertingiausių kūrinių poziciją išskeldamas Lozanos laikotarpio lyriką (1838–1839), kurioje poetas nuo siauros, individualistinės tematikos pereina prie egzistencinių universalijų. Bene kritiškiausiai Milleris atsiliepė apie poemą *Ponas Tadas*, kurioje, anot jo, sukurtas hermetiškas, nuo išorės priešų saugiai pasislėpęs giminės ir kaimynų pasaulėlis – tarsi sraigė, sulindusi į savo kiautą. Todėl šis kūrinys negalys būti traktuojamas kaip kolektyvinio lenkų tautos genijaus veikalas, tautinė ar istorinė epopėja, o tik kaip nuo gyvenimo kovos pavargusio poeto lyrinė idilė⁴⁵⁰. Juolab Herbačiauską turėjo erzinti marksistinė (klasinė) literatūros traktuotė Millerio veikale. Antai kritiką teigė, kad tautiniu epu *Poną Tada* paskelbusi lenkų visuomenė savo mąstymu „įklimpo“ į šioje poemoje idealizuojamą gyvenimo kilnumo sampratą, kuri savo esme yra klasinė (dvarininkų luomo produktas)⁴⁵¹.

Nors kategoriškai atmetė jam svetimos pasaulėžiūros kritiko bandymus naujai perskaityti Mickiewicziaus kūrybą, Herbačiauskas nebuvo nusiteikęs prieš poeto recepcijos atnaujinimą. Jis itin teigiamai vertina XIX–XX a. sandūroje Stanisławo Wyspiańskiego (1869–1907) dramaturgijoje inicijuotą mesianistinio *wieszcz narodowy* kulto reviziją. Dramoje „Legion“ („Legionas“, 1900, pirmas pastatymas 1911) Wyspiański sutelkė dėmesį į poeto gyvenimo laikotarpį ir poelgius (lenkų legiono inicijavimą kovai Italijoje), kurie viešajame Lenkijos diskurse anuomet laikyti nutylėjimo vertais poeto-pranašo biografijos trūkumais⁴⁵². Po

.....
⁴⁵⁰ Jan Nepomucen Miller, *op. cit.*, p. 79–80.

⁴⁵¹ *Ibid.*, p. 108–109.

⁴⁵² Jan Nowakowski, „Wstęp“, in: Stanisław Wyspiański, *Legion*, opracował Jan Nowakowski, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1989, p. XVI.

poros metų parašytoje dramoje „Wyzwolenie“ („Išlaisvinimas“, 1902, pirmas pastatymas 1903) *Vėlinių* personažas Konradas sukyla prieš XIX–XX a. sandūros Lenkijoje nauja jėga atgimusį lenkų mesianizmą ir tautos pasiaukojimo poetizavimą.

Palankiai Herbačiauskas atsiliepė ir apie kultūrinio skandalu Lenkijoje virtusį Krokuvos laikų bičiulio Boy-Želeńskio (tikr. Tadeusz Kamil Marcjan Żeleński, 1874–1941)⁴⁵³ publicistinių straipsnių ciklą *Brązownicy* (*Bronzuotojai*, 1929). Pasak Boy-Želeńskio, Mickiewiczus Lenkijoje paverstas tautiniu simboliu, jo raštai – šventraščiu, prie jo kapo plūsta piligrimai. Dėl šios beribės idealizacijos ir beatifikacijos jis lenkams yra tapęs „nežinomu poetu“ (pagal analogiją su Nežinomo kario kapu), negyva bronzine statula. Kiekviena politinė partija naudojasi poeto vardu savo ideologijai skleisti, nes jo tekstuose „perskaito“ tai, ką nori juose atrasti⁴⁵⁴. Didelio susidomėjimo Lenkijoje sulaukusioje publicistinių straipsnių serijoje Boy-Želeńskis siekė nukelti Mickiewiczų nuo ankstesnių jo kūrybos tyrėjų nulieto postamento ir parodyti poetą skaitytojui su visomis jo žmogiškomis klaidomis bei silpnybėmis.

Bronzuotojai buvo atsakas į XX a. pradžios ir konkrečiai Górs-kio veikale *Monsalwat* sukurtą mistinę poeto gyvenimo legendą⁴⁵⁵. Oponuodamas ankstesniems poeto biografams kritikas

.....
Šią Wyspiańskio dramą 1933 m. *Naujojoje Romuvoje* publikuotame straipsnyje skaitytojams pristatė buvusi VDU Humanitarinio fakulteto studentė, lenkų kalbos ir literatūros mokytoja Marija Kasakaitytė, žr. M.[arija] Kasakaitytė, „Stanislovas Wyspiańskis“, *Naujoji Romuva*, 1933, Nr. 118, p. 316–319.

⁴⁵³ Su Boy-Želeńskiu Herbačiauskas susipažino Krokuvos kabarete „Żalissis balionėlis“ („Zielony Balonik“). (J.[uozapas] A.[lbinas] Herbačiauskas, „Kova prieš Adomo Mickevičiaus genijaus diktatūrą“, *Gaisai*, 1930, Nr. 5, p. 50–51; Eugenija Vaitkevičiūtė, *op. cit.*, p. 244–252.)

⁴⁵⁴ [Tadeusz Żeleński (Boy)], „Mickiewicz a my“ (1928), in: Tadeusz Żeleński (Boy), *Pisma*, t. 4: *Brązownicy i inne szkice o Mickiewiczu*, pod red. Henryka Markiewiczza, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1957, p. 31.

⁴⁵⁵ *Ibid.*, p. 32.

tvirtino, kad, užuot konstravę hagiografinį diskursą ir glaiستę idealizuoto poeto paveikslo neatitinkančius istorinius faktus, Mickiewicziaus tyrėjai turį naudotis dokumentiniais šaltiniais ir moksliniais metodais⁴⁵⁶. Tiesa, ir pats Boy-Želeńskis vietomis prasilenkė su moksliniais metodais, naudojosi nepatikimais šaltiniais ir jų pagrindu darė nepagrįstas išvadas⁴⁵⁷. Bet viena aki-vaizdu – šis kritikas ne tik sudrebino ligtolinę Mickiewicziaus adoraciją Lenkijoje, jis naujai aktualizavo poeto gyvenimą⁴⁵⁸, tarpukario dešimtmečių sandūroje sukeldamas karštas visuomenės diskusijas apie jo biografiją ir kūrybą.

Boy-Želeńskio idėjų skleidėju ir populiarintoju Lietuvoje tapo Herbačiauskas. Jis karštai pritarė idėjai atnaujinti legendomis apaugusį poeto atminimą, atskleisti Mickiewiczių kaip gyvą, klystantį ar net juoką keliantį genijų – Don Kichotą:

Prakilnaus poeto gyvenimas – kartoja, baigdamas savo pagrindinę mintį Boy – yra grynai komiškas kontrastas tarp svajonės ir realybės, tarp minties pasaulio ir faktų pasaulio, tarp dvasios pakilimo ir trivializmo žemumo! Tikrai, teisingai surašytas poeto gyvenimas – tai komizmo prakilni poema! Ir mes mylime poetą už tą jo komizmą, nes tasai komizmas sužmogina jo didybę!⁴⁵⁹

Mickiewicziaus recepcijos atnaujinimas 3-iojo dešimtmečio Lenkijoje paveikė ir Herbačiausko požiūrį į poeto kūrybą. Viename ankstyviausių savo kūrinių esė „Genijaus meilė“ (1907) Herbačiauskas skelbė lenkų politinio mesianizmo pagrindu ta-

⁴⁵⁶ Maria Janion, „Mickiewicz z brązu i Mickiewicz żywy“, in: Tadeusz Żeleński (Boy), *Pisma*, t. 4: *Brązownicy i inne szkice o Mickiewiczu*, p. 10.

⁴⁵⁷ *Ibid.*, p. 11.

⁴⁵⁸ *Ibid.*, p. 14.

⁴⁵⁹ J.[uozapas] A.[lbinas] Herbačiauskas, *op. cit.*, p. 63. Toks komiškos didybės kupinas poeto gyvenimas, kokį jį vaizduoja Boy-Želeńskis ir perpasakoja savo straipsnyje Herbačiauskas, XXI a. pradžioje atgimė Mariaus Ivaškevičiaus pjesėje „Mistras“ (2010).

pusias poeto mistines įžvalgas kunigo Petro regėjime (trečioje *Vėlinių* dalyje). Čia apreikštas aklas didvyris gelbėtojas, kurį angelas veda už rankos, Herbačiausko išaukštinamas kaip „Didvyris-Dievo pasiuntinys, kuriam šviečia paslaptingas visiško permatymo ir pergalėjimo spindulys, tik dvasregiams matomas“⁴⁶⁰. O štai esė rinkinyje *Dievo šypsenos* (1929) tą pačią mesianistinę *Vėlinių* viziją Herbačiauskas jau vertino kritiškai. Atmetęs Mickiewicziaus įkūnytą genijaus kaip Dievo valios vykdytojo – tautos vedlio Mozės – vaidmenį, eseistas dabar skelbia prieš Dievą sukilusio Prometėjo apoteozę:

Mickevičius ligi galo savo „**Improvizacijoj**“ neišlaikė Prometėjo tono; širdimi kovodamas su Dievu, staiga jo bausmės išsigando, sulūžo, kapituliuavo, nusižemino prieš Dievo tarną – kunigą Petrą! Pats savo Genijui nusidėjo, virto bejėgiu – žmogaus tik pasigailėjimo, o Dievo žiaurios šypsenos vertu!

Taja Mickevičiaus sulūžusia, raiša idėja dabar nori pasiremti nepriklausoma Lietuva! Raišą laisvos Lietuvos idealistą jau veda kunigas Petras – kur? Į klerikalizmo vergiją!

Ne! Man dar Konrado širdies kova su Dievu nepabaigta! Aš esmi pasiryžęs tą kovą tęsti ligi to momento, kolei Lietuva išvys jai skirtą Dievo šypseną! Many gyva Konrado – maištininko dvasia!⁴⁶¹

Į besikeičiančią lenkiškosios Mickiewicziaus recepcijos kryptį, bandymus bronzinį poeto stabą vėl paversti gyvu žmogumi reagojo ir Mykolas Biržiška. Teigiamai vertindamas lenkų kritikos siekius demitologizuoti poeto biografiją, pats Biržiška šią situaciją išnauodojo *lietuviškojo Mickiewicziaus* mitui įtvirtinti: esą demaskavus politinį lenkiškosios mickevičiadės angažuotumą, pagaliau išryškės tikroji, t. y. lietuviška, poeto savastis – „gyvas Lietuvos žmogus“⁴⁶².

⁴⁶⁰ Juozapas A. Gerbačiauskis, „Genijaus meilė“, in: *Gabija*, p. 7–8.

⁴⁶¹ Juozapas Albinas Herbačiauskas, *Dievo šypsenos*, p. 49–50.

⁴⁶² „Pasisavinę sau didįjį Lietuvos poetą Adomą Mickevičių, Varšuvos ir Krokuvos lenkai pakėlė jį savo tautiniu politiniu šventuoju, dėl kurio kiekvie-

Tačiau ne visiems poeto kūrybos gerbėjams Lietuvoje buvo priimtina Boy-Želeńskio pateikta Mickiewicziaus gyvenimo interpretacija. Iš Biržų apskrities dvarininkų kilęs Biržiškos ir Herbačiausko kolega Vytauto Didžiojo universitete, antikinės filosofijos ir klasikinės filologijos profesorius Vladimiras Šilkarskis (ne be pagrindo) lenkų kritikui prikišo tendencingą poeto gyvenimo faktų traktuotę ir perdėtą jo aistrų akcentavimą, nulėmusį esą „iškreiptą Mickevičiaus sielos paveikslą“⁴⁶³.

Lyginant lenkiškąją ir lietuviškąją XX a. pirmos pusės Mickiewicziaus recepciją, matyti, kad buvo einama visiškai skirtingais keliais. Lenkijos kritikai XX a. 3-iajame dešimtmetyje sukilo prieš sustabarėjusį *wieszczy narodowy* interpretacinį kanoną, kultūrinę sakralizaciją, kuri sustingdė poeto gyvenimo ir kūrybos reikšmes į keletą visuotinai privalomų klišių, nepaliekančių erdvės naujų interpretacijų paieškoms. Provokatyvūs Millerio ir Boy-Želeńskio svarstymai turėjo pozityvios reikšmės jau vien tuo, kad išklubino nusistovėjusį Mickiewicziaus interpretacinį kanoną, aktualizavo poeto kūrybą tarpukario Lenkijoje.

Lietuvoje situacija klostėsi kitaip: pagrindinis vietinės mickevičistikos iššūkis buvo ne ankstesnės, sustabarėjusios poeto recepcijos įveika (kaip Lenkijoje), bet švietėjiška ir adaptacinė jos funkcijos, mat didžiąją lietuvių skaitytojų auditorijos dalį sudarė rusiškas gimnazijas ir universitetus baigę valstiečių kilmės asmenys, menkai ar visai nieko neišmanantys apie Mickiewicziaus

.....
no žodžio ir judesio tobulumo neleidžia nė abejoti. [...] [S]avarankiškesni lenkų šviesuoliai, kuriems Mickevičius yra kur kas brangesnis kaip žmogus, kūrėjas, asmuo, ir nerūpi jį versti politiniu naujosios Lenkijos įrankiu, ėmė plėšti jį supantį politinį voratinklį, mėgina jį nuleisti iš abejotinių, nes lenkų politikų nudažytų ir nustatytų jo garbės dausų, priartinti prie žmonių, jo gyvenime pastebi ir žmogaus silpnybių ir ima net abejoti jo lenkiškumo grynumu. Pasviro lenkų politikos varsomis nudažyta Mickevičiaus statula, aiškėja gyvas Lietuvos žmogus.“ ([Mykolas Biržiška], Šešėlis, „Dėl Adomo Mickevičiaus“, p. 542.)

⁴⁶³ V.[ladimiras] Šilkarskis, „Naujas Adomo Mickevičiaus veikalų leidimas“, *Židinys*, 1929, Nr. 4, p. 386.

kūrybą. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje savo nacionalinės kultūros centrą ir ribas projektuojanti lietuvių inteligentija teturėjo du pasirinkimus: atmesti Mickiewiczų ir visą lenkiškąją Lietuvos literatūrą kaip svetimą arba konstruoti alternatyvų *lietuviškąją Mickiewiczų* – suprantamą, priimtina ir aktualų moderniosios Lietuvos skaitytojui. Turint omenyje, kad modernioji lietuvybė didžia dalimi buvo etnokultūrinio tautinio sąjūdžio produktas, Mickiewicziaus pozicionavimas lietuvių literatūros kanone neatrodė savaime suprantamas. Todėl ir esminės tarpukario lietuvių Mickiewicziaus tyrėjų pastangos (pradedant Mykolo Biržiškos ir Stasio Šalkauskio publikacijomis nepriklausomybės laikotarpio pradžioje, baigiant Vinco Maciūno disertacija apie lituanistinį sąjūdį XIX a. pradžioje (1939)) buvo dedamos poeto lietuviškumui pagrįsti ir lėmė gana siaurą *lietuviškojo Mickiewicziaus* reikšmių diapazoną (lietuviška kilmė ir kūrybos dvasia, lietuviška kūrinių tematika, meilė Lietuvai tėvynei, domėjimasis lietuvių liaudies papročiais). Bene įdomiausia lietuviškosios poeto recepcijos dalis – Herbačiausko straipsnis „Kova prieš Adomo Mickevičiaus diktatūrą“. Vis dėlto čia daugiausia perteikiamos Boy-Želeńskio idėjos, pats Herbačiauskas nepateikė originalios poeto kūrybos ar gyvenimo interpretacijos⁴⁶⁴. Nepaisant to, jis svarbus kaip naujasių lenkų Mickiewicziaus tyrėjų idėjų tarpininkas, jų perkėlėjas į lietuvių kultūros terpę. Ar jos čia sudygo, sunku spręsti – bent jau spaudoje diskusijos nesukėlė⁴⁶⁵.

.....
⁴⁶⁴ Lenkiškoje Herbačiausko publicistikoje ryškėjančią Mickiewicziaus recepciją Pawełas Bukowiecas vertina kaip vienpusišką, poeto idėjų įvairovę redukuojančią ir stereotipinę. (Paweł Bukowiec, *op. cit.*, p. 39–50.)

⁴⁶⁵ Jos, regis, nesitikėjo nė pats Herbačiauskas: „Norėjau daug plačiau apibūdinti A. M-aus tragediją ir giliau išnagrinėti ‚mistiško seksualizmo‘ bei okultizmo dabar gyvus klausimus. Tačiau – ar verta? [...] Mūsų vadinamoji jaunuomenė, vadinamoji šviesuomenė dabar rimčiau susirūpinusi mergos kojytėmis arba pono Voldemaro būto ir panašiu klausimu, negu ‚kažkokia‘ genijų tragedija.“ (J.[uozapas] A.[lbinas] Herbačiauskas, „Kova prieš Adomo Mickevičiaus genijaus diktatūrą“, p. 64.)

VERTIMŲ ATRANKA IR INTERPRETACINIS KANONAS

Ponas Tadas

Garsiausias Mickiewicziaus kūrinys *Ponas Tadas* į lietuvių kalbą pirmą kartą išverstas tik 1924 m. Palyginimui: vokiečių kalba poema publikuota dar poetui gyvam esant – 1836 m., į rusų kalbą išversta 1875 m., prancūzų – 1882–1888 m., anglų ir ispanų – 1885 m., baltarusių – 1892 m. Kodėl tad lietuviškas vertimas tepasirodė veik po šimtmečio nuo originalo paskelbimo? Atsakymo į šį klausimą dar 1885 m. ieškojęs Juozas Adomaitis-Šernas spėjo, kad lietuvių liaudis buvo nepajėgi suvokti sudėtingos formos bei turinio tekstų, mat XIX a. pirmoje pusėje poezija jai tebuvo žinoma liaudies dainos pavidalu. Todėl, pasak Adomaičio-Šerno, lietuvių liaudyje daugiausia plito Mickiewicziaus eilių vertimai dainuojamąja forma, taikant juos prie lyrinio lietuvių liaudies dainos pobūdžio⁴⁶⁶. Kita priežastis, kodėl XIX a. nebuvo publikuotas pilnas *Pono Tado* vertimas, pasak Adomaičio-Šerno, buvęs merkantilinis Prūsijos leidyklų požiūris į lietuviškos spaudos sklaidą. Didžiausioms šio krašto leidykloms vadovavę vokiečiai esą tesirūpinę pelnu, todėl didesnių ir brangesnių lietuviškų leidinių leidyba jiems neapsimokėjusi.

Jau minėta, kad tautinės agitacijos laikotarpiu *Ponas Tadas* lietuvių kultūrinėje apykaitoje gyvavo redukuotu pavidalu – kaip pirmųjų invokacijos eilučių kanonas, būtent jos atsikartojo Mai-

.....
⁴⁶⁶ Kaip pavyzdį Adomaitis-Šernas pateikia *Konrado Valenrodo* „Dainos“ perėjimą į folklorinę tradiciją, taip pat užsimena Suvalkų gubernijoje XIX a. pabaigoje plitus laisvai į lietuvių kalbą išverstą antros *Vėlinių* dalies įžangą. Tai vienintelis žinomas šio Mickiewicziaus kūrybos folklorizacijos fakto paliudijimas. ([Juozas Adomaitis-Šernas], *Budrys*, „Mickiewicz w literaturze litewskiej przez Budrysa“, *Kraj*, 1885, Nr. 46, p. 30–31.)

ronio, taip pat Kudirkos eilėse, aušrininko Ksavero Sakalausko-Vanagėlio prozos bandymuose. Verta pacituoti pastarojo apsakymą „Miestelio Onutė“ (1921) kaip tipinį *Pono Tado* „dviejų eilučių kanono“ funkcionavimo atvejį. Pagrindinis kūrinio personažas – autobiografinių bruožų turintis lietuvis mokytojas – yra priverstas mokytojauti Lenkijoje, mat Lietuvoje dirbti jam neleidusi carinė administracija. Išsakydamas tėvynės ilgesį, jis kreipiasi į sodiečius Mickiewicziaus poemos invokacijos eilutėmis:

Broliai! – tarė mokytojas: – jūs negalite suprasti ir atjausti širdies skaudėjimo žmogaus iš Tėvynės ištremto! Kaip tėvynė brangi, gali tiktai išmanyti žmogus, kurį nelabas likimas svetur išstūmė. Garsusis mūsų dainius Adomas Mickevičius taip Paryžiuje gyvendamas rašė:

Lietuva, tėvyne, tu lygi sveikatai!
Kaip tave reik brangint[,] parodo tik metai,
Kai tavęs nebtenkam!..⁴⁶⁷

Ši citata atskleidžia XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje dominavusį lietuvių inteligentų tapatinimosi su Mickiewicziumi aspektą. Ne centriniai šios poemos personažai – medžiojantys, įsimylintys, tarpusavyje besivaidijantys bajorai, o kūrinio invokacijoje prabylantis jų nuotykių pasakotojas – tėvynę kaip sveikatą branginantis ir jos besiilgintis tremtinys – adekvačiausiai atliepė tautinio sąjūdžio dalyvių savivoką. Kita vertus, ši citata atskleidžia dar vieną ankstyvųjų *Pono Tado* ištraukų vertimų specifiką: pradedant Adomaičio-Šerno paskelbtu ir Baranauskui priskirtu vertimu (1885) iki pat XX a. 3-iojo dešimtmečio visos lietuviškai pasirodžiusios invokacijos publikacijos buvo kaskart

.....
⁴⁶⁷ Ks. Vanagėlio raštai su autoriaus portretu ir trumpa biografija, Kaunas, Vilnius: Švyturys, 1921, p. 88.

Adomo Mickevičiaus „Pan Tadeusz“.

O Lietuva tėvynė, tu teip kaip sveikata,
Kurį kas tik nustojo, tasai tiktai mato,
Kuom jį būvo. Bet šendien, kad tavęs nebturiu,
Pasiilgęs aš tavęs į praeiti žiuriu.
Panelė Svenčiausioji ant Aštrijų Vartų,
Kur gyniai Čenstachavą nuo Žvedų nekartą,
Kur Naupilijė sergsti dievotnosius žmones;
Aš per Tavę datiriu! stebuklo malonės!
Kada būdams prie smerčio buvau jau žadėtas
Nuo verkenčiosios motės prie tos šventos vietos,
Atdariau mirdams akis ir jau spėkoms savo,
Ejau padėkavoti už malonę Tavo!
Teip ir mumis Lietuvai teikkis pagražintil..
Pasiilgęs prie josios grįžtu per atmintį
I tą vietą, kur mėlins Nemunas vinguoja,
O ant jo kranto miškas ir pievos žaliuoja.
Prie tų laukų kur sėti visoki javeliai:
Ten kur kviečiai auksuoti, sidabro rugeliai,
Kur yr gintaro svėris, kur grika vaisinga,
Dobilai raudonuoja lig pana teisinga,
Kur ein ežios per dirvą, tiltelis per griovę,
O ant lauko kur-ne-kur tilios griušios stovi...

Vertė M. Dov. Šil.

Lietuvos dainius — Adomas Mickevičius.

Atvirukas su Adamo Mickiewicziaus atvaizdu ir *Pono Tado* invokacijos ištrauka, vertėjas Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Leidėjas Martynas Kukta, XX a. pr. LLTI BF.

vis nauji vertimai (Dagilis (1906), Kostas Stiklius (1907), Mykolas Biržiška (1921), Sakalauskas-Vanagėlis (1921)⁴⁶⁸). Kodėl nekartoti ankstesni lietuviški vertimai, sunku pasakyti: tai galėjo lemti prasta ankstyvųjų vertimų kokybė, vertėjų siekis prisitaikyti prie besiformuojančios bendrinės kalbos normų, o galbūt ankstyvieji vertimai buvo per menkai paplitę, t. y. neįėję į vartoseną, todėl vėlesniems vertėjams tiesiog nežinomi.

⁴⁶⁸ „Iš Pono Tadeušo. (Mickevičiaus)“, in: *Lietuviškas šiuipynis, iš svetimų skankonių brolių Lietuvių naudai pataisytas*, pirmoji laida, antrą kartą atspausdinta, šiek-tiek pertaisyta ir padauginta: *trumpesnės eilios*, [sudarė ir vertė Stanislovas Dagilis], Ryga: Spaustuvė H. Hempelio ir Co., 1906, p. 23; „Iš Adomo Mickevičiaus“, in: *Lietuva tėvynė mano*, eilėmis parašė K. Stiklelis, Tilžė: Otto v. Mauderodės spaustuvė, 1907, p. 6; „Iš A. Mickevičiaus Pono Tado“, vertė M. B-ka [Mykolas Biržiška], Vilnius, 1921, rugsėjo 11, Nr. 204 (218), p. 3; Ks. Vanagėlio raštai su autoriaus portretu ir trumpa biografija, p. 88.

Tai, kad ilgą laiką į lietuvių kalbą neverstas *Ponas Tadas* 1924 m. susilaukė iš karto dviejų vertimų – Valaičio ir Šakenio, veikiausiai aiškintina pribrendusiu reikalu mokiniamis išversiti svarbiausią Mickiewicziaus kūrinį. Kaip jau minėta, 1923 m. bendrojo lavinimo mokyklų lietuvių kalbos programoje Mickiewiczius minimas tarp XIX a. lietuvių kalba rašiusių autorių, jo kūriniai turėjo būti skaitomi per pamokas⁴⁶⁹. Tai, kad Valaičio vertimas išėjo ugdymo tikslams skirtoje „Švyturio“ leidyklos „Jaunimo bibliotekos“ serijoje, patvirtina spėjimą, jog vertėjas galimai turėjęs konkretų tikslą užpildyti esamas mokyklinės programos šaltinių spragas.

1925 m. *Kultūros* žurnale atsiliepimą apie abu (Valaičio ir Šakenio) vertimus paskelbęs Vaclovas Biržiška pirmenybę teikė Šakenio darbui („Nors jis pats [Šakenis – V. Š.] ir ne poetas, tačiau ilgai ir sąžiningai savo vertimą dirbęs, davė be galo artimą originalui tekstą. Skaitydamas kartais pamiršti[,] kad tai vertimas“⁴⁷⁰), o apie Valaitį užsimena, esą jis *Poną Tada* vertęs skubotai, vos porą mėnesių, ir nors vertimas lengvai skaitomas, vietomis nukrypstama nuo originalo⁴⁷¹. Kodėl nuo 1923 m. Montpellier literatūrą ir psichologiją studijavęs Valaitis su tokia skuba ėmėsi versti poemą, nežinia. Lygiai neaišku, ar jis žinojo, kad Kaune tuo pat metu poemą verčia Šakenis. (Pastarasis teigė apie Valaičio vertimą išgirdęs tik tada, kai pats savo darbą jau buvo užbaigęs⁴⁷².) Vis dėlto gana platus įvadinis Valaičio straipsnis rodo gyvą jo interesą sudominti jaunąjį skaitytoją Mickiewicziaus kūryba. Įvade teisinamasi, kad ideologinis teksto matmuo neatitinkąs dabarti-

⁴⁶⁹ „VII klasė. Drama. Iš lietuvių literatūros: Mickevičius, Baranauskas, Vienožinskis ir spaudos draudimo laikai, ‚Aušros‘ ir ‚Varpo‘ gadynė.“ (*Švietimo ministerijos aukštesniųjų ir vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų direktoriams*, p. 6.)

⁴⁷⁰ [Vaclovas Biržiška], V.-ka, „Naujųjų knygų apžvalga“, *Kultūra*, 1925, Nr. 1, p. 34.

⁴⁷¹ *Ibid.*

⁴⁷² Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas*, vertė K. Šakenis, Kaunas: Raidės spaustuvė, 1924, p. IV.

nės lietuviybės sampratos („Visa Adomo Mickevičiaus poema at-
austa lietuviškai lenkišku patriotizmu. Dabar tas patriotizmas
griežtai pasidalinęs į lietuvišką ir lenkišką. Bet vertėjas negali
turėti sau kitokių uždavinių, kaip tik kiek galint tiksliau per-
duoti kūrinio mintį kiton kalbon⁴⁷³), ir kartu siekiama pagrįsti
tiek Mickiewicziaus, tiek jo sukurtos poemos lietuviškumą: an-
tai pasakodamas poeto biografiją vertėjas teigia, esą „būsimajam
poetui nuo mažens teko prisiklausyti vietos liaudies lietuviškų
[sic!] ir gudiškų dainų, teko gerai pažinti žmonių papročiai, prie-
žodžiai ir t. t.⁴⁷⁴, „artimiausi jo draugai universitete buvo Lietu-
vos piliečiai Čečotas ir Zanas. Čia aplamai tenka pastebėti, kad
A. Mickevičius mėgo draugauti tik su lietuviais (tų laikų), o ko-
roniažų (lenkų) nemėgo⁴⁷⁵. Apibūdindamas poemos svarbą lie-
tuviams Valaitis akcentuoja tuos pačius momentus, kurie ir iki
tol buvo centrinė lietuviškosios *Pono Tado* recepcijos ašis, – tai
poema, mokanti lietuvius mylėti savo tėvynę⁴⁷⁶.

Pono Tado reikšmę lietuviams bandyta aktualizuoti ir 1934 m.
lietuvių spaudoje minint poemos sukūrimo šimtmetį. Šia proga
pasirodžiusiame Zigmo Kuzmickio straipsnyje siekiama įtikinti
skaitytoją, esą Mickiewicziaus kūryba į lietuvių tautos dvasią gi-
liai suleidusi šaknis „dėl to, kad [jis] kažkaip mūsiškai, lietuviškai,
rašė, kad Lietuvos kraštas jam buvo įkvėpimas, o Lietuvos praei-
tis – mylima svaja. O kai pažvelgsim į jo kūrybą idėjiniu atžvil-
giu – išvysime daug ką mums artima ir amžina, suderinta su lietu-

.....
⁴⁷³ Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas*[.] arba Paskutinis užpuolimas Lietuvoje, t. 1,
vertė A.[ntanas] Valaitis, Kaunas: Švyturys, 1924, p. 18.

⁴⁷⁴ *Ibid.*, p. 5–6.

⁴⁷⁵ *Ibid.*, p. 6.

⁴⁷⁶ „Ši poema lenkams brangi, kaipo jų poezijos šedevras, o mums, lietuviams,
nors kita kalba rašyta, ji tuo brangi, kad joje aprašoma Lietuvos tų laikų ak-
tingosios visuomenės gyvenimas, Lietuvos gamta, ir visame veikale spindi
Lietuvos meilė. Tas veikalas mums yra brangus kaipo istorinis, pedagoginis
paminklas, nes jį skaityti galime mokytis, kaip „su žmonėmis gyventi“, kaip
mylėti tėvynę; ji nėra sena ir nepasens, kol bus Lietuva.“ (*Ibid.*, p. 13.)

vių tautos tragedija, su idealais⁴⁷⁷. Kaip jau minėta, Biržiška savo atsiminimuose po Antrojo pasaulinio karo konstatavo priešingai: tarpukario lietuviams poetas taip ir liko svetimas, jo kūrybos poveikis tebuvęs menkas, paviršinis. Taigi Kuzmickis jubiliejiname straipsnyje veikiau projektuoja geidžiamą Mickiewicziaus ir *Pono Tado* recepciją, nei atspindi realią jų būklę 4-ojo dešimtmečio Lietuvoje. Kuzmickio konstruojamame interpretaciniame poemos kanone dominuoja Lietuvos gamtos ir meilės tėvynei akcentai. Būtent išskirtinė gamtos pajauta esą paverčianti Mickiewicziaus poemą artima lietuviui, mat turinti galias tradicijas ir lietuviakalbėje literatūroje (Donelaitis, Daukantas, Baranauskas):

Lietuvis jame pajus pirmiausia niekad nemirštančią Lietuvos gamtą, tą gyvąją gamtą, apie kurią mūsų Daukantas rašė [...]. Ta pati nuotaika. Tas pats gigantiškumas, toji pati gaivališkoji gamtos jėga. [...] „Pono Tado“ gamtoje jaučiame amžiną lietuvių kvėpavimą, jos lietuviškai plakančią širdį. Tai permanentinė Lietuvos organizmo dalis, kurios scenoje esti visokių laikinų reiškinų. Ir visas tas sulenkėjusių bajorėlių gyvenimas, taip plastiškai poeto atvaizduotas, tėra kažkokia scena Lietuvos gyvenimo dramoje. Poetas nesigaili toms asmenybėms ir jų darbams „paskutinio“ epiteto.⁴⁷⁸

Akivaizdu, Kuzmickis sąmoningai siekia sumenkinti *Pono Tado* siužetą kaip neesminį, nereikšmingą, į pirmą planą iškeldamas kompozicinius rėmus, kuriuose tas siužetas vyksta, – tai Lietuvos gamta. Norėdamas priartinti poemą prie lietuvių skaitytojo, Kuzmickis imasi perinterpretuoti ir patį pavadinimą, neva „paskutiniu antpuoliu Lietuvoje“ šį kūrinių Mickiewicziaus pavadinęs todėl, kad poemoje pavaizduotas bajorų gyvenimo

.....
⁴⁷⁷ Zigmantas Kuzmickis, „A. Mickevičius ir mes („Pono Tado“ 100 metų sukaktuvių proga)“, *Vairas*, 1934, Nr. 5, p. 77.

⁴⁷⁸ *Ibid.*, p. 78.

būdas jau atgyvenęs ir pelnytai likęs užmarštyje. Manytina, kad tokią poemos recepcijos strategiją Kuzmickis ėmėsi taikyti po to, kai 3-iojo dešimtmečio viduryje sulaukė kritinio atkirčio iš Rapolo Mackonio, pasipiktinusio, kad

[d]aug mūsų, lietuvių, dar ir šiandien nenustoja gėrėtis „Ponu Tadu“, kaipo „brandžiuoju Lietuvos istorijos lapu“ (B. Kantvydis [Zigmo Kuzmickio slapyvardis – V. Š.]). Ką mes matome „Pono Tado“ epopėje? Sulenkėjusią bajoriją, persiėmusią kiaurai viduramžių pažiūrų idealais, tą bajoriją, kurios likučiai dar ir šiandien gangrenuoja Lenkijos valstybę, papročius, būdą. Kad epopėja yra geniali, genijaus parašyta, pilna poezijos, epiško gamtos aprašymo, tai dar nereiškia[,] kad toji apopėja yra gražus Lietuvos istorijos lapas. „Ponas Tadas“ yra ne kas kita, kaip nelaimingos anų laikų Lenkijos atvaizdas, iš kitos pusės[,] malonus emigrantams prisiminimas, tarpe kurių nebuvo meilės ir vienybės.⁴⁷⁹

Mackonio išsakytose mintyse atsispindi tarpukario lietuvių bendruomenei savitas lenkakalbės vietos dvarininkijos demonizavimas. Šiuo laikotarpiu pasirodė nemažai istorinių socialinių romanų ir dramų, vaizduojančių tiek baudžiavinio, tiek šiuolaikinio Lietuvos kaimo situaciją, kurios centre – socialinis lenko dvarininko ir lietuvių valstiečių konfliktas. Dvigubos – lingvistinės kultūrinės ir socialinės – ribos nuo lietuvių valstiečių atskirta dvarininkija juose vaizduota kaip atgyvenęs, moraliai degradavęs ir šiandienos demokratinei Lietuvos tikrovei svetimas socialinis pasaulis⁴⁸⁰. Tokiu interpretaciniu kodu idilės, komizmo ir gavendos stilistiką derinantį provincijos bajorų gyvenimo epą

.....
⁴⁷⁹ Rapolas Mackevičius, „Adomas Mickevičius“, p. 5.

⁴⁸⁰ Plačiau apie tai žr. Viktorija Šeina, „Priešas, svetimkūnis, kenkėjas: lenko vaizdinys tarpukario lietuvių literatūroje“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2018, Nr. 7, p. 29–34.

anuomet skaitė ne tik Mackonis, bet ir, pavyzdžiui, teisininkas Kazimieras Šamajauskas. 1932 m. *Trimito* žurnale recenzuodamas Kauno kino teatruose pradėtą rodyti nebylųjį filmą „Pan Tadeusz“ (rež. Ryszard Ordyński, 1928) jis teigė, esą „[s]eansas teikia publikai du priešingus įspūdžius: lietuviškoji [kino – V. Š.] kronika kelia žiūrovo nuotaiką atgijusios Lietuvos margais vaizdais ir lenkiškoji filma, vaizduojanti žuvusios, poniškos, bendros Lietuvių Lenkų valstybės ištvirkusio gyvenimo karikatūras, primenanti kapines, kelianti laidotuvių jausmus“⁴⁸¹.

Kuzmickio išskirtos *Pono Tado* lietuviškosios recepcijos dominantės – tėvynės meilė ir Lietuvos gamtos grožis – atsikartoja ir lietuviškųjų poemos vertimų ištraukų atrankoje. Iki 1918 m., kaip jau minėta, daugiausia publikuota invokacijos ištraukų. Po 1918 m. absoliuti dauguma *Pono Tado* ištraukų skelbta mokyklai skirtuose leidiniuose (vadovėliuose, chrestomatijose), ir nors neretai tai ir vėl buvo invokacijos eilutės, skaičiumi jas nurungė Lietuvos gamtą poetizuojančios kūrinio ištraukos. Kaip pavyzdį galima nurodyti Kuzmickio vadovėlį *Lietuvių literatūra* (d. 3, 1932). Nors vadovėlio autorius trumpai perpasakoja poemos siužetą⁴⁸², detaliai nagrinėti (su nukreipiamaisiais klausimais) pateikiamos tik trys (Šakenio verstos) poemos ištraukos: invokacija, ištrauka iš trečiosios knygos (apie grybus) ir ištrauka iš ketvirtosios knygos (apie girias). Taigi tik meilės tėvynei deklaracija ir gamtos

.....
⁴⁸¹ K.[azimieras] Šamajauskas, „Pan Tadeusz' Lietuvos kine“, *Trimitas*, 1932, Nr. 48, p. 962. Protestuojant dėl Vilniaus prijungimo prie Lenkijos, nuo 1929 m. Lietuvoje buvo uždrausta rodyti lenkiškus filmus. Nepaisant to, Lenkijoje sukurti filmai pasiekdavo ano meto Lietuvos kino teatrus kaip tariamai kitos šalies kino produkciją. Antai „Poną Tada“ Lietuvoje platinusi „J. Ostromskaitės filmų nuomos kontora filmų cenzūrai jį pristatė kaip Prancūzijos kino bendrovės *Cinema-roman* kūrinių“. (Andrius Dambrauskas, *Kinematografinė kultūra Lietuvoje, 1926–1944 m.: Tarp pramogos ir ideologijos: daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas, 2020, p. 137. Už šią nuorodą esu dėkinga dr. Aurelijui Giedai.)

⁴⁸² Zigmantas Kuzmickis, *Lietuvių literatūra*, d. 3: *Pirmoji XIX amž. pusė*, p. 214–215.

Zigmantas Kuzmickis, fotografas
nenurodytas. Įrašas kitoje
nuotraukos pusėje: „1926 IX 30.
Po paskutinio dipl. egzamino
(liet. k. fonetikos ir istorijos)“.
LMAVB.

aprašymai. Į tai kreipiamas mokinių dėmesys ir čia pat pateiktoje rašinio temoje „Lietuvos girios S. Daukanto ir A. Mickevičiaus raštuose“⁴⁸³.

Kitas pavyzdys – paraleliai su Kuzmickio vadovėliu pasirodžiusi Juozo Ambrazevičiaus, Alinos Skrupskelienės ir Antano Vaičiulaitis parengta lietuvių literatūros chrestomatija, kurioje glaustas *Pono Tado* turinio perpasakojimas užbaigiamas tokia išvada: „Tačiau gražiausiai Mickevičius pasakoja apie Lietuvos gamtą, kurios jis buvo taip pasiilgęs.“⁴⁸⁴ Mokiniais skaityti pateiktos keturios išimtinai su girios aprašymais susijusios poemos ištraukos („Grybai“, „Medžiai ir debesys“, „Žvėrių sostinė“,

.....
⁴⁸³ *Ibid.*, p. 231.

⁴⁸⁴ J.[uozas] Ambrazevičius, A.[lina] Skrupskelienė, A.[ntanas] Vaičiulaitis, *op. cit.*, 1938.

Rankas Rimvydas žemyn net muleido,
šūrupūliai kiną jo dragūn mūratė:
balsą kad vado išgirėd, ant vėdo
tuojau suprato, kokio vado turo
kovota šlandien: Rimvydas pamatė —
veidas nebuvo tai veidas Liūtauro.

Gandžla trimitas, namo grįžti rengias,
karžygis vadų ant žirgo sodina,
joja šalia, ranka žaizdą pridengęs.
Bėgantį kraują, kiek gali, malšina;
paskul jį greitai visi žirgus leidžia.

4. Išnagrinėkite šias *Pono Tado* ištraukas:
Iš I knygos.

Lietuva, mano žeme, šale gimtoji!
Tas tik supras, kad tu jam sveikatą atstoji,
Kas jau tavęs neteko. Pasilgęs šiandieną
Tavo regiu aš grožį ir kampą kiekvieną.

Čia prie Tavęs šaukiuosi, Panele Sventoji!
Tu juk Aušros Vartus, Cėnstakava globoji,
Tu esi apgyveną mažam Naugardėliui.
Kaip gražinai sveikatą seniam man, vaikeliui,
Kai paaukotos Tau maldingos motinėlis,
Tuoj prasišėrė merdincios mano akelės,

Ir pasimelsti Dievui už galią gražintą
Pėščias aš Tavo sienkįj pasiekdavau šventą, —
Taip sugrąžinki mus į tėvynę mums mielą,
Nešk tuo tarpu nors mano išsigusią sielą
Į kalnelius, kur medžiai suaugę sūbuoja,
Ten į Nemuna mešva, kur pievos žaliuoja,
Į tuos laukus, įvairiausiai varstotus,
Aukso kviečiais nusėtus, rugiais sidabrnotus,
Ten, kur geltonos svėrys su grikais kart žydi,
Rausvas dobilas skruostams mergelės pavydi,
Dirvos, lyg kaspinu, žalia ečia išpintos,
O ant jos auga kriaušės, retai nusodintos.

Štai, tarp tokių laukų, prie pat kranto upelio
Ir dailaus beržynėlio, ant mazo kalnelio,
Buvo bajoro dvaras. Jo sienos medinės,
Balios švietė nuo tolo tarp tosios tankinės
Medžių žalių, kerle aplink jų stovėjo,
Rudenį jojo trobas dengdami nuo vėjo.
Rūmas nedidis buvo, bet geras, dar virtas,

Čia pat matai ir daržinę, ir dar tris sirtus,
Nes pastoję sutilpji įvairi negalėjo:
Mat, tuo laiku dvarė jie gausiai uždėjo.
Gubomis, lyg kad žvaigždėmis, laukus nuklotas
Rode visiems, kad buvo derlingas šis plotas.
Škaičius arklių, kuriais tuomet pūdymas artas.

Čia prie Tavęs šaukiuosi, Panele Sventoji!

Žemė jo, išpurenta ne vien tik tas kartas,
Dvaro sodyba reišė, jog čia jau nuo seno
Kart su gera tvarka ir darbštumas gyveno.
Atdari vartai žmogų tarytumei kviečia
Ir vilioja, kaip brangų ir mylimą svečią.

(K. Šakenio vert.)

Kodėl poetas kreipiasi invokacijoje į Lietuvą? Kurios
jausmus jis čia aiškėn iškelia? Kuria reiškia viltį ir kuri prā-
šymą? Kurių spalvų randame poeto piešiamajame peizaže?
Kurio paros metu ir kokiame šviesoje eina poeto peizažo gyven-
nimas? Kas vaizduojama panemūnės pievų ir laukų fone? Kas

Zigmo Kuzmickio parengtas vadovėlis *Lietuvių literatūra* (d. 3, 1932).

„Pučia ragą“). Poemos ištraukos skelbtos ir kai kuriuose pradžios mokyklų skaitiniuose. Visais atvejais pradinukams buvo atrenkamos skaityti trumpos ištraukos su gamtos aprašymais arba ūkio darbais, pritaikant joms teminius pavadinimus: „Lietuvos girios“, „Senelis Motiejus“, „Zosė lesina paukščius“, „Gražus daržas“, „Vasaros vakaras“⁴⁸⁵, „Rago muzika“⁴⁸⁶.

⁴⁸⁵ J.[onas] Murka, *Vaikų darbymečiui*, d. 4: Literatūros skaitymai pradžios mokyklos IV skyriui, Šiauliai: Kultūra, 1925, p. 84–89; J.[onas] Murka, *Vaikų darbymečiui*, d. 4: Literatūros skaitymai pradžios mokyklos IV skyriui, Kaunas: Spaudos fondas, 1932, p. 84–89.

⁴⁸⁶ Minėta ištrauka skelbta penktajame, šeštajame, septintajame *Vargo mokyklai* leidimuose (1932, 1933, 1935).

Tokiu būdu ankstesnioji *Pono Tado* kaip poemos apie tėvynės meilę recepcija tarpukariu pasipildė nauju dėmeniu – tai esąs Lietuvos gamtos išaukštinimas. Poemos siužeto pagrindas – Lietuvos bajorų gyvenimo būdas ir Napoleono žygio sukeltos viltys atkurti ATR – tarpukariu, kaip ir tautinio sąjūdžio metais, liko už lietuviškojo interpretacinio poemos kanono ribų. Iš tokio siauro *Pono Tado* interpretacinio lauko anuomet išsprūsta Biržiškos parengta Mickiewicziaus kūrybos chrestomatija (antrasis leidimas, 1927), kurios apimtis suteikė galimybę pateikti gerokai daugiau poemos ištraukų, čia pateko ir tiesiogiai poemos siužetą perteikiančios teksto atkarpos. Kita vertus, jau minėta, kad antrajame chrestomatijos leidime buvo ideologiškai cenzūruojami ir adaptuojami Mickiewicziaus tekstai (įskaitant *Poną Tadą*), eliminuojant bet kokias su Lenkija ar lenkiškumu susijusias teksto vietas. Už siaurų vadovėlinių interpretacijų ribų išeina ir žymaus tarpukario Lietuvos pedagogo Dobilo pateiktas mokyklinio Mickiewicziaus kūrybos ir konkrečiai *Pono Tado* dėstymo pavyzdys straipsnyje „Lektūra ir literatūros nagrinėjimas mokykloj“ (1928). Minėtą poemą Dobilas laiko patriarchalinės Lietuvos epu, o Tadą ir Zosę (kaip, beje, ir Gražiną bei Liutaurą, Konradą ir Aldoną) – tipiniais lietuvių charakteriais⁴⁸⁷.

Konradas Valenrodas

Konradas Valenrodas tarpukariu tapo embleminiu Mickiewicziaus personažu. Jis neabejotinai buvo populiariausias iš poeto sukurtų veikėjų, be to, „dviguba“ paties poeto tautinė tapatybė ano meto kritinėje recepcijoje buvo įprasminama Konrado dvi-lypumu: „Vardas vokiškas buvo, siela lietuviška liko.“⁴⁸⁸ Apie Mic-

.....
⁴⁸⁷ J.[ulijonas] Lindė-Dobilas, „Lektūra ir literatūros nagrinėjimas mokykloj“, *Švietimo darbas*, 1928, Nr. 9, p. 1160–1161.

⁴⁸⁸ Adomas Mickevičius, „Konradas Valenrodas“, vertė Vincas Mykolaitis-Putinas, in: Idem, *Lyrika, baladės, poemos*, Vilnius: Vaga, 1975, p. 277.

kiewiczų anuomet rašyta, kad nors jo kūrybos kalba – lenkų, bet kūrinių dvasia – lietuviška (turint omenyje Konrado (ir Mickiewicziaus) meilę tėvynei Lietuvai). Atkartodamas kadaise jau Miluko suformuluotą lietuviškumo ir lenkiškumo santykį Lietuvos lenkų literatūroje, 1927 m. Kuzmickis rašė, esą lietuviai „turi džiaugtis, jog Mickevičius, davęs ‚Konradui Valenrodi‘ lenkišką kūną – kalbą – įkvėpė į jį lietuvišką sielą, lietuvišką dvasią“⁴⁸⁹.

Jeigu reikėtų glaustai įvardyti *Konrado Valenrodo* interpretacinį kanoną XX a. pirmos pusės Lietuvoje, tai būtų Valterio-Konrado asmenybės kaip lietuvišką dvasią tariamai perteikiančio tautinio tipo akcentavimas. Taip jį skaitė tautinio sąjūdžio dalyviai, taip traktavo ir Šalkauskis bei Julijonas Lindė-Dobilas⁴⁹⁰. Nauja tarpukariu – literatūrologų apgailestavimas, kad naujoji lietuvių karta nebesugeba Mickiewicziaus kūryboje pamatyti ir atpažinti savosios tautinės dvasios: „Konradas Valenrodas‘ man labai daug pasako apie lietuvių dvasią. [...] Tik mūsų nesąmoningumas nebeleidžia mums giliau pažvelgti į Mickevičiaus dvasią, kad joje susektumėm savosios paslaptis.“⁴⁹¹ Šis anuomet ne sykį nuskambėjęs apgailestavimas, esą dabarties skaitytojai nėra pajėgūs suprasti poeto svarbos, jo reikšmės lietuvių kultūrai, vertintinas kaip reakcija į 3-iojo dešimtmečio viduryje vis labiau įsigalinčią kritiką Mickiewicziaus kūrybai dėl ideologinio jos neatitikimo lietuvių tautinio sąjūdžio ir tautinės valstybės idealams. Ir nors *Konradas Valenrodas*, atrodytų, idealiai atitiko viduramžių LDK galybę esmine kolektyvinės atminties vieta pavertusios tarpukario lietuvių visuomenės savivoką, daliai lie-

⁴⁸⁹ [Zigmas Kuzmickis], Z. K-kis, „Konradas Valenrodas – lietuvių karžygys“ („Konrado Valenrodo‘ 100 metų sukaktuvėms“), *Trimitas*, 1927, Nr. 6, p. 186.

⁴⁹⁰ Pagoniškosios Lietuvos aukštiniu paremta lietuviškoji Konrado Valenrodo recepcija skyrėsi nuo lenkiškosios, kurioje kontraversiškai vertinti religiniai-etiniai poemos aspektai. (Žr. Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos*, p. 260.)

⁴⁹¹ J.[ulijonas] Lindė-Dobilas, *op. cit.*, p. 1156–1157.

tuvių Mickiewicziaus kaltinamuoju aktu tapo poemos pratar-
 mėje išsakytas vertinimas, kad „Lietuva – tai įdomus pavyzdys
 tautos, kuri po didžiulių savo laimėjimų išnyko [...] Lietuva jau
 yra visiškai praeityje; jos istorija šiuo atžvilgiu duoda dėkingos
 poezijai medžiagos“⁴⁹². Jie negalėjo atleisti poetui jo „neįžvalgu-
 mo“: beveik vienmetis su Daukantu ir Valančiumi, o nuėjo kitu
 keliu nei anuodu tautinio sąjūdžio kelio grindėjai, pakloję pa-
 matus lietuvių (kultūrinio) nacionalizmo programai. Skirtingai
 nei lietuvių, lenkų tyrėjų darbuose Konrado Valenrodo pratar-
 mės ir minėta Schillerio strofa vertinta kaip sąmoningas poeto apsi-
 draudimas (esą poemoje vaizduojami su šiandiena nieko bendra
 neturintys praeities įvykiai), idant imperinė cenzūra neįžvelgtų
 anticarinės poemos potekstės⁴⁹³. Tokią pratar-
 mės bei viso kūri-

.....
⁴⁹² Cituojamas Vinco Mykolaičio-Putino vertimas iš: Adomas Mickevičius, *Eilėraščiai. Poemos*, sudarė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1987, p. 121–122. Jau Maironis savo *Jaunojoje Lietuvoje* (1907) reagavo į šias Konrado Valenrodo pratar-
 mės eilutes apgailėstaudamas, kad XIX a. Lietuvai „prana-
 šai skelbė kapus“ (Maironis, *Raštai*, t. 2: *Poemos*, parengė Irena Slavinskaitė, Vilnius: Vaga, 1988, p. 54; Brigita Speičytė, *Anapus ribos: Maironis ir istori-
 nė Lietuva*, p. 126). Tarpukariu kritinį vertinimą išsakė Marija Urbšienė ir Motiejus Miškinis (M.[arija] Urbšienė, „Adomas Mickevičius ir ‚College de France‘“, *Židinys*, 1930, Nr. 4, p. 317; Motiejus Miškinis, *op. cit.*, p. 170).

⁴⁹³ St.[anisław] Tarnowski, *Historia literatury polskiej*, wydanie drugie przez autora przejrane i dopelnione, t. IV: *Wiek XIX*, Warszawa: Gebethner i Wolff, 1906, p. 434; *Adam Mickiewicz przez Józefa Kallenbacha, wydanie ozdobione siedemnastu ilustracyami*, t. 1, Poznań: Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1918, p. 350–351; Józef Tretiak, *Kto jest Mickiewicz: sześć szkiców*, Kraków: Nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1921, p. 20–21, išnaša nr. 2; Dr Tadeusz Grabowski, *Adam Mickiewicz: Jego żywot i dzieła na tle współczesnej epoki 1798–1855*, Poznań, Warszawa: nakład Księgarni Św. Wojciecha, [1922], p. 58; Manfred Kridl, *Literatura polska wieku XIX*, część II: *Od wystąpienia Mickiewicza do powstania listopadowego (1822–1830)*, wydanie drugie, Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1927, p. 144; Mieczysław Jackiewicz, *Literatura polska na Litwie XVI–XX wieku*, p. 81. Konrado Valenrodo pratar-
 mės tikslinga patriotinių autoriaus intencijų mas-
 kuote laikoma ir šiuolaikinėje lietuviškojoje poemos recepcijoje, žr. Algis Kalėda, „Konradas Valenrodas – kaip poetinis maištas (parengėjo žodis)“, in: *Konradas Valenrodas: Lietuvių ir prūsų žygių istorinė sakmė*, iš lenkų kalbos

nio interpretaciją, be kita ko, bus lėmęs ir pats Mickiewiczius, praėjus keliolikai metų po poemos pasirodymo pavadinęs ją politine brošiūra⁴⁹⁴.

Nepaisant kritiškai vertintos poemos pratarmės, *Konradas Valenrodas* nuo tautinio sąjūdžio (tautinės agitacijos) laikų iki 1940 m. buvo centrinis *lietuviškojo Mickiewicziaus* vidinio kano­no kūrinys. Vyraujančią šio teksto interpretaciją atskleidžia 1927 m. Zigmo Kuzmickio inicijuotas poemos šimtmečio sukakties minėjimas lietuvių spaudoje. Kaip ir poeto gimimo bei mirties sukakčių atveju, *Konrado Valenrodo* jubiliejų lietuviai ėmėsi minėti nusižiūrėję į lenkus⁴⁹⁵. Net dviem plačiais straipsniais šią sukaktį pažymėjęs ištikimas Mickiewicziaus populiari­ntojas Kuzmickis Konradą skaitytojams pristatė kaip idealų tautinį tipą, iš kurio pasiaukojimo turį mokytis ir šių dienų lietuviai:

Mums Konradas yra simbolinė jėga, lietuviškoji jėga, sukaup­ta viename vienete. [...] Konrado asmenyje matome lietu­vio tipą, kuris yra per ištisus amžius gyvas mūsų istorijoje. Tai vienetas – milžinas vadas, dažnai be kariuomenės, pasikėlęs neužleisti priešui savo tautinių pozicijų. Labai ryškus paveikslas čia yra Vytautas Didysis; šalia jo stovi eilė kitų savotiškų lietuvių Valenrodų: Daukantas, Basanavičius, Kudirka...⁴⁹⁶

.....
vertė Vincas Mykolaitis-Putinas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosako­
kos institutas, 1998, p. 149–150.

⁴⁹⁴ Algis Kalėda, „*Konradas Valenrodas* – kaip poetinis maištas (parengėjo žo­
dis)“, p. 147.

⁴⁹⁵ „Lenkai, švęsdami šimtmetines ‚Konrado Valenrodo‘ gyvatos sukaktuves,
džiaugiasi, kad tas kūrinys buvo sukurtas lenkiškai – lenkų kalba. / Kuo
turi džiaugtis lietuviai? / Jie turi džiaugtis, jog ‚Konrado Valenrodo‘ dvasia
yra lietuviška.“ ([Zigmas Kuzmickis], Z. K-kis, „*Konradas Valenrodas* – lie­
tuvių karžygs“ („Konrado Valenrodo‘ 100 metų sukaktuvėms“), p. 186.)

⁴⁹⁶ Z.[igmas] Kuzmickis, „*Konradas Valenrodas* amžiaus perspektyvoje
(1827.I–1927.I)“, *Iliustruotoji Lietuva*, 1927, sausio 29, Nr. 4 (57), p. 25.

Iliustruotoji Lietuva

Savaitinis „Lietuvos“ priedas

NR. 4 (57)

1927 m. sausio mėn. 29 d.

II METAI

Z. KUZMICKIS.

KONRADAS VALENRODAS AMŽIAUS PERSPEKTYVOJE.

(1827. I — 1927. I)

Konradas Valenrodas — tai ne „klastos apoteozė“, tai jos irragizmas.

M. Konopnickiene.

Konradas Valenrodas — aukščiausias pasiekimas savo galybė, kurs per gimtosios žemės griuvenas, per abejojamas dvi tautos liepsnes, per moraliųjų pagrimų subankrutimą eina be atodarių pasiki patrodinį troškį, pakviatį iki laisvės, absoliučios, demoniškos galybės — ir visą tautos dalyką paremia patsai savim.

A. Gurskis.

Vaidilos apysaka apie Konrado jaunystę, Konrado pagyvočioji baidė Alpių kraje apie Granados namų vaoc kerstį Ispanams — visa tai oar varždiau iškelia Alpio Konrado žygi, daro jį kovovienam, kurs dar nėra sustingęs ir nėra jausti nusiojės, taip artima, brangų ir aiškų, jog karštas omeniaus noras, kad jo nebaigtų giesmė „Jautrus klausytojas savo stiegių baigtų“, tikrai įvyko.

M. Biržiška.

Konradas Valenrodas...

Šimtą metų tas vardas kartojamas su nepaprastu susidomėjimu ir pasigėrėjimu, šimtą metų jis kėlė įvairių nuomonių, įvairių aiškinimų, bet šandieną, antrojo amžiaus angone, jis darosi mums ypatingai artimas ir ryškus. Kitas klausimas, ar Mickevičius yra mūsų poetas ar ne — Valenrodas yra per daug lietuviškas, kad jo nemintume.

Mums Konradas yra sim-

(Andrioli pav.)

Adomas Mickevičius.

bolinė jėga, lietuviškoji jėga, sukaupta retame vienetė. Konradas yra jausmo mižinas, perplėšęs savo širdį į dvi nelygi dail: mažąją dalį jis atidavė moteriai, didžiąją — tėvynei. Lietuva ir Aldona — tai du vardai, kuriuodu paveikia visą Konrado asmenį, sukaučia mišrėnšką jėgą, sumobilizuoja į darbą protą ir valą, tragedikai palaizua visą didvyrio gyvenimą.

Konrado asmenyje matome lietuviu tipą, kuris yra per istisus amžius gyvas mūsų istorijoje. Tai vienetą — mižiną vadą, dažnai be kariuomenės, pasikėlęs neužleisti priešui savo tautnių pozicijų. Labai ryškus paveiklis čia yra Vytautas Didysis; šalia jo stovi eilė kitu savotiškų lietuvių Valenrodų: Daukantas, Basanavičius, Kudirka...

Kasdieninio gyvenimo dalykai ne kartą versdavo lietuvišį žadotvykdyti tautos idealus, užsidarius siaurose asmens sienose. Tulas lietuvis pasidavė toms asmens pagundoms: del savo aš paaukojo tautos reikalus. Ir tik retieji, tik tie, kurių širdies d džioji pusė tenka tėvynei — tik jie eina į tautos gerovę per asmens tragediją. Tai mūsų Alpijai, mūsų Valteriai, mūsų

Konradas Valenrodas ir Vytautas puotoje klausio vaidilos giesmę. (Andrioli pav.)

Zigmo Kuzmickio straipsnis „Konradas Valenrodas amžiaus perspektyvoje (1827.I–1927.I)“ savaitiniame dienrašcio Lietuva priede Iliustruotoji Lietuva (1927).

Tikėtina, kad kultūrinės ir politinės rezistencijos sąlygomis gyvenusi aušrininkų ir varpininkų generacija išties tapatinosi su konspiratoriumi Konradu⁴⁹⁷, tačiau kaip tokie Kuzmickio bandymai Mickiewicziaus sukurtą personažą paversti tipinio lietuviu paveikslu koreliavo su tarpukario lietuvių savivoka? Regis, mokiniai Valenrodo klastą pateisino tik kaip *praeities* gyvenimo sąlygų padiktuotą būtinybę. Prie tokios išvados prieita Konradui Valenrodui tarpukariu surengtuose literatūriniuose teismuose. Šis literatūrinių ginčų žanras, atkeliavęs į Lietuvą iš porevoliucinės Rusijos⁴⁹⁸, tapo populiaria literatūros įsisavinimo mokykloje priemone. Pirmąsyk ji išbandyta 1927 m. Lietuvos universitete surengtame „Keturių vėjų“ teisme ir jo pavyzdžiu 1929 m. surengtame romantizmo teisme. Vėliau šią teatralizuotą literatūrinių debatų formą perėmė gimnazistai. 1929 m. Kaune buvo surengtas Konrado Valenrodo teismas, kurio metu dr. J. Tumėno brandos kursų VII klasės gimnazistai lietuvių kalbos mokytojo J.[uozo?] Petruolio rūpesčiu teisė šį Mickiewicziaus personažą už klastą, bet išteisino⁴⁹⁹. 1931 m. analogiškas teismas surengtas ir Rokiškyje. Už klastą kaltintas Konradas „buvo pasmerktas, bet, turint galvoj anuos laikus ir jų papročius, Konradą išteisino“⁵⁰⁰.

.....
⁴⁹⁷ „[K]ai sunku buvo atvirame kovos lauke susigrumti su priešu, buvo pavartota klasta: antroji XIX amž. pusė – tai Konrado Valenrodo gadynė, pavartojusi kontrafakciją, kontrabandą ir konspiraciją.“ (Zigmantas Kuzmickis, „A. Mickevičius ir mes (Pono Tado' 100 metų sukaktuvių proga)“, p. 79.)

⁴⁹⁸ Visuomeninis politinis revoliucijos laikų gyvenimas darė įtaką Rusijos literatūrinio lauko procesams. Visuomeninių viešųjų teismų modelį perėmę literatai teisė vieni kitų kūrybą pagal ideologinius ir meninius kriterijus. 1920 m. Maskvos konservatorijos didžiojoje salėje įvyko imažinistų teismas, po dviejų savaičių imažinistai surengė atsakomąjį, šiuolaikinės poezijos, teismą. Plačiau apie literatūrinį teismą Rusijoje žr. Elizabeth A. Wool, *Performing Justice: Agitation Trials in Early Soviet Russia*, Ithaca, London: Cornell University Press, 2005.

⁴⁹⁹ Svečias, „Valenrodą išteisino“, *Lietuvos žinios*, 1929, vasario 13, Nr. 37 (2939), p. 4.

⁵⁰⁰ Pr. R., „Konrado Valenrodo teismas“, *Ateities spinduliai*, 1932, Nr. 1, p. 27.

Tačiau spaudos publikacijose matome priešingą tendenciją: *Konradas Valenrodas* aktualizuojamas konflikto dėl Vilniaus kontekste teigiant, esą ne visos lietuvių kovos jau užbaigtos, dar reikia patriotinio pasiaukojimo ir net klastos, jeigu to reikalauja aplinkybės⁵⁰¹. Ar šie teiginiai atliepė realias tarpukario lietuvių nuotakas ir savivoką, ar tebuvo pavienė konkrečių publikacijų autorių nuomonė, lieka atviras klausimas. *Konrado Valenrodo* aktualumu tarpukario lietuvių visuomenei verčia abejoti faktas, kad 1927 m. (minint poemos sukūrimo šimtmetį) dar nebuvo išparduotas 1910 m. pasirodęs antrasis Dagilio išverstos poemos leidimas⁵⁰². Vienas paaiškinimų galėtų būti tas, kad abu (Jonilos ir Dagilio atlikti) *Konrado Valenrodo* vertimai buvo itin prastos kokybės⁵⁰³.

Vienas rodiklių, liudijančių *Konrado Valenrodo* poemos populiarumą Lietuvoje, galėtų būti Konrado mylimosios vardo paplitimas. Tiesa, Mickiewiczius nesukūrė Aldonos vardo (kaip Gražinos ar Živilės), bet pasiskolino jį iš Maciejaus Strykowski, kuris pirmąsyk paminėjo už Lenkijos karaliaus Kazimiero III Didžiojo ištektintos kunigaikščio Gedimino dukters pagonišką vardą (ankstesniuose šaltiniuose minėtas tik krikšto vardas

.....

⁵⁰¹ Zigmantas Kuzmickis, „A. Mickevičius ir mes („Pono Tado‘ 100 metų sukaktuvių proga)“, p. 79–80; J.[onas] Šimkus, „Kelios mintys dėl ‚Konrado Valenrodo‘“, *Naujas žodis*, 1927, Nr. 17–18, p. 5; [Juozas Žiugžda], H. G., „Valenrodo keliais („Konrado Valenrodo‘ 100 metų sukaktuvėms paminėti), *Lietuva*, 1928, vasario 5, Nr. 29 (2412), p. 2–3; J.[uozas] Ž.[iugžda], „Valenrodo keliais („Konrado Valenrodo‘ 100 metų sukaktuvėms paminėti)“, in: *Lietuvių literatūros nagrinėjimai*, parinko mokyklai J. Norkus, Kaunas: Spaudos fondas, 1928, p. 44–47.

⁵⁰² [Zigmas Kuzmickis], Z. K-kis, „Konradas Valenrodas – lietuvių karžygys“ („Konrado Valenrodo‘ 100 metų sukaktuvėms)“, p. 184.

⁵⁰³ Žr. itin kritišką Jakšto atsiliepimą apie Dagilio vertimus: A.[domas] J.[akštas], „Iš Adomo Mickevičiaus raštų“, *Draugija*, 1920, Nr. 5–6, p. 238. Beje, 1936 m. *Lietuvos aide* pasirodė žinutė, kad naują poemos vertimą rengia Kossu-Aleksandravičius („Kultūros naujienos“, *Lietuvos aidas*, 1936, gegužės 2, Nr. 202 (2818), p. 5), bet viso *Konrado Valenrodo* jis neišvertė, publikavo tik jo ištrauką „Alpuhara“ (Adomas Mickevičius, „Alpuhara“ (vertė J. K. A.), *Šviesos keliai*, 1936, Nr. 3, p. 146–148.)

Ona). Visgi tikėtina, kad vienu populiariausių tarpukario Lietuvos vardų Aldona tapo būtent dėl *Konrado Valenrodo*⁵⁰⁴.

Nors 1932 m. publikuotame vadovėlyje Kuzmickis net kelis kartus pakartoja, kad pagrindinis Mickiewicziaus kūrinys yra *Ponas Tadas*, išsamiausiai nagrinėja ir daugiausia ištraukų mokiniams pateikia iš *Konrado Valenrodo*⁵⁰⁵. (Įdėmiam nagrinėjimui mokiniams pateikiama poemos įžanga (lenkiškai ir lietuviškai, visa kita – tik lietuviškai), ištraukos „Puota“, „Vaidilos giesmė“, „Vaidilos pasaka“, baladė „Alpuhara“.) Joks kitas Mickiewicziaus kūrinys nebuvo taip gausiai cituojamas, įdėmiai nagrinėjamas, nė vieno kito poeto personažo gimnazistai nesvarstė literatūri- niuose teismuose.

Gražina ir „Živilė“

Gražinos ir „*Živilės*“ lietuviškajai recepcijai būdingas plačiai paplitęs įsitikinimas, kad Mickiewiczius tik perpasakojo realius istorinius (ar metraščiuose fiksuotus legendinius) įvykius. Kaip ir pirmąjį „*Živilės*“ atpasakojimą 1822 m. pateikęs Daukantas, šimtmečiu vėliau „*Živilės*“ ir *Gražinos* atpasakojimus proza publikavusi Šatrijos Ragana pateikė kaip „istorinius pasakojimus“

.....
⁵⁰⁴ Nuoroda internete: <http://vardai.vlkk.lt/statistika/> [žiūrėta: 2020-09-01].

LR gyventojų registro duomenų pagrindu sukurta Lietuvos gyventojų vardų duomenų bazė neparodo tikslaus vardų paplitimo XX a. pirmoje pusėje, vis dėlto jos duomenys leidžia apytikriai fiksuoti vardo populiarumo kreivę. Ji rodo, kad iki 1918 m. Aldonos vardas buvo retas, bet jau 1932 m. jis suteiktas net 579 kartus, o 1940 m. jau siekia 614 kartų. Žinoma, galima abejoti dėl tiesioginės kūrinio įtakos vardo populiarumui, vis dėlto toks staigus vardo išpopuliarėjimas galėjo būti susijęs su *Konrado Valenrodo* pozicija mokyklinėje lietuvių literatūros programoje.

⁵⁰⁵ „Charakteringa pažymėti, kad svarbieji motyvai, kuriais A. Mickevičius sukūrė geriausių savo kūrinių, betarpiškai yra susiję su Lietuvos kraštu, jo praeitimi ir žmonėmis. Tam įrodyti išnagrinėkime jo poemą antrašte *Konradas Valenrodas*.“ (Zigmantas Kuzmickis, *Lietuvių literatūra*, d. 3: *Pirmoji XIX amž. pusė*, p. 187.)

(1905⁵⁰⁶, 1920⁵⁰⁷), o Litavorą (Liutaurą), Gražiną, Karijotą ir Živilę – kaip istorines asmenybes be jokių nuorodų į perpasakotų tekstų autorystę. Būtent Šatrijos Raganos perpasakoti Mickiewicziaus *Gražinos* ir „Živilės“ variantai pateko ir į vieną pirmųjų lietuviškų skaitinių knygų – Gabrio sudarytą *Skaitymo knygą mažiems ir dideliems* (1908), buvo publikuoti skyrelyje „Šatrijos Raganos raštai“⁵⁰⁸, mat sekimai anuomet neretai prilyginti originaliajai kūrybai. Taip pat ir vytautiniais metais naują *Gražinos* atpasakojimą proza paskelbusi Gabrielė Petkevičaitė-Bitė nepateikė jokių nuorodų į Mickiewiczių ir tėsę Šatrijos Raganos pradėtą *Gražinos* kaip tariamai lietuvių istorinio pasakojimo diskursą⁵⁰⁹.

Poemos siužeto perpasakojimas mokiniams skirtuose pseudoistorinių tekstų rinkiniuose netruko duoti vaisių: 1926 m. gimnazistas Aleksandras Merkelis pavasarininkų žurnale tikino skaitytojus, kad lietuviai turį garbinti savo istorinę didvyrę Gražiną, kuri, kaip ir Orleano mergelė Jeane d'Arc, išgelbėjusi savo tautą⁵¹⁰; o Vincas Maciūnas net ir 1955 m. Amerikoje rašė: „Ne vienas dar ir šiandien pasakojimą apie Živilę laiko mūsų tikra istorine legenda.“⁵¹¹

Tikėtina, kad atpasakojimais proza tarpukariu verstasi dėl prastos ankstesnio vertimo kokybės. Nors dar 1899 m. poetinį *Gražinos* vertimą publikavo Žilius-Jonila (ištraukų vertimus XX a.

.....
⁵⁰⁶ [Šatrijos Ragana], *Lietuvos senovės septyni paveikslai*, parašė Šatrijos Ragana, spausdinta pas Otto v. Mauderodę, Tilžėje, 1905, p. 16–24 („Živilė“), p. 28–39 („Gražina, narsioji kunigaikštienė“).

⁵⁰⁷ *Lietuvos senovės istorijos pasakojimai*, parašė Šatrijos Ragana, Vilnius: M. Šlapelienės knygynas, 1920.

⁵⁰⁸ *Skaitymo knyga mažiems ir dideliems*: išrinktieji raštai mūsų raštininkų su jų biografijomis ir paveikslais, sutaisė J. Gabrys, Spaudė E. Jagomastas, Tilžėje, 1908, p. 268–274 („Živilė“), p. 276–283 („Gražina, narsioji kunigaikštienė“).

⁵⁰⁹ Gabrielė Petkevičaitė, „Gražina: D. K. Vytauto laikų apysaka“, *Lietuvos aidas*, 1930, balandžio 14, Nr. 86 (867), p. 3.

⁵¹⁰ [Aleksandras Merkelis], Mikaitis, „Gražina“, *Pavasaris*, 1926, Nr. 4, p. 15–16. Tas pats straipsnis perspausdintas ir 1932 m. *Ūkininko patarėjyje* (Lietuvos Briedis, „Gražina“, *Ūkininko patarėjas*, 1932, gegužės 20, Nr. 20, p. 7.)

⁵¹¹ Vincas Maciūnas, *Rinktiniai raštai*, p. 222.

pradžios lietuvių spaudoje paskelbė Petras Arminas ir Jonas Smelstorius), XX a. pirmos pusės Lietuvoje dominavo šio kūrinio atpasakojimai proza. Dar įdomesnė situacija susiklostė su „Živile“. Skirtingai nei *Gražina*, kuri tarpukariu skaitytojus pasiekė tiek atpasakota proza (Šatrijos Ragana, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Zobarskas), tiek eiliuotu Jonilos vertimu (perspausdintas Biržiškos sudarytoje Mickiewicziaus kūrinių chrestomatijoje), „Živilė“ šiuo laikotarpiu pasirodė tik laisvai perpasakota Daukanto (jo *Darbus senųjų Lituvių ir Žemaičių* spaudai parengė ir 1929 m. pirmą kartą publikavo Vaclovas ir Mykolas Biržiškos⁵¹²), Jono Elijošaičio (Tilžėje)⁵¹³ ir Šatrijos Raganos. Pastarosios „Živilė“ iki 1940 m. iš viso publikuota net septynis kartus: pradedant laikraščiais (*Vilniaus žinios*, 1906), baigiant mokykliniais skaitiniais (jau minėtoje *Gabrio Skaitymo knygoje mažiems ir dideliems* (1908) ir Jurgio Talmanto *Tautos keliuose* (1932)). Net ir XX a. pabaigoje išleistame (ir iki šiol penkių pakartotinių leidimų sulaukusiame) *Lietuvių vardų kilmės žodyne* Živilės vardo kilmė siejama su Šatrijos Raganos apsakymu, ne Mickiewicziaus kūryba⁵¹⁴. Tikėtina, kad žodyno sudarytojai šį savo sprendimą motyvavo tuo, kad rašytoja lenkiškame originale vartotai vardo formai Żywila suteikė lietuviškesnį skambesį. Palyginimui, XIX a. vertimuose (Andziulaičio-Kalnėno (1890)⁵¹⁵, Montvilos (1898)⁵¹⁶) vartota originalo forma – Živila, Zyvi-

⁵¹² Simanas Daukantas, *Darbay senųjų Lituvių ir Žemaičių 1822*, spaudai paruošė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai, Kaunas: Lietuvos universiteto bibliotekos leidinys nr. 1, 1929.

⁵¹³ „Živile, Duktė Naujapilies Kunigaikščio Karijoto (Nusidavimas iš Lietuvos Praeigos)“, *Tėvynės balsas*, 1907, sausio 1, Nr. 1, p. 2–8.

⁵¹⁴ Kazimieras Kuzavinis, Bronys Savukynas, *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, 5-asis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 347.

⁵¹⁵ „Živila (Apsakas Adomo Mickevicziaus)“, *Vienybė Lietuvninku*, 1890, kovo 19, Nr. 12, p. 9.

⁵¹⁶ „Zyvila. Mickevicziaus apsakymas isz Lietuvos veikalų. Iszguldė J. Montvila“, *Garsas Amerikos lietuvių*, 1898, rugsėjo 19, Nr. 37, p. 372; „Zyvila. Mickevicziaus apsakymas isz Lietuvos veikalų. Iszguldė J. Montvila“, *Garsas Amerikos lietuvių*, 1898, rugsėjo 26, Nr. 38, p. 380.

la. Kita vertus, jau ir Daukantas vartojo formą Žiwily (vns. vard.), Žiwiles (vns. kilm.)⁵¹⁷ (pirmojoje, 1897 m. JAV pasirodžiusioje, publikacijoje rašoma Živilė⁵¹⁸), tad pasirinkdama Živilės vardo formą Šatrijos Ragana veikiausiai sekė Daukanto pavyzdžiu.

Kaip ir Konrado Valenrodo atveju, Gražinos recepcijoje dominuoja senovės lietuvių heroizavimas, akcentuojama jų kova už tėvynę. Gražiną mokiniams pristatęs kaip svarbiausią lietuviškojo periodo Mickiewicziaus kūrinį, Kuzmickis nutyli poemoje smerkiamus vidinius LDK kunigaikščių vaidus ir pabrėžia už tėvynę pasiaukojusios Gražinos heroizmą⁵¹⁹. Poemos recepcijoje būta ir geopolitinio aspekto. Antai Biržiška atkreipia dėmesį, kad Gražina, be kita ko, „yra dar vaizdingas Naugardėlio (dabar jau sugudėjusių) apylinkių lietuviškumo įrodymas“⁵²⁰. Poemos aktualumą tarpukario lietuviams bandyta argumentuoti tuo, kad ir šiandienos Lietuvai tenka gintis nuo išorės priešų, todėl narsių viduramžių herojų išaukštinimas Mickiewicziaus poemoje esąs tinkamas pavyzdys nūdienos lietuviams. Štai 1931 m. „Ūkininko skaitymų“ serijos leidinyje proza Gražiną lietuviškai perpasakojęs Stepas Zobarskas savo atlikto darbo tikslą tiesiogiai siejo su skaitytojų tautiškumo ugdymu: „Perdirbant poėmą į apysaką, reikėjo beveik visą originalo mintį nusakyti savais žodžiais. Todėl ši knygelė visai nepavadoja Mickevičiaus kūrinį. Ją labiau patariame paskaityti tautiškos galios ugdymo ir tobūlinimo reikalui [išskirta mano – V. Š.]“⁵²¹ Maža to, Zobarskas teigia, kad

.....
⁵¹⁷ Simanas Daukantas, *op. cit.*, p. 130–132.

⁵¹⁸ [Simonas Daukantas], *Lietuvos istorija nuo Gedimino D.L.K. iki Liublino unijai* paraszyta Simano Daukanto buvusiojo Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistro, p. 1–5.

⁵¹⁹ Zigmantas Kuzmickis, *Lietuvių literatūra*, d. 3: Pirmoji XIX amž. pusė, p. 182.

⁵²⁰ [Mykolas Biržiška], R., „Gražina“, *Trimitas*, 1933, Nr. 8, p. 151.

⁵²¹ [Stepas Zobarskas], „Adomas Mickevičius, jo lietuviškumas ir kūryba“, in: *Narsioji kunigaikštienė*, sudarė S.[tepas] Zobarskas, Kaunas: Pažanga, 1931, p. 40.

Mickiewicziaus kūryba šiandien turėtų būti pasitelkta mobilizuoti lietuvius kovai prieš lenkus (!) – tam neva būtų pritaręs ir pats poetas⁵²².

Viduramžių romantizavimas tarpukariu tebebuvo toks stiprus, kad Mickiewicziaus *Gražina* ne tik pateko į mokyklinius skaitinius, bet jos pagrindu 1933 m. gimė ir pirmoji lietuviška opera profesionaliajai scenai (kompozitorius Jurgis Karnavičius, režisierius Petras Oleka, scenografas Adomas Galdikas, Gražinos vaidmenį atliko sopranas Vladislava Grigaitienė, Liutauro – tenoras Kipras Petrauskas). Opera yra „bene gyviausias mūsų meno gyvenimo reiškiny“, rašė muzikos kritikas Vladas Jakubėnas, „[l]ankytojų skaičiumi, proporcingaliai Kauno gyventojų sumai, mūsų opera užimtų vieną pirmiausių pasauly vietų“⁵²³. Pavydžiai dairantis į kitų šalių operos kultūrą, Lietuvoje jau seniai laukta tautinės istorinės operos. Galėtume kel-

.....
⁵²² „Mickevičiaus kūriniai parašyti eilėmis. Taigi, sodžiaus skaitytojams, ir geriausiai išversti, nebuvo visai gerai suprasti. O atpasakotą ar patį dalyką apysakiškai perdirbtą, visą lengvai perskaitys ir jau susidarys vaizdą apie Mickevičiaus taip išaukštintą Lietuvos kunigaikštienę. Juk Gražinos dvaisios ir patvarumo reikalingumas tebėra mums labai ir labai reikalingas. Jei Mickevičius, rašydamas šią poėmą, norėjo ja uždegti lietuvius ir lenkus bendrai kovai prieš rusus, tai dabar tuo pačiu turėtų mums patarnauti kovai su lenkų neteisybėmis. Tai nė kiek nebus nusižengta didžiojo dainiaus norams. Mickevičius pats brangino teisybę ir iš kitų jos reikalavo. Tad nėra jokio abejojimo, kad, jei Mickevičius būtų išvydęs savo ‚brolių‘ smurtą Lietuvos atžvilgiu, būt ir ‚Gražiną‘ ne kur kitur, kaip į Lenkiją nukreipęs. Jei lenkai didžiuojasi Mickevičium ir jį savinasi, neturėtų užmiršti, kad tie raštai šaukiasi į nešvarią jų sąžinę, reikalaudami teisės, teisėtumo ir žmoniškumo.“ (*Ibid.*, p. 40.) Šios Zobarsko spekuliacijos netruko sulaukti kritikos. Karininkas ir publicistas Petras Jurgelevičius Zobarsko išvedžijimus pavadino „tuščiažodžiu“ ir pridūrė, kad „tokiu neapeliaciniu pafosu kalba jaunas Zobarskis, tai jam dovanotina, bet nesuprantama, kokiu būdu tą gali leisti mūsų literatūros istorijoj, regis, nusimanęs Gira“. („Atsiųsta paminėti“, *Mūsų žinynas*, 1932, Nr. 86, p. 399.) Liudui Girai čia priekaištaujama, nes jis buvo „Ūkininko skaitymų“ serijos redaktorius.

⁵²³ Vl.[adas] Jakubėnas, „Lietuviška opera ‚Gražina‘“, *Tautos mokykla*, 1933, Nr. 9, p. 165.

ti klausimą, kodėl operos libretui pasirinkta *Gražina*, o ne kuri nors iš Vytauto jubiliejui sukurtų dramų ar Krėvės „Šarūnas“. Jei tikėtume tarpukario spauda, Gražinos istoriją operos pagrindu pasirinko kompozitorius Jurgis Karnavičius, esą svajojęs apie tai dar studijuodamas Peterburgo konservatorijoje⁵²⁴. Iš LDK bajorų kilęs Karnavičius gimė Kaune, rusakalbėje teisėjo šeimoje. Iš Rusijos, kur ėjo mokslus, o vėliau dėstė Peterburgo valstybinėje konservatorijoje, į laikinąją Lietuvos sostinę sugrįžo tik 1927 m. ir ėmė dėstyti Kauno muzikos mokykloje bei griežti altu Valstybės teatro orkestre. Tikėtina, kad Rusijoje jau žinomą kompozitorių Karnavičių kurti „Gražiną“ paskatino Valstybės teatro direktorius Jurgis Savickis, pasak spaudos, visokeriopai rėmęs operos kūrimą⁵²⁵. Taip pat minėta, kad teatro direkcija „nepašyškstėjo lėšų ir pastangų, kad ‚Gražinos‘ pastatymas išeitų kuo įspūdingesnis“⁵²⁶.

Pirmosios profesionalioje scenoje pastatytos lietuviškos operos reikšmę Lietuvos valstybei liudija faktas, kad kūrinio premjera įvyko minint penkioliktąsias nepriklausomybės paskelbimo metines, joje apsilankė prezidentas Antanas Smetona, ministrų kabinetas, kiti politinio ir kultūrinio šalies elito atstovai. Per prtrauką teatro scenoje prezidentas už nuopelnus Lietuvos menui kompozitorių Jurgį Karnavičių apdovanojo Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordino rikio garbės ženklų⁵²⁷.

Kazio Inčiūros sukurto operos libreto šios knygos autorei rasti nepavyko (tik finalinė scena buvo publikuota 1932 m. *Lietu-*

.....
⁵²⁴ Vilius Ašmys, „Lietuviška istorinė opera ‚Gražina‘“, *Lietuvos aidas*, 1932, vasario 1, Nr. 25 (1400), p. 4.

⁵²⁵ L. Str., „Gražina“, *Židinys*, 1933, Nr. 2, p. 165.

⁵²⁶ *Ibid.*, p. 165.

⁵²⁷ Beata Baublinskienė, „Tarpukario Lietuvos operos kultūra Pierre'o Bourdieu socialinio lauko teorijos kontekste: aptariant Jurgio Karnavičiaus ‚Gražinos‘ premjerą“, *Menotyra*, 2016, t. 3, p. 192.

vos studento laikraštyje⁵²⁸), bet, operos recenzentų teigimu, jis ne- nutolo nuo originalo. Įdomu, kad 4-ojo dešimtmečio recenzijose neskirta dėmesio libretui⁵²⁹, nėra pasakojamas nė operos siužetas. Tai leidžia manyti, kad Gražinos istorija publikai buvo gerai žinoma. Daugiausia dėmesio recenzijose skirta operos melodiškos tautiškumo klausimui. Pasak Vlado Jakubėno, nors operos siužetas lietuviškas, joje panaudota 40 lietuviškų liaudies dainų melodijų, – tai nepriartino jos prie tautiškos dvasios:

Mūsų visuomenės troškimas – susilaukti tautinės operos šį kartą dar nebuvo kaip reikiant patenkintas. Iš operos istorijos žinome, kad tokius veikalus sukuria žmonės, išėję iš savo tautos gelmių ir giliai suaugę su jos likimu ir kultūra (pvz., rusų Glinka ar Musorgskis ar vokiečių Weberis ir Wagneris). P. Karnavičiaus muzikos dvasia iš esmės nėra artima mūsų liaudies dainoms.⁵³⁰

Priekaištas dėl lietuviškumo stokos tapo esminiu trūkumu vertinant premjerą ir patį kompozitorių, mat, nepaisant pripažįstamo kompozicinio Karnavičiaus meistriškumo, pagrindinis lūkestis naujai operai buvo jos *tautiškumas*⁵³¹. Jakubėnas teigia randęs „sveikus lietuviškos muzikos pradus“ Čiurlionio, Gruodžio, Šimkaus, Banaičio kūryboje, kur „pasireiškusi kažkokia savita dvasia – folkloriniai elementai turi kažkokį savišką arti-

.....
⁵²⁸ K.[azys] Inčiūra, „Gražina: lietuviškos operos V paveikslas“, *Lietuvos studentas*, 1932, kovo 1, Nr. 4 (30), p. 2–3.

⁵²⁹ Tik po trisdešimties metų recenzuodamas naują šios operos pastatymą Čikagos lietuvių operos scenoje Vladas Jakubėnas kritiškai įvertino Inčiūros libretą: „[F]abula per paprasta, charakterių parodymas bei dramatiški sugretinimai galėtų būti ryškesni. Pačios Gražinos vaidmuo nepakankamai iškeltas, lyg epizodinis.“ (Vladas Jakubėnas, „Gražina“. Pirmoji originali lietuvių opera Čikagos scenoje“, *Aidai*, 1967, Nr. 7, p. 295.)

⁵³⁰ Vl.[adas] Jakubėnas, „Gražina“. Mūsų teatro naujoji premjera“, *Lietuvos aidas*, 1933, vasario 17, Nr. 39 (1711), p. 3.

⁵³¹ Beata Baublinskienė, *op. cit.*, p. 193.

mą jaukumą, [...] bendrą visiems mūsų kūrėjams“⁵³². Tuo tarpu Karnavičiaus „Gražina“ esanti „visai neblogo, gerai, vietomis net gan gambiai padaryta rusų mokyklos epigoninė opera, su lietuviškomis melodijomis [išskirta tekste – V. Š.]“⁵³³. Panašiai „Gražiną“ vertino ir anoniminis Muzikos barų recenzentas:

Pačių mūsų liaudies melodijų traktavimas atrodo kai kur daugiau rusiškas, negu lietuviškas, todėl, pav., pirmojo paveikslu baletu muzika labiau primena rusišką „kazoką“, negu lietuvišką dainą. Jei autorius taip plačiai vartojo liaudies muziką, tai baletui, rodos, geriausiai būtų galėjęs paimti liaudies instrumentalinės muzikos ir sutartinių melodijas. Bet autorius gal jų visai ir nepažįsta, nes štai pirmajam paveiksle merginų dainuojama neva sutartinė neturi nieko bendra su lietuvių sutartinėmis.⁵³⁴

Kritišką kolegų reakciją muzikologas Algimantas Kalinauskas aiškina pavydu: „[N]e vienas to meto lietuvių muzikų į J. Karnavičių žiūrėjo kiek šnairomis, laikė jį ne savu, o ateivių [...]. Suprantama, ne vienam buvo ‚skaudu‘, o gal ir gėda – ‚prestižo smūgis‘ (Vl. Jakubėnas), kad ‚atradėję‘ laurai atiteko ne savam, jau ‚pasižymėjusiam‘ tautinėje muzikoje, o tam ‚atvykėliui‘, vos prieš kelerius metus pramokusiam lietuviškai.“⁵³⁵ Kita vertus, kritika dėl tautiškumo stokes „Gražinoje“ vertintina bendrame Valstybės teatro veiklos kontekste. Tautininkiškos pakraipos publikai kliuvo ne tik operos kompozitoriaus, bet ir pastatymo

⁵³² Vladas Jakubėnas, „Gražina (J. Karnavičiaus 5 paveikslų opera)“, *Muzika ir teatras*, 1933, Nr. 3, p. 96.

⁵³³ *Ibid.*

⁵³⁴ M. B., „„Gražina“ Valstybiniam teatre“, *Muzikos barai*, 1933, Nr. 2, p. 39.

⁵³⁵ Algimantas Kalinauskas, „J. Karnavičiaus operos“, in: *Jurgis Karnavičius: Gyvenimo ir kūrybos kelias. Laiškai. Straipsniai apie kūrybą. Amžininkų atsiminimai*, sudarė Jūratė Burokaitė, Vilnius: Lietuvos kompozitorių sąjunga, 2004, p. 217–218.

choreografo Nikolajaus Zverev (Николай Зверев)⁵³⁶ bei orkestro dirigento Mykolo Bukšos (Михаил Букша) tautybė: „Gražinos‘ lietuviškumas gana reliatyvus, jį jaučiam dar nemaža svetimos dvasios, ir diriguoja ją nelietuvis, taigi ‚Gražinos‘ spektakliuose turim progų per daug ryškiai justį mūsų kultūrinį nesavarankumą ir svetimųjų vaidmens didumą Valstybiniam Teatre“, – reziurmavo Muzikos barų recenzentas⁵³⁷.

Taigi nors ilgai laukta lietuviška opera „Gražina“ muzikine, scenos meno prasme buvo vertingas kūrinys⁵³⁸, ją mėgo ir noriai lankė publika, bet amžininkai kritikai nepripažino jos „tikra“ tautine opera. Beje, tokia Jakubėnas nelaikė ir XX a. antroje pusėje lietuvių operos ikona tapusių „Pilėnų“ (1955, past. 1956). Pasak kritiko, Vytauto Klovos „muzika yra nepalyginamai rusiškesnė [sic!] už J. Karnavičiaus“⁵³⁹.

Tarpukario muzikologų svarstymai apie tautinei operai privalomą melodikos lietuviškumą koreliuoja su literatų ginčiais dėl Mickiewicziaus kūrybos priskyrimo lietuvių literatūrai. Abiem atvejais polemizuota dėl tautinės dvasios sampratos (ar tautinė dvasia tegali pasireikšti lietuvių kalba ir (arba) lietuvių liaudies melodijų pagrindu etninių lietuvių sukurtuose kūrinuose), taigi ir dėl pačios lietuvių kultūros specifikos.

.....
⁵³⁶ L. Str., *op. cit.*, p. 166; Vikt. Meirūnas, „Gražina“, *Vairas*, 1933, Nr. 3, p. 346–347.

⁵³⁷ M. B., *op. cit.*, p. 39.

⁵³⁸ 1939 m. Karnavičius sukūrė naują operos versiją, kurioje buvo atsakyta „blankesnių epizodų balast[o]“, taigi pakilo operos meninis lygis, ji tapo labiau išbaigta. Deja, Valstybės teatro scenoje ši naujoji versija teparodyta vos keliskart, jos neleista statyti nei pirmosios sovietinės, nei nacių okupacijos metais. (Vladas Jakubėnas, „Gražina‘. Pirmoji originali lietuvių opera Čikagos scenoje“, p. 295.)

⁵³⁹ *Ibid.*, p. 299.

Vėlinės

Paradoksalu, bet vieno svarbiausių Mickiewicziaus kūrinų – *Vėlinių* – iki 1940 m. visa išversta buvo tik antra dalis (Žilius-Jonila (1899), M. Gustaitis (1926))⁵⁴⁰. Naujo antros *Vėlinių* dalies vertimo poreikį 3-iojo dešimtmečio viduryje Mykolas Biržiška argumentavo ir prasta prieš ketvirtį amžiaus pasirodžiusio Jonilos vertimo kokybe, ir visuomenės branda. Esą XIX a. pabaigoje lietuvių visuomenė „dar nebuvo brendusi Mickevičiui prisiimti“, todėl „Jr. Jono [Jonilos – V. Š.] žygis visuomenės nesujudino... Dabar M. Gustaitis didesne poeto jėga mėgina jį naujai Lietuvai pakartoti... Duok Dieve, kad nors šį kartą pasirodytume Mickevičiaus verti esą...“⁵⁴¹ Regis, Biržiška abejojo ne lietuvių gebėjimu suprasti ar įvertinti Mickiewicziaus kūrybą, bet veikiau tautiečių kultūrine savivoka, pasirengimu priimti šį poetą ir jo kūrybą kaip savą.

Šis rūpestis savaime lemia ir interpretacinį *Vėlinių* kanoną. Kaip ir XIX a. pabaigoje, tarpukariu *Vėlinių* svarba lietuvių kultūrai argumentuota tuo, kad poetas tariamai perteikia autentiškas lietuvių liaudies apeigas: „*Vėlinių*‘ (II-osios dalies) vertimas į mūsų kalbą nėra vien tik gražaus lenkų poezijos kūrinio įsigijimas, bet ir susigražinimas artimo mums, su mūsų tautos senovės kultūra ankštai surišto iš psichinių tos tautos praeities gelmių pasemto kilnaus dalyko.“⁵⁴² Tiek Šalkauskis savo *Dviejų pasaulių takoskyroje*, tiek Mykolas Biržiška savo įvadiniame straipsnyje į Gustaičio verstą antrą *Vėlinių* dalį įrodinėja, kad Mickiewicziaus

.....

⁵⁴⁰ 1937 m. birželį *Lietuvos aide* pasirodė trumpa žinutė apie tai, kad Liudas Gira išvertė *Vėlines* ir pritaikė jas scenai. Žadėta, kad kitą sezoną *Vėlinės* bus pastatytos Valstybės teatre. Giros kūrybą tyrinėjęs Kostas Doveika neužsimena apie tai, kad poetas būtų vertęs *Vėlines*, o Valstybės teatre nebūta šios dramos pastatymų.

⁵⁴¹ M.[ykolas] Biržiška, „Prakalba“, in: Adomas Mickevičius, *Vėlinės*, antra dalis, iš lenkų kalbos vertė M.[otiejus] Gustaitis, Kaunas, Marijampolė: Dirva, 1926, p. 11.

⁵⁴² *Ibid.*, p. 10.

vaizduojami liaudies papročiai yra ne (tik) gudų, bet (ir) lietuvių folkloro dalis: „Vėlinės‘ aiškiai yra pasigavusios gudų senovės apeigų ir giesmių įtakos. O mums ar jos bus svetimos? Mano įsitikinimu, ne tik ne svetimos, net artimesnės, negu gudams.“⁵⁴³ Pasak Biržiškos, tą bus nesunku įrodyti, tik reikia surinkti atitinkamą folklorinę medžiagą. Jos ieškoti skaitytojus ragina rytiniame Lietuvos pakraštyje, „ypačiai Vilniaus krašte (dzūkuose)“. Biržiškos bandymuose išgryninti lietuviškąją folklorinę *Vėlinių* dėmenį matyti ir menkinantis požiūris į baltų ir slavų paribyje gyvenančiųjų tautinę savivoką: „[L]ydėnai, tur būt, ne vien lydėnai, bet ir kiti Vilniaus krašto ‚gudai‘ ir ‚lenkai‘ gali dar duoti mums reikalingos medžiagos ‚Vėlinių‘ lietuviškumui išaiškinti [išskirta mano – V. Š].“⁵⁴⁴ Įdomu, kad *Vėlinėse* vaizduojamų apeigų autentiškumui ir lietuviškumui įrodinėti Biržiška paskiria didžiąją įvadinio straipsnio dalį (penkis puslapius iš aštuonių)⁵⁴⁵. Pareigą detalai pagrįsti antros *Vėlinių* dalies lietuviškumą juto ir Gustaičio vertimą recenzavęs Kuzmickis. (Nuo savęs jis nieko nepridėjo, tik pakartotojo įžangoje išsakytus Biržiškos argumentus⁵⁴⁶.)

Regis, Šalkauskio ir Biržiškos pastangos sulietuvinti antroje *Vėlinių* dalyje vaizduojamus papročius buvo sėkmingos. Antai 1930 m. *Vėlinių* proga katalikiško jaunimo laikraštyje *Pavasaris* publikuota Gustaičio versta antros dalies ištrauka palydėta tokiu komentaru:

Žinomas mūsų poetas Ad. Mickevičius, kurio namelis dar ir šiandien Kaune tebestovi ir kurį taip smarkiai sau savinasi lenkai, yra parašęs veikalą „Vėlinės“.

.....
⁵⁴³ *Ibid.*, p. 5.

⁵⁴⁴ *Ibid.*, p. 8.

⁵⁴⁵ *Ibid.*, p. 3–11.

⁵⁴⁶ [Zigmas Kuzmickis], B. Kantvydis, „Adomas Mickevičius. Vėlinės“, *Lietuva*, 1926, spalio 27, Nr. 243, p. 3.

Šitame veikale Mickevičius, paėmęs medžiagą iš mūsų kaimo atsiminimų papročių, vaizdų ir dainų, labai vaizdžiai sugretino žmonių santykius su mirusių vėlėm.⁵⁴⁷

Kaip vaizduojanti tariamai autentiškus lietuvių papročius antra *Vėlinių* dalis persikėlė ir į mokyklų teatro sceną⁵⁴⁸, mirusių pagerbimo dienomis transliuota per Kauno radiofoną (1928 lapkričio 2)⁵⁴⁹.

Tiesiogiai su „lietuviškomis“ liaudies apeigomis nesusijusios *Vėlinių* dalys tarpukariu nesulaukė veik jokio dėmesio. Pirma šios dramos dalis iki 1940 m. tebuvo proza perpasakota Biržiškos parngtoje Mickiewicziaus chrestomatijoje (1919, 1927). Lygiai kaip ir anksčiausiai į lietuvių kalbą (Jucevičiaus dar 1837) išversta ketvirta dramos dalis. Kiek daugiau dėmesio susilaukė trečia *Vėlinių* dalis. Būdinga, kad prieš- ir porevoliuciniu laikotarpiu (1900–1909) anticarinės tematikos *Vėlinių* ištraukas (neretai kaip revoliucinių dainų tekstus) publikavo varpininkai ir socialdemokratai. Minėtais metais pasirodė iš viso aštuonios trečios *Vėlinių* dalies ištraukų publikacijos įvairiuose politiškai angažuotuose leidiniuose⁵⁵⁰ ir periodikoje, o tarpukariu šios dalies ištraukos publikuotos vos ke-

⁵⁴⁷ „Vėlinės“, *Pavasaris*, 1930, spalio 30, Nr. 20, p. 598.

⁵⁴⁸ V.[incas] Trumpa, „Lietuvių nekrokultas ir tikroji Mickevičiaus prigimtis (Paskaita ‚Vėlinių‘ pastatymo proga)“, *Šviesos keliai*, 1931, Nr. 12, p. 798–801.

⁵⁴⁹ Dramą perskaitė Valstybės teatro aktoriai Viktoras Dineika, Henrikas Kačinskas, muzikinį įgarsinimą atliko Michelio (Moišės) Hofmeklerio ansamblis. (K. Z., „Mickevičiaus ‚Vėlinės‘ per radio“, *Meno kultūra*, 1928, lapkričio 9, Nr. 4, p. 23.)

⁵⁵⁰ Rinkinyje *Pirmyn! Darbininkų eilės ir dainos* (surinko ir išleido Prolėtarijus, Liepojuje 1902) Mickiewicziaus trečios *Vėlinių* dalies ištrauka pavadinimu „Kalinio daina“ pateikta greta Stasio Petrulio, Antano Lalio, Vinco Kudirkos, Jono Mačio-Kėkšto, Juozo Baltrušaičio-Mėmelės ir Heinricho Heinės („Vergų laivas“) eilių. Dainynėlyje *Revoliucijos dainos, surankiotos iš visur ir perspausdintos* (Chicago: Turtu ir apsuda „Lietuvos“, 1905) „Kalinio daina“ (J. Mėmelės vertimas) pateikta tarp „Internacionalo“, „Marselietės“, „Varšuvietės“, Kudirkos, Mačio-Kėkšto, J. Mėmelės, Kazio Puidos, Jovaro, Juozo Balčikonio eilių.

turis kartus, du iš jų – Biržiškos sudarytoje Mickiewicziaus kūrybių chrestomatijoje (abiejuose leidimuose). Skirtingai nei amžiaus pradžioje, kai daugiausia vertimų sulaukė ištrauka „Kalinio daina“, tarpukariu anticarinė tematika nustojo aktualumo, atsigręžta į universaliąją tematiką – žmogaus valią keisti pasaulio tvarką. Biržiška dukart publikavo paties išverstą „Improvizaciją“.

Apibendrinant Mickiewicziaus vertimų ir jų recepcijos raidą tarpukario dvidešimtmečiu, matyti, kad ji sekė tautinės agitacijos laikais sukonstruotą *lietuviškąją Mickiewiczijų*: mokykloje ir Valstybės teatro scenoje didžiausias dėmesys teko viduramžių LDK herojams Gražinai ir Konradui Valenrodiui, o štai pirmąsyk pilno vertimo susilaukęs *Ponas Tadas* taip ir neišsivadavo iš „dviejų eilučių“ interpretacinio kanono rėmų (mokyklinėje recepcijoje jie kiek praplėsti akcentuojant tariamai lietuvių dvasiai savitą poeto įsijautimą į gamtos reiškinius, bet pats poemos siužetas taip ir liko anapus *lietuviškojo Mickiewicziaus* interpretacinio kanono ribų).

MEMORIALIZACIJA

Jau aptariant šimtąsias Mickiewicziaus gimimo metines (1898) minėta, kad artėjanti sukaktis paskatino jo kūrybos gerbėjus Lietuvoje pasekti Varšuvos ir Krokuvos pavyzdžiu ir įsteigti poetui paminklą Vilniuje. Vilniaus gubernijoje gauti carinės administracijos leidimą atidengti paminklą poetui viešoje erdvėje nesitikėta. 1897 m. grupė Vilniaus inteligentų sudarė slaptą komitetą, kuris nusprendė Mickiewicziaus atminimą įamžinti atidengiant jam paminklinę lentą Šv. Jono Krikštytojo ir šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčioje, kurioje šis jaunystėje meldėsi⁵⁵¹. Vis dėlto

.....
⁵⁵¹ Henryka Ilgievič, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilių asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija*, 2010, t. 18, p. 243–244.

įvairių visuomenės luomų atstovams dosniai suaukojus nemenką pinigų sumą (4648 rb), nuspręsta užsakyti ne memorialinę lentą, bet paminklą. Deja, konspiraciniais sumetimais aukotojų sąrašus komisija sunaikino, todėl šiandien negalime tiksliai nustatyti aukotojų tapatybės. Žinoma tik tiek, kad slaptojoje komisijoje nebuvo nė vieno iš lietuvių tautinio sąjūdžio veikėjų. Neiškilo ir pačių lietuvių atsiminimų apie dalyvavimą renkant aukas. Baiminantis carinės valdžios dėmesio, smiltainio ir marmuro paminklas su bronziniu poeto biustu atidengtas ir pašventintas be didelių iškilmių 1899 m. vasarą⁵⁵².

Prasidėjus 1905 m. revoliucijai Vilniaus lenkų visuomenė ėmė kurti naujus Mickiewicziaus memorializacijos planus – krinta statyti poeto paminklą viešojoje vietoje (šiuo tikslu pradėta rinkti lėšas), svarstyta ir apie Mickiewicziaus namus, kurie talpintų mokyklą, biblioteką ir muziejų. Deja, numalšinus revoliuciją, caro valdžia užgniauzė visus sumanymus (uždraudė paminklui skirtų lėšų rinkliavą ir paties paminklo statybos komiteto veiklą)⁵⁵³.

1907 m. įsikūrusi Vilniaus mokslo bičiulių draugija (Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie) savo patalpose įrėngė memorialinę ekspoziciją, kurioje eksponuoti poeto naudoti baldai jam mokytojaujant Kaune, taip pat portretai, pirmieji kūrinių leidimai, eilėraščių autografa ir kt.⁵⁵⁴ 1911 m. Vilniuje privačia

.....
⁵⁵² *Ibid.*, p. 245. Neilgai trukus toje pačioje bažnyčioje atidengti paminklai ir kitiems dviem istorinės Lietuvos literatams – Antoniui Edwardui Odyniecui (1901) ir Ludwikui Kondratowiczui-Władysławui Syrokomlai (1908).

⁵⁵³ Henryka Ilgievič, *op. cit.*, p. 248.

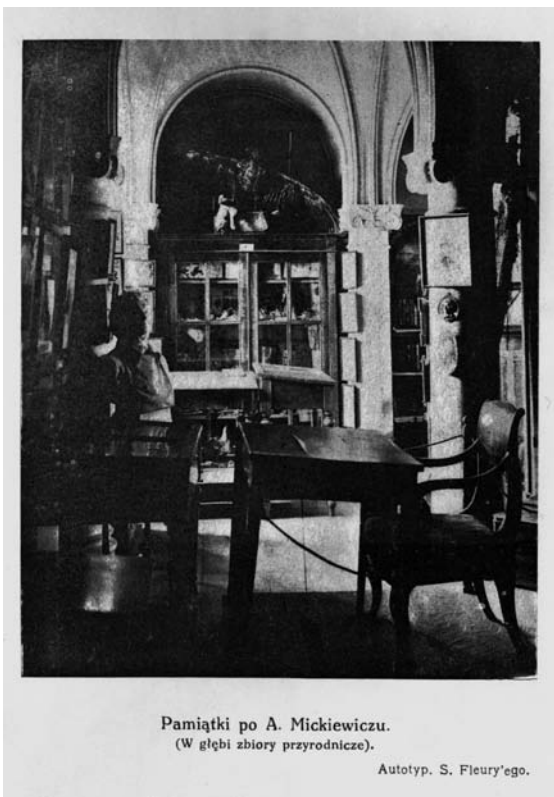
⁵⁵⁴ Pirmąsyk Mickiewicziaus relikvijos (svarbiausia iš jų, pasak Nastazijos Keršytės, romantinis piligrimystės, tremties atributas – poeto dėvėtas apsiaustas) buvo eksponuojamos dar 1855–1865 m. veikusiame Vilniaus senienų muziejuje. Po 1864 m. sukilimo carinei administracijai uždarius muziejų, su poeto gyvenimu ir veikla susiję eksponatai išvežti į Rumiancevo muziejų Maskvoje. (Nastazija Keršytė, „Adomo Mickevičiaus muziejiniai kontekstai Lietuvoje“, *Liaudies kultūra*, 2006, Nr. 5, p. 47.)

Atvirukas su Adamo
Mickiewicziaus paminklu
Šv. Jono Krikštytojo
ir šv. Jono apaštalo ir
evangelisto bažnyčioje
Vilniuje. Skulptorius
Marceli Guyski, architektas
Tadeusz Stryjeński.
Leidėjas nežinomas,
XX a. pr. LLTI BF.

Adamo Mickiewicziaus
paminklas Šv. Jono
Krikštytojo ir šv. Jono
apaštalo ir evangelisto
bažnyčioje Vilniuje.
Fotografas nenurodytas,
XX a. I pusė. LLTI BF.

Pamiątki po A. Mickiewiczu.
(W głębi zbiory przyrodnicze).

Autotyp. S. Fleury'ego.

Memorialinė
Adamo
Mickiewicziaus
ekspozicija
Vilniaus mokslo
bičiulių draugijos
patalpose, apie
1912. Fotografas
Stanisław Filibert
Fleury. Nuotrauka
iš *Litwa i Ruś* (1912).

iniciatyva atsirado ir Mickiewicziaus muziejus⁵⁵⁵. Leidėjas ir kolekcininkas, Vilniaus mokslo bičiulių draugijos narys Janas Obsztas Bernardinų skersgatvyje nusipirko pastatą, kuriame 1822 m. gruodį gyveno poetas. Buvusiame jo kambaryje įkūrė memorialinę ekspoziciją, o virš pastato vartų įmūrijo marmurinę lentą, kurioje lenkų kalba nurodė, jog šiame pastate 1822 m. gyveno Adamas Mickiewiczus⁵⁵⁶.

⁵⁵⁵ Pirmąją memorialinę Mickiewicziaus muziejų 1903 m. Paryžiuje įkūrė poeto sūnus Władysławas Mickiewiczus.

⁵⁵⁶ Henryka Ilgievič, *op. cit.*, p. 248.

Paminklinė lenta
Vilniuje ant
Bernardinų skersgatvio
pastato, kuriame
1822 m. gyveno
Adamas Mickiewiczus.
Fotografas nežinomas,
1937. NAC.

Privačia iniciatyva radosi paminklas poetui Burbiškio dvare. 1911 m. jo savininkas Michailas Bazeńskis parke pasistatė architekto Kazimiero Ulianskiego sukurtą Mickiewicziaus skulptūrą, kurios postamente iš betono suformuotas reljefinis įrašas: „Litwo! Ojczyzn[o] moja“, poeto vardas, pavardė bei gimimo ir mirties datos. Iš pradžių paminklas stovėjo parke, kiek dešiniau nuo rūmų pastato, bet 1939 m. perkeltas tiesiai priešais centrinis dvaro rūmus⁵⁵⁷.

⁵⁵⁷ Rita Žadeikytė, „Dievui, muzai ir valstybei“, *Šiaulių kraštas*, 2007, liepos 7, nuoroda internete: <http://old.skrastas.lt/?data=2007-07-13&rub=114452111&id=1183645839&pried=2007-07-07> [žiūrėta: 2021-03-25].

Visos čia glaustai suminėtos XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Mickiewicziaus įamžinimo iniciatyvos kilo iš Lietuvos lenkų visuomenės, nėra žinių apie lietuvių tautinio sąjūdžio narių dalyvavimą jose.

Įamžinimas tarpukario Vilniuje

Po Pirmojo pasaulinio karo vilniečiai ir vėl susirūpino poeto įamžinimu jo jaunystės studijų mieste. 1919 m. Mickiewicziaus vardas suteiktas vienam iš Stepono Batoro vardu pavadinto Vilniaus universiteto kiemelių, 1920 m. poeto vardu pervadinta pagrindinė miesto gatvė – buvęs Jurgio prospektas. 1921 m. miesto tarybos sprendimu įkurtas Mickiewicziaus paminklo statymo komitetas (Komitet Główny Budowy Pomnika Mickiewicza w Wilnie). Deja, iki pat 1940 m. jam taip ir nepavyko iki galo įgyvendinti užsibrėžto siekio. Kliūčių būta įvairių: nesutarimai dėl paminklo koncepcijos, jo pastatymo vietos, bet didžiausia problema – lėšų trūkumas. Visą paminklo steigimo istoriją tarpukario Vilniuje yra aprašę net keli menotyrininkai, tad išsamiai jos čia dėstyti nėra tikslo⁵⁵⁸. Šiam tyrimui svarbu akcentuoti, kad užsitęsusioms Mickiewicziaus paminklo iniciatyvoms tiek Vilniaus, tiek Kauno lietuvių spauda negailėjo pašaipų. Didele dalimi tokią lietuvių reakciją lėmė politinės priežastys, mat paminklo statybų iniciatyva kilo iš Vilniaus lenkų visuomenės, o minėtam komitetui vadovavo Vidurinės Lietuvos vyriausiasis vadas generolas Lucjanas Želigowskis.

.....
⁵⁵⁸ Józef Poklewski, *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*, Toruń: Wydaw. UMK, 1994, p. 290–299; Iona Mažeikienė, „Trys Adomo Mickiewicziaus paminklo projektai tarpukario Lietuvoje“, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2003, t. 29, p. 109–120; Rasa Antanavičiūtė, *Politinės galios simboliai Vilniaus viešojoje erdvėje 1895–1953*: daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015.

Zbigniewo Pronaszkos sukurto Adamo Mickiewicziaus paminklo (maketo) atidengimo iškilmės Vilniuje. Centre žengia Józefas Piłsudskis. Fotografas nenurodytas, 1924. NAC.

Paraleliai šiam komitetui įsisteigė dar vienas – karinis Mickiewicziaus paminklo statymo komitetas (Komitet Wojskowy Budowy Pomnika Mickiewicza w Wilnie), kuris nedelsdamas ėmėsi įgyvendinti Želigowskio vadovaujamo komiteto 1923 m. kaip perdėm novatorišką atmetą skulptoriaus Zbigniewo Pronaszkos (1885–1958) paminklo projektą⁵⁵⁹. 1924 m. spalio 31 d. minint šimtąsias filomatų ir filaretų tremties į Rusiją metines karinio dalinio teritorijoje dešiniajame Neries krante Karo ministerijos lėšomis pastatytas Pronaszkos sukurto poeto paminklo maketas iš smaluočių lentų ir tinko⁵⁶⁰. Formalistinės stilis-

.....
⁵⁵⁹ Ilona Mažeikienė, „Trys Adomo Mickevičiaus paminklo projektai tarpukario Lietuvoje“, p. 119.

⁵⁶⁰ Irena Fedorowicz, „Dyskusje na temat pomnika Adama Mickiewicza w Wilnie na łamach prasy wileńskiej z lat 1925–1927“, *Kalbotyra*, 2011, t. 56 (2), p. 149–150.

tikos poeto skulptūros sumanymas kildinamas iš Juliuszo Słowackio eilučių apie Mickiewiczų poemoje *Beniowski* (Beniowski, 1841–1846) kaip lietuvišką dievybę, iškylančią iš tamsios pušų šventvietės. Dvylikos metrų aukščio, masyvių ir kampuotų formų poeto, vilkinčio ilgu rūbu, siluetas kilo tiesiai iš žemės (neturėjo postamento). Vilniuje gimęs tapytojas, grafikas, scenografas ir Kauno meno mokyklos dėstytojas Vladas Didžiokas kritiškai įvertino kareivinių teritorijoje pastatytą paminklo maketą: „[J]is teikia be galo ne estetiško įspūdžio. Stūkso kirviu aptašytas masyvas be jokio pjedestalo ir tik truputį primenąs Mickevičiaus siluetą. Reikia džiaugtis, kad tas paminklas padarytas tik iš lentų ir cemento. Vadinas, jis greitai susidėvės ir nebegadins Vilniaus vaizdo.“⁵⁶¹ Jei tikėsime *Vilniaus aidų* teiginiais, dauguma vilniečių lygiai kritiškai vertino Pronaszkos sukurtą Mickiewicziaus paminklo maketą ir vadino jį baidykle⁵⁶². Apskritai Pronaszkos sukurtas paminklo maketas lietuviams tapo savotišku anekdotiniu „personažu“. Kai 1938 m. potvynio metu Neris maketą apsėmė ir sugadino, gimė anekdotas, esą Lenkija buvo priversta užmegzti diplomatinis santykius su Lietuva, nes norėjusi susigrąžinti kitapus demarkacinės linijos Neries nuplukdytą lenkų tautos pranašo paminklą⁵⁶³. Vilniaus lenkų visuomenės nuomonė Pronaszkos projekto klausimu išsiskyrė: poetas, kritikas ir publicistas Czesławas Jankowski paminklą vadino siaubą keliančiu vaiduokliu, pašaipiai lygino su chalata vilkinčios pagyvenusios moters fi-

⁵⁶¹ Vl.[adas] Didžiokas, „Vilniaus įspūdžiai“, *Lietuvos aidas*, 1933, vasario 13, Nr. 36 (1708), p. 3.

⁵⁶² „A. Mickevičiaus paminklas“, *Vilniaus aidas*, 1926, lapkričio 20, Nr. 133 (266), p. 3.

⁵⁶³ Liudas Dovydėnas, „Antai ir Vilnius ant kalvos“, *Varpas*, 1940, Nr. 5, p. 74. Iš tikrųjų paminklo potvynis nenunešė, tik apgadino. Nesudegino jo ir žaibas, kaip kad mini Timothy Snyderis (Timothy Snyder, *op. cit.*, p. 71–72). 1939 m. lentinis maketas buvo tokios prastos būklės, kad kareiviams teko jį išrinkti. (Przechodzień, „Koniec Pronaszkowego Mickiewicza“, *Słowo*, 1939, 29 lipca, Nr. 206 (5488), p. 7.)

Ištvinusios Neries apsemtas Zbigniewo Pronaszkos sukurtas Adamo Mickiewicziaus paminklas (maketas). Fotografas nenurodytas, 1931 m. balandžio 25 d. NAC.

gūra⁵⁶⁴; o štai poetas ir kritikas Witoldas Hulewiczius, priešingai, Pronaszkos projektą laikė protestu prieš anksčiau Lenkijoje poetui atidengtų paminklų pretenzingą banalumą (turimi omenyje paminklai Varšuvoje, Krokuvoje ir Lvoje) ir gyrė skulptorių suteikus pranašui naujųjų laikų dvasią atitinkančią formą⁵⁶⁵.

⁵⁶⁴ Jeigu tiksliai – tai su velionės kulinarinių knygų autorės Lucynos Ćwierczakiewiczowos figūra. ([Czesław Jankowski], Skierka, „Przechadzki po Wilnie“, *Słowo*, 1925, 10 maja, Nr. 105 (819), p. 3.)

⁵⁶⁵ Witold Hulewicz, „Przed konkursem na pomnik Mickiewicza“, *Tygodnik Wileński*, 1925, 12 kwietnia, Nr. 18, p. 7–8. XX a. 3-iojo dešimtmečio Vilniaus lenkų spaudoje užvirusią diskusiją dėl Mickiewicziaus paminklo išsamiai aprašė Irena Fedorowicz (Irena Fedorowicz, *op. cit.*).

Adamo
Mickiewiczaus
paminklo Vilniuje
konkursinis
projektas,
skulptorius
Stanisław Szukalski.
Fotografas Jan
Bułhak, 1925–1926.
LLMA.

Po to, kai buvo pastatytas Pronaszkos sukurto paminklo maketas, abu – civilinis ir karinis – Mickiewiczaus paminklo statymo komitetai susijungė ir ėmė veikti išvien. 1925 m. paskelbtas pirmasis atviras paminklo projekto konkursas, kurį globoti apsiėmė pats Lenkijos prezidentas Stanisławas Wojciechowskis. Įdomi detalė: pagal konkurso nuostatas jame galėjo dalyvauti tik lenkų kilmės skulptoriai⁵⁶⁶. Konkursą laimėjusio Stanisława Szukalskio (1893–1987) projektui Vilniaus spaudoje nepagailėta

.....
⁵⁶⁶ Rasa Antanavičiūtė, *op. cit.*, p. 110.

kritikos: publikai neįtiko ir paminklo meninis sprendimas (primenantis actekų piramidės architektūrinės formos), ir jo nederamė su Rotušės architektūra (konkurso komitetas buvo numatęs paminklą statyti Rotušės aikštėje)⁵⁶⁷. Skirtingai nei Pronaszkos projektas, įkūnijęs tiesiai iš gimtosios žemės išaugusio tautos genijaus galiūno figūrą, Szukalskio skulptūros projektas perteikė tautos labai gyvenimą pašventusį poetą mesiją, kuris savo kraujo auka atpirko tėvynę. Literatūros kritikas ir publicistas Wiktoras Piotrowiczius (tikr. Wiesław Żyliński) šiame paminklo projekte taikliai įžvelgė Arturo Górskio veikale *Monsalwat* suformuotą poeto asmens interpretaciją: iškiliausius Mickiewicziaus literatūrinius veikalus pranokstąs jo gyvenimas – poetinis tėvynės atpirkimo aktas. Kritikas daro prielaidą, kad būtent Górskio sprendimu (jis buvo vienas iš konkurso komiteto narių) Szukalskio projektas ir laimėjęs konkursą. Deja, pasak Piotrowicziaus, minėtoji *Vėlinių* Improvizacijos pagrindu susiformavusi Mickiewicziaus interpretacija radosi Lenkijos politinės nelaisvės epochoje ir nebeatitinka nūdienos lenkų savivokos⁵⁶⁸. Dėl kritiškos vilniečių nuomonės apie konkursą laimėjusį projektą konkurso komitetas nesiėmė finansuoti jo įgyvendinimo⁵⁶⁹.

Pagaliau 1931–1932 m. vyko antrasis (šįkart jau uždaras) Mickiewicziaus paminklo projektų konkursas. Jame dalyvauti pakviesti šeši iškiliausi Varšuvos ir Krokuvos architektai ir skulptoriai. Konkurso žiuri išrinko Henryko Kunos (1879–1945) projektą, kuris vaizdavo ant reljefais puoštos kolonos stovintį ir į toli žvelgiantį poetą piligrimą⁵⁷⁰. Kolona buvo sudaryta iš keturių blokų, kurių viršutiniame pavaizduota, kaip spėjama, stilizuota

.....
⁵⁶⁷ *Ibid.*

⁵⁶⁸ Wiktor Piotrowicz, „Pomnik przeszłości“, *Kurjer Wileński*, 1926, 27 listopada, Nr. 275 (723), p. 2.

⁵⁶⁹ Plačiau apie diskusiją dėl Szukalskio projekto Vilniaus lenkų spaudoje žr. Irena Fedorowicz, *op. cit.*, p. 151–155.

⁵⁷⁰ Rasa Antanavičiūtė, *op. cit.*, p. 111.

**POMNIK
ADAMA MICKIEWICZA**

Adamo Mickiewicziaus
paminklo Vilniuje
konkursinis projektas
(vizualizacija). Autorius
Henryk Kuna, apie 1931.
LNM.

Adamo Mickiewicziaus
paminklo Vilniuje
konkursinis projektas.
Autorius Henryk Kuna,
fotografas Jan Bulhak, 1932.
NAC.

slavų dievybė Sviatovidas, o trijuose apatiniuose – *Vėlinių* scenos. Vilniaus visuomenėje ir vėl negailėta priekaištų laimėjusiam projektui. Pirma, abejota, ar žydų kilmės skulptorius apskritai gali imtis kurti lenkų tautos pranašo skulptūrą⁵⁷¹, antra, projekto autorius kaltintas piligrimo įvaizdį nusižiūrėjęs nuo 1929 m. Paryžiuje atidengto skulptoriaus Antoine'o Bourdelle'io sukurto Mickiewicziaus paminklo (Kuna buvo Bourdelle'io mokinys)⁵⁷². Nepaisant kritikos, 1932 m. komitetas su Kuna pasirašė sutartį. Paminklas turėjo būti baigtas 1935 m., deja, iki karo pradžios jo pastatyti taip ir nespėta. Dalis *Vėlinių* scenas vaizduojančių Kunos sukurtų plokščių dabar eksponuojama prie Bernardinų bažnyčios, greta 1984 m. atidengto skulptoriaus Gedimino Jokūbonio sukurto Mickiewicziaus paminklo⁵⁷³.

Kaip minėta, užsitęsusi Mickiewicziaus paminklo statybų istorija Vilniuje nepriklausomos Lietuvos spaudoje buvo vertinama per politinę prizmę. Antai 1933 m. *Trimitas* išspausdino tokį charakteringą komentarą: „A. Mickevičiui paminklo keliolika metų veikiaš Vilniuje komitetas, Želigovskio vadovaujamas, nepajėgia pastatyti. Mat ponas generolas visuomenės darbui netinka, geriau jam vyko grobiko pareigos.“⁵⁷⁴ Kunos projekte su piligrimo rūbais ir knyga rankoje vaizduojamas Mickiewiczius, akivaizdu, įkūnijo ne lietuvių skaitytojams artimiausią *Gražinos* ar *Konrado Valenrodo* autorių, o veikiau *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygų* bei *Vėlinių* poetą tremtinį, *wieszcz narodowy*. Lietuvių spauda spekuliuo spėlionėmis, esą Kunos projektas konkursą

.....
⁵⁷¹ „Vilniaus spaudos puslapiuose sklido eiliuoti [...] pamfletai, įžeidžiamo turinio karikatūros. [...] Autorius buvo kaltinamas sukūręs netikusį, nekrikščionišką kūrinį (nedviprasmiškai skambėjo antisemitiniai šūkiai – šalin žydišką paminklą!). Buvo šaipomasi iš A. Mickevičiaus apdaro, netinkamo vėsiam Vilniaus klimatui.“ (Ilona Mažeikienė, *op. cit.*, p. 118.)

⁵⁷² Rasa Antanavičiūtė, *op. cit.*, p. 111.

⁵⁷³ *Ibid.*, p. 112.

⁵⁷⁴ „Mickevičiui paminklo...“, *Trimitas*, 1933, Nr. 42, p. 832.

laimėjęs dėl to, kad paminklo postamente vaizduojamas keturveidis slavų dievas Sviatovidas, nors jis ir neminimas nė viename iš Mickiewicziaus kūrinį⁵⁷⁵. Lietuviams bet kokios sąsajos su politiniu lenkų mesianizmu ar panslavizmu Mickiewicziaus įamžinimo sumanymuose regėjosi akivaizdžiai nepriimtinos. Kaip antai per politinę prizmę vertintas jau minėtas poeto paminklas Paryžiaus Almos aikštėje, kur buvo pastatytas pažymint šimto metų sukaktį nuo Mickiewicziaus atvykimo į Paryžių. Nors suvienytai ir prisikėlusiai Lenkijai dedikuotas paminklas sukurtas dar 1908 m., anuomet paminklo pastatyti nepavyko dėl Rusijos ir Vokietijos protesto. Pati paminklo idėja – trys atplėštos Lenkijos dalys susivienija į prisikėlusią Lenkiją – oficiozo *Lietuvos aidas* korespondento Paryžiuje (spėtina, Juozo Urbšio) akimis pateisina Vilniaus inkorporavimą į Lenkijos sudėtį⁵⁷⁶. Lietuvių spauda piktinosi, kad atidengus tokį paminklą 1929 m. bus išaukštinta jau nebe imperinių režimų auka, o naujoji Lenkija – uzurpatorius, neteisėtai prisijungęs Lietuvos sostinę. Protestuodami prieš ideologinį paminklo turinį, Lietuvos diplomatai jo atidengimo iškilmėse nedalyvavo⁵⁷⁷.

.....

⁵⁷⁵ [Rapolas Mackonis], Klemensas, „Laiškas iš Vilniaus“, *Lietuvos aidas*, 1932, balandžio 1, Nr. 72 (1447), p. 4; [Rapolas Mackonis], Klemensas, „Mickevičiaus paminklo statymo istorija“, *Lietuvos aidas*, 1938, liepos 28, Nr. 335 (4144), p. 3; „Paminklų projektai“, *Mūsų Vilnius*, 1935, rugpjūčio 15, Nr. 16, p. 246. Menotyrininkės Ilonos Mažeikienės teigimu, kolonos viršuje pavaizduota keturveidė figūra vaizduoja Pasaulio sielą. (Ilnona Mažeikienė, *op. cit.*, p. 118.)

⁵⁷⁶ B. M., [Juozas Urbšys?], „Adomo Mickevičiaus paminklo atidarymo išvakarės Sorbonoje“, *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 4, Nr. 100 (584), p. 3; B. M., [Juozas Urbšys?], „Adomo Mickevičiaus paminklo Paryžiuje atidarymo proga“, *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 6, Nr. 101 (585), p. 2.

⁵⁷⁷ Palaikydamas Lietuvą, paminklo atidengimo iškilmėse nedalyvavo Latvijos ir Estijos diplomatinis korpusas. (J. P. [Justas Paleckis?], „Adomo Mickevičiaus paminklas Paryžiuje“, *Diena*, 1929, liepos 7, Nr. 48, p. 5.) Spaudoje pasirodė žinutė, kad iškilmėse pakviesti dalyvauti Lietuvos Respublikos lenkų studentai. Perpasakojamas gandas, kad jų vainikas esą perkamas už Lenkijos ambasados lėšas, tuo norint parodyti, kad studentų dalyvavi-

Adamo
Mickiewicziaus
paminklas
Paryžiuje,
Almos aikštėje.
Skulptorius
Antoine
Bourdelle.
Fotografas
nenurodytas, 1929.
NAC.

Kritinė lietuvių reakcija į lenkų bendruomenėje kylančias Mickiewicziaus įamžinimo iniciatyvas nemaža dalimi buvo veikiamą pabrėžtinai nacionalistinio tų sumanymų pobūdžio. Lenkijai užėmus Vilniaus kraštą, visos kultūrinės iniciatyvos, taip pat ir paminklo Mickiewiczui idėja, buvo grindžiamos vienin-

.....
mas išskilmėse yra Lenkijos surežisuotas. (B. M. [Juozas Urbšys?], „Lenkai Paryžiu nuodija Adomo Mickevičiaus atminimą“, *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 24, Nr. 92 (576), p. 3; B. M. [Juozas Urbšys?], „Adomo Mickevičiaus paminklo Paryžiuje atidarymo proga“, p. 2.)

Vidurinės Lietuvos pašto ženklas su Tadeuszo Kościuszkos ir Adamo Mickiewiczaus atvaizdais, 1921. ČDM.

gos Lenkijos šūkiu. 1921 m. į Vilniaus krašto savivaldos suvažiavimo dalyvius kreipęsis dailininkas Ferdynandas Ruszczycas teigė būtinybę visam pasauliui įrodyti, kad Vilniaus kraštas nėra kokia paribio atraiža, tai Lenkijos kamienas, nes čia apsireiškė ją gaivinanti dvasia per tokias asmenybes kaip Kościuszko, Mickiewiczus, Piłsudskis ir Żeligowski. Todėl Vilniuje esą būtina pastatyti paminklą iškiliausiam tautos pranašui Mickiewiczui, kaip simbolį, liudijantį, kad būtent šiame krašte pasireiškusi nemirtinga lenkų dvasia⁵⁷⁸. Analizuodamas tarpukario Vilniaus tautinius simbolius Alvydas Nikžentaitis yra pastebėjęs, kad nors Mickiewiczus dėl savo kūrybos reikšmingumo buvo sava-

⁵⁷⁸ „O pomnik Mickiewicza: Mowa wygłoszona przez Radn. prof. F. Ruszczyca na Zjazdzie Samorządów Ziemi Wileńskiej dn. 15 sierpnia 1921 roku“, *Rzeczpospolita*, 1921, 19 sierpnia, Nr. 184, p. 3. Ruszczycas buvo ne tik vienas iš paminklo Mickiewiczui Vilniuje sumanytojų, jis dalyvavo ir jo statybos komitetų (1924–1926, 1932–1936) veikloje.

rankiškas lenkiškumo simbolis Vilniuje, kartu jis naujai aktualizotas dirbtinai susiejant su Piłsudskio mitu: poetas esąs lenkų tautos, taip pat ir maršalo, auklėtojas⁵⁷⁹. Simbolinės sąsajos tarp kraštiečių – lenkų tautai laisvę pranašavusio Mickiewicziaus ir pranašystes tikrove neva pavertusio Piłsudskio – vaizdžiai nubrėžtos Ruszczyco kalboje, pasakytoje minint Żeligowskio kariuomenės įžengimo į Vilnių dešimties metų sukaktį⁵⁸⁰.

Nacionalistinio patoso persmelktas ir Mickiewicziaus paminklo statymo komiteto kreipimasis į tautiečius aukoti lėšas. Valstybinio masto užmojų rodo jau pats faktas, kad šią iniciatyvą globoti sutiko tuometinis Lenkijos prezidentas Ignacy Mościckis ir maršalas Józefas Piłsudskis, o aukų rinkimo akcijos atsišaukimas pradedamas kreipiniu: „Lenkija! / Nuo mesijo kryžiaus nuimta – gyva, ne mirusi. Pasaulio gyventojų pripažinta esanti laisva ir tau sugrąžintos amžinos tavo teisės, Tėvyne mūsų numylėta.“⁵⁸¹ Taigi tautos pranašo paminklo steigimas Vilniuje, nors ir sumanytas vietos lenkų bendruomenės, greitu metu buvo paverstas visos Lenkijos reikalu ir simboline Vilniaus krašto prijungimo prie Lenkijos legitimizacija: „Šlovei iškiliausiojo iš lenkų. Šlovei Lenkijos, kuri Jį pagimdė.“⁵⁸² Mickiewiczius šiame kreipimosi tekste apibūdinamas kaip lenkų tautos pranašo vardą jam sukūrusių emigracijoje parašytų veikalų autorius („O juk čia, Vilniuje, ne kur kitur, [...] Mickiewiczius tapo ‚Vėlinių‘ Gus-

.....
⁵⁷⁹ Alvydas Nikžentaitis, „Vilnius kaip simbolinė keturių tautų sostinė“, in: *Atminties daugiasluoksniškumas: Miestas, valstybė, regionas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 220–221.

⁵⁸⁰ Algė Andriulytė, *Ferdynandas Ruszczycas: Civis Vilmensis sum*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2018, p. 379.

⁵⁸¹ „Polsko! / Z mesjanicznego krzyża zdjęta – żywą, nie umarłą. Przez ludy świata uznana za wolną i przywróconą do odwiecznych swoich praw, Ojczyzno nasza najmilsza.“ (Adamo Mickiewicziaus paminklo statymo komiteto atsišaukimas, [1928?], LCVA, f. 1335, ap. 1, b. 11, l. 64.)

⁵⁸² „Na chwałę dla największego z Polaków. Polsce, co Go wydała, na chwałę.“ (*Ibid.*, l. 64.)

KOMITET BUDOWY POMNIKA ADAMA MICKIEWICZA

W WILNIE

Pod protektoratem IGHACEGO MOŚCICKIEGO Prezydenta Rzeczypospolitej

JOZEFA PIŁSUDSKIEGO Marszałka

MACIEJA RATAJA Marszałka Sejmu. WOJCIECHA TRAMPCZYŃSKIEGO Marszałka Senatu.

ZWRACA SIĘ DO CAŁEGO NARODU POLSKIEGO
Z NASTĘPUJĄCĄ

O D E Z W A

P O L S K O !

Z mesjanicznego kryzysu zdjeta—żywa, nie umarła. Przez ludy świata uznana za wolną i przywrócona do odwiecznych swoich praw. Ojczyzna nasza najmilsza. Jak daleko sięgasz granicami swymi, jak szeroko po ziemskim kółku sięga rozproszenie synów twych — słuchaj.

Ten twój syn najwierniejszy i najpłomieniej cie milający, co u kryzysu twego stał, przerastając geniusza swego majestatem cały naród nasz rozbrajał, wielki mistrz, co Polskę, omroczoną najciemniejszą dołą, trzymał w blasku nieśmiertelnej sławy własnej, wielki wieszcz, co nie tylko zamirychwytanie Polski wyprorokował, lecz w jasnowidzeniu ogromnego ducha wykniął obcym ludom drogowskaz, stęgające w przyszłość bezkresną—nieuczony jest jeszcze tak, jak uczony być powinien.

Gdy prochy Adama Mickiewicza, sprowadzone z dalekiej ziemi falcatwa, grabano w Krakowie przy bicu dzwonów w całej Polsce, nie zawitany im jeden tylko dzwon — dzwon w Wilnie u Świętego Jana. Każde miasto polskie, w którego murach były czoła polskie, wznosiło kolejno pomnik Adamowi Mickiewiczowi jako najdosłojniejszemu symbolowi: Ojczyzny chwały i miłości Ojczyzny. Tylko nie Wilno.

A przecie tu w Wilnie, nie gdzieindziej, w filareckiej doręczając promienistości, zbierając w dusze na życie całe podwilenskich krajobrazów urok niezrównany oraz tradycyji wileńskich przepyszny koloryt; przecie tu podeszawszy ciężkim w bazylijskiej cełł wieziennej tudzież w blyskawicy kibitce, pedzonych z Wilna na syberyjskie śniegi — stał się Mickiewicz Czustawem i Komandem z „Dziadów”; i przewodnikiem narodu z „Ksiąg Pięćdziesiąt”, i twórcą równego epopejom starożytnym „Pana Tadeusza”.

Stąd, z Wilna, wyszedł Mickiewicz w świat szeroki.

I w nieśmiertelność.

Wiece jeżeli Mu za życia, nawet na wyżynach zrzymskiego Kapitulu ludzie obcy hold składali, jako jednemu z największych geniuszów świata, czyliż jest do pomysłenia aby u kolebki Jego ducha, tu w Wilnie, nie miał stanąć, godny wieszca, pomnik, upamiętniający po wszystkie czasy: kim był Mickiewicz dla Wilna i czem było Wilno dla Mickiewicza?

Przeto my tu w Wilnie, u stóp Wysokiego Zamku Jagiellońdów, u wrót Wszczęchny przez Batoręgo zwołanej, mod brzojejm Włji, co, jak nie tknięty niemalowej, wile się, przez cały żywot największego z poetów Polski, przeto my tu gdzie dotąd, wywyższy ucho, pochwyćmy można rym serca Mickiewicza w szumie borów i ruczajów naszych przeto my tu, synowie tej ziemi ukochanej, która On nazwał Ojczyzną swoją, — utworzyliśmy Komitet, mający na celu WZNIESIENIE W WILNIE POMNIKA ADAMOWI MICKIEWICZOWI.

Wzniesiemy go w Wilnie takim, jakim wola będzie narodu polskiego, aby stanął.

Po całej Polsce rozrzućmyli kwestarskie skarby. Rodacy! Niech na pomnik wileński Mickiewicza da każdy z Was, ile może.

Na chwałę dla największego z Polaków. Polsce, co Go wydała, na chwałę.

ZARZĄD: WITOLD BANKOWSKI II Wice-Prezes, LEON BERBECKI Członek, STANISŁAW BURHARDT-BUKACKI Członek, JAN MARCIN FALCIEWICZ Członek, CZESŁAW JANKOWSKI Kierownik Sekcji Prasowo-Propagandowej, JOZEF KOROLEC Skarbnik i Kierownik Sekcji Finansowej, STANISŁAW KOSCIĄŁKOWSKI Członek, WŁADYSŁAW RACZYŃSKI Wice-Prezes, JERZY REMEK II Sekretarz, FERDYJAND RUSZCZYC II Wice-Prezes i Kierownik Sekcji Artystycznej, PIOTR ŚLEDZIŃSKI I Sekretarz, BRONISŁAW UMIASTOWSKI Członek, LUCJAN ŻELIGOWSKI Prezes.

CZŁONKOWIE: Witold Abramowicz Adwokat, Aleksander Ananiewicz Adwokat, Stanisław Bobiński Pfunkownik, Stanisław Raginski Adwokat, Stanisław Bandurski Ks. Biskup, Witold Bankowski Prezydent Miasta, Leon Berbecki General, Stanisław Burhardt-Bukacki General, Stanisław Białas Dyrektor Banku Polskiego, Stanisław Bohusz-Siestrzynowski Professor, Józef Borowski Ziemiański, Zygmunt Bottliczewski Ziemiański, Bogusław Bosłacki Inżynier, Michał Brestajski Bibliotekarz, Konstanty Bukowski Literat, Aleksander Chomiński Ziemiański, Ludwik Chomiński Poesł, Walecjusz Czuma Pułkownik, Witold Czili Inżynier, Tadeusz Doboski Doktor Rady, Marian Dziwicki, Władysław Dziwicki Professor, Niccysław Engel Adwokat Prezes Centr. Cz. Zw. Zawodowy, Jan-Marcin Falciewicz Ziemiański, Zygmunt Fedorowicz Nacz. Wzdz. Szkol. Średn., Zygmunt Gasiotowski Kierownik, Hipolit Giełczewicz Prezes Zw. Ziem., Wacław Gliński-Stadnicki Dyrektor Archiwum, Bolesław Grabowski, Władysław Gurazowski Dyrektor, Maksymilian Hajkiewicz Major, Romuald Jastrzębski Ks. Arcybiskup Metropolity Wileńskiego, Czesław Jankowski Prezes Spółkacza Dziennikarzy, Antoni Jankowski Radny, Zdzisław Januszkiewicz Starosta Brastawski, Michał Jastrzębski Ks. Superintendent, Piotr Jastrzębski Prezes Zw. Urzęd. Miejskich, Zygmunt Jundziłł Adwokat Professor, Piotr Kalita Kupiec, Oskar Kania Kapiec, Kazimierz Kolobrzewski Professor, Józef Korolec Rady Dyrektor T-wa „Przeźroczeń”, Mikołaj Kosteczki Pułkownik, Stanisław Kosciąłkowski Professor, Maria Kowiczowa Prezeska Zw. Ziemiański, Zygmunt Kowalewski Starosta Opatowski, Tadeusz Krzyżaniak Starszy Cechu, Stanisław Lewakowski Dyrektor, Stanisław Linowski Inżynier, Stanisław Laguna Inżynier, Wacław Lasowski Dyrektor Stacji Doswiadczalnej, Zygmunt Ławnyowicz Porucznik, Jan Łokietowski Wice-Prezydent Miasta, Ewelina Łokietowska Prezeska Kola Polek, Stanisław Łopaciński Śędzia, Stanisław Maciejowicz Ks. Senator, Jan Małeki Prezes Izby Sądowej, Ogjerd Malinowski Zastępa Wojewody Wileńskiego, Ignacy Materski Dyrektor Banku, Kazimierz Michalicki Ks. Biskup, Tadeusz Mickiewicz, Zygmunt Nagrodziński Radny, Alfred Naleziakiewicz Prezes Urzęd. Ziemskiego, Jan Nitosławski Starosta Wileński, Wiktor Niewiczewski Starosta Postawski, Jan Obst Prezes Izby Robotniczej, Ignacy Olasinski Ks. Poesł, Michał Osazko Starszy Cechu, Altona Parczewski Professor, Michał Piłeczki Starszy Cechu, Stanisław Pięgo Rektor U. S. B., Ludwik Pięgotkowski Ławnik Magistrata, Jan Pietrzakowski Prezes Izby Kontrolli Państwowej, Jan Pihowski Śędzia, Marjan Broel-Plater Dyrektor, Feliksowa Broel-Platerowa Ziemiańska, Maria Poczetkowska Inspektorka Wzrostu, Jan Popowicz Prezes Posał i Telegrafu, Bolesław Popowicz Pułkownik, Antoni Pysiewicz Doktor Koronar, Oktawjusz Raciwicki Dyrektor, Władysław Raciwicki Wojewoda Wileński, Jerzy Remer Professor, Julian Rejinger Professor, Zygmunt Rewkowski Dyrektor, Walery Roman Raczko Professor Sąd. Najwyższego, Ferdynand Ruzarczyk Professor, Edward Rydz-Smigły General, Michał Staniszkiewicz Starosta Dzielnicy, Stanisław Skwarczynski Pułkownik, Jerry Sechowski Starosta Młodzieżowski, Piotr Siedziwicki Ks. Kapelan, Jan-Rajal Sztajn Ziemiański, Kazimierz Szwedziński Professor, Louisz Szepko Major, Witold Starzewski Professor, Julian Starzewski Prezes Dyrekcji P. K. P. Prezes T-wa „Sobót”, Franciszek Stajkowski Prezes Z. K. K., Marjan Stramiłło Adwokat, Restytut Smoroch Prezes Sąd. Apelacyjnego, Kazimierz Świątecki Dyrektor, Florian Feliks Świeżyński Dyktor, Antoni Szczykowski Prezes Sąd. Okręgowego, Władysław Śmigiewicz Prezes Stowarzyszenia Dowolniczyków, Teofil Szopa Inżynier, Michał Taborzewski General, Jozefa Tuhanowska Ziemiańska, Andrzej Tupalski General, Ignacy Taraski Prezes Stow. Spół. Bronisław Umiasztowski Radny, Janina Umiasztowska Ziemiańska, Lucjan Urzębło Assistent Wzdz. Hum. U. S. B., Karol Wagner Prezes Wł. T-wa Rolniczego, Stanisław Warkoch Prezes Rady Ekonomicznej, Wiktor Wasilowski Prezes Weteranów, Witold Węchawski Doktor Prezes Maciera Szkolnej, Karol Wiktorowski, Lucjan Wilkowski Starosta Wileński-Troński, Władysław Zaraski Prezes Tow. Przyjaciel Nauk, Wacław-Kazimierz Zajczkowski Prezes Bratniej Pomocy Młodzieży Akademickiej U. S. B., Bronisław Zapasiński Professor, Aleksander Zwierzynski Poesł, Bolesław Żebary Prezes P. Z. K., Lucjan Żeligowski General, Witold Zarascki Starosta Ziemiański, Bronisław Żongolowicz Ks. Pralat Professor.

tavu ir Konradu, taip pat ‚Pilgrimystės knygu‘ tautos vadovu ir seniesiems epams lygaus ‚Pono Tado‘ kūrėju⁵⁸³). Neatsitiktinai visame kvietimo aukoti lėšas Mickiewicziaus paminklui tekste nėra karto nepaminėtas Lietuvos vardas (tik Lenkija arba Vilnius), jo išvengta net ir perfrazuojant *Pono Tado* invokacijos pradžią⁵⁸⁴.

Dar akivaizdesnės politinės sąsajos tarp Mickiewicziaus įamžinimo Vilniuje ir istorinio šio miesto ir viso krašto lenkiškumo bei teritorinio priklausymo Lenkijai idėjos ryškėja 1934 m. paskelbtame antrajame Mickiewicziaus paminklo statymo komiteto atsišaukime į lenkų tautą (aukoti pinigus Henryko Kunos projektui užbaigti): „Vilnius Mickiewiczui buvo visa Lenkija. Per Vilnių, pagal jo paveikslą ir panašumą, matė Tėvynę. Iš čia keliavo į tremtį, idant niekada į Lenkiją nebegrižtų. / Vilnius yra vienintelis lenkų miestas, pašventintas ilgamečio Pranašo gyvenimo, susietas su Jo Dvasia, pilnas dar gyvų atsiminimų apie Jį.“⁵⁸⁵ Tiesa, šįkart atsišaukimo tekste pasirodo ir Lietuvos pavadinimas, paminklo idėjos sumanytojus apibūdinant kaip „senos mickevičinės Lietuvos visuomenę“ („społeczeństwo dawnej mickiewiczowskiej Litwy“⁵⁸⁶), taip aiškiai nurodant skirtį tarp šiuolaikinės (etninės) ir istorinės Lietuvos sampratos.

Atsiribojimas nuo šiuolaikinės Lietuvos ir lietuvių juolab krinta į akis lyginant tarpukario ir 1905 m. Mickiewicziaus įam-

.....
⁵⁸³ „A przecie tu w Wilnie, [...] stał się Mickiewicz Gustawem i Konradem z ‚Dziadów‘, i przewodnikiem narodu z ‚Ksiąg Pielgrzymstwa‘, i twórcą równego epejom starożytnym ‚Pana Tadeusza‘.“ (*Ibid.*)

⁵⁸⁴ „Przeto my tu w Wilnie, [...] synowie tej ziemi ukochanej, którą On nazwał Ojczyzną swoją, – utworzyliśmy Komitet, mający na celu WZNIESIENIE W WILNIE POMNIKA ADAMOWI MICKIEWICZOWI.“ (*Ibid.*)

⁵⁸⁵ „Wilno było dla Mickiewicza Polską całą. Poprzez Wilno, na obraz i podobieństwo jego, widział Ojczyznę. Stąd poszedł na wygnanie, by nigdy do Polski nie wrócić. / Wilno jest jedynem miastem polskiem, uświęconem przez długoletnie przebywanie Wieszcza, związanem z Jego Duchem, pełnem Jego żywych jeszcze pamiątek.“ (Adamo Mickiewicziaus paminklo statymo komiteto atsišaukimas į lenkų tautą, 1934, LCVA, f. 1335, ap. 1, b. 5, l. 120.)

⁵⁸⁶ *Ibid.*

žinimo Vilniuje iniciatyvas. Skirtingai nei instituciškai su politine ir karine miesto valdžia susisaistęs tarpukario paminklo steigimo komitetas, carinio valdymo (tiesa, dėl revoliucijos kiek apsilupusio) metais poeto įamžinimo iniciatyva kilo iš *Kurjer Litewski* redakcijos, kuri paskelbė kvietimą vilniečiams teikti kandidatūras į poeto paminklo steigimo komitetą. Tarp laikraščio skaitytojų siūlytų kandidatų buvo ir lietuvių tautinio sąjūdžio dalyvių: Jonas Jablonskis, Jonas ir Petras Vileišiai. Ir nors daugumą balsų gavo kiti kandidatai, pats faktas, kad ir pagarsėję *litvomanai* juos teikusiujų matyti kaip potencialūs Mickiewicziaus paminklo steigimo komiteto nariai, rodo, jog radikali perskyra tarp Vilniaus lenkų ir lietuvių bendruomenių įvyko tik po 1918–1919 m., įsisteigus Lietuvos ir Lenkijos Respublikoms ir užsiplieskus konfliktui dėl Vilniaus⁵⁸⁷. Nors tautinė lietuvių inteligentija XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje nekėlė Mickiewicziaus šimtųjų gimimo ir penkiasdešimtųjų mirties metinių iniciatyvų, vis dėlto lietuvių draugijų atstovai kviešti į palaikų perkėlimo ceremoniją ir paminklo Varšuvoje atidengimo iškilmes, buvo teikiami kaip galimi kandidatai į 1905 m. steigtos Poeto paminklo steigimo komisijos narius. Po nepriklausomybės paskelbimo ir ginkluotų kovų dėl Suvalkų ir Vilniaus regionų Mickiewicziaus įamžinimo iniciatyvose joks šių dviejų tautų bendradarbiavimas nebeatrodė įmanomas. Vilniaus lenkų visuomenė paminklo poetui steigimą laikė išimtinai lenkų tautos rūpesčiu, o lietuviai apskritai nesiėmė jokių iniciatyvų, tik įtariai stebėjo ir kritiškai vertino poeto įamžinimo sumanymuose ryškėjantį lenkų nacionalizmą ir simbolinę Vilniaus krašto prijungimo prie Lenkijos legitimizaciją. Iš dalies tai paaiškina, kodėl lietuviai neretai piktdžiugiškai pašiepė Mickiewicziaus įamžinimo Vilniuje nesėkmes.

.....

⁵⁸⁷ Balsavimas dėl Adamo Mickiewicziaus paminklo steigimo komiteto narių (1905 m. gruodis – 1906 m. sausis), LCVA, f. 1335, ap. 1, b. 2, l. 87, 100, 109, 131.

Vienintelė, nors ir nerealuota, iš lietuvių inteligentijos kilusi Mickiewicziaus įamžinimo iniciatyva – tai 1921 m. Mykolo Biržiškos iškelta idėja lietuvių gimnaziją Vilniuje (oficialus pavadinimas anuomet – Pirmoji Vilniaus vyrų gimnazija) pavadinti Mickiewicziaus vardu. Jau minėta, kad Lenkijos daliniams užėmus Vilnių, Biržiška publikavo poeto tekstus savo redaguojamuose Vilniaus laikraščiuose, vildamasis per bendrą kultūrinį paveldą suvesti į dialogą dvi susipriešinusias Lietuvos tautines bendruomenes. Manytina, kad ir siūlymas poeto vardu pavadinti lietuvišką gimnaziją kilo iš tos pačios intencijos: parodyti lenkų administracijai, kad lietuviai Vilniuje nėra pašaliečiai, kad jie irgi tęsia „mickevičinės Lietuvos“ tradiciją. Deja, kolegų palaikymo ši Biržiškos idėja nesulaukė, gimnazijos mokytojų taryba mokyklai parinko kitą – Vytauto Didžiojo – vardą⁵⁸⁸. Šis gimnazijos vardo suteikimo atvejis atskleidžia bendrą lietuvių visuomenės ideologinės orientacijos kryptį: dauguma lietuvių mieliau tapatinosi su LDK autonomiją nuo Lenkijos gynusiu kunigaikščiu nei su „tritautes Lenkijos“ skelbėju.

Net ir žlugus ketinimams pavadinti Vilniaus lietuvių gimnaziją mylimo poeto vardu, Biržiška niekada neatsisakė minties šį įrašyti istorinės sostinės viešojoje erdvėje. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje jis parengė lietuviškų Vilniaus gatvėvardžių projektą, publikuotą Kaune J. V. Narbuto išleistame *Vadove po Vilnių*⁵⁸⁹. Vėliau savo parengtą lietuviškų Vilniaus gatvių sąrašą išleido

⁵⁸⁸ „22 rugpjūčio mėn. 1921 metų posėdžio protokolas“, in: *Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos protokolai (1915–1940 ir 1953–1955)*, sudarė Danutė Bronė Puchovičienė, Irena Raščiuvienė, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Europos kalbų ir kultūrų dialogo tyrėjų asociacija, 2011, p. 168.

⁵⁸⁹ *Vadovas po Vilnių*, parengė J. V. Narbutas. Su gatvių sąrašu, parengtu vadovaujant M. Biržiškai, ir B. Macutkevičiaus pieštu miesto planu. Kaunas: Narbutas ir Krėviškis, 1938.

ir atskiru leidinuku⁵⁹⁰. Pati idėja parengti oficialiai galiojusiam lenkiškam istorinės sostinės gatvių pavadinimų sąrašui alternatyvų projektą vertintina kaip Biržiškos pastanga bent virtualiu būdu lituanizuoti Vilniaus viešąją erdvę. Iš Biržiškos parengtame gatvių sąrašė išvardytų 544 gatvių ir skersgatvių net 264, t. y. beveik pusė jų, gavo naujus pavadinimus, likusieji – vertimas iš lenkų kalbos⁵⁹¹. Patį sumanymą parengti lietuviškų Vilniaus gatvių sąrašą Biržiška aiškino tuo, kad nemaža dalis lenkiškųjų gatvėvardžių yra atsitiktiniai, nesusiję su Vilniaus istorija, o kartais netgi užgaulūs lietuvių atžvilgiu⁵⁹². Tarp siūlomų lietuviškų pavadinimų atsirado nemažai susijusių su Mickiewicziumi. Tik pora jų – oficialių lenkiškųjų pavadinimų vertimai, kiti – paties Biržiškos siūlymai vietoj neva atsitiktinių lenkiškųjų: taip lenkiškai Cudna vadinta gatvė Biržiškos pervadinta Gražinos (su priedašu: „Ad. Mickevičiaus kūrinio herojei pagerbti“⁵⁹³), Karpacka – Aldonos, Przejazd – Jono Čečėtos (su priedašu: „[T]ikrai pradžiugs nuoširdūs Ad. Mickevičiaus genijaus gerbėjai, patyrę apie didžiausio jo bičiulio vardo suteikimą Vilniaus gatvei, kuri lenkiškai skamba taip nereikšmingai!“⁵⁹⁴), Želazna Chatka pervadinta Živilės gatve. Įdomu, kad projektuodamas Mickiewicziaus kūrinių įrašymą į Vilniaus simbolinę erdvę, Biržiška derinosi prie lietuviškojo Mickiewicziaus kanono: siūlė personažų vardus tik iš LDK laikus vaizduojančių kūrinių (*Konradas Valenrodas*, *Gražina*, „Živilė“) ar poetui artimus istorinius asmenis iš Vilniaus universiteto laikotarpio.

.....
⁵⁹⁰ M.[ykolas] Biržiška, *Apie Lietuviškus Vilniaus miesto gatvėvardžius* (Dėl J. V. Narbuto Vadovo po Vilnių ir jo gatvėvardžių) (Iš „Mūsų Vilniaus“ 1938 m. Nr. 23–24), Kaunas: [s. n.], 1939.

⁵⁹¹ Darius Pocevičius, *100 istorinių Vilniaus relikty*, Vilnius: Kitos knygos, 2016, p. 616.

⁵⁹² M.[ykolas] Biržiška, *Apie Lietuviškus Vilniaus miesto gatvėvardžius*, p. 3.

⁵⁹³ *Ibid.*, p. 10.

⁵⁹⁴ *Ibid.*, p. 20.

Deja, ir šiam Biržiškos sumanymui nebuvo lemta išsipildyti. Nors lietuviams atgavus istorinę sostinę 1939 m. lapkričio 7 d. sudarytos Vilniaus miesto vardyno komisijos pirmininku paskirtas būtent Mykolas Biržiška⁵⁹⁵, 1940 m. sausį naujai įsigaliojusiame gatvėvardžių sąrašė Mickiewicziaus atminimą įamžinančių gatvių pavadinimų veik neliko. Antai anksčiau Cudna vadinta gatvė taip ir negavo Gražinos vardo, bet buvo pervadinta Stirnų gatve, ulica Karpacka taip pat nebuvo pavadinama Biržiškos siūlytu Aldonos vardu ir ėmė vadintis Šatrijos gatve, Lidzki Trakt – Lydos gatve, o ne Biržiškos sugalvotu Liūtauro g. (*Gražinos herojaus*) pavadinimu, net ir lenkmečiu ulica Adama Mickiewiczza pavadinama pagrindinė Naujamiesčio arterija pavadinimo neišsaugojo (kaip planavo Biržiška), jai suteiktas kunigaikščio Gedimino vardas⁵⁹⁶. Vis dėlto Mickevičiaus gatvė ir po 1940 m. Vilniuje išliko, tik jai skirta jau nebe centrinė vieta, bet veikiau nuošalė – poeto vardu pavadinama ulica Tomasz Zana (Biržiška tikėjosi ją išsaugoti Tomo Zano vardu)⁵⁹⁷. Przejazd nepavyko pervadinti Jono Čečėtos g., liko galioti verstinis pavadinimas Pervaža, Želazna Chatka pervadinta Geležinės gatve, o ne Živilės, kaip buvo siūloma 1939 m. Biržiškos sudarytame gatvėvardžių projekte⁵⁹⁸. Taigi ir lituanizuojant atgautos istorinės sostinės viešąją erdvę, Biržiškai nepavyko įtvirtinti Mickiewicziaus kaip vienos svarbiausių Vilniaus ir apskritai lietuvių kultūros figūrų reikšmės. Lygiai kaip Vilniaus lietuvių gimnazijos pervadinimo atveju, naujai atgautos sostinės simboliniame žemėlapyje 1940 m. centrinė vieta rezervuota ne anuomet lietuvių priešaringai vertintam lenkikalbiam poetui, o LDK kunigaikščiui.

.....
⁵⁹⁵ Darius Pocevičius, *op. cit.*, p. 617.

⁵⁹⁶ „Vilniaus miesto gatvių sąrašas“, *Vilniaus balsas*, 1940, sausio 11, Nr. 8 (61), p. 2.

⁵⁹⁷ „Vilniaus miesto gatvių sąrašas“, *Vilniaus balsas*, 1940, sausio 12, Nr. 9 (62), p. 3.

⁵⁹⁸ *Ibid.*

Jamžinimas Lietuvos Respublikoje

Nors 1819–1822 m. poetas mokytojavo Kauno apskrities mokykloje, o Neries ir Nemuno santaką bei Girstupio slėnio grožį apdainavo savo poemose (*Konrade Valenrode* ir *Gražinoje*), laikinosios sostinės valdžia nesiėmė iniciatyvų jo atminimo vietoms įamžinti. Tiesa, tarpukariu išliko dar carinio valdymo metais Kaune atsiradę poeto įamžinimo ženklai. Mickiewicziaus pamėgtoje pasivaikščiojimų vietoje – Girstupio slėnyje – artimos poeto draugės Karolinos Kowalskos iniciatyva jo išvykimo iš Kauno proga 1823 m. ant didžiulio akmens buvo iškalti poeto inicialai, o pats slėnis pakrikštytas Mickiewicziaus vardu. Miestiečių iniciatyva 1905 m. minint penkiasdešimtąsias poeto mirties metines jo vardu pavadinta viena centrinių Kauno Naujamiesčio gatvių (iki tol vadinta Garnizonnaja). Ši gatvė ėjo per Kartofliškių palivarką, kur stovėjo Kauno apskrities mokyklos prefektui, t. y. direktoriui, Stanisławui Dobrowolskiui priklausęs pastatas. Jame tik atvykęs į Kauną laikinai buvo apsistoję Mickiewiczius. Išsaugoti jau esamas poeto memorialines vietas labiausiai stengėsi pirmasis Kauno burmistras Jonas Vileišis (plačiau apie tai – kiek toliau tekste). Poeto atminimo įamžinimu rūpinosi ir Kauno lenkų bendruomenė, savo dar 1919 m. įsteigtai privačiai gimnazijai 1929 m. suteikusi Adamo Mickiewicziaus vardą.

„*Mickevičiaus namelis*“. Daugiausia diskusijų tarpukariu kilo dėl jau minėto Dobrowolskio namo, kuriame iš Vilniaus atvykęs poetas gyveno keletą dienų prieš persikeldamas į jam paskirtą butą mokyklos patalpose ir kuriame vėliau ne sykį svečiavosi. Visą nepriklausomybės laikotarpį Kauno valdžia niekaip negalėjo apsispręsti, ką daryti su minėtu pastatu⁵⁹⁹.

.....

⁵⁹⁹ Ginčus dėl vadinamojo „Mickevičiaus namelio“ likimo išsamiai yra aprašęs Marius Vyšniauskas, „Adomo Mickevičiaus namelio likimas Kaune“, *Kauno istorijos metraštis*, 2013, Nr. 13, p. 273–289.

„Mickevičiaus namelis“ Kaune. Fotografas Stanislovas Lukošius, XX a. 3 deš. KMM.

Tas pats pastatas XX a. 4 deš. Fotografas Stanislovas Lukošius. KMM.

Sklandant tarpukario spaudą susidaro įspūdis, kad lenkai kalbiai miesto senbuviai jau nuo XIX a. puoselėjo „Mickevičiaus namelio“ legendą ir siekė išsaugoti poeto atminimą mieste, bet stokojo pastatui įsigyti ir muziejui įrengti reikalingų lėšų. O štai naujakuriai lietuviai retas kuris težinojo apie minėtą pastatą⁶⁰⁰ ir tolesnį jo likimą vertino veikiau iš pragmatinių pozicijų. Šiaip ar taip, 1925 m. Kauno miesto burmistras liaudininkas Jonas Vileišis pranešė miesto tarybai, kad valdyba nusprendė pirkti „Mickevičiaus namelį“ iš dabartinės namo savininkės Vasiljevienės už 15 000 litų. Kadangi Kauno tarybos posėdyje, kuriame buvo priimtas šis sprendimas, užsiminta, jog pastatą norinti įsigyti „kažin kokia lenkų draugija“, galima daryti prielaidą, kad ir burmistro norėta užbėgti už akių lenkų sumanymui. Šiaip ar taip, miesto biudžete lėšų pastatui įsigyti nebuvo, todėl svarstyta imti paskolą⁶⁰¹. Tik pasirodžius informacijai apie savivaldybės ketinimą įsigyti „Mickevičiaus namelį“, liaudininkų spaudoje pasigirdo raginimų suburti poeto vardo draugiją, kuri pasirūpintų memorialinio muziejaus steigimu minėtame pastate⁶⁰². Iš visų laikraščių ar žurnalų būtent liaudininkų *Lietuvos žinios* daugiausia dėmesio tarpukariu skyrė „Mickevičiaus namelio“ išsaugojimui. 1931 m. *Lietuvos žiniose* pasirodė siūlymas ne tik suremontuoti šį pastatą, bet ir greta pastatyti „paminklėlį“⁶⁰³.

Manytina, kad Vileišio entuziazmą perimti pastatą miesto globon ir įrengti jame muziejų ataušino kritiška literatūros specialistų nuomonė apie statinio istorinę kultūrinę svarbą. Tais

.....
⁶⁰⁰ Leonas Raškė, „Mickevičiaus muziejaus reikalu“, *Lietuvos žinios*, 1925, lapkričio 3, Nr. 247, p. 3.

⁶⁰¹ V. B., „Kauno m. tarybos pirmininko rinkimai, Mickevičiaus namelio pirkinimas“, *Lietuva*, 1925, lapkričio 13, Nr. 256 (2052), p. 5; „Mickevičiaus namai“, *Lietuvos žinios*, 1925, lapkričio 3, Nr. 247, p. 4.

⁶⁰² Leonas Raškė, *op. cit.*, p. 3.

⁶⁰³ V. Ž., „Pagerbkime poetą Adomą Mickevičių“, *Lietuvos žinios*, 1931, lapkričio 25, Nr. 269, p. 2.

pačiais 1925 m. *Krivulėje* Herbačiauskas publikavo Mickiewiczui priskiriamo Dobrowolskio namo bei kito pastato Palangoje nuotrauką su komentaru, esą „[t]uose nameliuose, kuriuos dabar mes vadinam jo vardu, jis negyveno, bet juose dažnai būdavo kaip svečias [išskirta tekste – V. Š.]“⁶⁰⁴. Kita priežastis galėjusi būti neproporcingai didelė kaina, kurios užsiprašė pastato savininkė. Ypač turint omenyje, kad, spaudos teigimu, pastatas buvo negyvenamas, kiau ru stogu, apgriuvęs⁶⁰⁵. Vis dėlto esminė priežastis, kodėl tarpukario Kaune taip ir neatsirado memorialinis Mickiewicziaus muziejus ar bent atminimo lentos ant pastatų, kuriuose jam tekę gyventi, yra iš principo ambivalentiškas santykis su lenkakalbiu XIX a. Lietuvos kultūros paveldu.

Visą nepriklausomybės laikotarpį spaudoje tęsėsi nesutariamai dėl Dobrowolskio namo: vieni jį laikė istoriniu paminklu, ragino savivaldybę jį nupirkti, suremontuoti ir paversti muziejumi, kiti gi abejojo šio pastato sąsajomis su poeto biografija ir visą „Mickevičiaus namelio“ istoriją laikė vietos lenkų sukurta legenda. Kad ir kaip ten būtų, 1930 m. publikuotame miesto vadove šis pastatas skaitytojams jau pristatomas kaip turistinis objektas. Tiesa, pačiame jo aprašyme gausu faktografijos klaidų. Vis dėlto galime spėti, kad net ir menkai nutuokdami apie poeto gyvenimą Kaune ir šio laikotarpio jo kūrybą, laikinosios sostinės gyventojai netruko pastebėti, kad į miestą atvykę Lenkijos gyventojai „laiko savo pareiga pamatyti tą didžiojo rašytojo kuklią relikviją, net dažnai čia nusifotografuoja“⁶⁰⁶, todėl ilgainiui ir patys ėmė „Mickevičiaus namelį“ laikyti vienu iš miesto turistinių

.....
⁶⁰⁴ J.[uozapas] A.[lbinas] Herbačiauskas, „Adomas Mickevičius Kaune“, *Krivulė*, 1925, Nr. 31, p. 419.

⁶⁰⁵ V. R., „Dėl tariamo A. Mickevičiaus namo“, *Lietuvos žinios*, 1929, rugpjūčio 1, Nr. 172 (3074), p. 4.

⁶⁰⁶ „Mickevičiaus namuko paslaptis“, *Laiko žodis*, 1934, Nr. 12, p. 4.

objektų⁶⁰⁷. Kita vertus, pašto atvirukų su „Mickevičiaus nameliu“ tarpukariu nebuvo publikuota (ar bent šio tyrimo autorea tokių nepavyko rasti), vienintelis žinomas atvirukas su šio pastato atvaizdu pasirodė Pirmojo pasaulinio karo metais⁶⁰⁸. Kaip turistinis objektas kauniečiams ir Kauno svečiams geriau turėjo būti žinomas vadinamasis Mickiewicziaus slėnis (plačiau apie jį – toliau tekste). Pašto atvirukai su jo panorama spausdinti ir Pirmojo pasaulinio karo metais, ir tarpukariu⁶⁰⁹.

Žibalo į ginčus dėl „Mickevičiaus namelio“ išsaugojimo šliūkštelėjo 1932 m. paviėšintas Kauno miesto savivaldybės Statybos skyriaus sumanymas praplatinti Mickevičiaus gatvę ties Vytauto Didžiojo universiteto rūmais. Šiems planams trukdė Dobrowolskio namas, todėl sumanyta pastatą nukelti. Reaguodamos į tai Lietuvos žinios piktinosi, kad kėsinamasi į „geniališko Lietuvos poeto namel[i] paminkl[ą]“⁶¹⁰. Liaudininkų spaudai atitarė ir Kauno lenkų bendruomenė. 1932 m. *Naujojoje Romuvoje* publikuotas lenkakalbio Kauno vaistininko Česlovo Bankausko pasipiktinimas, kad ant „Mickevičiaus namelio“ atsirado reklaminė siuvėjo iškaba. Taip esą paniekinamas poeto atminimas. Dar sykį keliamas klausimas dėl muziejaus įrengimo ar bent paminklinės lentos. Pagaliau siūloma verčiau nugriauti pastatą (kuris šiaip ar taip trukdo judėjimui, mat jo kampas išsikiša į

.....
⁶⁰⁷ *Kauno miestas*: apžvalginis ir informacinis leidinys Kauno miesto 900 m. sukaktuvėms paminėti, red. J. Deikus, E. Alekna, Kaunas: Lietuvių tautinės muzikos dainos draugija „Gabija“, 1930, p. 31.

⁶⁰⁸ *Kowno. Wohnhaus von Adam Mickiewicz*, pagaminta Vokietijos imperijoje, XX a. 2-asis dešimtmetis, VDKM S 21742/304.

⁶⁰⁹ *Kowno. Mickiewicz-Tal*, leidėjas: Robert Lederbogen, Halbertstadt (Vokietijos imperija), XX a. 2-asis dešimtmetis, VDKM S 2236/8; *Kaunas. A. Mickevičiaus slėnis*, leidėjas: Onos Vitkauskytės knygynas, Kaunas, 1922, BKM GEK 22909/22; I serija. *Kaunas ir jo apylinkės*. Nr. 15: *Adomo Mickevičiaus slėnis*, leidėjas: Algimantas Balsys, XX a. 3-iasis dešimtmetis, ŠAM IK-F 1968.

⁶¹⁰ „Dirba“, *Lietuvos žinios*, 1932, lapkričio 5, Nr. 253 (4045), p. 2.

gatvę), nei leisti jį išniekinti (*sic!*) siuvėjo reklama⁶¹¹. Kol vieni kau- niečiai sielojosi dėl istorinio paminklo išniekinimo, kiti iš to šai- pėsi. Antai Vytautas Bičiūnas šį pastatą vadino fiktyvia relikvija ir įrodinėjo, kad poetas čia niekada negyvenęs, todėl nėra reikalo jo ir vadinti „Mickevičiaus nameliu“⁶¹². Į Bičiūno publikaciją ne- truko atsiliepti *Lietuvos žinios*, susiejusios jo abejones dėl minėto pastato istorinės vertės su Kauno miesto savivaldybės planais tą pastatą nukelti⁶¹³. Galiausiai *Lietuvos aide* pasirodė Kauno mies- to savivaldybės atstovo spaudai Kazio Obolėno tikinimai, kad, remiantis Kauno miesto savivaldybės archyve esančiais planais, „Mickevičiaus nameliu“ vadinamas pastatas atsiradęs tik tarp 1845 ir 1861 m., t. y. po to, kai poetas jau buvo emigravęs. Istoriją apie tai, kaip Mickiewiczius gyvenęs minėtame pastate, Obolė- nas pavadino Kauno lenkų prasimanymu, neva sukurtu 1905 m. siekiant pervadinti Garnizonnąją gatvę poeto vardu⁶¹⁴.

Nors apie Kauno savivaldybės planus griauti pastatą dėl gat- vės platinimo darbų paskelbta 1932 m., iš tikrųjų tai padaryta tik 1940 m. pavasarį. Tikėtina, kad anksčiau įgyvendinti suma- nymą trukdė nenusistovėjusi visuomenės nuomonė dėl istorinės kultūrinės pastato svarbos. Antai *Lietuvos žinios* reguliariai pub- likavo žinutes apie vis naujus pastato istorinę svarbą tariamai pagrindžiančius amžininkų liudijimus⁶¹⁵. Užkirsti kelią Dobro- wolskio namų griovimui bandė ir Mykolas Biržiška. 1936 m. jis oficialiu raštu kreipėsi į Kauno burmistrą Merkį. Nors ir pri-

⁶¹¹ Č.[eslovas] Bankauskas, „Išniekintas Ad. Mickevičiaus namelis“, *Naujoji Romuva*, 1932, Nr. 30–31, p. 684.

⁶¹² V.[ytautas] Bičiūnas, „Fiktyvi relikvija“, *Literatūros naujienos*, 1934, kovo 31, Nr. 1, p. 4.

⁶¹³ „Literatūros naujienos“, *Lietuvos žinios*, 1934, balandžio 7, Nr. 79 (4465), p. 3.

⁶¹⁴ K.[azys] Obuolėnas, „Kur Adomas Mickevičius gyveno Kaune“, *Lietuvos aidas*, 1934, rugsėjo 20, Nr. 214 (2181), p. 2–3. Žurnalistas Kazys Obolėvi- čius-Obolėnas kartais pasirašinėdavo ir Obuolėnu.

⁶¹⁵ Leonas Raškė, *op. cit.*, p. 3; Red., „Adomas Mickevičius, Mickevičiaus name- liuose‘ tikrai gyveno“, *Lietuvos žinios*, 1936, lapkričio 24, Nr. 240 (5241), p. 6.

pažino, kad „[ž]inia apie tai, jog Adomas Mickevičius gyveno vad. ‚Mickevičiaus nameliuose‘ Kaune, gali būti paremta tikrai tų namelių savininkų ir jų giminės palaikytomis tradicijomis“ ir „dokumentinių duomenų jai patvirtinti neturime“, bet „kad jis ten ir nebūtų gyvenęs, vien lankęsis, pietavęs, disputavęs, gal šį tą savo kūrinių ir paskaitęs, jau Dobrovolskio nameliai turėtų būti mums brangūs, tuo atžvilgiu eidami [vadinami – V. Š.] ir ‚Mickevičiaus namelių‘ vardu, vėlesnių kartų išlaikytu“⁶¹⁶. Miesto valdžia spaudimą juto ir iš vietos lenkų bendruomenės bei Lenkijos, kurios dienraščiuose buvo pasirodžiusi informacija apie tai, kad namus, kuriuose yra gyvenęs Mickiewiczius, išniekino ten tariamai veikiąs viešnamis⁶¹⁷.

Glaustai čia perpasakotoje „Mickevičiaus namelio“ istorijoje svarbų vaidmenį suvaidino liaudininkas Jonas Vileišis, 1921–1931 m. ėjęs Kauno burmistro pareigas. Būtent jo valdymo metu paskelbta iniciatyva miesto lėšomis įsigyti buvusį Kartofliškių palivarko tarnų pastatą ir tik jam palikus postą imta viešai svarstyti „Mickevičiaus namelio“ nukėlimo klausimą. Ne kas kitas, o Vileišis 3-iajame dešimtmetyje sutvarkė ir vadinamojo Mickiewicziaus akmens aplinką Girstupio slėnyje. Kaip lietuvių literatūros kanone Mickiewicziaus pozicijas tvirtino asmeninis Mykolo Biržiškos rūpestis, taip Kauno mieste poeto įamžinimą saugojo taip pat konkretus asmuo – Jonas Vileišis.

Mickiewicziaus slėnis ir paminklinis akmuo. Pirmos žinios apie vadinamąjį Mickiewicziaus akmenį laikinosios sostinės spaudoje pasirodė 1919 m., kai oficioze *Lietuva* buvo paskelbta, kad Girstupio klonyje gyvenantis miško sargas rado upės išplautą

.....
⁶¹⁶ Myk.[olas] Biržiška, Ponui Kauno miesto burmistrui Antanui Merkiui („Ad. Mickevičiaus namelių“ reikalui), antras egzempliorius, 1936-11-15, LMAVB RS f. 163, ap. 1084, l. 1–2.

⁶¹⁷ Marius Vyšniauskas, *op. cit.*, p. 281.

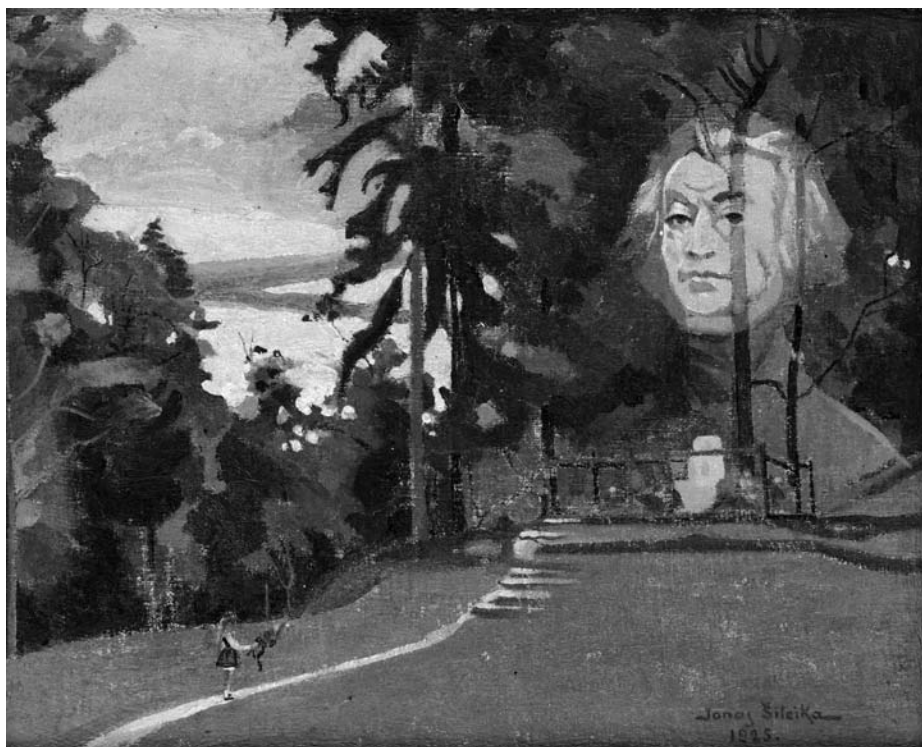

Atvirukas „Kaunas. Mickiewicziaus slėnis“. Leidėjas Robert Lederbogen, XX a. 2 deš. VDKM.

akmenį su įrašu „A. M. 1 maja 1823 r.“ ir iškalta ranka su plunksna. Korespondentas darė prielaidą, kad rusai buvo tą akmenį nuvertę ir užkasę žemėmis, o Girstupis išplovė jį į paviršių. „Dabar tą Mickevičiaus paminklėlį paėmė globoti Valstybės Archeologijos komisija, kuri rūpinasi jį iškelti ir pastatyti tinkamesnėje vietoje“, – reziumuojama spaudos pranešime⁶¹⁸. 1921 m. spaudoje pasirodė žinutė, kad Miesto valdyba priėmė sprendimą sutvarkyti ir aptverti Mickiewicziaus slėnyje stovinį akmenį su poeto inicialais⁶¹⁹. Turint omenyje, kad būtent 1921 m. Kauno miesto burmistro pareigas pradėjo eiti Jonas Vileišis, nekyla abejonių, kad ši iniciatyva kilo ne be jo įsikišimo. Tą patvirtina ir pats Vileišis, vėliau dalijęsis atsiminimais, kaip būdamas burmistru ketino paversti Mickiewicziaus slėnį gražiausia miesto poilsio erdve: „Buvo apkapoti kai-kur krūmeliai, buvo pradėta daryti

⁶¹⁸ „A. Mickevičiaus paminklėlis“, *Lietuva*, 1919, rugpjūčio 23, Nr. 184, p. 2.

⁶¹⁹ „Mickevičiaus slėnis“, *Karys*, 1921, Nr. 46, p. 547.

Jono Šileikos paveikslas „Regėjimas“, aliejinė tapyba, 1925. LNDM.

takeliai, buvo pastatyta pora tiltelių per ten esamą Girstupio upelį, bet šiandien ir tie minimalūs įtaisymai visai pranyko“, – 1936 m. apgailestavo Vileišis. Kaip 3-iajame dešimtmetyje galėjo atrodyti Mickiewicziaus slėnis, galima įsivaizduoti pagal Jono Šileikos paveikslą „Regėjimas“ (1925): Girstupio slėnio medžių fone virš aukšta tvora aptvarto ir gėlynais apsodinto poeto paminklinio akmens plevena Mickiewicziaus atvaizdas. Aliuziją į Kauno slėnyje išlikusią čia gyvenusio poeto dvasią kiek komplikuoja faktas, kad Šileika nutapė ne jauno Kauno mokytojo, o emigracijos laikotarpio (pagyvenusio) poeto portretą. Kita

Mickiewicziaus akmuo
Kaune. Fotografas nežinomas,
XX a. I pusė. LLTI BF.

Lietuvių katalikų moksleivių
ateitininkų sąjungos
Centro valdybos nariai
Mickiewicziaus slėnyje,
1939 m. birželio 8 d.
Fotografas nenurodytas.
PAVB.

vertus, pats šio tapybos darbo siužetas leidžia spėti, kad daliai kauniečių Mickiewicziaus slėnis iš tikrųjų buvo svarbi ar net sakrali poeto atminimo vieta. Bet Vileišio iniciatyva vykę poeto memorialinės vietos tvarkymo darbai šiam palikus burmistro postą 1931 m. sustojo ir ilgainiui pranyko be pėdsako: „Ne nuodėmė būtų ir palaikyti tinkamoj pagarboje ir ‚Gražinos‘ autoriaus akmenį, kuris buvo pirmiau aptvertas, gėlėmis apsodintas, o šiandien išlaužta tvora, tarsi norėjo kas paniekinti“, – tautininko Antano Merkio vadovaujamai miesto tarybai priekaištavo buvęs burmistras.

Kad 4-ojo dešimtmečio Kauno taryba nelaikė Mickiewicziaus slėnio memorialine vieta, rodo ir jos planai visai šalia poeto atminimą įamžinančio akmens įrengti zoologijos sodą. Ir nors Jonas Vileišis spaudoje šį sumanymą kritikavo⁶²⁰, 1938 m. vasarą Girstupio slėnio pašonėje buvo atidarytas pirmas Lietuvoje zoologijos sodas. Įdomu, jog šio sumanymo autorius – Tadas Ivanauskas – vietą zoologijos sodui parinko iš dalies veikiamas Mickiewicziaus biografijos faktų:

Buvau susižavėjęs Girstupio slėniu, Marvelės upelio pakraščiais, Panemunės mišku, Vytauto ąžuolynu. Prisiminiau, kad ir Adomas Mickevičius buvo susižavėjęs šiomis Kauno grožybėmis, ir ėmiau svajoti, kad šios gražios vietos būtų mūsų visuomenei ir naudingos. O juk mažai trūko, kad šios vietos būtų subjaurotos. Ten tuomet ganė gyvulius, kirsdavo medžius, laužydavo žydinčių ievų šakas.⁶²¹

Kiek toliau savo atsiminimuose Ivanauskas mini, jog vanden-tiekis ir kanalizacija zoologijos sode buvo įvesti tik po Antrojo

.....

⁶²⁰ J.[onas] Vileišis, „Kauno pasivaikštinėjimo vietos“, *Lietuvos žinios*, 1936, liepos 23, Nr. 136 (5137), p. 5.

⁶²¹ Tadas Ivanauskas, *Aš apsisprendžiu*, Vilnius: Vyturys, 1994, p. 219–220.

pasaulinio karo. Vadinasi, Vileišio būgštavimai dėl iš zoologijos sodo pasklisiančio prasto kvapo ir nuotekų buvo pagrįsti. Beje, su gyvūnais pozuojančio Ivanausko nuotraukos 1938 m. liepos 1 d. spaudoje publikuotos su paantrašte „Šiandien Girstupio (*buv.[usiamė] Mickevičiaus*) slėnyje atidaromo Zoologijos sodo vaizdai [išskirta mano – V. Š.]“⁶²². Tad, regis, 4-ojo dešimtmečio pabaigoje iš vartosenos bandyta išstumti ir patį Mickiewicziaus slėnio pavadinimą.

70-ųjų Mickiewicziaus mirties metinių sukaktis (1925). Sprendžiant pagal poeto biografijai ir kūrybai skirtų periodikos publikacijų bei Mickiewicziaus kūrinių vertimų į lietuvių kalbą kiekį, taip pat turint omenyje Kauno miesto tarybos sumanytas memorialinių poeto vietų išsaugojimo ir tvarkymo iniciatyvas bei Mykolo Biržiškos idėją 70-ųjų poeto mirties metinių proga įsteigti Mickiewicziaus vardo draugiją bei organizuoti jubiliejui skirtą literatūros vakarą⁶²³ (nė viena iš minėtų iniciatyvų nebuvo realizuota), XX a. 3-iojo dešimtmečio viduryje buvo pasiektas Mickiewicziaus aktualizavimo Lietuvoje pėkas. Remiantis

.....
⁶²² „Šiandien atidaromas Zoologijos Sodas“, *Lietuvos aidas*, 1938, liepos 1, Nr. 289 (4098), p. 5; „Kauno Zoologijos sodas atidaromas šiandien, 17 valandą“, *Lietuvos žinios*, 1938, liepos 1, Nr. 145 (5711), p. 8.

⁶²³ „Lapkričio 2 d. prof. M. Biržiškos bute iniciatorių grupė iškėlė mintį apie susirūpinimą Adomo Mickevičiaus nameliais, kurie, kiek girdėti, manoma versti vaikų prieglauda. Po trumpo pasikalbėjimo paaiškėjo reikalas apskritai susirūpinti Mickevičiaus vardo populiarizavimu mūsų visuomenės tarpe. Nutarta įsteigti A. Mickevičiaus vardo draugiją; draugijai įstatų projektą ruoš prof. M. Biržiška, A. Lastas ir L. Raškė. Veikiai manoma šaukti tam tiktas susirinkimas įstatams aptarti.

Lapkričio 22 d. sukanka lygiai 70 metų nuo mūsų krašto didžiojo dainiaus mirties. Būtų gera, kad kas nors pasiimtų iniciatyvą suruošti nors literatūros vakarėlį Mickevičiaus atminimui pagerbti. Vertėtų suruošti ir paskaitų žmonėms. Reikia tikėtis, kad plačioji visuomenė tuo taip pat susidomės.“ („Susirūpinimas Adomu Mickevičiumi“, *Lietuva*, 1925, lapkričio 3, Nr. 247 (2043), p. 4.) Publikacija pasirodė oficialiame Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidinyje, dienraštyje *Lietuva*.

Adomo Mickevičiaus bibliografinė rodykle (1981) 100-osioms poeto gimimo metinėms (1897–1898) lietuvių spaudoje pasirodė vos 4 publikacijos (mažą jų skaičių iš dalies paaiškina spaudos draudimo sąlygos); 70-osios mirties metinės (1925) sulaukė gerokai daugiau dėmesio – iš viso 12 publikacijų (tarp jų ir esminį vaidmenį *lietuviškojo Mickiewicziaus* interpretacijoje suvaidinę Šalkauskio, Herbačiausko, Kuzmickio tekstai), užtat 75-osios mirties metinės (1930), galima sakyti, iš viso nebuvo paminėtos (spaudoje iš viso trys publikacijos, dvi iš jų – labai glaustos žinutės apie poetui skirtus minėjimus ir parodas Lenkijos valdomame Naugarduke⁶²⁴ ir Vilniuje⁶²⁵, trečioji – raginimas minėti, be kitų joje vardijamų sukakčių, ir Mickiewicziaus mirties sukaktį, bet ir jis pasirodė jau po laiko, nes sukaktis minėta 1930 m. gruodį, o straipsnis publikuotas 1931 m. balandį⁶²⁶), lygiai kaip ir 80-osios mirties metinės 1935 m. (vienintelė tai sukakčiai skirta lakoniška žinutė apie Lenkijoje ketinamą rengti Mickiewicziaus savaitę pasirodė *Literatūros naujienų* „Kronikos“ skiltyje).

Atitinkamą susidomėjimo poetu atoslūgį 4-ojo dešimtmečio pradžioje stebime Kauno valdžios požiūryje į Mickiewicziaus memorialinių vietų apsaugą, taip pat – vertimų į lietuvių kalbą dinamikoje (1924 m. išėjo abu *Pono Tado* vertimai, 1926 m. – Gustaičio versta *Vėlinių* antra dalis, 1927 m. – antrasis Mickiewicziaus kūrybos chrestomatijos leidimas; o štai 4-ajame dešimtmetyje jokių naujų Mickiewicziaus vertimų nepublikuota, išskyrus Petkevičaitės-Bitės (1930) ir Zobarsko (1931) proza atpasakotą *Gražiną*)

.....
⁶²⁴ R.[apolas] M.[ackonis], „Penkios valandos Mindaugo sostinėje“, *Vilniaus rytas*, 1931, liepos 15, Nr. 55 (233), p. 2.

⁶²⁵ „Šiomis dienomis Vilniuj buvo iškilmingai paminėtos Adomo Mickevičiaus 75 metų mirties sukaktuvės“, *Rytas*, 1930, gruodžio 3, Nr. 276 (2026), p. 2.

⁶²⁶ [Petras Kraujalis], A. Vieštautas, „Minėkime sukaktuves“, *Sėjos baras*, 1931, Nr. 4, p. 81.

bei mokyklinių programų kaitoje (po 1936 m. švietimo reformos Mickiewicziaus kūrybos nagrinėjimas perkeltas iš lietuvių į visuotinės literatūros kursą).

Jau minėta, kad intensyvi Mickiewicziaus kanonizacija 70-ųjų jo mirties metinių metais išprovokavo kritinių Mackonio straipsnių seriją kaip atsaką į Biržiškos ir Kuzmickio pastangas įtvirtinti Mickiewiczių lietuvių literatūros kanone. Taigi kas buvo priežastis, o kas – pasekmė? Ar 70-ųjų poeto mirties metinių sukaktis suaktyvino jo recepciją ir aktualizaciją Lietuvoje, ar priešingai – taip gausiai pasipylusios jubiliejinės publikacijos tėra išraiška jau 3-iajame dešimtmetyje suintensyvėjusio domėjimosi Mickiewicziaus kūryba? Manding, pastarasis atsakymas arčiau tiesos, antraip būtų sunku paaiškinti 4-ajame dešimtmetyje lietuvių spaudos visiškai ignoruotą poeto 80-ųjų mirties metinių sukaktį. Kaip jau minėta svarstant mokyklinių lietuvių literatūros programų kaitą, svarbi Mickiewicziaus aktualumo Lietuvoje dinamiką paaiškinanti aplinkybė yra vyraujančios ideologinės kultūrinio elito nuostatos. Ir čia turima omenyje ne tik valdančioji tautininkų partija, jos politinės institucinės galios, bet ir kultūros autoritetai, jų įtaka visuomenės pažiūroms bei vertybių sistemai. 4-ajame dešimtmetyje (ypač antroje jo pusėje) į literatūros mokslo bei kritikos lauką atėjo jauna, nepriklausomoje Lietuvoje subrendusi generacija. Literatūrologai ir vadovėlių autoriai Juozas Ambrazevičius, Motiejus Miškinis, Antanas Vaičiulaitis, publicistai ir eseistai Jonas Aistis, Antanas Miškinis savo lietuvių literatūros bei nacionalinio kanono samprata buvo etnolingvistinės lietuvių literatūros šalininkai. Net jeigu viešai dalis jų nekvestionavo Mickiewicziaus priklausymo lietuvių literatūros kanonui (kaip tai darė Aistis ir Motiejus Miškinis), savo moksliniais, eseistikos ir publicistikos darbais literatūros kanono centre jie tvirtino lietuviakalbių XIX a. (ypač Strazdo ir Valančiaus) bei tautinės agitacijos laikotarpio autorių (Maironio,

Vaižganto) pozicijas. Tiesa, vienas ištikimiausių ir aktyviausių Mickiewicziaus kanonizuotojų tarpukariu Zigmąs Kuzmickis buvo vienmetis su Motiejumi Miškiniu. Tad generacijos kriterijus nėra absoliutus ar visa paaiškinantis.

IŠVADOS

Literatūros kanonas nėra paskirų autorių ir tekstų rinkinys, jo struktūros pagrindą sudaro kultūrinio elito įsteigta ir bendruomenės prisiimta estetinių, etinių, pasaulėžiūrinių vertybių sistema bei kolektyvinės savivokos modelis. Lietuvių literatūrinio kanono formavimas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje buvo viena svarbių priemonių jaunai tautai apsibrėžti kolektyvinę tapatybę. Todėl ginčai dėl Mickiewicziaus priklausymo nacionalinei literatūrai ir jos kanonui visą šį laikotarpį buvo glaudžiai susiję su besiformuojančios kolektyvinės savivokos klausimu.

XIX a. pabaigoje lietuviai, kaip ir kitos nedominuojančios Vidurio Europos imperijų tautos, siekdamos pagrįsti savo kaip sava-rankiškos tautinės grupės legitimumą, turėjo pateikti unikalumą įrodančių etninių savybių rinkinį. Kalba minėtame regione buvo laikoma pagrindiniu etninio savitumo žymekliu⁶²⁷. Nacionalinio lietuvių sąjūdžio ideologams kalbą ir etninę kultūrą pasirinkus moderniosios lietuviybės pagrindu, savojo kultūrinio identiteto apsibrėžimas ir stiprinimas tapo svarbia sąlyga mobilizuoti bendruomenę valstybingumui steigti ir išsaugoti.

Griežtai etnolingvistiškai traktuojamos lietuviybės požiūriu Mickiewiczius buvo svetimas moderniajai Lietuvai. Vis dėlto bet kuriai bendruomenei išgyvenant pereinamąjį laikotarpį nuo iki-

⁶²⁷ Tomasz Kamusella, *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe*, Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, 2009, p. 10.

moderniojo prie moderniojo tautiškumo formų randasi savitų ankstesnės tapatybės tęstinumo, transformavimo ir adaptavimo variantų. XVIII a. pabaigoje iš politinio Europos žemėlapiu pradingęs Lietuvos vardas išliko bajoriškojoje lenkakalbėje krašto raštijoje ir grožinėje literatūroje užtikrinamas LDK ir ATR istorinio pasakojimo tęstinumą. Kadangi Lietuvos bajorija buvo susiformavusi lenkų kultūros aplinkoje, ilgainiui vis ryškėjant lietuvių ir lenkų nacionalizmą takoskyrai dauguma šio luomo narių pasirinko ATR tradicijų tęsėju pasiskelbusį lenkiškąjį nacionalizmą (Antrąją Respubliką)⁶²⁸. Visgi dalis lenkų kultūros subrandintų (ne tik bajorų, bet ir valstiečių kilmės) Lietuvos gyventojų atsidūrė lietuvių tautinio sąjūdžio gretose. Ši inteligentų grupė nebuvo linkusi atkirsti moderniosios Lietuvos projekto nuo ankstesnių krašto valstybingumo ir kultūros formų bei ieškojo galimybių išsaugoti vis labiau trūkinėjančius šio krašto istorinio tęstinumo saitus kaip jungiamąją grandį pasitelkdami XIX a. bajorijos literatūrinį paveldą.

Pirmuosiuose lietuvių literatūros istoriografijos darbuose XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje išsikristalizuoja dvi skirtingos nacionalinės literatūros sampratos. Pirmoji, etnolingvistinė, buvo grįsta poros šimtų metų lietuviškų raštų bibliografijos tradicija ir rėmėsi iš esmės vieninteliu – literatūrinio teksto kalbos – kriterijumi. Šliūpo, Maironio istoriografinių darbų steigiamo lietuvių literatūros kanono vertybinė ašis yra lietuvių kalba (jos propagavimas nuo Mažvydo ir Daukšos iki *Auszros* ir *Varpo*), o centrinė kanono pozicija teko Donelaičiui – lietuviakalbės grožinės literatūros pradininkui. Antra, Mykolo Biržiškos sukurta keliakalbė nacionalinės literatūros samprata tarpusavyje derino du kriteri-

⁶²⁸ Ryšard Gaidis, „Kilingojo žmogaus pasirinkimo dilema: tarp politinės ir moderniosios tautos“, in: *Lietuvių-lenkų santykiai amžių tėkmėje: Istorinė atmintis = Stosunki polsko-litewskie na przestrzeni wieków: Pamięć historyczna*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 152–161.

jus: etnolingvistinį (kalbant apie Prūsijos lietuvininkų raštiją) ir politinį-teritorinį (kalbant apie buvusios LDK teritorijos rašytinį paveldą). Šio kanono vertybinė ašis – Lietuvos valstybingumo istorinis pasakojimas (nuo LDK statuto ir metraščių iki XIX a. istorinių poemų), o centrinę kanono poziciją užėmė pasauliniu mastu labiausiai pripažintas istorinės Lietuvos poetas Mickiewiczius.

Tam, kad kultūrinio elito steigiamą kanoninę rašytojo poziciją įsigaliotų konkretaus meto kultūroje, būtina užtikrinti jo kūrybos sklaidą. Nors pirmieji pavieniai Mickiewicziaus vertimai į lietuvių kalbą pasirodė dar poetui esant gyvam, aktyviai publikuoti juos pradėta nacionalinio sąjūdžio tautinės agitacijos metais (1883–1904). Šiuo laikotarpiu išryškėjo kryptinga ideologinė vertimų atranka, ilgainiui nulėmusi *lietuviškojo Mickiewicziaus* interpretacinio kanono specifiką. Skirtingai nei Lenkijoje, kur Mickiewicziaus kaip tautinio pranašo kultas iš esmės kūrėsi trečios *Vėlinių* dalies ir *Pono Tado* pagrindu, lietuviškąją poeto recepciją lėmė daugiausia vertimų XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje sulaukę viduramžių LDK idealizuojantys kūriniai (*Gražina*, *Konradas Valenrodas*).

Atkūrus valstybingumą kanoninę Mickiewicziaus poziciją bandyta užtikrinti lietuviškų gimnazijų programose (1923, 1929), vadovėliuose ir skaitiniuose. Tai, kad ne visi vadovėlių autoriai bei mokytojai buvo linkę priskirti poetą lietuvių literatūros tradicijai (dalyje Lietuvos gimnazijų jo kūryba nebuvo skaitoma), o 1936 m. pertvarkant mokyklinės programas Mickiewicziaus kūryba perkelta iš lietuvių į visuotinės literatūros kursą, rodo, jog tarpukario lietuvių visuomenėje nebūta sutarimo „Mickiewicziaus klausimu“. Nepaisant poeto kanonizuotojų (Gustaičio, Biržiškos, Herbačiausko, Kuzmickio) pastangų įšaknyti Mickiewicziaus kūrybą lietuvių kultūrinėje savimonėje (vertimų sklaida, kanoninės poeto pozicijos socializacija mokykloje, proginės publikacijos spaudoje, (nerealizuotos) įamžinimo iniciatyvos),

Biržiškos liudijimu, lietuvių visuomenė ja menkai tesidomėjo. Komunikacinis trikdys neabejotinai buvo poeto kūrinių kalba. Skirtingai nei tautinio sąjūdžio kartos inteligentija, retas nepriklausomas Lietuvos gimnazijų absolventas gebėjo skaityti lenkų literatūrą originalo kalba. Ir nors tarpukariu į lietuvių kalbą jau buvo išversti visi svarbiausi poeto kūriniai, jiems įsišaknyti nacionalinėje kultūroje kliudė prasta vertimų kokybė.

XX a. pirmos pusės lietuvių tapatinimasi su poeto kūryboje perteiktomis patirtimis ir vertybėmis apsunkino ir skirtinga lietuviybės samprata. Kiekvienąkart pristatant Mickiewiczų lietuvių skaitytojams, jo kūrybos tarpininkai buvo priversti aiškinti dvilypę – regioninę ir nacionalinę dėmenis aprėpiančią – jo tapatybę. Ne visi lietuviai anuomet toleravo ar pateisino etnokultūrinei tapatybei alternatyvias istorines lietuviybės formas. Emigracijos laikotarpio kūryboje tritautės Lenkijos prisikėlimą pranašavęs Mickiewiczus daliai moderniosios lietuvių visuomenės rodėsi nepriimtinas ar net keliantis grėsmę tautinės valstybės įtvirtinimui.

Įtarų lietuvių požiūrį į bandymus paversti Mickiewiczų lietuvių nacionaliniu poetu stimuliuo ir visą tarpukario dvidešimtmetį užsitęsęs politinis Lietuvos ir Lenkijos konfliktas. Išorės grėsmė radikalizuoja nacionalinius judėjimus bei skatina įtariai vertinti kitą. Siekdami užglaistyti Mickiewicziaus *kitoniškumą*, poeto kūrybos tarpininkai (vertėjai, kritikai, literatūrologai, vadovėlių autoriai ir chrestomatijų rengėjai) taikė įvairias jo lituanizavimo praktikas:

1. *Poeto asmenvardžio ir kilmės lituanizacija*. Palaipsniui nusistovint lietuvių kalbos ortografijos ir svetimų kilmės vardažodžių fonetinės adaptacijos principams, XIX a. lietuvių spaudoje įvairavusi poeto pavardės rašyba XX a. pradžioje įgijo kanoninę Adomo Mickevičiaus formą (viešajame ir akademi-niame diskurse dominuojančią iki šių dienų).

Nuo XX a. 3-iojo dešimtmečio imta akcentuoti etninę lietuvišką poeto kilmę. Nors Mickiewicziaus kilmės iš Rimvydų giminės teorija iškelta dar 1886 m. Piotro Chmielowskio parašytoje poeto biografijoje, Lietuvoje ji įsivyravo palyginti vėlai. Galima spėti, kad pirmiesiems Mickiewicziaus integruotojams į lietuvių literatūros kanoną (Jonilai, Milukui, Biržiškai, Gustaičiui) etninė poeto kilmė apskritai neatrodė svarbi, mat jie poeto priskyrimą lietuvių kultūrai grindė ne etniniais, o politiniais-teritoriniais ir patriotiniais argumentais. Kas kita Šalkauskis, poeto lietuviškumą aiškinęs rasių teorijos kategorijomis. 3-iojo dešimtmečio viduryje Lietuvoje įsigalėjo etninės poeto kilmės mitas, kuris tapo neatskiriama Mickiewicziaus interpretacinio kanono dalimi.

2. *Ideologinė vertimų atranka ir jų „nulenkimas“*. Nepaisant to, kad Mickiewicziaus kanonizuotojai Lietuvoje pripažino visame pasaulyje poetą išgarsinusį *Poną Tadą* iškiliausiu jo kūriniu, į lietuvių kalbą visa poema išversta tik XX a. 3-iajame dešimtmetyje. ATR sentimentų kupinas XIX a. pradžios Lietuvos provincijos bajorų gyvenimo epas buvo sunkiai suderinamas su XX a. pirmos pusės lietuvių pastangomis įtvirtinti ir apginti valstybingumą, todėl kai 1924 m. poema pagaliau pasirodė lietuviškai, jos (bei kitų poeto kūrinių) ištraukas Biržiška savo sudarytoje mokyklinėje chrestomatijoje (1927) adaptavo eliminuodamas bet kokias teksto nuorodas į Lenkiją ar lenkiškumą. XX a. pirmos pusės lietuvių savivoką ir istorinį pasakojimą daug labiau atitiko lietuvių kovas prieš kryžiuočius vaizduojantys poeto kūriniai – *Gražina* ir *Konradas Valenrodas*. Pastarajam daugiausia dėmesio teko tarpukario mokykliniuose vadovėliuose, o Gražinos istorija pasitelkta pirmajai profesionaliajai scenai skirtai tautinei lietuvių operai.

Nors konkretaus rašytojo ir jo kūrybos integravimas į (nacionalinės) literatūros kanoną numato įvairias asimiliacines technikas, leidžiančias homogenizuoti kanono struktūros neatitinkančias biografijos ir tekstų heterodoksijas, Mickiewicziaus kaip nacionalinio poeto poziciją buvo įmanoma pagrįsti tik keliakalbės lietuvių literatūros kanono rėmuose. Nepavykus jo įdiegti tarpukario mokykloje, poeto kūryba vis tiek buvo skaitoma ir nagrinėjama – tik ne lietuvių, o visuotinės literatūros gimnazijos kurse.

Literatūrinės kanonizacijos rezultatus geriausiai atskleidžia konkretaus autoriaus, jo kūrybos funkcionavimas *ateities* kultūroje. Kad ir kaip Mickiewiczius buvo traktuojamas (kaip lietuvių ar tik kaip lenkų poetas), jo kūrinius privalomai skaitė visa tarpukario gimnazijas baigusi generacija. Dalis anų laikų gimnazistų žavėjosi poeto kūryba⁶²⁹. „Lenininių-stalininių nacionalinio klausimo principų“ taikymas sovietmečio Lietuvos literatūros istoriografijoje nepaliko galimybių atgimti keliakalbės literatūros koncepcijai, bet dėmesys Mickiewicziaus kūrybai nė kiek nesumažėjo, veikiau atvirksčiai. Poeto svarba lietuvių kultūrai šiuo laikotarpiu buvo motyvuojama tautų giminingumu ir solidarumo argumentais⁶³⁰, bet jo recepciją vis dar smarkiai veikė XX a. pirmoje pusėje susiformavęs *lietuviškojo Mickiewicziaus interpretacinis kanonas*⁶³¹. Po Antrojo pasaulinio karo pastebi-

.....

⁶²⁹ Kauno 3-iosios gimnazijos absolventas Eduardas Mieželaitis atsiminimuose mini dar mokykloje pamėgęs *Poną Tadą*, specialiai išmokęs lenkiškai, idant galėtų skaityti Mickiewicziaus kūrinius originalo kalba. (Eduardas Mieželaitis, *Raštai*, t. 3: *Kontrapunktas*, parengė V. Alekna, Vilnius: Vaga, 1983, p. 139; Mieczysław Jackiewicz, *Literatura polska na Litwie XVI–XX wieku*, Olsztyn: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie, 1993, p. 151.)

⁶³⁰ V.[incas] Mykolaitis-Putinas, *Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, p. 5.

⁶³¹ Antai Putinas 1955 m. tebeakcentavo etnines lietuviškas poeto šaknis (*Ibid.*, p. 7). Didelio populiarumo sulaukęs Salomėjos Nėries eilėraštis „Vilnele!“ (1944) jungė poetinį Vilijos ir Nemuno santakos vaizdinį (iš *Konrado Valenrodo*) su labiau už visa tėvynę mylinčio lietuvio etiniu idealu (*Pono Tado* invokacija) (Salomėja Nėris, *Prie didelio kelio*, Vilnius: Lietuvos

mai suintensyvėję poeto kūrybos vertimai⁶³² liudija XIX a. pabaigos – XX a. pirmos pusės Lietuvoje susiformavusio vidinio poeto kūrybos kanono tęstinumą: 1948 m. pasirodęs naujas Mykolaičio-Putino parengtas *Konrado Valenrodo* vertimas iki 1977 m. pakartotinai publikuotas dar septynis kartus⁶³³. Pagaliau ir ankstyvųjų (viduramžių LDK idealizuojančių) Mickiewicziaus kūrinių veikėjų vardų bumus Lietuvoje pasireiškė būtent sovietmečiu

.....
rašytojų sąjungos leidykla, 1994, p. 81). Antanas Venclova apsakyme „Svečias iš Vilniaus“ (1966) vaizdavo lietuvių geidžiamą (bet tikrovėje taip ir neįvykusį) Mickiewicziaus tautinio sąmoningumo virsmą: Dionizą Pošką 1824 m. tariamai aplankęs poetas susipranta klydęs dėl lietuvių istorinio pasmerktumo (Antanas Venclova, *Prie Nemuno liepsnoja uogos: kūrybos rinktinė*, Vilnius: „Knygnešio“ redakcija, 1996, p. 219–245). *Lietuviškojo Mickiewicziaus* interpretacinio kanono inercijos sovietmečiu pavyko išvengti bene vieninteliam Petriui Juodeliui. Buvęs Biržiškos mokinys, slavistas ir meno istorikas Sibiro tremtyje ėmėsi rašyti studiją „*Pono Tado šviesa ir šešėliai*“ (publikuota tik 1990), kuri mokslinė kokybe (literatūros žanrų ir lenkų poetikos raidos išmanymu), kūrinio interpretacijos originalumu toli pranoksta „dviejų eilučių kanono“ suvaržytus kitų XX a. lituanistų bandymus analizuoti brandžiausią Mickiewicziaus poemą (Petras Juodelis, „*Pono Tado šviesa ir šešėliai*“, in: *Adomo Mickevičiaus Lietuva (Darbų ir dienų Nr. 9 (18) atspaudas)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1999, p. 95–107).

⁶³² Svarbiausius poeto kūrinius iš naujo ėmėsi versti Mykolaitis-Putinas, o po jo mirties darbus tęsė Justinas Marcinkevičius. Pastarojo kūryboje, taip pat Sąjūdžio laikotarpiu prisiimtoje poeto pranašo laikysenoje atpažįstama Mickiewicziaus įtaka. (Viktorija Daujotytė, „Kraštovaizdžio poetika“, in: *Adomo Mickevičiaus Lietuva*, p. 70; Dalia Satkauskytė, „Adomas Mickevičius ir jo idėjos moderniojoje Lietuvoje“, in: *Lietuvos kultūra: Romantizmo variantai: mokslinės konferencijos, skirtos Adomo Mickevičiaus 200-osioms gimimo metinėms, medžiaga*, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 112.)

⁶³³ Algio Kalėdos manymu, „[n]yklių pokario metų sąlygomis versdamas, Konradą Valenrodą, poetas akivaizdžiai parodė savo patriotinę nuostatą, tarsi rodydamas kelią, kuriuo eidama tauta gali save išsaugoti. Itin aktualiai skambėjo žūtbūtinės kovos, aukos motyvai, taip pat – meilės tėvynei strofos“. (Algis Kalėda, „*Konradas Valenrodas – kaip poetinis maištas (parengėjo žodis)*“, in: *Konradas Valenrodas: Lietuvių ir prūsų žygių istorinė sakmė*, iš lenkų kalbos vertė Vincas Mykolaitis-Putinas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 150.)

(išskyrus Aldonos vardą, išpopuliarėjusį jau tarpukariu)⁶³⁴. Didžiulį dėmesį Mickiewicziaus asmeniui ir kūrybai sovietmečio Lietuvoje atskleidžia ir šimtųjų poeto mirties metinių minėjimo vėjai, apėmęs visą tuometinį kultūrinį gyvenimą ir memorializacinių formų įvairovę⁶³⁵.

Nauja Mickiewicziaus aktualizacijos banga Lietuvoje prasidėjo Sąjūdžio metais. 1987 m. pasirodžiusi didžiausios ligi tol apimties poeto kūrybos lietuviškų vertimų rinktinė (talpinusi lyriką, sonetus, balades ir romansus, *Konradą Valenrodą, Vėlines* ir *Poną Tada*⁶³⁶) išleista net 90 tūkst. tiražu, kuris čia pat buvo išpirktas⁶³⁷. Mickiewicziaus kaip patriotinio Lietuvos poeto svarbą XX a. pabaigos tautiniam sąjūdžiui liudija ir tais pačiais metais prie jo paminklo Vilniuje surengtas pirmasis viešas mitingas, kuriame raginta pasmerkti Ribbentropo-Molotovo pakto slapųjų protokolų susitarimą. Vis dėlto, pasak XX a. antros pusės poeto lietuviškąją recepciją analizavusios Daliaos Satkauskytės, nors ir visuotinai žinomas, ano meto Lietuvoje Mickiewiczius taip ir liko neperskaitytas ar, tiksliau, perskaitytas vienpusiškai, nenukrypstant nuo „atviros ar ezopine kalba užsimaskavusios tautiškumo ideologijos siūlomo pavyzdžio“⁶³⁸.

.....
⁶³⁴ Rekordiškai daug kartų (774) Aldonos vardas Lietuvoje suteiktas 1950 m., Gražinos vardas populiarumo piką pasiekė 1960 m. (427 vardo suteikimo atvejai), Živilės – 1978 m. (238 atvejai) (<http://vardai.vlkk.lt/> [žiūrėta: 2020-09-01]).

⁶³⁵ Žr. *Adomas Mickevičius: Bibliografinė rodyklė (Literatūra lietuvių kalba)*, sudarė Kazimiera Šiaudininė, Jonas Riškus, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1981, p. 55–60. Poeto šimtųjų mirties metinių proga 1955 m. Bernardinų skersgatvio 11 name (Vilniuje) buvo įkurtas Mickiewicziaus memorialinis butas-muziejus. Nors ir su pertrauka (1967–1983), jis tebeveikia iki šiol. (Nastazija Keršytė, „Adomo Mickevičiaus muziejiniai kontekstai Lietuvoje“, *Liaudies kultūra*, 2006, Nr. 5, p. 52.)

⁶³⁶ Adomas Mickevičius, *Eilėraščiai, poemos*, sudarė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1987.

⁶³⁷ Justinas Marcinkevičius, *Dienoraščiai ir datos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012, p. 135.

⁶³⁸ Dalia Satkauskytė, *op. cit.*, p. 113–114.

Kultūrinės savasties ribas iš naujo besižymintys XX a. pabaigos lietuvių inteligentai ėmėsi kelti tą patį prieš šimtmetį tautinio sąjūdžio narių svarstyta klausimą: „Kas mums šiandien yra Adomas Mickevičius?“⁶³⁹ Atkūrus nepriklausomybę Lietuvos istorikų ir literatūrologų tyrimuose palaipsniui grįžta prie bendros keliakalbės LDK kultūrinės tradicijos sampratos, o kartu ir Mickiewicziaus integravimo į lietuvių kultūrą. Poeto rekanonizacijai lietuvių literatūros istoriografijoje bene daugiausia nusipelnė Brigita Speičytė⁶⁴⁰. Keliakalbės Lietuvos literatūros koncepcija bei ja grįstas Mickiewicziaus priklausymas lietuvių literatūros kanonui įtvirtintas ir nuo 2011–2012 m. įsigaliojusiose vidurinio ugdymo bendrosiose programose⁶⁴¹. Ar šįkart pavyks įtvirtinti Mickiewiczų lietuvių literatūros kanone jo *nenusavinant* – parodys laikas.

.....
⁶³⁹ Viktorija Daujotytė, „A. Mickevičius XIX a. lietuvių kultūroje“, *Pergalė*, 1989, Nr. 8, p. 107.

⁶⁴⁰ Minėtinos ne tik jos parengtos monografijos (*Poetinės kultūros formos* (2004), *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva* (2012)), bet ir šios tyrėjos sudaryta XIX a. pirmos pusės istorinės Lietuvos literatūros antologija (*Lietuvos literatūros antologija, 1795–1831: Šviečiamasis klasicizmas, preromantizmas*, 2 t. (2016)).

⁶⁴¹ Vidurinio ugdymo lietuvių kalbos ir literatūros programos privalomų skaityti tekstų sąrašė nurodyti trys Mickiewicziaus eilėraščiai („Romantika“, „Odė jaunystei“, „Akermano stepės“), vadinamosios lietuviškosios (t. y. anksčiausios, Vilniuje ir Kaune parašytos, antra ir ketvirta) *Vėlinių* dalys bei *Pono Tado* invokacija (I kn., 1–40 eil.). O štai Lietuvoje lenkų (gimtąją) kalbą ir literatūrą besimokantiejiems privalu skaityti visą *Poną Tada* ir trečią *Vėlinių* dalį. (https://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymo-programos/vidurinis-ugdymas/Kalbos_2_priedas.pdf [žiūrėta: 2021-03-26]).

SANTRUMPOS

- BKM – Biržų krašto muziejus „Sėla“
- ČDM – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus
- KMM – Kauno miesto muziejus
- LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
- LLMA – Lietuvos literatūros ir meno archyvas
- LLTI BF – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos fototeka
- LLTI BR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas
- LMAVB – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
- LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius
- LNDM – Lietuvos nacionalinis dailės muziejus
- LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
- NAC – Lenkijos nacionalinis skaitmeninis archyvas (Narodowe Archiwum Cyfrowe)
- PAVB – Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka
- ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus
- VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus
- VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Abramavičius, V.[ladas], „Paryžiaus lietuvių draugija ‚Želmuo‘ ir jos biblioteka“, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1964, t. 3, p. 149–156.
- [Adomaitis-Šernas, Juozas], „Mickiewicz w literaturze litewskiej przez Budrysa“, *Kraj*, 1885, Nr. 46, p. 30–31.
- Adomas Mickevičius: *Bibliografinė rodyklė (Literatūra lietuvių kalba)*, sudarė Kazimiera Šiaudinienė, Jonas Riškus, Vilnius: LTSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1981.
- Aleksandravičius, Egidijus, „Mickevičiaus identitetas lietuvių istoriografijoje“, in: *Adomo Mickevičiaus Lietuva (Darbų ir dienų Nr. 9 (18) atspaudas)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1999, p. 13–25.
- Aleksandravičius, Egidijus, „Tożsamość Mickiewicza w świetle historiografii litewskiej“, *Przegląd Wschodni*, 1999, t. V, Nr. 4 (20), p. 725–744.
- Anderson, Benedict, *Įsivaizduojamos bendruomenės: Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*, iš anglų kalbos vertė Aušra Čižikienė, Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- Andriulytė, Algė, *Ferdynandas Ruszczycas: Civis Vilnensis sum*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2018.
- Antanavičiūtė, Rasa, *Politinės galios simboliai Vilniaus viešojoje erdvėje 1895–1953: daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015.
- Anz, Thomas, „Einblicke in die literaturwissenschaftliche Kanonforschung: Von der Vorschrift zur Beschreibung – und zurück“, in: *Warum wir lesen, was wir lesen: Beiträge zum literarischen Kanon*, hrsg. von Olaf Kutzmutz, Wolfenbüttel: Bundesakademie für kulturelle Bildung Wolfenbüttel, 2002, p. 22–29.
- Assmann, Aleida, „Kanonforschung als Provokation der Literaturwissenschaft“, in: *Kanon Macht Kultur: Theoretische, historische und soziale Aspekte ästhetischer Kanonbildung*, hrsg. von Renate von Heydebrand, Stuttgart, Weimar: Metzler, 1998, p. 47–59.
- Balkelis, Tomas, *Moderniosios Lietuvos kūrimas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- Barnard, F.[rederick] M.[echner], *Herder on Nationality, Humanity, and History*, Ithaca: McGill-Queen's University Press, 2003.

- Baublinskienė, Beata, „Tarpukario Lietuvos operos kultūra Pierre'o Bourdieu socialinio lauko teorijos kontekste: aptariant Jurgio Karnavičiaus ‚Gražinos‘ premjerą“, *Menotyra*, 2016, t. 3, p. 192–203.
- Berenis, Vytautas, „Adomas Mickevičius ir dvi lietuviškumo tradicijos“, in: *Lietuvos kultūra: Romantizmo variantai: mokslinės konferencijos, skirtos Adomo Mickevičiaus 200-osioms gimimo metinėms, medžiaga*, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 55–64.
- Berenis, Vytautas, „Mesianizmo problema pirmos XIX amžiaus pusės Lietuvos kultūroje“, *Kultūrologija*, 2010, t. 18, p. 74–88.
- Biti, Vladimir, „The Fissured Identity of Literature: The Birth of National Literary History out of International Cultural Transfers“, *Journal of Literary Theory*, 2013, Vol. 7, No. 1–2, p. 1–30.
- Blažytė-Baužienė, Danutė, „Konstitucijos parengimas ir priėmimas“, in: *Lietuvos istorija*, t. 10, d. 1: *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*, parengė Danutė Blažytė-Baužienė, Edmundas Gimžauskas, Česlovas Laurinavičius, Dangiras Mačiulis, Gediminas Rudis, Artūras Svarauskas, Jonas Vaičėnis, Vilnius: Baltos lankos, 2013, p. 491–494.
- Bleizgienė, Ramunė, „Liaudies rašytoja valstiečiams skaitytojams: Žemaitės ankstyvoji recepcija (1895–1915)“, *Literatūra*, 2019, t. 61 (1), p. 25–50.
- Brazaitis, Juozas, *Raštai*, t. 1: *Tumas-Vaižgantas, Dambrauskas-Jakštas, Donelaitis, Daukantas, Valančius, Baranauskas, Pietaris*, Chicago: Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1980.
- Bujnicki, Tadeusz, „Tradycje romantyczne na wileńskich ‚Środach Literackich‘“, in: *Lietuvos kultūra: Romantizmo variantai: mokslinės konferencijos, skirtos Adomo Mickevičiaus 200-osioms gimimo metinėms, medžiaga*, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 47–54.
- Bukauskienė, T.[eresė], *Lietuvių literatūros mokymo istorija (iki 1940 m.)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- Bukowiec, Paweł, „Herbaczewski – Mickiewicz. Sprawa gwałtu“, *Konteksty Kultury*, 2012, t. 8, p. 39–50.
- Būtėnas, Julius, „Lietuvių teatras Vilniuje“, *Mūsų senovė*, 1937, t. 2, Nr. 1 (6), p. 50–61.
- Būtėnas, Julius, „Lietuvių teatras Vilniuje: ‚Mindaugas‘ ir ‚Živilė‘“, *Mūsų senovė*, 1938, t. 2, Nr. 3 (8), p. 398–417.
- Casanova, Pascale, *The World Republic of Letters*, transl. by Malcolm B. DeBevoise, Cambridge: Harvard University Press, 2004.
- Casement, William, *The Great Canon Controversy: The Battle of the Books in Higher Education*, New Brunswick: Transaction Publishers, 1996.
- Commemorating Writers in Nineteenth-Century Europe: Nation-Building and Centenary Fever*, ed. by Joep Leerssen, Ann Rigney, London: Palgrave Macmillan, 2014.

- Dambrauskas, Andrius, *Kinematografinė kultūra Lietuvoje, 1926–1944 m.: Tarp pramogos ir ideologijos: daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas, 2020.
- Daujotytė, Viktorija, „A. Mickevičius XIX a. lietuvių kultūroje“, *Pergalė*, 1989, Nr. 8, p. 107–116.
- Daujotytė, Viktorija, *Tautos žodžio lemtys*, Vilnius: Vaga, 1990.
- Daujotytė, Viktorija, „Kraštovaizdžio poetika“, in: *Adomo Mickevičiaus Lietuva (Darbų ir dienų Nr. 9 (18) atspaudas)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1999, p. 63–72.
- Daujotytė, Viktorija, „Motiejus Gustaitis ir jo palikimas“, in: *Motiejus Gustaitis, Sielos akordai*, parengė Viktorija Daujotytė, Vilnius: Vaga, 1984, p. 13–26.
- Ehrlich, Lothar, Schildt, Judith, Specht, Benjamin, „Einleitung“, in: *Die Bildung des Kanons: Textuelle Faktoren – Kulturelle Funktionen – Ethische Praxis*, hrsg. von Lothar Ehrlich, Judith Schildt, Benjamin Specht, Köln: Böhlau, 2007, p. 7–19.
- Dović, Marjan, Helgason, Jón Karl, *National Poets, Cultural Saints: Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe (National Cultivation of Culture*, ed. by Joep Leerssen, Vol. 12), Leiden, Boston: Brill, 2017.
- Edwards, John, *Language and Identity: An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Eley, Geoff, Suny, Ronald Grigor, „Introduction: From the Moment of Social History to the Work of Cultural Representation“, in: *Becoming National: A Reader*, ed. by Geoff Eley, Ronald Grigor Suny, New York, Oxford: Oxford University Press, 1996, p. 3–37.
- Even-Zohar, Itamar, „The Role of Literature in the Making of the Nations of Europe: a Socio-Semiotic Study“, *Applied Semiotics / Sémiotique appliquée*, 1996, Vol. 1, No. 1, p. 39–59.
- Fainhauzas, Dovydas, „Lietuviai iševiai Paryžiuje. Želmens draugija 1886–1914“, *Aidai*, 1988, Nr. 1, p. 21–29.
- Fedorowicz, Irena, „Dyskusje na temat pomnika Adama Mickiewicza w Wilnie na łamach prasy wileńskiej z lat 1925–1927“, *Kalbotyra*, 2011, t. 56 (2), p. 149–156.
- Gaidauskienė, Nida, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė: *Modernėjančios savimonės kontūrai*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018.
- Gaidis, Ryšard, „Kilingojo žmogaus pasirinkimo dilema: tarp politinės ir moderniosios tautos“, in: *Lietuvių-lenkų santykiai amžių tėkmėje: Istorinė atmintis = Stosunki polsko-litewskie na przestrzeni wieków: Pamięć historyczna*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 152–161.
- Gates, Henry Louis, *Loose Canons: Notes on the Cultural Wars*, New York, Oxford: Oxford University Press, 1992.
- Gieda, Aurelijus, *Manifestuojanti Klėja: Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.

- Gimžauskas, Edmundas, „LDK idėjos likimas XX a. Lietuvos bei Baltarusijos valstybingumų dirvoje“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2005, Nr. 11–12, p. 526–531.
- Gineitis, Leonas, *Lietuvių literatūros istoriografija ligi 1940 m.*, Vilnius: Vaga, 1982.
- Gorak, Jan, *The Making of the Modern Canon: Genesis and Crisis of a Literary Idea*, London: Athlone, 1991.
- Grabes, Herbert, Sichert, Margir, „Literaturgeschichte, Kanon und nationale Identität“, in: *Gedächtniskonzepte der Literaturwissenschaft: Theoretische Grundlegung und Anwendungsperspektiven*, hrsg. von Astrid Erll, Ansgar Nünning, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2005, p. 297–314.
- Griškaitė, Reda, „1824–1855 metų Lietuva: ar tikrai be Adomo Mickevičiaus?“, *Metai*, 2020, Nr. 3, p. 86–109.
- Griškaitė, Reda, „Apie Adomą Mickevičių“, *Pergalė*, 1990, Nr. 11, p. 126–129.
- Griškaitė, Reda, „Ausra ir Teodoras Narbutas“, *Archivum Lithuanicum*, 2013, t. 15, p. 191–270.
- Griškaitė, Reda, „Stasys Šalkauskis apie Adomą Mickevičių“, *Sietynas*, 1990, Nr. 8, p. 57–59.
- Guillory, John, „Canon“, in: *Critical Terms for Literary Study*, ed. by Frank Lentricchia, Thomas McLaughlin, 2nd edition, Chicago, London: University of Chicago Press, 2006, p. 233–249.
- Guillory, John, *Cultural Capital: The Problem of Literary Canon Formation*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1993.
- Heydebrand, Renate von, „Kanon und Kanonisierung als ‚Probleme‘ der Literaturgeschichtsschreibung – warum eigentlich?“, in: *Kanon und kanonisierung als Probleme der Literaturwissenschaftsschreibung: Interpretation und Interpretationsmethoden (Akten des X. Internationalen Germanistenkongresses Wien 2000, Band 8)*, hrsg. von Peter Wiesinger, Bern: Peter Lang, 2003, p. 15–20.
- Heydebrand, Renate von, Winko, Simone, *Einführung in die Wertung von Literatur: Systematik – Geschichte – Legitimation*, Paderborn: Schöningh, 1996.
- Heydebrand, Renate von, „Probleme des ‚Kanons‘ – Probleme der Kultur- und Bildungspolitik“, in: *Germanistik, Deutschunterricht und Kulturpolitik (Vorträge des Augsburger Germanistentages 1991, Band 4)*, hrsg. von Johannes Janota, Tübingen: Niemeyer, 1993, p. 3–22.
- Hentig, Harmut von, „Kanon – contra“, *Neue Sammlung*, 2005, Nr. 45 (1), p. 125–138.
- Herbačiauskas, Juozapas Albinas, *Lietuvos atgimimas lenkiškosios idėjos atžvilgiu, iš lenkų kalbos vertė Andrius Konickis*, Vilnius: Regnum, 2001.
- Herrders Werke in fünf Bänden*, B. 5, 6. Auflage, Berlin, Weimar: Aufbau, 1982.
- Herrmann, Leonhard, „Kanon als System. Kanondebatte und Kanonmodelle in der Literaturwissenschaft“, in: *Die Bildung des Kanons: Textuelle Faktoren – Kulturelle Funktionen – Ethische Praxis*, hrsg. von Lothar Ehrlich, Judith Schildt, Benjamin Specht, Köln: Böhlau, 2007, p. 21–41.

- History of Literary Cultures of the East-Central Europe, ed. by M. Cornis-Pope, J. Neubauer, Vol. 4, Amsterdam: Benjamins, 2010.
- Hobsbawm, E.[ric] J.[ohn], *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Hroch, Miroslav, „From National Movement to the Fully-formed Nation: The Nation-building Process in Europe“, in: *Mapping the Nation*, ed. by Gopal Balakrishnan, London, New York: Verso, 1999, p. 78–97.
- Hroch, Miroslav, *Mažosios Europos tautos, iš čekų kalbos vertė Vytautas Dekšnys*, Vilnius: Mintis, 2012.
- Hroch, Miroslav, *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, transl. by Ben Fowkes, Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Hutchinson, John, „Re-interpreting Cultural Nationalism“, *Australian Journal of Politics and History*, 1999, Vol. 45, No. 3, p. 392–409.
- Hutchinson, John, *The Dynamics of Cultural Nationalism: The Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation State*, London: Allen & Unwin, 1987.
- Ilgievič, Henryka, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija*, Vilnius, 2010, t. 18, p. 242–257.
- Ivinskaja, Marina, „Adomas Mickevičius lietuviškoje muzikoje“, in: *Adomas Mickevičius XXI amžiuje: konferencijos pranešimų tezės*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 22–23.
- Jackiewicz, Mieczysław, „Adam Mickiewicz – twórca kultury pogranicza“, in: *Adomo Mickevičiaus Lietuva (Darbų ir dienų Nr. 9 (18) atspaudas)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1999, p. 7–12.
- Jackiewicz, Mieczysław, *Literatura polska na Litwie XVI–XX wieku*, Olsztyn: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Olsztynie, 1993.
- Jay, Gregory, *American Literature and the Cultural War*, Ithaca: Cornell University Press, 1997.
- Janion, Maria, „Mickiewicz z brązu i Mickiewicz żywy“, in: Tadeusz Żeleński (Boy), *Pisma*, t. 4: *Brązownicy i inne szkice o Mickiewiczu*, pod red. Henryka Markiewicza, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1957, p. 5–25.
- Jensen, Lotte, „Literature as Access to the Past: the Rise of Historical Genres in the Netherlands, 1800–1850“, in: *Free Access to the Past: Romanticism, Cultural Heritage and the Nation*, Leiden, Boston: Brill, 2010, p. 124–143.
- Jurgutienė, Aušra, „Mickevičius ir Lietuva: tautinio identiteto problema“, *Mėta*, 1998, Nr. 12, p. 69–82.
- Jurgutienė, Aušra, *Naujasis romantizmas – iš pasiūlgimo: Lietuvių neoromantizmo pradininkų estetinė mintis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

- Juvan, Marko, „Literary Self-referentiality and the Formation of the National Literary Canon: The *Topoi* of Parnassus and Elysium in the Slovene Poetry of the 18th and 19th Centuries“, *Neohelicon*, 2004, Vol. 31, No. 1, p. 113–123.
- Kalęba, Beata, *Rozdroże: Literatura polska w kręgu litewskiego odrodzenia narodowego*, Kraków: Universitas, 2016.
- Kalėda, Algis, „Konradas Valenrodas – kaip poetinis maištas (parengėjo žodis)“, in: *Konradas Valenrodas: Lietuvių ir prūsų žygių istorinė saktmė, iš lenkų kalbos vertė Vincas Mykolaitis-Putinas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 147–150.
- Kalėda, Algis, *Mitų ir poezijos žemė: Lietuva lenkų literatūroje: monografija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- Kalinauskas, Algimantas, „J. Karnavičiaus operos“, in: *Jurgis Karnavičius: gyvenimo ir kūrybos kelias. Laiškai. Straipsniai apie kūrybą. Amžininkų atsiminimai*, sudarė Jūratė Burokaitė, Vilnius: Lietuvos kompozitorių sąjunga, 2004, p. 216–230.
- Kamusella, Tomasz, *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe*, Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Kanon Macht Kultur: Theoretische, historische und soziale Aspekte ästhetischer Kanonbildung*, hrsg. von Renate von Heydebrand, Stuttgart, Weimar: Metzler, 1998.
- Katilius, Algimantas, „Fribūro lietuvių studentų draugija „Rūta“, in: *Kintančios Lietuvos visuomenė: Struktūros, veikėjai, idėjos*, sudarė Olga Mastianica, Virgilijus Pugačiauskas, Vilma Žaltauskaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 497–508.
- Keršytė, Nastazija, „Adomo Mickevičiaus muziejiniai kontekstai Lietuvoje“, *Liaudies kultūra*, 2006, Nr. 5, p. 47–53.
- Korte, Hermann, „K wie Kanon und Kultur: Kleines Kanonglossar in 25 Stichwörtern“, in: *Literarische Kanonbildung (Sonderband Text + Kritik. Zeitschrift für Literatur)*, hrsg. von Heinz Ludwig Arnold, Hermann Korte, München: Text + Kritik, 2002, p. 25–38.
- Korte, Hermann, „*Meine Leserei war maßlos*“: *Literaturkanon und Lebenswelt in Autobiographien seit 1800*, Göttingen: Wallstein, 2007.
- Kubilius, Vytautas, „Jo romantinės dvasios pakylėti“, in: *Adomo Mickevičiaus Lietuva (Darbų ir dienų Nr. 9 (18) atspaudas)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1999, p. 51–56.
- Kubilius, Vytautas, *Adomas Mickevičius: Poetas ir Lietuva: apybraiža*, Vilniaus: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.
- Kuzavinis, Kazimieras, Savukynas, Bronys, *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, 5-asis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
- Kvietkauskas, Mindaugas, „Mykolo Biržiškos publicistika XX a. pradžios Vilniaus spaudoje: intelektualo biografijos bruožai“, *Knųgotyra*, 2006, t. 46, p. 216–237.

- Lanoux, Andrea, „Canonizing the *wieszcz*: the subjective literary biography in the 1860s“, *Slavic & East European Journal*, 2001, Vol. 45, No. 4, p. 624–640.
- Laurinavičius, Česlovas, „Moderniųjų lietuvių raida nuo kalbinės link teritorinės bendruomenės. Pirma XX a. pusė“, in: *Epochas jungiantis nacionalizmas: Tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2013, p. 13–55.
- Leerssen, Joep, „Introduction: Philology and the European Construction of National Literatures“, in: *Editing the Nation's Memory: Textual Scholarship and Nation-building in Nineteenth-century Europe (European Studies, Vol. 26)*, ed. by Dirk van Hulle, Amsterdam: Rodopi, 2008, p. 13–27.
- Leerssen, Joep, „Introduction: Writing National Literary Histories in the Nineteenth Century“, in: *Nation Building and Writing Literary History (Yearbook of European Studies, Vol. 12)*, ed. by Menno Spiering, Amsterdam, Atlanta: Rodopi, 1999, p. xi–xv.
- Leerssen, Joep, „Nationalism and the cultivation of culture“, *Nations and Nationalism*, 2006, Vol. 12, Issue 4, p. 559–578.
- Löffler, Philipp, „Introduction: The Practice of Reading and the Need for Literary Value“, in: *Reading the Canon: Literary History in the 21st Century*, ed. by Philipp Löffler, Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2017, p. 1–20.
- Lüsebrink, Hans-Jürgen, „Die ‚Genese des Panthéons‘ – Nationalliterarische Kanonisierungs- und Ausgrenzungsprozesse im Frankreich der Spätaufklärung und der Französischen Revolution“, in: *Literaturkanon – Medienereignis – kultureller Text: Formen interkultureller Kommunikation und Übersetzung*, hrsg. von Andreas Poltermann, Berlin: Erich Schmidt, 1995, p. 121–143.
- Maciūnas, Vincas, „Adomas Mickevičius lietuvių literatūroje“, *Aidai*, 1955, Nr. 10, p. 413–429.
- Maciūnas, Vincas, *Rinktiniai raštai*, sudarė Jonas Šlekys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- Mačiulis, Dangiras, *Tautinė mokykla: Žvilgsnis į tautininkų švietimo politiką*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2017.
- Malazinskaitė, Erika, „Grožinės literatūros vertimas tarpukario Lietuvoje: nuo lietuvinimo tendencijos iki ekvivalentiškumo paieškų“, *Colloquia*, 2015, t. 35, p. 71–88.
- Martišiūtė-Linartienė, Aušra, *Žemaičių bajorų teatro dramaturgija: Aleksandro Fromo-Gužučio kūryba*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
- Mastianica, Olga, „Lietuvių kalba Vilniaus švietimo apygardos vidurinėse mokyklose 1906–1914 m.“, *Lituanistica*, 2016, t. 62, Nr. 2 (104), p. 77–90.
- Mažeikienė, Iлона, „Trys Adomo Mickevičiaus paminklo projektai tarpukario Lietuvoje“, *Acta Academiae Artium Vlnensis*, 2003, t. 29, p. 109–120.
- Mažul, Eduard, „Tautinių mažumų apsaugos tarpukario Lietuvoje raida“, *Teisė*, 2006, t. 61, p. 83–99.

- Merksys, Vytautas, *Simonas Daukantas*, antras papildytas leidimas, Vilnius: Vyturys, 1991.
- Miknys, Rimantas, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos valstybingumo tradicija lietuvių tautinio judėjimo politinėje programoje (teorinis ir praktinis aspektai)“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai (Lietuvos istorijos studijos, t. 7)*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 117–143.
- Mykolaitis-Putinas, V.[incas], *Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955.
- Mikšytė, Regina, *Antanas Baranauskas: monografija*, Vilnius: Vaga, 1993.
- Motiejus Gustaitis – *kunigas, poetas, mokytojas (Lietuvių tauta, kn. 10)*, sudarė Algimantas Liekis, Vilnius: Mokslo tyros institutas, 2008.
- Naruniec, Romuald, „Recepcja twórczości Adama Mickiewicza w Wilnie w okresie międzypowstaniowym“, in: *Wilno i ziemia Mickiewiczowskiej pamięci, t. 2: W kręgu literatury i sztuki (Biblioteka Pamięci i Myśli, t. 26)*, pod red. Elżbiety Feliksiak i Elżbiety Sidoruk, Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki, 2000, p. 117–132.
- Narušienė, Vaiva, „J. A. Herbačiausko Lietuvos vizija ir mėginimai ją įgyvendinti: 1927 ir 1928 m. kultūriniai vizitai Lenkijoje“, *Darbai ir dienos*, 2006, Nr. 46, p. 9–30.
- Narušienė, Vaiva, *Józef Albin Herbaczewski: Pisarz polsko-litewski (Biblioteka Literatury Pogranicza, t. 14)*, Kraków: Universitas, 2007.
- Nikžentaitis, Alvydas, „Vilnius kaip simbolinė keturių tautų sostinė“, in: *Atminties daugiasluoksniškumas: Miestas, valstybė, regionas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 217–228.
- Patackas, Antanas, *Motiejus Gustaitis*, Vilnius: Vaga, 1993.
- Peterson, Brent O., *History, Fiction, and Germany: Writing the Nineteenth-Century Nation*, Detroit: Wayne State University Press, 2005.
- Piurko, Eduard, „Vertėjo žodis“, in: *Adam Mickiewicz, Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego = Lenkų tautos raštai ir lenkų piligrimų raštai = The Books and the Pilgrimage of the Polish Nation*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2008, p. 177–180.
- Pocevičius, Darius, *100 istorinių Vilniaus relikty*, Vilnius: Kitos knygos, 2016.
- Poklewski, Józef, *Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie*, Toruń: Wydaw. UMK, 1994.
- Riškus, Jonas, *Lietuviškieji Adomo Mickevičiaus poezijos vertimai*, Vilnius: Vaga, 2002.
- Robinson, Lillian S., *In the Canon's Mouth: Dispatches from the Culture Wars*, Bloomington: Indiana University Press, 1997.
- Romanowski, Andrzej, *Pozytywizm na Litwie: Polskie życie kulturalne na ziemiach litewsko-białorusko-inflanckich w latach 1864–1904*, Kraków: Universitas, 2003.

- Ruthner, Clemens, „Das Neue ist nicht zu vermeiden.' Der Literaturkanon zwischen Ästhetik und Kulturökonomie – eine Theorieskizze“, in: *Der Kanon – Perspektiven, Erweiterungen und Revisionen (Stimulus: Mitteilungen der Österreichischen Gesellschaft für Germanistik 2007)*, hrsg. von Jürgen Struger, Wien: Praesens Verlag, 2008, p. 31–60.
- Schweikle, Günter, „Kanoni“, in: *Metzler Literaturlexikon: Begriffe und Definitionen*, hrsg. von Günter und Irmgard Schweikle, Stuttgart: Metzler 1990, p. 232.
- Sirutavičius, Vladas, „Apie ‚blogą lietuvi' Juozapą Albiną Herbačiauską“, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 8: *Asmuo: tarp tautos ir valstybės*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 271–290.
- Skeivys, Rimantas, „Lietuviškojo literatūros istorijos modelio raidos tendencijos“, *Senoji Lietuvos literatūra*, 2004, kn. 17, p. 171–181.
- Skurdenienė, Irena, „Kalbėtojo ir rašytojo žodis“, in: *Adomo Mickevičiaus Lietuva (Darbų ir dienų Nr. 9 (18) atspaudas)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1999, p. 57–62.
- Snyder, Timothy, *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus 1569–1999*, New Haven, London: Yale University Press, 2003.
- Speičytė, Brigita, „Gente lithuanus, natione polonus? Tapatybės žodynas XIX a. vidurio Lietuvoje“, *Prace Baltystyczne*, 2016, t. 6, p. 275–289.
- Speičytė, Brigita, *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- Speičytė, Brigita, *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje (Literatūra, t. 46 (1))*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 239–322.
- Staliūnas, Darius, „Adomas Mickevičius ir tautinis lietuvių panteonas (XIX amžiaus antroji pusė – XX amžiaus pradžia)“, in: *Lietuvos kultūra: Romantizmo variantai: mokslinės konferencijos, skirtos Adomo Mickevičiaus 200-osioms gimimo metinėms, medžiaga, sudarė Aušra Jurgutienė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 65–82.
- Staliūnas, Darius, „Die litauische Nationalidentität und die polnischsprachige Literatur“, in: *Literatur und nationale Identität II: Themen des literarischen Nationalismus und der nationalen Literatur in Ostseeraum*, hrsg. von Yrjö Varpio, Maria Zadencka, Tampere: Tampereen Yliopisto Julkaisujen Myynti, 1999, p. 201–216.
- Staliūnas, Darius, „Hybrid identities in the era of ethno-nationalism: The case of the krajowcy in Lithuania“, *Acta Baltico-Slavica*, 2018, Vol. 42, p. 253–270.
- Staliūnas, Darius, „Lietuvos idėja ‚Aušroje‘“, *Archivum Lithuanicum*, 2003, t. 15, p. 271–292.
- Subirana, Jaume, „National Poets and Universal Catalans“, in: *National Identities and European Literatures = Nationale Identitäten und Europäische Literaturen*, ed. by J. Manuel Barbeito, Jaime Feijóo, Antón Figueroa, Jorge Sacido, Bern: Peter Lang, 2008, p. 247–261.

- Šeina, Viktorija, „Die Konzeption der litauischen Nationalliteratur (von den 1890er bis zu den 1930er Jahren)“, *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 2018, 67 (2), p. 196–224.
- Šeina, Viktorija, „Priešas, svetimkūnis, kenkėjas: lenko vaizdinys tarpukario lietuvių literatūroje“, *Naujasis Židiny-Aidai*, 2018, Nr. 7, p. 29–34.
- Šlekys, Jonas, *Jonas Žilius: Biografija, visuomeninės veiklos ir kūrybos metmenys*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- Vaitkevičius, Vyktintas, „Lietuviai studentai Fribūro universitete“, in: *Dvasiniai Fribūro vaikai: Fribūro universiteto lietuviai ir jų reikšmė Lietuvai: katalogas = Spiritual Children of Fribourg: Lithuanians at the University of Fribourg and Their Importance for Lithuania: Catalogue*, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2019, p. 14–22.
- Vaitkevičiūtė, Eugenija, *Žinomas ir nežinomas Juozapas Albinas Herbačiauskas: J. A. Herbačiausko gyvenimo ir kūrybos pėdsakais*, Kaunas: Naujasis lankas, 2007.
- Venclova, Tomas, „Sugrįžimas į gimtinę: Mickevičiaus Lietuva ir Mickevičius Lietuvoje“, *Baltos lankos*, 1998, Nr. 10, p. 9–35.
- Viliūnas, Giedrius, „Į žodžio meno gilumas: lietuvių literatūros mokslas XX amžiaus pirmoje pusėje“, *Darbai ir dienos*, 2003, Nr. 36, p. 261–281.
- Vyšniauskas, Marius, „Adomo Mickevičiaus namelio likimas Kaune“, *Kauno istorijos metraštis*, 2013, Nr. 13, p. 273–289.
- Williams, Raymond, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, London: Fontana Press, 1988.
- Winko, Simone, „Literarische Wertung und Kanonbildung“, in: *Grundzüge der Literaturwissenschaft*, hrsg. von Heinz Ludwig Arnold, Heinrich Detering, 4. Auflage, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2001, p. 585–600.
- Winko, Simone, „Literatur-Kanon als invisible Hand-Phänomen“, in: *Literarische Kanonbildung (Text + Kritik. Zeitschrift für Literatur)*, hrsg. von Heinz Ludwig Arnold, Hermann Korte, München: Text + Kritik, 2002, p. 9–24.
- Wool, Elizabeth A., *Performing Justice: Agitation Trials in Early Soviet Russia*, Ithaca, London: Cornell University Press, 2005.
- Zaborskaitė, Vanda, *Maironis, antrasis leidimas*, Vilnius: Vaga, 1987.
- Zalatorius, Albertas, *Vincas Krėvė: nebaigta monografija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- Zeyringer, Klaus, „Die Kanonfalle: Ästhetische Bildung und ihre Wertelisten. Literatursoziologischer Essay“, *Zeitschrift für Literatur- und Theatersoziologie*, 2008, Nr. 1, p. 72–103.
- Zimmer, Ilonka, *Uhland im Kanon: Studien zur Praxis literarischer Kanonisierung im 19. und 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009.
- Žukas, Vladas, *Adomas Mickevičius Lietuvos mokyklose, 1908–1943*, Vilnius: Regnum fondas, 1999.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

- „A. Mickevičiaus paminklas“, *Vilniaus aidas*, 1926, lapkričio 20, Nr. 133 (266), p. 3.
- „A. Mickevičius ne arijų kilmės?“, *Literatūros naujienos*, 1934, balandžio 15, Nr. 2, p. 6.
- A. Mickevičiaus *Krimo sonetai lietuvių ir lenkų kalbom*, vertė ir išaiškino M. Gustaitis = A. Mickiewicz, *Sonety Krymskie w litewskiem tłumaczeniu z dołączeniem oryginału, tłumaczył i objaśnił M. Gustajtys*, Vilnius: Juozapo Zavadskio spaustuvė, 1909.
- Ad., „Lenkai visai be reikalo pakėlė triukšmą dėl Mickevičiaus ‚nulenkinimo‘“ (pasikalbėjimas su prof. M. Biržiška), *Lietuvos aidas*, 1930, gruodžio 10, Nr. 281 (1062), p. 2.
- „Adomas Mickevičius“, *Vaga*, 1931, Nr. 3, p. 194–198.
- „Adomui Mickevičiui paminklas atidarytas“, *Kultūvė*, 1940, balandžio 1, Nr. 19, p. 6.
- Ambrazevičius, J.[uozas], Skrupskelienė, A.[lina], Vaičiulaitis, A.[ntanas], *Naujieji skaitymai*, d. 3, Kaunas: Sakalas, 1938.
- Andrandas, „Dvasios milžinai ir nykštukai“, *Trimitas*, 1932, Nr. 37, p. 727–728.
- Aš, „Meilė Adomo Mickevičiaus gyvenime“, *Ateitis*, 1937/1938, Nr. 4, p. 710–714.
- Ašmys, Vilius, „Lietuviška istorinė opera ‚Gražina‘“, *Lietuvos aidas*, 1932, vasario 1, Nr. 25 (1400), p. 4.
- „Atsakymai“, *Varpas*, 1897, Nr. 4, p. 64.
- Atsiliepiamas lietuviškos draugystės ‚Želmuo‘ Paryžiuje*, Tilžė: išleista kaštu Draug. „Želmuo“ spaustuvėje Schenke, 1902.
- „Atsiųsta paminėti“, *Mūsų žinynas*, 1932, Nr. 86, p. 398–400.
- Augstkalns, Alv.[ils], „A. Mickevičiaus užrašytosios lietuviškos dainos“, *Židinys*, 1935, Nr. 1, p. 29–33.
- Augstaitis, D-ras Pr.[anas], *Lietuvybės elementai lenkų romantizme: leidinys lietuvių kalba*, Vilnius: Vilniečio leidinys, 1921.
- B. Kantvydis, „Adomas Mickevičius. Vėlinės“, *Lietuva*, 1926, spalio 27, Nr. 243, p. 3.
- B. M., „Adomo Mickevičiaus paminklo atidarymo išvakarės Sorbonoje“, *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 4, Nr. 100 (584), p. 3.
- B. M., „Adomo Mickevičiaus paminklo Paryžiuje atidarymo proga“, *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 6, Nr. 101 (585), p. 2.
- B. M., „Lenkai Paryžių nuodija Adomo Mickevičiaus atminimą“, *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 24, Nr. 92 (576), p. 3.
- „Baltas Karžigys. Versta išz Mickaus“, *Lietuva*, 1897, kovo 6, Nr. 10, p. 1.
- [Basanavičius, Jonas], Dr. J. Basanavičius, „Prakalbos vieton“, in: *Gabija: Rinktinė knyga, paaukuota Lietuvos dainiaus vyskupo Antano Baranaucko atminimui*, knygą sutaisė ir spaudai priėmė Juozapas Gerbačiauskis, Krokuvėje: Gebethnerio & Co knygynas, [1908], p. 1–3.
- [Basanavičius, Jonas], Birsztonas, „Auszra“ ir „Dziennik Poznanski’s“, *Auszra*, 1883, Nr. 7, p. 185–196.

- [Basanavičius, Jonas], *D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija*, Vilnius: Lietuvių mokslo draugijos leidinys, 1936.
- Bankauskas, Č.[eslovas], „Išniekintas Ad. Mickevičiaus namelis“, *Naujoji Romuva*, 1932, Nr. 30–31, p. 684.
- Barzdukas, St., „Paskutiniai lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjungos darbai“, *Lietuvos mokykla*, 1937, Nr. 2, p. 143–148.
- Bičiūnas, V.[ytautas], „Fiktyvi relikvija“, *Literatūros naujienos*, 1934, kovo 31, Nr. 1, p. 4.
- Biržiška, M.[ykolos], „Dėl mokyklos kalbų klausimo“, *Švietimo darbas*, 1920, Nr. 12, p. 48–53.
- Biržiška, M.[ykolos], *Apie Lietuvišką Vilniaus miesto gatvėvardžius* (Dėl J. V. Narbuto Vadovo po Vilnių ir jo gatvėvardžių) (Iš „Mūsų Vilniaus“ 1938 m. nr. 23–24), Kaunas: [s. n.], 1939.
- Biržiška, Mykolas, *Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose* (Iš 1882–1901 m. atsiminimų, pasakojimų, raštų), Kaunas: [s. n.], 1938.
- Biržiška, Mykolas, *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, t. 1, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1931.
- Biržiška, Mykolas, *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, t. 2, Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1938.
- [Biržiška, Mykolas], M. Bir., „Litwa. VII. Literatura“, in: *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*, t. 43–44, Warszawa: S. Sikorski, 1910, p. 616–624.
- [Biržiška, Mykolas], M. Biržiškos *Lietuvių literatūra Vilniaus universiteto metu*, Vilnius: Lietuvių mokslo draugijos leidinys, 1921.
- [Biržiška, Mykolas], M. Biržiškos *Mūsų raštų istorija*, antras leidimas, d. 1: *Ligi 1864 m.*, Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1925.
- [Biržiška, Mykolas], M. Biržiškos *Mūsų raštų istorija*, antras leidimas, d. 1: *Ligi 1864 m.*
- [Biržiška, Mykolas], M. Biržiškos *Mūsų raštų istorija: 1547 m. – 1904 m.*, Kaunas: Švyturys, [1920].
- Biržiška, M.[ykolos], „Prakalba“, in: Adomas Mickevičius, *Vėlinės*, antra dalis, iš lenkų kalbos vertė M. Gustaitis, Kaunas, Marijampolė: Dirva, 1926, p. 3–11.
- [Biržiška, Mykolas], R. „Gražina“, *Trimitas*, 1933, Nr. 8, p. 151.
- Biržiška, Mykolas, *Rinktiniai mūsų senovės raštai: medžiaga lietuvių raštijos mokslui aukštesniosiose mokyklose*, Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija, 1927.
- [Biržiška, Mykolas], Šešėlis, „Dėl Adomo Mickevičiaus“, *Mūsų Vilnius*, 1932, Nr. 26, p. 542.
- [Biržiška, Vaclovas], V.-ka, „Naujųjų knygų apžvalga“, *Kultūra*, 1925, Nr. 1, p. 34–36.
- Brensztejn, Michał, „Mickiewicz odpolszczony“, *Przegląd Współczesny*, 1930, Rok IX, t. 35, p. 271–285.
- Chlebovskis, Bronislovas, *Lenkų literatūra 1795–1905*, vertė Petras Vaičiūnas, Kaunas: Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1926.

- Chlebowski, Bronisław, *Literatura polska 1795–1905 jako główny wyraz życia narodu po utracie niepodległości*, z rękopisu wydał i przedmową poprzedził Manfred Kridl, Lwów, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich, 1923.
- [Dagilis, Stanislovas], *Lietuviszkas sziupinis isz svetimu skanskoniui ant naudos broliams Lietuviams pataisitas*, pirma laida, Tilžėje: Raszėjo kaszta spaudzinta pas Otto v. Mauderodę, 1884.
- [Dambrauskas-Adomas Jakštas, Aleksandras], „Lietuvių balsas į jaunąją kartą Lietuvos didžponių, dvarponių ir bajorų“, [vertė Juozas Tumas-Vaižgantas], *Dirva-Žinynas*, 1903, Nr. 1, p. 3–21.
- [Dambrauskas-Adomas Jakštas, Aleksandras], *Głos Litwinów do młodej generacji magnatów, obywateli i szlachty na Litwie*, Москва: [s. n.], 1902.
- Simanas Daukantas, *Darbaj senuju Lituwiiu yr Žemajcziiu 1822*, spaudai paruošė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai, Kaunas: Lietuvos universiteto bibliotekos leidinys nr. 1, 1929.
- [Daukantas, Simonas], *Lietuvos istorija nū Gedimino D.L.K. iki Liublino unijai parasyta Simano Daukanto buvusiojo Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistro*, K. 2, Plymouth, Pa.: Kasztu ir Spaustuvėje Jūzo Paukszčio, 1897.
- [Davainis-Silvestraitis, Mečislovas], Vėversis, „Ar pritinka musu bajorams buti lenkais“, *Auszra*, 1883, Nr. 8–10, p. 231–235.
- Didžiokas, Vl.[adas], „Vilniaus įspūdžiai“, *Lietuvos aidas*, 1933, vasario 13, Nr. 36 (1708), p. 3.
- „Diedai. Parašė Adomas Mickevyczius. Lietuviszkai sutaisė Jr. Jonas“, *Tėvynė*, 1898, Nr. 5, p. 206–208.
- „Dirba“, *Lietuvos žinios*, 1932, lapkričio 5, Nr. 253 (4045), p. 2.
- Dovydėnas, Liudas, „Antai ir Vilnius ant kalvos“, *Varpas*, 1940, Nr. 5, p. 73–74.
- Geniušas, J.[uozas], *Literatūros chrestomatija amatų mokykloms, suaugusiųjų kursams*, d. 2, Kaunas: Spaudos fondas, 1939.
- Gira, Liudas, „Žvilgsnis į Vilniaus tautinę evoliūciją“, *Švietimo darbas*, 1921, Nr. 1–2, p. 34–46.
- Górski, Artur, *Monsalwat: Rzecz o Adamie Mickiewiczzu*, wydanie drugie, Warszawa: Gebethner i Wolf, 1908.
- Grabowski, Dr Tadeusz, *Adam Mickiewicz: Jego żywot i dzieła na tle współczesnej epoki 1798–1855*, Poznań, Warszawa: nakład Księgarni Św. Wojciecha, [1922].
- Grigonis, M.[atas], „Ar mokslo šaknys turi būti karčios?“, *Švietimo darbas*, 1922, Nr. 12, p. 498–501.
- [Grinius, Kazys], K. L., „Petras Arminas-Trupinėlis (1853–1885)“, *Varpas*, 1903, Nr. 3, p. 105–110.
- Gustaitis, Dr. M.[otiejus], „Ad. Mickevičiaus orijentalizmas“, *Vaivarykštė*, 1913, kn. 3, p. 560–570.
- Gustaitis, Dr. M.[otiejus], „Orientalinė srovė Europos literatūroje“, *Vaivarykštė*, 1913, kn. 2, p. 391–398.

- Gustaitis, Dr. M.[otiejus], „Orientalinis Krimo sonetų stilius“, *Vaiivorykštė*, 1914, kn. 1, p. 173–190.
- Gustaitis, Dr. M.[otiejus], „Puškinas ir Krimo sonetai“, *Vaiivorykštė*, 1913, kn. 1, p. 194–201.
- Gustaitis, Kun. M.[otiejus], „Adomo Mickevičiaus Krymo sonetai: Literatiški studijai“, *Draugija*, 1908, Nr. 21, p. 21–35, Nr. 22, p. 131–140, Nr. 23, p. 245–251, Nr. 24, p. 351–355.
- Gustaitis, M.[otiejus], *Adomo Mickevičiaus Ponas Tadas: etiūdas*, Kaunas: Vals-tybės spaustuvė, 1927.
- Gustaitis, M.[otiejus], „Autobiografija“, in: *Vainikai: naujesniosios poezijos antologija*, spaudai paruošė K.[azys] Binkis, Kaunas, Vilnius: Svyturys, 1921, p. 39–41.
- [Gustaitis, Motiejus], Balandis, „Mickevicziui“, *Žvaigždė*, 1903, balandžio 30, Nr. 18, p. 281.
- Gustaitis, M.[otiejus], *M. Sarbievijus*, Kaunas: Raidė, 1925.
- Gustaitis, M.[otiejus], „Šis tas iš pirmųjų Friburgo ‚Rūtos‘ metų“, *Ateitis*, 1924, Nr. 5–6, p. 287–288.
- Gustaitis, M.[otiejus], *Varpeliai*, Kaunas, Marijampolė: Dirva, 1925.
- Herbaczewski, Józef Albin, *Głos bólu: Sprawy odrodzenia narodowego Litwy w związku ze sprawą wyzwolenia narodowego Polski*, Kraków: Księgarnia S. A. Krzyżanowskiego, 1912.
- Herbaczewski, Józef Albin, *Litwa a Polska: Rozważania na czasie*, Wilno: Dzwon Litwy, 1921.
- Herbaczewski, Józef Albin, *O Wilno i nie tylko o Wilno*, Wilno: Wydawnictwo „Mildy“, 1922.
- Herbaczewski, Józef Albin, *Potępienie: Tragedya duszy (cztery miraży na pustyni klątwy i wygnania)*, Kraków: Księgarnia G. Gebethnera i Sp., 1906.
- Herbačiauskas, J.[uozapas] A.[lbinas], „Adomas Mickevičius Kaune“, *Krivulė*, 1925, Nr. 31, p. 419–420.
- Herbačiauskas, Juozapas Albinas, *Dievo šypsenos*, t. 1, Kaunas: Universitas, 1929.
- Herbačiauskas, J.[uozapas] A.[lbinas], „Kova prieš Adomo Mickevičiaus geni-jaus diktatūrą“, *Gaisai*, 1930, Nr. 4, p. 327–339.
- Herbačiauskas, J.[uozapas] A.[lbinas], „Kova prieš Adomo Mickevičiaus geni-jaus diktatūrą“, *Gaisai*, 1930, Nr. 5, p. 50–64.
- Herbačiauskas, J.[uozapas] A.[lbinas], „Kūryba ir kritika“, *Baras*, 1925, Nr. 7, p. 50–63.
- [Herbačiauskas, Juozapas], Jaunutis Vienuolis (Juozapas Gerbačiauskis), *Erškėčių vainikas*, Krokuvu: Gebethnerio & Co knygynas, 1908.
- [Herbačiauskas, Juozapas], Juozapas A. Gerbačiauskis, „Genijaus meilė“, in: *Gabija: Rinktinė knyga, paaukuota Lietuvos dainiaus vyskupo Antano Baranaucko atminimui*, knygą sutaisė ir spaudai prirengė Juozapas Gerbačiauskis, Krokuvoje: Gebethnerio & Co knygynas, [1908], p. 6–16.

- [Herbačiauskas, Juozapas], Juozapas Gerbačiauskis, „Lietuvos griuvėsiu giminias (Dainiaus symphoniskas sapnas)“, in: *Gabija: Rinktinė knyga, paaukuota Lietuvos dainiaus vyskupo Antano Baranaucko atminimui*, knygą sutaisė ir spaudai prirengė Juozapas Gerbačiauskis, Krokuvoje: Gebethnerio & Co knygynas, [1908], p. 47–77.
- [Herbačiauskas, Juozapas], Juozapas Herbačevskis, *Kur eini, lietuvi?*, Vilniuje: autoriaus lėšomis, 1919.
- Hulewicz, Witold, „Przed konkursem na pomnik Mickiewicza“, *Tygodnik Wileński*, 1925, 12 kwietnia, Nr. 18, p. 7–8.
- Inčiūra, K.[azys], „Gražina: lietuviškos operos V paveikslas“, *Lietuvos studentas*, 1932, kovo 1, Nr. 4 (30), p. 2–3.
- „Iš A. Mickevičiaus Pono Tado“, vertė M. B-ka [Mykolas Biržiška], Vilnius, 1921, rugsėjo 11, Nr. 204 (218), p. 3.
- Iš *Adomo Mickevičiaus raštų*, antras paveiksluotas leidimas, vertimus mokykloms parinko ir pertvarkė M.[ykolis] Biržiška, Kaunas: Vairas, 1927.
- Iš *Adomo Mickevičiaus raštų*, d. 1, mokykloms parinko M.[ykolis] Biržiška, Vilnius: Lietuvių mokslo draugijos leidinys, 1919.
- „Iš kelionės į Lenkus. (Mūsų spaudos atstovo prof. M. Biržiškos pranešimas visuomenei)“, *Lietuvos aidas*, 1928, vasario 28, Nr. 23 (237), p. 2–3.
- Ivanauskas, Tadas, *Aš apsisprendžiu*, Vilnius: Vyturys, 1994.
- J. J. ir P. Trup., „Adomas Mickevyczius“, *Tėvynė*, 1898, Nr. 12, p. 388–391.
- J. P., „Adomo Mickevičiaus paminklas Paryžiuje“, *Diena*, 1929, liepos 7, Nr. 48, p. 5.
- Jakštas, A.[domas], „Bibliografija ir kritika“, *Rytas*, 1925, sausio 28, Nr. 22 (327), p. 2–3.
- [Jakštas, Adomas], A. J., „Iš Adomo Mickevičiaus raštų“, *Draugija*, 1920, Nr. 5–6, p. 238.
- Jakštas, A.[domas], „Kariagos Aidai“, *Draugija*, 1920, Nr. 7–8, p. 320.
- [Jakštas, Adomas], „Lietuvių klausimas lenkų literatūroje“, *Lietuvių laikraštis*, 1905, Nr. 40, p. 576–577.
- Jakubėnas, Vl.[adas], „Gražina. Mūsų teatro naujoji premjera“, *Lietuvos aidas*, 1933, vasario 17, Nr. 39 (1711), p. 3.
- Jakubėnas, Vl.[adas], „Lietuviška opera „Gražina“, *Tautos mokykla*, 1933, Nr. 9, p. 165.
- Jakubėnas, Vladas, „Gražina (J. Karnavičiaus 5 paveikslų opera)“, *Muzika ir teatras*, 1933, Nr. 3, p. 94–97.
- Jakubėnas, Vladas, „Gražina. Pirmoji originali lietuvių opera Čikagos scenoje“, *Aidai*, 1967, Nr. 7, p. 294–300.
- [Jankowski, Czesław], Skierka, „Przechadzki po Wilnie“, *Słowo*, 1925, 10 maja, Nr. 105 (819), p. 2–3.
- [Janulaitis, Augustinas], *Adomas Mickevycia (1798–1855): Jo gyvenimas, raštai ir darbai*, aprašė A. J. Daubaras, Plymouth: spauda ir kaštai „Vienybės Lietuvninku“, 1902.

- „Jono Spudulio laišškai kun. A. Dambrauskui (tėšynys)“, *Mūsų senovė*, 1940, t. 3, Nr. 1, p. 153–172.
- Jucevičius, Liudvikas Adomas, *Raštai*, redakcinė komisija Jurgis Lebedys, Meilė Lukšienė, Zenonas Slaviūnas, vertė Dominykas Urbas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.
- Juodelis, Petras, „Pono Tado šviesa ir šešėliai“, in: *Adomo Mickevičiaus Lietuva (Darbų ir dienų Nr. 9 (18) atspaudas)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1999, p. 95–107.
- k-, „Ar Adomas Mickevičius mokėjo lietuviškai?“, *Rytas*, 1927, vasario 4, Nr. 28 (914), p. 1.
- K. Z., „Mickevičiaus ‚Vėlinės‘ per radio“, *Meno kultūra*, 1928, lapkričio 9, Nr. 4, p. 23.
- „Kalba prie kapo Mickevycziaus (Pasakyta vardan liet. draugystės ‚Želmū Paryžiuje)“, *Vienybe Lietuvniku*, 1890, rugpjūčio 13, Nr. 33, p. 9.
- Kariagos aidai*: tėvynės gynėjams dainų rinkinėlis, sukomponavo ir pritaikino J. Tallat-Kelpša, Tilžė: Krašto apsaugos minist. literatūros skyrius, 1920.
- Kasakaitytė, M.[arija], „Stanislovas Vyspianskis“, *Naujoji Romuva*, 1933, Nr. 118, p. 316–319.
- Kauno miestas*: apžvalginis ir informacinis leidinys Kauno miesto 900 m. sukaktuvėms paminėti, red. J. Deikus, E. Alekna, Kaunas: Lietuvių tautinės muzikos dainos draugija „Gabija“, 1930.
- [Kaupas, Antanas], Ant. Ka...s, „Šešios socialistiškos knygutės“, *Dirva-Žinynas*, 1903, Nr. 7, p. 165.
- [Kitkevičius, Antanas], *Hymny Ojców świętych i wielkich w kościele mężów, z brewiarza i ze mszału*, prelożył z łaćnińskiego x. A.[nton] Kitkiewicz, Wilno: Drukarnia A. Marcinowskiego, 1848.
- Kossu-Aleksandravicius, Jonas, „Cztery kroki wolnej Litwy“, *Wiadomości Literackie*, 1934, Nr. 12, p. 3.
- Kraujalis, kun. P.[etras], „M. Brensztejn i I. Otrębski. Dajny Litewskie, zapisane przez Adama Mickiewicza“, *Vilniaus varpas*, 1927, Nr. 2, p. 16–17.
- [Kraujalis, Petras], A. Vieštautas, „Minėkime sukaktuves“, *Sėjos baras*, 1931, Nr. 4, p. 81.
- [Kriaučiūnas, Petras], „Trumpas Petro Armino gyvatos aprašymas“, in: *Petro Armino Raštai*, išleidimas trečiasis, papildintas naujomis eilėmis, Vilnius: Juozapo Zavadzkiio lėšomis ir jo spaustuvėje, 1907, p. I–VIII.
- Kridl, Manfred, *Literatura polska wieku XIX, część II: Od wystąpienia Mickiewicza do powstania listopadowego (1822–1830)*, wydanie drugie, Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1927.
- Ks. Vanagėlio raštai su autoriaus portretu ir trumpa biografija, Kaunas, Vilnius: Švyturys, 1921.
- „Kultūros naujienos“, *Lietuvos aidas*, 1936, gegužės 2, Nr. 202 (2818), p. 5.
- Kuzmickis, Zigmantas, „A. Mickevičius ir mes (Pono Tado‘ 100 metų sukaktivių proga)“, *Vairas*, 1934, Nr. 5, p. 77–81.

- Kuzmickis, Zigmantas, *Lietuvių literatūra*, d. 3: Pirmoji XIX amž. pusė: vadovėlis aukštesniosioms mokykloms, Kaunas: Sakalas, 1932.
- [Kuzmickis, Zigmas], B. Kantvydis, „Adomas Mickevičius ir mes (70 m. jo mirties atminimui pagerbti)“, *Vilniaus aidas*, 1925, gruodžio 8, Nr. 119 (124), p. 2–3.
- Kuzmickis, Z.[igmas], „Konradas Valenrodas amžiaus perspektyvoje (1827.I–1927.I)“, *Iliustruotoji Lietuva*, 1927, sausio 29, Nr. 4 (57), p. 25–27.
- [Kuzmickis, Zigmas], B. Kantvydis, „Iš Adomo Mickevičiaus raštų“, *Lietuva*, 1927, lapkričio 17, Nr. 260 (2643), p. 4–5.
- [Kuzmickis, Zigmas], Z. K-kis, „Konradas Valenrodas – lietuvių karžygys (Konrado Valenrodo 100 metų sukaktuvėms)“, *Trimitas*, 1927, Nr. 6, p. 183–187.
- L. Str., „Gražina“, *Židinys*, 1933, Nr. 2, p. 164–166.
- Laurinavičaitė, J.[advyga], „Adomas Mickevičius“, *Pavasaris*, 1925, Nr. 17, p. 6–8.
- Lazauskas, J.[uožas], „Tautinio auklėjimo formulos“, *Mokykla ir gyvenimas*, 1932, Nr. 3, p. 126–127.
- „Lenkai klastoja A. Mickevičiaus raštus“, *Lietuvos aidas*, 1936, kovo 21, Nr. 132 (2748), p. 2.
- „Lenkai nužudė Adomą Mickevičių? Boy'o Želenskio sensacinga hipotezė apie rašytojo mirtį“, *Lietuvos žinios*, 1932, rugpjūčio 29, Nr. 196 (3988), p. 1.
- „Lenkai tikrai nunuodiję Mickevičių“, *Lietuvos žinios*, 1932, rugsėjo 1, Nr. 199 (3991), p. 1.
- „Lietuvių kalba (ir pasaulio literatūra)“, *Švietimo darbas*, 1920, Nr. 6–7, p. 24–25.
- Lietuviškas Albumas*, Laida II: Musu raštininkai ir žymesni vyrai, parengta ir išleista Kun. Antano Miluko su pagalba prenumeratorių, Shenandoah: V. J. Stagaro Spaustuvėje, 1900.
- Lietuviškas šiuipinys, iš svetimų skansonių brolių Lietuvių naudai pataisytas, pirmoji laida, antrą kartą atspausdinta, šiek-tiek pertaisyta ir padauginta: trumpesnės eilios*, [sudarė ir vertė Stanislovas Dagilis], Ryga: Spaustuvė H. Hempelio ir Co., 1906.
- „Lietuvos dievaitis: Kas buvo ir ką po šimto metų mums paliko Adomas Mickevičius?“ (Literatūrinis pasikalbėjimas su prof. Mykolu Biržiška), *Santarvė*, 1955, Nr. 6, p. 246–254.
- Lietuvos literatūros antologija 1795–1831: Šviečiamasis klasicizmas, preromantizmas*, sudarė Brigita Speičytė, 2 t., Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.
- Lietuvos Valstybės Konstitucija su paaiškinimais*, Kaunas: išleido V. Jankūnaitė, 1922.
- Lietuvos valstybės konstitucijos 1920–1938 metais*, Vilnius: Žaltvykslė, 2008.
- [Lindė-Dobilas, Julijonas], *Ar paseno Tėnas? Jo „Meno filosofijos“ kritika*, parašė J. Dobilas, Marijampolė: autoriaus leidinys, 1927.
- [Lindė-Dobilas, Julijonas], J. Dobilas, „M. Vaitkus. Žvaigždės duktė, 4 veiksmų drama, gavusi pirmajame Valst. liet. dramos konkurse pirmąją premiją“, *Baras*, 1925, Nr. 7, p. 64–74.

- [Lindė-Dobilas, Julijonas], J. Dobilas, „Strazdas (Jo 100 m. mirties sukaktu-
vėms besiantinant), *Lietuvos aidas*, 1932, balandžio 19, Nr. 87 (1462), p. 3.
- [Lindė-Dobilas, Julijonas], J. Dobilas, „Vytauto asmenybė (Pabaiga)“, *Švietimo
darbas*, 1930, Nr. 11, p. 1065–1072.
- Lindė-Dobilas, J.[ulijonas], „Lektūra ir literatūros nagrinėjimas mokykloj“,
Švietimo darbas, 1928, Nr. 9, p. 1117–1173.
- „Literatūros naujienos“, *Lietuvos žinios*, 1934, balandžio 7, Nr. 79 (4465), p. 3.
- M. B., „Grażina‘ Valstybiniam teatre“, *Muzikos barai*, 1933, Nr. 2, p. 38–39.
- M. K., „Adomas Mickevičius“, *Ateitis*, 1925, Nr. 11, p. 461–462.
- Mackevičius, R.[apolas], „Ką Lietuva laimėjo iki šiol literatūros srityje“, *Vil-
niaus aidas*, 1926, vasario 16, Nr. 18 (151), p. 4–6.
- Mackevičius, Rapolas, „Adomas Mickevičius“, *Vilniaus aidas*, 1925, gruodžio 24,
Nr. 126 (131), p. 2–5.
- Mackevičius, R.[apolas], „Atsiminimų žiupsnelis“, *Vilniaus aidas*, 1928, birže-
lio 14, Nr. 68 (500), p. 1–2.
- [Mackonis, Rapolas], Klemensas, „Lenkų literatūra ir mes (Laiškas iš Vil-
niaus)“, *Lietuvos aidas*, 1932, kovo 5, Nr. 52 (1427), p. 2–4.
- [Mackonis, Rapolas], Klemensas, „Laiškas iš Vilniaus“, *Lietuvos aidas*, 1932, ba-
landžio 1, Nr. 72 (1447), p. 4.
- [Mackonis, Rapolas], Klemensas, „Mickevičiaus paminklo statymo istorija“,
Lietuvos aidas, 1938, liepos 28, Nr. 335 (4144), p. 3.
- [Mackonis, Rapolas], R. M., „Penkios valandos Mindaugo sostinėje“, *Vilniaus
rytojus*, 1931, liepos 15, Nr. 55 (233), p. 2–3.
- [Maironis], Kl. J. Maculevičius, *Lietuva: Maironio rankraščio faksimilinis lei-
dimas, parengė Inga Liepaitė, Paulius V. Subačius*, Vilnius: Vilniaus uni-
versiteto leidykla, 2018.
- Maironis, *Raštai*, t. 2: *Poemos, parengė, komentarus parašė Irena Slavinskaitė*,
Vilnius: Vaga, 1988.
- Maironis, *Raštai*, t. 3, kn. 2: *Lietuvos praeitis. Trumpa visuotinės literatūros is-
torija. Apsakymai apie Lietuvos praeigą. Straipsniai apie visuomenę ir lite-
ratūrą, įvadą, komentarus parašė, parengė Irena Slavinskaitė*, Vilnius:
Vaga, 1992.
- Marcinkevičius, Justinas, *Dienoraščiai ir datos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų są-
jungos leidykla, 2012, p. 135.
- Matulaitis, Stasys, *Atsiminimai ir kiti kūriniai*, Vilnius: Valstybinė grožinės lite-
ratūros leidykla, 1957.
- Meirūnas, Vikt., „Grażina“, *Vairas*, 1933, Nr. 3, p. 345–347.
- [Merkelis, Aleksandras], Mikaitis, „Grażina“, *Pavasaris*, 1926, Nr. 4, p. 15–16.
- „Mickevičiaus lietuviškumas“, *Trimitas*, 1934, Nr. 43, p. 846.
- „Mickevičiaus namai“, *Lietuvos žinios*, 1925, lapkričio 3, Nr. 247, p. 4.
- „Mickevičiaus namuko paslaptis“, *Laiko žodis*, 1934, Nr. 12, p. 4.
- „Mickevičiaus paminklėlis“, *Lietuva*, 1919, rugpjūčio 23, Nr. 184, p. 2.

- „Mickevičiaus slėnis“, *Karys*, 1921, Nr. 46, p. 547.
- „Mickevičiui paminklo...“, *Trimitas*, 1933, Nr. 42, p. 832.
- Mickevičius, Adomas, „Alpuhara“ (vertė J. K. A.), *Šviesos keliai*, 1936, Nr. 3, p. 146–148.
- Mickevičius, Adomas, *Eilėraščiai. Poemos*, sudarė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1987.
- Mickevičius, Adomas, *Lenkų tautos ir lenkų piligrimystės knygos*, vertė Žilvinas Norkūnas, Vilnius: Flavija, 2019.
- Mickevičius, Adomas, *Lyrika, baladės, poemos*, sudarė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1975.
- Mickevičius, Adomas, *Ponas Tadas*[,] arba paskutinis užpuolimas Lietuvoje, t. 1, vertė A.[ntanas] Valaitis, Kaunas: Švyturys, 1924.
- Mickevičius, Adomas, *Ponas Tadas*, vertė K.[azimieras] Šakenis, Kaunas: Raidės spaustuvė, 1924.
- [Mickiewicz, Adam], *Adam Mickiewicz przez Józefa Kallenbacha, wydanie ozdobione siedemnastu ilustracjami*, t. 1, Poznań: Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1918.
- Mickiewicz, Adam, *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego = Lenkų tautos raštai ir lenkų piligrimų raštai = The Books and the Pilgrimage of the Polish Nation*, vertė Eduard Piurko, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2008.
- [Mickiewicz, Adam], Mickevičia, A., „Mūsų tautos gyvenimo kelias“ (Tąsa), vertė J. K. Tautmyla, *Moksleivis*, 1919, Nr. 12, p. 33–35.
- [Mickiewicz, Adam], *Mickiewicza Pan Tadeusz dla dorastającej obojey płci młodzieży wydał prof. J. O. Sędzimir*, t. 1, Rzeszów: Nakład wydawcy, 1902.
- [Mickiewicz, Adam], „Mūsų tautos gyvenimo kelias[,] arba Knygos lietuvių tautos. Parašė Adomas Mickevičius“, *Moksleivis*, 1919, Nr. 1, p. 42–46.
- [Mickiewicz, Adam], *Poezye Adama Mickiewicza*, t. 1, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1822.
- [Mikšas, Jurgis], M., „Witolorauda, giesme isz padawimu Lietuwos, lenkiszkaï per J. J. Kraszewskj suraszita“, *Auszra*, 1883, Nr. 1, p. 18–19.
- „Mykolo Römerio autobiografija“, parengė Mindaugas Maksimaitis, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 13: *Mykolas Römeris*, Vilnius: Saulabrolis, 1996, p. 180–227.
- Mieželaitis, Eduardas, *Raštai*, t. 3: *Kontrapunktas*, Vilnius: Vaga, 1983.
- Miller, Jan Nepomucen, *Zaraza w Grenadzie: Rzecz o stosunku nowej sztuki do romantyzmu i modernizmu w Polsce*, Warszawa: nakładem Księgarni F. Hoesicka, 1926.
- Miłosz, Oscar, „Du politiniai mesianizmai (Deux messianismes politiques, 1927)“, *Krantai*, 2012, Nr. 4, p. 66–75.
- Miškinis, Motiejus, *Lietuvių literatūra*, d. 1: vadovėlis gimnazijų IV ir V klasėms ir mokytojų seminarijoms, Kaunas: Spaudos fondas, 1939.
- Murka, J.[onas], *Vaikų darbymečiui*, d. 4: Literatūros skaitymai pradžios mokyklos IV skyriui, Kaunas: Spaudos fondas, 1932.

- Murka, J.[onas], *Vaikų darbynečiui*, d. 4: Literatūros skaitymai pradžios mokyklos IV skyriui, Šiauliai: Kultūra, 1925.
- „Nauji raštai“, *Lietuva*, 1902, rugsėjo 5, Nr. 36, p. 2.
- „Naujos knygos“, *Žvaigždė*, 1902, Nr. 36, p. 567.
- Nyka-Niliūnas, Alfonsas, „Maironio likimo paraštėje“, in: *Apie Maironį: Maironio kritinės recepcijos rinktinė (1890–2010)*, sudarė Tomas Andriukonis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 340–346.
- „Nuo kapo Mickiewicz'iaus“, *Varpas*, 1890, Nr. 8, p. 120.
- „O pomnik Mickiewicza: Mowa wygłoszona przez Radn. prof. F. Ruszczyca na Zjazdzie Samorządów Ziemi Wileńskiej dn. 15 sierpnia 1921 roku“, *Rzeczpospolita*, 1921, 19 sierpnia, Nr. 184, p. 3.
- Obuolėnas, K.[azys], „Kur Adomas Mickevičius gyveno Kaune“, *Lietuvos aidas*, 1934, rugsėjo 20, Nr. 214 (2181), p. 2–3.
- „Paminklas Mickewicziaus Lwawe“, *Saulė*, 1904, lapkričio 8, Nr. 90, p. [4].
- „Paminklų projektai“, *Mūsų Vilnius*, 1935, rugpjūčio 15, Nr. 16, p. 246.
- Pečkauskaitė, Marija, „Mintįs apie dailę“, *Viltis*, 1910, birželio 11, Nr. 66 (401), p. 2–3.
- Penkauskas, Pr.[anas], „Lietuvių tautos dvasia istorijos šviesoje“, *Kauno kalendorius 1920 metais*, Kaunas: Švento Kazimiero draugija, 1919, p. 35–49.
- Petkevičaitė, Gabrielė, „Gražina: D. K. Vytauto laikų apysaka“, *Lietuvos aidas*, 1930, balandžio 14, Nr. 86 (867), p. 3.
- Piotrowicz, Wiktor, „Pomnik przeszłości“, *Kurjer Wileński*, 1926, 27 listopada, Nr. 275 (723), p. 2.
- „Plymouth Pa., 5 d. Rugpiuczio“, *Vienybe Lietuvniku*, 1890, rugpjūčio 6, Nr. 32, p. 2.
- Povilavičius, St[e]p.[as], „M. Gustaičio kūryba“, *Jaunoji Lietuva*, 1928, Nr. 1–2, p. 19–22.
- Pr. R., „Konrado Valenrodo teismas“, *Ateities spinduliai*, 1932, Nr. 1, p. 27.
- Przechodzień, „Koniec Pronaszkowego Mickiewicza“, *Słowo*, 1939, liepos 29, Nr. 206 (5488), p. 7.
- Raškė, Leonas, „Mickevičiaus muziejaus reikalu“, *Lietuvos žinios*, 1925, lapkričio 3, Nr. 247, p. 3.
- Red., „Adomas Mickevičius, Mickevičiaus nameliuose' tikrai gyveno“, *Lietuvos žinios*, 1936, lapkričio 24, Nr. 240 (5241), p. 6.
- „Ryto“ draugijos Vilniaus lietuvių gimnazijos trumpoji programa 1917/1918 mokslo metais, perspausta iš „L. A.“, Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1918.
- „Ryto“ draugijos Vilniaus lietuvių gimnazijos trumpoji programa 1917/18 mokslo metais, Vilnius: [s. n.], 1918.
- Salomėja Nėris, *Prie didelio kelio*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994.
- Sąmajauskas, K.[azimieras], „Pan Tadeusz' Lietuvos kine“, *Trimitas*, 1932, Nr. 48, p. 961–962.

- Skaitymo knyga mažiems ir dideliems: išrinktieji raštai mūsų raštininkų su jų biografijomis ir paveikslais, sutaisė J. Gabrys, Spaudė E. Jagomastas, Tilžėje, 1908.
- Skirmuntaitė, Konstancija, „Keli žodžiai apie Adomo Mickevičiaus giminę ir kilmę“, *Viltis*, 1913, birželio 26 (liepos 9), Nr. 73 (860), p. 2.
- [Skirmuntt, Konstancja], *Futurus, O prawdę i zgodę z powodu Głosu Litwinów do magnatów, obywateli i szlachty na Litwie i odpowiedzi młodego szlachcica litewskiego*, Lwów: Nakładem Antoniego Michalskiego, 1904.
- [Smelstorius, Jonas], „Adomui Mickevičiui (Rauda ant amerikiečių jaunimo)“, in: *Sielos balsai: eilės, dainos ir balados su paveikslais, sutaisė J.[onas] B. Smelstorius*, Bostonas: „Keleivio“ spauda ir lėšomis, 1913, p. 28.
- [Smetona, Antanas], A. Sm. „Vilniaus Kalvarija“, *Tautos vairas*, 1924, Nr. 6, p. 11–13.
- [Smetona, Antanas], A. Sm., „Maironies 60 metų sukaktuvėms“, *Tėvynės balsas*, 1922, spalio 22, Nr. 201, p. 3.
- [Stiklius, Kostas], *Lietuva tėvynė mano*, eilėmis parašė K. Stiklelis, Tilžė: Otto v. Mauderodės spaustuvė, 1907.
- „Surastas, niekur dar nespausdintas Vinco Kudirkos eilėraštis“, *Lietuvos žinios*, 1939, kovo 18, Nr. 63, p. 5.
- „Susirūpinimas Adomu Mickevičiumi“, *Lietuva*, 1925, lapkričio 3, Nr. 247 (2043), p. 4.
- Svečias, „Valenrodą išteisino“, *Lietuvos žinios*, 1929, vasario 13 d., Nr. 37 (2939), p. 4.
- Šalkauskis, Prof. St.[asys], *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*, Kaunas: Sakalas, 1933.
- Šalkauskis, Stasys, „Adomo Mickevičiaus sielos drama gyvenimo filosofijos šviesoje“, *Pergalė*, 1990, Nr. 8, p. 129–136.
- Šalkauskis, Stasys, „Rimvydas-Mickevičius“, *Židinys*, 1924, Nr. 1, p. 34–50.
- Šalkauskis, Stasys, „Rimvydas-Mickevičius. Trečioji dalis: Proto prometėjizmas ir istorinis Lietuvos likimas“, *Sietynas*, 1990, Nr. 8, p. 60–69.
- Šalkauskis, Stasys, *Raštai, t. 4: Dviejų pasaulių takoskyroje. Lietuvių tauta ir jos ugdymas. Lietuvių kultūros projektas*, parengė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Vaga, 1995.
- Šalkauskis, Stasys, *Sur les Confins de deux Mondes: Essai synthétique sur le problème de la Civilisation Nationale en Lituanie*, Genève: Atar, 1919.
- [Šatrijos Ragana], *Lietuvos senovės istorijos pasakojimai*, parašė Šatrijos Ragana, Vilnius: M. Šlapelienės knygnas, 1920.
- [Šatrijos Ragana], *Lietuvos senovės septyni paveikslai*, parašė Šatrijos Ragana, spausdinta pas Otto v. Mauderodę, Tilžėje, 1905.
- Šilkarskis, V.[ladimiras], „Naujas Adomo Mickevičiaus veikalų leidimas“, *Židinys*, 1929, Nr. 4, p. 386.
- Šimkus, J.[onas], „Kelios mintys dėl ‚Konrado Valenrodo‘“, *Naujas žodis*, 1927, Nr. 17–18, p. 5.

- „Šiomis dienomis Vilniuj buvo iškilmingai paminėtos Adomo Mickevičiaus 75 metų mirties sukaktuvės“, *Rytas*, 1930, gruodžio 3, Nr. 276 (2026), p. 2.
- Šliūpas, Jonas, „Lietuviai ir lenkai“, in: Arūnas Vyšniauskas, Ryšard Gaidis, Luboš Švec, „*Lietuviai ir lenkai*“ (1887): Jono Šliūpo pozicija ir valstybingumo vizijos XIX a. pabaigoje, sudarė Arūnas Vyšniauskas, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 75–108.
- [Šliūpas, Jonas], J. K. Sz., „Apgulmi rasztu skiriai. Dūnalaitis“, *Auszra*, 1883, Nr. 7, p. 203–208.
- [Šliūpas, Jonas], J. S. Kūksztis, „Simanas Daukantas. Žamaicziu rasztininckas. Pradžia 1. Numare. (Pabaiga.)“, *Auszra*, 1883, Nr. 8–10, p. 249–254.
- [Šliūpas, Jonas], *Lietuwiszkiejje rasztai ir rasztininckai: Rasztaliszka peržvalga parengta Lietuvos mylėtojo, Tilžėje: Kasza Bałtimorės M. D. L. M. Draugystės*, 1890.
- [Šliūpas, Jonas], „Simanas Daukantas, Lietuvos rasztininckas“, *Auszra*, 1883, Nr. 1, p. 13–15.
- Švietimo ministerijos aukštesniųjų ir vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų direktoriams, Kaunas: [s. n.], 1923.
- Švietimo ministerijos vidurinių ir aukštesniųjų bendrojo mokslinimo ir komercijos mokyklų programos: oficialus leidinys, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, 1931.
- Tarnowski, St.[anislaw], *Historja literatury polskiej*, wydanie drugie przez autora przejrzone i dopełnione, t. IV: *Wiek XIX*, Warszawa: Gebethner i Wolff, 1906.
- Tarvydas, Juozas, „Marijos Pečkauskaitės pedagoginė praktika“, *Athenaeum*, 1934, t. 5, p. 34–70.
- „Tėvynės varpai“, *Varpas*, 1899, Nr. 1, p. 13–14.
- Toliušis, Zigmas, „Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai“, *Metai*, 2008, Nr. 3, p. 111–118.
- Tretiak, Józef, *Kto jest Mickiewicz: sześć szkiców*, Kraków: Nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1921.
- „Trumpa Lietuvių švietimo draugijos ‚Saulės‘ gimnazijų laikinoji programa (IV, V ir VI klasės)“, *Lietuvos mokykla*, 1918, Nr. 3, p. 42–49.
- „Trumpa Lietuvių švietimo draugijos ‚Saulės‘ gimnazijų laikinoji programa (VII ir VIII klasės)“, *Lietuvos mokykla*, 1918, Nr. 12, p. 381–385.
- Trumpa, V[incas], „Lietuvių nekrokultas ir tikroji Mickevičiaus prigimtis (Paskaita Vėlinių pastatymo progai)“, *Šviesos keliai*, 1931, Nr. 12, p. 798–801.
- [Tumas-Vaižgantas, Juozas], Doc. J. Tumas, „Poetas – mokslo vyras“, *Iliustruotoji Lietuva*, 1927, gruodžio 30, Nr. 52 (105), p. 1–2.
- [Tumas-Vaižgantas, Juozas], Doc. p. e. J. Tumas, *Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas. „Apžvalgos“ grupė*. Jonas Mačiulis-Maironis, Kaunas, Marijampolė: Dirva, 1924.
- [Tumas-Vaižgantas, Juozas], Doc. p. e. J. Tumo *Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikas: Aušrininkų grupė*: J. A. Vištelis, M. D.-Silvestravičius, T. Žičkus, J. Myliauskis, Kaunas: Julija Stauskaitė, 1924.

- „Užpraszymas“, *Auszra*, 1885, Nr. 7–8, p. 250.
- Urbšienė, M.[arija], „Adomas Mickevičius ir ‚College de France‘“, *Židinys*, 1930, Nr. 4, p. 309–319.
- Urbšienė, M.[arija], „Marie Czapska. La vie de Mickiewicz, Libraire Plon, Paris, 1931“, *Vairas*, 1931, Nr. 3, p. 391–392.
- V. B., „Kauno m. tarybos pirmininko rinkimai, Mickevičiaus namelio pirkimas“, *Lietuva*, 1925, lapkričio 13, Nr. 256 (2052), p. 5.
- V. R., „Dėl tariamo A. Mickevičiaus namo“, *Lietuvos žinios*, 1929, rugpjūčio 1, Nr. 172 (3074), p. 4.
- V. Ž., „Pagerbkime poetą Adomą Mickevičių“, *Lietuvos žinios*, 1931, lapkričio 25, Nr. 269, p. 2.
- Vadovas po Vilnių*, parengė J. V. Narbutas. Su gatvių sąrašu, parengtu vadovaujant M. Biržiškai, ir B. Macutkevičiaus pieštu miesto planu, Kaunas: Narbutas ir Krėviškis, 1938.
- Vaičiulaitis, Antanas, „Maironis tautos istorijoje“, in: *Apie Maironį: Maironio kritinės recepcijos rinktinė (1890–2010)*, sudarė Tomas Andriukonis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 421–434.
- Vaiszgant, „Varszava. Ant Paminklo A. Mickiewycziui“, *Tėvynės sargas*, 1897, Nr. 11, p. 9.
- Vaižgantas, *Raštai*, t. 18: *Literatūros istorija 1913–1928*, parengė Ilona Čiužauskaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
- V.[alaitis], A.[ntanas], „Vertėjo paaiškinimai“, in: Liudvikas Kondratavičius (Vladislovas Syrokomla), *Margis (Margiris)*, išvertė ir eiliuotą įžangą parašė Antanas Valaitis, įvadą parašė prof. Mykolas Biržiška, Kaunas: Sakalas, 1936, p. 27.
- Valaitis, A.[ntanas], „Prieš šimtą metų ir dabar“, *Menas ir literatūra*, 1934, birželio 13, Nr. 1, p. 49–54.
- Valaitis, Antanas, „A. Mickevičiaus gimtųjų vietų lietuviai. Apie Zasiėčių-Zytelos lietuvius“, *Lietuvos aidas*, 1938, gegužės 11, Nr. 209 (4018), p. 3.
- VDU antrųjų penkerių veikimo metų (1927 02 16–1932 09 01) apyskaita, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1933.
- Venclova, Antanas, *Prie Nemuno liepsnoja uogos: kūrybos rinktinė*, Vilnius: „Knygnešio“ redakcija, 1996.
- Vengrys, A.[ntanas], „Vilniaus lietuvių literatūra“, *Židinys*, 1940, Nr. 1, p. 58–65.
- „Vėlinės. Dalis trečioji. Parašė A. Mickevyčius, vertė Varpas“. (Pasveikinimui dienos 24 gruodžio 1898 m.)“, *Varpas*, 1899, Nr. 1, p. 4–7.
- „Vėlinės“, *Pavasaris*, 1930, spalio 30, Nr. 30, p. 598–599.
- „Vidurinės mokyklos programų projektai“, *Tautos mokykla*, 1936, Nr. 14–15, p. 343
- Vileišis, J.[onas], „Kauno pasivaikštinėjimo vietos“, *Lietuvos žinios*, 1936, liepos 23, Nr. 136 (5137), p. 5.
- „Vilniaus miesto gatvių sąrašas“, *Vilniaus balsas*, 1940, sausio 11, Nr. 8 (61), p. 2.
- „Vilniaus miesto gatvių sąrašas“, *Vilniaus balsas*, 1940, sausio 12, Nr. 9 (62), p. 3.

- Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos protokolai (1915–1940 ir 1953–1955), sudarė Danutė Bronė Puchovičienė, Irena Raščiuvienė, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Europos kalbų ir kultūrų dialogo tyrėjų asociacija, 2011.
- [Vištelis-Višteliauskas, Andrius], A. J. Visztalius, „Apie apsireszka „Ausros“, *Vienybe Lietuwniku*, 1903, Nr. 23, p. 270.
- Voldemaras, A.[ugustinas], „Visuomenės moksliški išradimai“, *Viltis*, 1910, balandžio 25 (gegužės 8), Nr. 46 (381), p. 1.
- „Zyvila. Mickeviciaus apsakymas isz Lietuvos veikalų. Iszguldė J. Montvila“, *Garsas Amerikos lietuvių*, 1898, rugsėjo 19, Nr. 37, p. 372.
- „Zyvila. Mickeviciaus apsakymas isz Lietuvos veikalų. Iszguldė J. Montvila“, *Garsas Amerikos lietuvių*, 1898, rugsėjo 26, Nr. 38, p. 380.
- „Ziwile, Duktė Naujapilies Kunigaikščio Karijoto (Nusidavimas iš Lietuvos Praeigos)“, *Tėvynės balsas*, 1907, sausio 1, Nr. 1, p. 2–8.
- Zajančkauskas, V.[incas], *Lietuvių literatūros vadovėlis (1400–1904)*, [trečias leidimas], Vilnius: [s. n.], 1926.
- [Zobarskas, Stepas], „Adomas Mickevičius, jo lietuviškumas ir kūryba“, in: *Narsioji kunigaikštienė*, sudarė S.[tepas] Zobarskas, Kaunas: Pažanga, 1931, p. 31–40.
- Żeleński (Boy), Tadeusz, *Pisma*, t. 4: *Brzownicy i inne szkice o Mickiewiczu*, pod red. Henryka Markiewicza, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1957.
- „Žiburio“ gimnazijos programa, Marijampolė: [„Žiburio“ gimnazija], 1919.
- [Žilius, Jonas], Jr. Jonas, *Vertimai iš Mickevycziaus*, t. 1: *Diedai ir Gražima*, Plymouth, Pa.: Spaustuvėj „S. L. A.“, 1899.
- [Žiugžda, Juozas], H. G., „Valenrodo kelias (Konrado Valenrodo 100 metų sukaktuvėms paminėti)“, *Lietuva*, 1928, vasario 5, Nr. 29 (2412), p. 2–3.
- [Žiugžda, Juozas], J. Ž., „Valenrodo keliais (Konrado Valenrodo 100 metų sukaktuvėms paminėti)“, in: *Lietuvių literatūros nagrinėjimai*, parinko mokyklai J.[onas] Norkus, Kaunas: Spaudos fondas, 1928, p. 44–47.
- Žiugžda, J.[uozas], Kalnius, A.[lfonsas], *Tėvynės žiedai: lietuvių kalbos skaitymai trečiai klasei*, Kaunas: Spaudos fondas, 1938.
- „Živila (Apsakas Adomo Mickeviciaus)“, *Vienybe Lietuwniku*, 1890, kovo 19, Nr. 12, p. 9.
- Živilė duktė Karijoto: istoriška tragedija, 5-se aktuose, 8-se atidengimuose, parašė V.[incas] Nagornoski's, Plymouth: Vienybė Lietuwniku, 1905.
- Биржишка, М., „Литовская литература“, in: *Энциклопедический словарь т-ва „Бр. А. и И. Гранатъ и К°“*, 7 совершенно переработанное издание, т. 27: *Лемуры – Майковъ*, Москва: Т-во „Бр. А. и И. Гранатъ и К°“, 1915, p. 249.
- Планъ подготовительныхъ курсовъ для взрослыхъ, разрѣшенныхъ къ открытію въ гор. Ковнѣ обществу „Сяулѣ“* = Planas Prirengiamųjų raugusiemis kursų, leistų „Saulės“ draugijai atidengti Kaune, Ковна: Въ Типографіи Губернскаго Правленія, 1913.

ARCHYVINIAI DOKUMENTAI

- Adamo Mickiewicziaus paminklo statymo komiteto atsišaukimas į lenkų tautą, 1934, LCVA, f. 1335, ap. 1, b. 5, l. 120.
- Adamo Mickiewicziaus paminklo statymo komiteto atsišaukimas, [1928?], LCVA, f. 1335, ap. 1, b. 11, l. 64.
- Balsavimas dėl Adamo Mickiewicziaus paminklo steigimo komiteto narių (1905 m. gruodis – 1906 m. sausis), LCVA, f. 1335, ap. 1, b. 2.
- Jono Jablonskio laiškas Mykolui Biržiškai, 1920-01-30, LLTI BR, ap. 1, b. 7373, l. 2–3.
- Lietuvių ir visuotinės literatūros programa, LMAVB RS, f. 165, ap. 202, l. 3–5.
- Lietuvių kalba (ir pasaulio literatūra), LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2087, l. 41–42.
- Vilkaviškio d-ro J. Basanavičiaus vardo gimnazijos baigiamųjų klasių mokinių nagrinėtų lietuvių literatūros veikalų sąrašas, 1932-04-18, LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2142, l. 10–11.
- Myk[olas] Biržiška, Ponui Kauno miesto burmistrui Antanui Merkiui („Ad. Mickevičiaus namelių“ reikalu), antras egzempliorius, 1936-11-15, LMAVB RS f. 163, ap. 1084, l. 1–2.
- Panevėžio gimnazijos lietuvių kalbos programa, LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2087, l. 104.
- Prašymas Kauno, Šiaulių, Panevėžio, Marijampolės gimnazijų direktoriams (1919-08-08), LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2087, l. 117.
- Kauno III gimnazijos baigiamųjų klasių mokinių nagrinėtų lietuvių literatūros veikalų sąrašas, 1932-04-18, LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2142, l. 15.
- Šiaulių gimnazijos 1918/19 m. m. lietuvių kalbos programa, LCVA, f. 391, ap. 2, b. 2087, l. 97–102.
- V–VIII kl. lietuvių ir visuotinės literatūros programa, LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1443, l. 12–14.

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

1. Adamo Mickiewicziaus laidotuvių procesija Krokuvos Turgaus aikštėje, 1890 m. liepos 4 d. Fotografas Stanisław Bizański. LLTI BF ap. 162, inv. nr. 7232. (P. 45)
2. Adamo Mickiewicziaus karstas nešamas į Vavelio katedrą, 1890 m. liepos 4 d. Fotografas Stanisław Bizański. LLTI BF ap. 162, inv. nr. 7233. (P. 46)
3. Leidimas Abdonui Zanui patekti į visas vietas, kuriose vyks Adamo Mickiewicziaus palaikų perkėlimo į Vavelį iškilmės, 1890 m. liepos 4 d. LLTI BR F1-8159. (P. 46)
4. Adamo Mickiewicziaus šimtosioms gimimo metinėms paminėti išleistas 1898-ųjų kalendorius. Leidėjas Wacław Makowski, Vilnius, [1897]. LLTI BR F1-8175. (P. 47)
5. Antanas Milukas, data ir fotografas nenurodyti. LLTI BF ap. 168, inv. nr. 994. (P. 66)
6. Adamo Mickiewicziaus portretas leidinyje *Lietuviškas Albumas*, laida II: *Musu raštinykai ir žymesni vyrai*, parengta ir išleista Kun. Antano Miluko su pagalba prenumeratorių, Shenandoah: V. J. Stagaro Spaustuvėje, 1900, p. [11]. (P. 67)
7. *Lietuviškas Albumas*, laida II: *Musu raštinykai ir žymesni vyrai*, parengta ir išleista Kun. Antano Miluko su pagalba prenumeratorių, Shenandoah: V. J. Stagaro Spaustuvėje, 1900, p. [13]. (P. 67)
8. Jonas Žilius, 1899 m. balandžio 14 d. Fotografas O. Pierre Havens, Džeksonvilis, Florida. LLTI BF ap. 306, inv. nr. 1619. (P. 69)
9. [Jonas Žilius], Jr. Jonas, *Vertimai iš Mickevycziaus*, t. 1: *Diedai ir Gražina*, Plymouth, Pa.: Spaustuvė „S.[usivienijimo] L.[ietuvių] A.[merikoje]“, 1899, [p. 2–3]. (P. 70)
10. Motiejus Gustaitis, 1927. Fotografas nenurodytas. LLTI BF ap. 681, inv. nr. 21537. (P. 92)
11. A. Mickevičiaus *Krimo sonetai lietuvių ir lenkų kalbom*, vertė ir išaiškino M.[otiejus] Gustaitis = A. Mickiewicz, *Sonety Krymskie w litewskiem tłumaczeniu z dołączeniem oryginału*, tłumaczył i objaśnił M. Gustajtys, Vilnius: Juozapo Zavadzskio spaustuvė, 1909, antraštinis puslapis. (P. 93)
12. Albinas Juozapas Herbačiauskas, fotoateljė „Zinaida“, Kaunas. Kitoje nuotraukos pusėje dedikacija Liudui Girai, datuota 1933 m. spalio 23 d. LLTI BF ap. 99, inv. nr. 795. (P. 99)

13. Mykolas Biržiška, apie 1930. Fotografafas nenurodytas. LMAVB F183-1001. (P. 109)
14. Mykolo Biržiškos ekslibrisas su Mickiewicziaus siluetu. Dailininkas Paulius Galaunė, 1923. LLTI BF ap. 37, inv. nr. 23291. (P. 110)
15. Stasys Šalkauskis Šveicarijoje, apie 1916. Fotografafas nenurodytas. VUB RS F140-18. (P. 136)
16. Stasys Šalkauskis, „Rimvydas-Mickevičius“, *Židinys*, 1924, Nr. 1, p. 34. (P. 139)
17. Iš *Adomo Mickevičiaus raštų*, antras paveiksluotas leidimas, vertimus mokykloms parinko ir pertvarkė M.[ykolas] Biržiška, Kaunas: Vairas, 1927. (P. 154)
18. J.[uozapas] A.[lbinas] Herbačiauskas, „Kova prieš Adomo Mickevičiaus genijaus diktatūrą“, *Gaisai*, 1930, Nr. 4, p. 327. (P. 176)
19. Atvirukas su Adamo Mickiewicziaus atvaizdu ir *Pono Tado* invokacijos ištrauka, vertėjas Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Leidėjas Martynas Kukta, XX a. pr. LLTI BF ap. 162, inv. nr. 9821. (P. 186)
20. Zigmas Kuzmickis, fotografafas nenurodytas. Įrašas kitoje nuotraukos pusėje: „1926 IX 30. Po paskutinio dipl. egzamino (liet. k. fonetikos ir istorijos)“. LMAVB F319-85. (P. 192)
21. Zigmantas Kuzmickis, *Lietuvių literatūra*, d. 3: *Pirmoji XIX amž. pusė*: vadovėlis aukštesniosiems mokykloms, Kaunas: Sakalas, 1932, p. 224–225. (P. 193)
22. Z.[igmas] Kuzmickis, „Konradas Valenrodas amžiaus perspektyvoje (1827.I–1927.I)“, *Iliustruotoji Lietuva*, 1927, sausio 29, Nr. 4 (57), p. 25. (P. 198)
23. Atvirukas su Adamo Mickiewicziaus paminklu Šv. Jono Krikštytojo ir šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčioje Vilniuje. Skulptorius Marceli Guyski, architektas Tadeusz Stryjeński. Leidėjas nežinomas, XX a. pr. LLTI BF ap. 162, [inv. nr. nenurodytas]. (P. 215)
24. Adamo Mickiewicziaus paminklas Šv. Jono Krikštytojo ir šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčioje Vilniuje. Fotografafas nenurodytas, XX a. I pusė. LLTI BF ap. 162, inv. nr. 7252. (P. 215)
25. Memorialinė Adamo Mickiewicziaus ekspozicija Vilniaus mokslo bičiulių draugijos patalpose, apie 1912. Fotografafas Stanisław Filibert Fleury. Nuotrauka iš *Litwa i Rusi*, 1912, t. 1, zeszyt 1, [nenumuruota iliustracijos įklij]. (P. 216)
26. Paminklinė lenta Vilniuje, ant Bernardinų skersgatvio pastato, kuriam 1822 m. gyveno Adamas Mickiewiczius. Fotografafas nežinomas, 1937. NAC 3/131/o/-/531. (P. 217)
27. Zbigniewo Pronaszko sukurto Adamo Mickiewicziaus paminklo (maketo) atidengimo iškilmės Vilniuje. Centre žengia Józefas Piłsudskis. Fotografafas nenurodytas, 1924. NAC 3/22/o/-/326. (P. 219)
28. Ištvinusios Neries apsemtas Zbigniewo Pronaszko sukurtas Adamo Mickiewicziaus paminklas (maketas). Fotografafas nenurodytas, 1931 m. balandžio 25 d. NAC 3/1/o/8/4605. (P. 221)

29. Adamo Mickiewicziaus paminklo Vilniuje konkursinis projektas, skulptorius Stanisław Szukalski. Fotografas Jan Bułhak, 1925–1926. LLMA f. 43, ap. 4, b. 102, l. 79. (P. 222)
30. Adamo Mickiewicziaus paminklo Vilniuje konkursinis projektas (vizualizacija). Autorius Henryk Kuna, apie 1931 m. LNM AFP 2364/2. (P. 224)
31. Adamo Mickiewicziaus paminklo Vilniuje konkursinis projektas. Autorius Henryk Kuna, fotografas Jan Bułhak, 1932 m. NAC 3/1/0/11/6334. (P. 224)
32. Adamo Mickiewicziaus paminklas Paryžiuje, Almos aikštėje. Skulptorius Antoine Bourdelle. Fotografas nenurodytas, 1929. NAC 3/1/0/17/5378. (P. 227)
33. Vidurinės Lietuvos pašto ženklas su Tadeuszo Kościuszkos ir Adamo Mickiewicziaus atvaizdais, 1921. ČDM Npž 515. (P. 228)
34. Adamo Mickiewicziaus paminklo statymo komiteto atsišaukimas, [1928?]. LLTI BR F1–8172. (P. 230)
35. „Mickevičiaus namelis“ Kaune. Fotografas Stanislovas Lukošius, XX a. 3 deš. KMM F 1012. (P. 237)
36. Vadinamasis Adamo Mickiewicziaus namelis Kaune. Fotografas Stanislovas Lukošius, XX a. 4 deš. KMM F 1014. (P. 237)
37. Atvirukas „Kaunas. Mickiewicziaus slėnis“. Leidėjas Robert Lederbogen, XX a. 2 deš. VDKM S 2236/8. (P. 243)
38. Jono Šileikos paveikslas „Regėjimas“, aliejinė tapyba, 1925. LNDM T 4806. (P. 244)
39. Mickiewicziaus akmuo Kaune. Fotografas nežinomas, XX a. I pusė. LLTI BF ap. 162, inv. nr. 12192. (P. 245)
40. Lietuvių katalikų moksleivių ateitininkų sąjungos Centro valdybos nariai Mickiewicziaus slėnyje, 1939 m. birželio 8 d. Fotografas nenurodytas. PAVB F9–1215-15. (P. 245)

SUMMARY

The focus of this book is on the ambiguous status of Adam Mickiewicz (1798–1855) in the Lithuanian literary canon at the end of the nineteenth century and the first half of the twentieth century. The works of the Polish Romantic, who hailed from the former Grand Duchy of Lithuania, shaped the patriotic attitudes and aesthetic values of Lithuanian intellectuals of the end of the nineteenth century. During the period of national revival, these intellectuals were entrusted with the task of defining Lithuanian national culture. Here, they faced the dilemma of whether the works by Mickiewicz and other Polish writers born in Lithuania should be treated as own cultural heritage or that of the ‘other’. The aim of this study was to determine the arguments, assumptions, and cultural practices that were invoked by Lithuanian literati, literary historians and critics, designers of school and university syllabi, and authors of textbooks to justify the inclusion of Mickiewicz’s works in Lithuanian literature or exclusion from it. As the Lithuanian intelligentsia discussed this issue intensively from the appearance of the Lithuanian language newspaper *Ausra* (1883; The Dawn) through the entire period of the First Republic of Lithuania’s existence (1918–1940), this study covers the chronological boundaries from the end of the nineteenth century until the first Soviet occupation (1940). This threshold of historical geopolitical cataclysms marked a new approach to Lithuanian national culture (and thus of Mickiewicz’s work).

The attitude of Lithuanian society to Mickiewicz’s work can be studied from two perspectives: as part of a more general issue of the

concept of national literature and as part of the reception of this poet and his work in modern Lithuania. In this study, I attempted to cover both aspects, moreover so that they are intertwined and difficult to separate in the sources analysed. The variety of source types is quite representative: it includes literary historiography, school and university syllabi of Lithuanian literature, textbooks, chrestomathies, analytical, commemorative, and other kinds of publications about Mickiewicz or his works in Lithuanian periodicals, translations of the poet's texts into Lithuanian, literary dedications and staging of the poet's works, projects of his memorialisation, and others. Applying the method of descriptive canon research, which is closely related to the theoretical field of cultural sociology, I will analyse the status of Mickiewicz and his work in the modern Lithuanian literary canon.

The literary canon is not a collection of individual authors and texts: the structure of the canon is based on a system of aesthetic, ethical, ideological values, and a model of collective self-awareness established by the cultural elite and adopted by the community. The formation of the Lithuanian literary canon at the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century was one of the most important means for the young nation to define its collective identity. Therefore, throughout this period, disputes about Mickiewicz's (non)belonging to the national literature and its canon were closely linked to the emerging collective identity.

At the end of the nineteenth century, Lithuanians, like other non-dominant ethnic groups of the Central European empires, sought to establish their legitimacy as an independent national group. In this region, language was considered the key marker of ethnic identity. It was language and ethnic culture that the ideologues of the Lithuanian national movement chose as the basis for modern Lithuanian identity. From the ethnolinguistic point of view, Mickiewicz was foreign to modern Lithuanians. However, in any community undergoing transition from pre-modern to modern nationhood, there are

specific variants of the continuation, transformation, and adaptation of the previous identity. The name of Lithuania, which at the end of the eighteenth century disappeared from the political map of Europe, survived in the Polish literature of the region's nobility and thus continued the historical narrative of the Grand Duchy of Lithuania and the Republic of the Two Nations. At the turn of the twentieth century, however, the Lithuanian national movement rejected the idea of a common political nation of Lithuanians and Poles and proclaimed its ambition to create a national Lithuanian state. As this was unacceptable to the majority of the Polish-speaking Lithuanian nobility, they opted for Polish nationalism (the Second Polish Republic), which declared itself the successor of the Republic of the Two Nations. However, some of the Lithuanian nobility, as well as the Catholic clergy and intellectuals strongly influenced by Polish culture joined the Lithuanian national movement. This group of the intelligentsia was looking for ways to connect modern Lithuania with the region's multilingual cultural tradition of the earlier centuries.

Two different conceptions of national literature emerge in the early works of Lithuanian literary historiography at the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century. The first, ethnolinguistic, conception followed the tradition of bibliography of Lithuanian writings and was based, in principle, on the sole criterion of language. In Jonas Šliūpas and Maironis's historiographical works, Lithuanian literature is described as written in Lithuanian language, and the central position of the national literary canon was designated for Kristijonas Donelaitis, the founder of Lithuanian fiction. Secondly, Mykolas Biržiška's concept of multilingual national literature combined two criteria: ethnolinguistic (referring to Prussian Lithuanian writings) and political-territorial (referring to the written heritage of the Grand Duchy of Lithuania starting from chronicles written in the Ruthenian language, Baroque Latin poetry, to the modern literature in Polish and Lithuanian). According to Biržiška, Mickiewicz, the most internationally acclaimed poet of the former

Grand Duchy of Lithuania, occupied the central position in the multilingual national canon.

For the canonical position of a writer, who is established by the cultural elite, to become a universal norm in the culture of a given time, it is necessary to ensure the dissemination of the work by that particular writer. Although the first several translations of Mickiewicz into Lithuanian appeared while the poet was still alive, Lithuanians began to actively translate and publish the poet's works during the period of nationalist agitation (1883-1904). During this period, a purposeful ideological selection of translations became evident, which eventually determined the specificity of the interpretative canon of 'Lithuanian Mickiewicz'. Unlike in Poland, where the cult of Mickiewicz as a national bard (*wieszcz narodowy*) was based mainly on the third part of *Dziady* (1832; *Forefathers' Eve*) and *Pan Tadeusz* (1834), the Lithuanian reception of the poet was shaped by the works idealising medieval Grand Duchy of Lithuania (*Grażyna*, 1823, and *Konrad Wallenrod*, 1828), which were the most translated in the late nineteenth-the early twentieth century.

After the restoration of statehood of Lithuania in 1918, Mickiewicz's canonical position was established in the syllabi of Lithuanian gymnasiums (1923, 1929), in textbooks and readers. However, not all textbook writers and teachers attributed the poet to the Lithuanian literary tradition (in some Lithuanian gymnasiums, his works were not read at all), and when in 1936 the Ministry of Education updated school syllabi, it moved Mickiewicz's works from the course of Lithuanian literature to that of world literature. This shows that interwar Lithuanian society did not have a united position on the 'Mickiewicz issue'. Despite the efforts of Motiejus Gustaitis, Mykolas Biržiška, Juozapas Albinas Herbačiauskas, and Zigmantas Kuzmickis to link Mickiewicz's work to the cultural identity of the Lithuanians (by dissemination of translations, consolidation of the poet's position in the academic and school canon, commemorative publications in the press, and the (unimplemented) ideas of Mickiewicz's memorialisa-

tion), the interwar Lithuanian public showed only slight interest in it. Undoubtedly, the communication barrier was the language of the poet's work. Unlike the intelligentsia of the generation of the national movement, few of those who had graduated from gymnasiums in independent Lithuania could read Mickiewicz's works in Polish. And although all of his most important works had already been translated into Lithuanian before the Second World War, the poor quality of translations hindered the poet's rooting in national culture.

Another obstacle that prevented Lithuanians' identifying with the experiences and values conveyed in the poet's work was a different conception of Lithuanian-ness. Each time Mickiewicz was introduced to Lithuanian readers, the mediators of his work were forced to interpret his dual identity, which encompassed regional and national dimensions. At that time, not all Lithuanians were prepared to tolerate or justify earlier forms of Lithuanian-ness alternative to ethno-cultural identity. Mickiewicz, who prophesied the resurrection of three-nation Poland in his works of the emigration period, seemed unacceptable to a part of modern Lithuanian society or even a threat to Lithuanian sovereignty.

Because of the protracted geopolitical conflict between Lithuania and Poland over Vilnius, the interwar Lithuanians were suspicious of the attempts of Biržiška and other literati to turn Mickiewicz into a Lithuanian national poet. The external threat radicalises national movements and leads to a suspicious attitude towards 'the other'. To conceal Mickiewicz's 'otherness', the mediators of his work (translators, critics, literary scholars, textbook writers, and compilers of chrestomathies) resorted to various practices to Lithuanise him.

Lithuanisation of the poet's personal name and origin. In the nineteenth-century Lithuanian press, the spelling of the poet's surname varied: both the original surname (*Mickiewiczzius*) and various adapted forms of the surname were used (*Mickevičius*, *Mickevyčia*, *Mickus*). As the principles of Lithuanian orthography and phonetic adaptation

of nouns of foreign origin gradually became established, the form Adomas Mickevičius was accepted at the beginning of the twentieth century. It has dominated Lithuanian public and academic discourse up until now. From the 1920s onwards, emphasis was increasingly placed on the poet's ethnic Lithuanian origins. Although the theory of Mickiewicz's descent from the Rimvydai family was put forward as early as 1886 in the biography of the poet by Piotr Chmielowski, it took quite some time to be accepted in Lithuania. Presumably, the first integrators of Mickiewicz into the canon of Lithuanian literature (Jonas Žilius-Jonila, Antanas Milukas, Mykolas Biržiška, Motiejus Gustaitis) did not consider the poet's ethnic origin to be of any significance whatsoever, because they based the poet's belonging to Lithuanian culture on political-territorial and patriotic arguments rather than on ethnic grounds. Meanwhile, Stasys Šalkauskis, an influential Lithuanian philosopher of the interwar period, explained the poet's Lithuanian-ness in terms of the race theory. From the mid-1920s, the myth of the poet's ethnic origins took root in Lithuania and became an integral part of his interpretation.

Ideological selection of translations and their de-Polonisation. Despite the fact that Mickiewicz's admirers and promoters in Lithuania acknowledged that his most valuable work is the poem *Pan Tadeusz*, which made him famous all over the world, it was not until the 1920s that the whole poem was translated into Lithuanian. Brimming with the sentiment for the Republic of the Two Nations, the epic about the life of Lithuanian provincial nobility in the early nineteenth century was hard to reconcile with the efforts of the modern Lithuanians to consolidate and defend Lithuanian sovereignty. Therefore, when a Lithuanian translation of *Pan Tadeusz* finally appeared in 1924, Biržiška adapted excerpts from the poem (and from the poet's other works) in his chrestomathy for schools (1927), eliminating any textual references to Poland or Polishness. Mickiewicz's works *Grażyna* and *Konrad Wallenrod*, depicting the battles of ancient Lithu-

anian against the Teutonic Knights, were much more in line with the Lithuanian self-perception and the historical narrative. The latter received considerable attention in interwar school textbooks, and Gražyna's story was the basis for the first professional Lithuanian national opera (*Gražina*, 1933, composer Jurgis Karnavičius, libretto by Kazys Inčiūra).

As we can see, in order to integrate Mickiewicz and his works into the Lithuanian literary canon, Lithuanian literati used various assimilation techniques, which made it possible to homogenise the heterodoxies of the poet's biography and his texts, which did not conform with the structure of the canon. Still, preserving Mickiewicz's position as a national poet in the canon of Lithuanian literature was possible only within the framework of the concept of multilingual Lithuanian literature. Despite Biržiška's efforts, this concept of national literature did not take root in interwar Lithuania. Although he taught Mickiewicz's works as part of his course on Lithuanian literature at the university, the poet's works were transferred from Lithuanian to world literature in school syllabi and textbooks after the 1936 education reform.

Lithuanian intellectuals returned to the 'Mickiewicz issue' at the end of the twentieth century, when, after Lithuania regained its independence, they revived the discussion about Lithuanian cultural identity and its boundaries. Contemporary historiography of Lithuanian literature generally agrees on the concept of the multilingual Lithuanian cultural tradition and on the attribution of Mickiewicz to Lithuanian literature.

Translated by DIANA BARNARD

ASMENŲ RODYKLĖ

- Abramavičius, Vladas 44
 Abramowicz, Ludwik 117
 Adinczius žr. Odyniec, Antoni
 Edward
 Adomaitis-Šernas, Juozas 22, 78, 79,
 184
 Aistis, Jonas [Jonas Kossu-
 Aleksandravičius] 133, 200, 249
 Alekna, E. 240
 Alekna, V. 256
 Aleksandras II 72
 Aleksandravičius, Egidijus 23, 137
 d'Alembert, Jean de Rond 33
 Algirdas 112
 Ambrazevičius, Juozas [Juozas
 Brazaitis] 104, 131, 192, 249
 Anderson, Benedict 25
 Andriukonis, Tomas 91
 Andriulytė, Algė 229
 Andziulaitis-Kalnėnas, Juozas 75,
 203
 Antanavičius, Algimantas 8
 Antanavičiūtė, Rasa 218, 222, 223,
 225
 Anusevičius, Julius 78
 Anz, Thomas 29, 37
 d'Arc, Jeane 202
 Arminas-Trupinėlis, Petras 71–73,
 75, 203
 Arnold, Heinz Ludwig 29, 32, 33
 Asnyk, Adam 51, 122
 Asnikis žr. Asnyk, Adam
 Assmann, Aleida 27
 Astramskas, Tomas 71
 Augstkalnis, Alvis 146
 Augustaitis, Pranas 95, 97, 140
 Ažukalnis-Zagurskis, Valerijonas 78
 Baguševič, Francišak [Францишак
 Багущевич, Franciszek
 Bohuszewicz] 17, 55
 Balakrishnan, Gopal 120
 Balčikonis, Juozas 123, 124, 212
 Balkelis, Tomas 128
 Balsys, Algimantas 240
 Baltrušaitis-Mémelė, Juozas 80, 212
 Banaitis, Kazimieras Viktoras 207
 Bankauskas, Česlovas 241
 Baranauskas, Antanas 73, 78, 79,
 133, 185, 187, 189
 Barbeito, J. Manuel 90
 Barnard, Frederick Mechner 11
 Baronas žr. Baranauskas, Antanas
 Barzdukas, St. 129
 Basanavičius, Jonas 16, 19, 51, 53, 72,
 73, 111, 159
 Baublinskienė, Beata 206, 207
 Bazeński, Michał 217
 Berenis, Vytautas 8, 52, 80
 Bernatowicz, Feliks 14
 Bičiūnas, Vytautas 241
 Binkis, Kazys 88, 95
 Biržiška, Mykolas 20, 74, 98, 105,
 108–127, 129, 130, 132–135, 137, 144,
 145, 148, 149, 152, 153, 154–161, 163,
 171, 174, 175, 181–183, 186, 187, 203,
 204, 210–212, 233–235, 241, 242, 247,
 249, 252–255
 Biržiška, Vaclovas 203
 Biti, Vladimir 62

- Bizański, Stanisław 45, 46
 Błażytytė-Baužienė, Danutė 128
 Bleizgienė, Ramunė 85
 Bocioński, Ludwik 169
 Bohdanowicz, Antoni 44, 48
 Bohdanowicz, Józef 44
 Boy-Żeleński, Tadeusz [Tadeusz Kamil Marcjan Żeleński] 175, 179, 180, 182
 Bortkevičienė, Felicija 56
 Botev, Hristo 17
 Bourdelle, Antoine 225, 227
 Bourdieu, Pierre 40, 206
 Brensztejn, Michał Eustachy 145, 146, 155, 177
 Bujnicki, Tadeusz 165
 Bukauskienė, Teresė 122, 124, 133
 Bukaveckas, Kazys 82
 Bukowiec, Paweł 99, 183
 Bukša, Mykolas 209
 Bułhak, Jan 222, 224
 Burokaitė, Jūratė 208
 Būtėnas, Julius 55, 83

 Casanova, Pascale 13
 Casement, William 28
 Chlebowski, Bronisław 172, 173
 Chmielowski, Piotr 52, 137, 153
 Chodźko, Ignacy 51
 Cornis-Pope, Marcel 17
 Ćwierczakiewiczowa, Lucyna 221
 Czapska, Marie 174
 Czeczot, Jan [Jonas Čečėta] 162, 188, 234–235

 Čiurlionis, Mikalojus Konstantinas 207
 Čiužauskaitė, Ilona 77, 87

 Dagilis, Stanislovas 76, 77, 81, 83, 87, 122, 186, 200
 Dambrauskas, Andrius 191

 Daubaras, A. J. žr. Janulaitis, Augustinas
 Daujotytė, Viktorija 22, 84, 92, 95, 257
 Daukantas, Simonas [Szymon Dowkont] 9, 59, 61, 62, 75, 104, 112, 133, 141, 189, 192, 203, 204
 Daukša, Mikalojus 159, 252
 Daukša, Edvardas Jokūbas 78
 Davainis-Silvestraitis, Mečislovas [M. D. Silvestravičius] 18, 77, 81, 186
 DeBevoise, Malcolm B. 13
 Deikus, J. 240
 Dekšys, Vytautas 21
 Detering, Heinrich 32
 Diderot, Denis 37
 Didžiokas, Vladas 220
 Dineika, Viktoras 212
 Dobrowolski, Stanisław 236, 239, 240, 241, 242
 Domeyko, Ignacy [Domeika] 147
 Donelaitis, Kristijonas 59–61, 104, 114, 122, 189, 252
 Doveika, Kostas 210
 Dović, Marjan 17, 89, 90
 Dovydenas, Liudas 220
 Dunin-Marcinkevič, Vincent [Вінцэнт Дунін Марцінкевіч, Wincenty Dunin Marcinkiewicz] 17

 Edwards, John 12
 Ehrlich, Lothar 30
 Eley, Geoff 25
 Elijošaitis, Jonas 203
 Epikūras 29
 Erll, Astrid 25
 Even-Zohar, Itamar 57

 Fainhauzas, Dovydas 44
 Fedorowicz, Irena 219, 221, 223
 Feijóo, Jaime 90
 Feliksiak, Elżbieta 72

- Figueroa, Antón 90
 Fleury, Stanisław Filibert 216
 Fowkes, Ben 21, 26
 Fromas-Gužutis, Aleksandras 75,
 82, 90

 Gabrys, Juozas 120, 121, 123 202, 203
 Gaidauskienė, Nida 44, 100
 Gaidis, Ryšard 64, 252
 Gaigalaitė, Vita 8
 Galaunė, Paulius 110
 Galdikas, Adomas 205
 Gates, Henry Louis 28
 Gediminas 112, 118, 200, 235
 Gieda, Aurelijus 60, 111, 116, 191
 Gimžauskas, Edmundas 117, 118, 128
 Gineitis, Leonas 63
 Gira, Liudas [E. Radzikauskas] 99,
 160, 161, 164, 165, 205
 Glinka, Michail 207
 Goethe, Johann Wolfgang 57, 123
 Gorak, Jan 28, 38
 Górski, Artur 135–137, 171, 172, 176,
 179, 223
 Grabes, Herbert 25
 Grabowski, Tadeusz 196
 Grigaitienė, Vladislava 205
 Grigonis, Matas 126
 Grinius, Jonas 170
 Grinius, Kazys 73
 Griškaitė, Reda 8, 66, 72, 135, 136
 Guillory, John 29, 30–32, 40, 156
 Guyski, Marcelli 215
 Gustaitis, Motiejus [Balandis] 72,
 88, 91–99, 150, 152, 171, 210, 211,
 248, 253, 255

 Havens, O. Pierre 69
 Heydebrand, Renate von 27, 30, 32,
 33, 35, 36, 39, 41
 Heine, Heinrich 142, 212
 Helgason, Jón Karl 17, 89
 Hentig, Harmut von 30

 Herbačiauskas, Juozapas Albinas
 [[Józef Albin Herbaczewski,
 Gerbačiauskis] 10, 73, 88, 99–
 106, 132, 137, 156, 157, 166, 176–180,
 182, 183, 239, 248, 253
 Herder, Johann Gottfried 11–13, 65
 Herrmann, Leonhard 32, 38
 Hobsbawm, Eric John 16
 Hofmekleris, Michelis (Moišė) 212
 Hroch, Miroslav 21, 26, 120
 Hulewicz, Witold 221
 Hulle, Dirk van 13
 Hutchinson, John 11, 12, 26

 Ilgievič, Henryka 54, 213, 216
 Inčiūra, Kazys 206, 207
 Ivanauskas, Tadas 246, 247
 Ivaškevičius, Marius 180
 Ivinskaja, Marina 145
 Ivinskis, Laurynas 159

 Jablonskis, Jonas 73, 115, 232
 Jackiewicz, Mieczysław 17, 22, 77, 84,
 92, 160, 196, 256
 Jay, Gregory 28
 Jakštas, Adomas [Aleksandras
 Dambrauskas] 50, 53, 58, 77, 104,
 118, 119, 200
 Jakubėnas, Vladas 205–209
 Jałbrzykowski, Romuald 169
 Jankowski, Czesław 220, 221
 Janota, Johannes 32
 Janulaitis, Augustinas 50, 76, 80,
 111, 116
 Jasiulaitis, Juozas 71
 Jastrunas, Mečislovas 7
 Jensen, Lotte 15
 Jogaila 112
 Jokūbonis, Gediminas 225
 Jovaras 212
 Jucevičius, Liudvikas Adomas
 [Ludwik Adam Jucewicz] 10, 15,
 77, 79, 212

- Juodelis, Petras 257
 Jurgelevičius, Petras 205
 Jurgutienė, Aušra 8, 23, 80, 99, 166, 257
 Juvan, Marko 58
- Kačinskas, Henrikas 212
 Kairiūkštis, Juozas 122
 Kalėba, Beata 14, 23, 56, 73
 Kalėda, Algis 8, 22, 75, 196, 197
 Kalinauskas, Algimantas 208
 Kallenbach, Józef 52, 96, 97
 Kalnius, Alfonsas 131
 Kamusella, Tomasz 251
 Karalius, Juozas A. 151
 Karnavičius, Jurgis 205–209
 Kasakaitytė, Marija 179
 Katilius, Algimantas 96
 Kaulakis, Juozas 151
 Kaupas, Antanas 50, 117
 Kazimieras III 200
 Keršytė, Nastazija 214, 258
 Kęstutis 112
 Kymantaitė-Čiurlionienė, Sofija 64, 100, 121
 Kirkor, Adam Honory 162
 Kitkevičius, Antanas [Antoni Kitkiewicz] 98
 Kleinas, Danielius 63
 Klementas, Antanas 159
 Klova, Vytautas 209
 Kolas, Jakub [Якуб Колас, Канстанцін Міцкевіч] 17
 Kondratavičius žr. Syrokomla, Władisław
 Konickis, Andrius 103
 Korte, Hermann 29, 30, 33
 Kościuszko, Tadeusz 105, 228
 Kotkis žr. Chodźko, Ignacy
 Kowalska, Karolina 236
 Krasiński, Zygmunt 52
 Kraszewski, Józef Ignacy 14, 15, 18, 51, 106, 122, 123, 125, 130, 144, 158, 162
 Krašiauskis žr. Kraszewski, Józef Ignacy
 Kraujalis, Petras [A. Vieštautas] 146, 248
 Krėvė-Mickevičius, Vincas 16, 88, 132, 133, 171–173, 206
 Kriaučiūnas, Petras 72, 73, 79, 122
 Kridl, Manfred 196
 Kubilius, Vytautas 8, 22, 56, 84, 90
 Kudirka, Vincas 56, 72, 73, 80, 83, 122, 123, 155, 160, 185, 212
 Kukta, Martynas 186
 Kulvietis, Abraomas 114
 Kuna, Henryk 223–225, 231
 Kupala, Janka [Янка Купала, Іван Луцэвіч] 17
 Kutzmutz, Olaf 29
 Kuzavinis, Kazimieras 203
 Kuzmickis, Zigmās [B. Kandvytis] 87, 130, 133, 144, 162, 163, 181–193, 195, 197–201, 204, 211, 248–250, 253
 Kvietkauskas, Mindaugas 117
- Lalys, Antanas 212
 Lanoux, Andrea 51, 52
 Lastas, Adomas 247
 Laurinavičius, Česlovas 117, 128
 Laurinavičiūtė, Jadvyga 171
 Lazauskas, Juozas 129
 Lebedys, Jurgis 15
 Lederbogen, Robert 240, 243
 Leerssen, Joep 13, 17, 26, 27, 43, 89
 Lenartaviczius, T. žr. Lenartowicz, Teofil
 Lenartowicz, Teofil 51
 Lentricchia, Frank 29
 Lermontov, Michail 81
 Liekis, Algimantas 97
 Liepaitė, Inga 49

- Lindė-Dobilas, Julijonas 88, 141, 142,
156, 194, 195
Löffler, Philipp 31
Lönnrot, Elias 14
Łukasiewicz, Jacek 8
Lukošius, Stanislovas 237
Lukšienė, Meilė 15
Lüsebrink, Hans-Jürgen 61
- Mácha, Karel Hynek 17
Maironis [Jonas Maciulevičius,
Jonas Mačiulis] 49, 50, 64, 80,
83–85, 90, 91, 92, 101, 111, 112, 121,
122, 196, 252
Maciūnas, Vincas 22, 71, 79, 133, 150,
151, 183, 201, 202
Mackonis, Rapolas [Rapolas
Mackevičius, Klemensas] 109,
162–167, 190, 226, 248, 249
Macutkevičius, Balys 233
Mačys-Kėkštas, Jonas 212
Mačiulis, Dangiras 128, 129
Majevskaitė žr. Majewska, Barbara
Majewska, Barbara 174
Makowski, Waclaw 47
Maksimaitis, Mindaugas 104
Malažinskaitė, Erika 156
Marcinkevičius, Justinas 143, 196,
257, 258
Markiewicz, Henryk 179
Martišiūtė-Linartienė, Aušra 82
Marksas, Karolis žr. Marx, Karl
Marx, Karl 160
Mastianica, Olga 96, 121
Matulaitis, Stasys 68, 71, 72
Mažeikienė, Ilona 218, 219, 225, 226
Mažul, Eduard 128, 129
Mažvydas, Martynas [Martinus
Mosvidius, Masvidius] 9, 114,
159, 252
McLaughlin, Thomas 29
Meirūnas, Vikt. 209
- Merkelis, Aleksandras 202
Merkys, Antanas 242
Merkys, Vytautas 62
Mickiewicz, Władysław 52, 216
Mieželaitis, Eduardas 77, 256
Miknys, Rimantas 20, 21
Mikšas, Jurgis 16, 18
Mikšytė, Regina 78, 79
Miliauskas-Miglovara, Juozas [J.
Myliauskis] 18, 80
Miller, Jan Nepomucen 177, 178, 182
Miłosz, Czesław 8
Miłosz, Oscar [Oskaras Milošas] 8,
104
Milukas, Antanas 65, 66, 68, 71, 72,
74, 76, 79, 94, 137, 151, 255
Mindaugas 112
Miškinis, Antanas 249
Miškinis, Motiejus 131, 249, 250
Mykolaitis-Putinas, Vincas 22, 56,
68, 70, 79, 83, 84, 87, 88, 91, 92, 99,
143, 150, 194, 196, 197, 256, 257
Myliauskis, J. žr. Miliauskas-
Miglovara, Juozas
Montvila, Jonas 75, 203
Mościcki, Ignacy 229
Mozė 137, 172, 185
Murka, Jonas 193
Musorgskij, Modest 207
- Nagornoskis, Vincas 82
Napoleonas 80, 194
Narbutas, J. V. 233–234
Narbutt, Teodor [Teodoras
Narbutas] 8, 66, 107, 112
Naruniec, Romuald 72
Naruszewicz, Adam Tadeusz
Stanisław 164
Naruševičius žr. Naruszewicz,
Adam Tadeusz Stanisław
Narušienė, Vaiva 99–101, 106, 132
Neubauer, John 17, 43

Neveravičius, Fabijonas 127
Nezabitauskis, Kajetonas 63
Nezabitauskis, Kiprijonas 77, 79
Nėris, Salomėja 256
Nikžentaitis, Alvydas 228, 229
Nyka-Niliūnas, Alfonsas 91
Nonevičius, Elijas 55
Norkūnas, Žilvinas 152
Norkus, Jonas 200
Norkus, Simonas 73
Norwid, Cyprian Kamil 101
Nowakowski, Jan 178
Nünning, Ansgar 25

Obolevičius-Obolėnas, Kazys [K.
Obuolėnas] 241
Obst, Jan 216
Oleka, Petras 205
Ona [Aldona Ona Gediminaitė] 201
Ordyński, Ryszard 191
Orzeszkowa, Eliza [Elzė Ožeškienė]
9, 56, 164, 166
Ostermeyer, Gottfried 63
Otrębski, Jan Szczepan 145, 146,
156, 177

Paleckis, Justas 226
Patackas, Antanas 96
Pečkauskaitė, Marija žr. Šatrijos
Ragana
Penkauskas, Pranas 151
Peterson, Brent O. 15
Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė 202, 203,
248
Petöfi, Sándor 17
Petrauskas, Kipras 205
Petrulis, J. 199
Petrulis, Stasys 212
Pietaris, Vincas 16, 90
Piłsudski, Józef 169, 219, 228, 229
Piotrowicz, Wiktor [Wiesław
Żylinski] 223

Piročkinas, Arnoldas 7
Piurko, Eduard 152
Pocevičius, Darius 234, 235
Poklewski, Józef 218
Polikletas 29
Poltermann, Andreas 61
Poška, Dionizas 141, 145, 257
Prešeren, France 17
Pronaszko, Zbigniew 219–221, 223
Puchovičienė, Danutė Bronė 233
Pugačiauskas, Virgilijus 96
Puida, Kazys 122, 212
Pumpurs, Andrejs 14

Quandt, Johann Jacob 63

Radzevičius, Petras 97
Raila, Bronys 127
Rapolionis, Stanislovas 114
Raščiuvienė, Irena 233
Raškė, Leonas 238, 241, 247
Rigney, Ann 17, 43
Rimvydai 137, 144, 171, 255
Riškus, Jonas 8, 22, 258
Robinson, Lillian S. 28
Rodziewiczówna, Maria [Marė
(Marija, Marijona) Radzevičiūtė]
9, 56, 151, 166
Romanowski, Andrzej 54
Römeris, Mykolas [Michał Römer,
Michel Romer'is] 10, 103, 104,
106, 108, 117, 118
Rudis, Gediminas 128
Ruhig, Philipp [Philippus Ruhigius,
Pilypas Ruigys] 9, 63
Runeberg, Johan Ludvig 17
Ruszczyc, Ferdynand 228, 229
Ruthner, Clemens 38

Sacido, Jorge 90
Sakalauskas-Vanagėlis, Ksaveras
185, 186

- Sąmajauskas, Kazimieras 191
 Sarbievijus, Motiejus Kazimieras
 97, 98, 114
 Satkauskytė, Dalia 8, 257, 258
 Savukynas, Bronys 203
 Schildt, Judith 30
 Schiller, Friedrich 57, 91, 123, 142, 196
 Schlegel, Friedrich 62, 63
 Schweikle, Günter 30
 Scott, Walter 16
 Sędzimir, Jan Wincent 157
 Sichert, Margir 25
 Sidoruk, Elżbieta 72
 Sienkiewicz, Henryk 56, 151, 166
 Silvestravičius, M. D. žr. Davainis-
 Silvestraitis, Mečislovas
 Sirutavičius, Vladas 103
 Sirvydas, Konstantinas 159
 Syrokomla, Władysław [Ludwik
 Władysław Franciszek
 Kondratowicz, Liudvikas
 Kondaratavičius] 14, 15, 53, 73, 81,
 123, 125, 127, 144, 151, 158, 162
 Skeivys, Rimantas 116
 Skirmuntt, Konstancja [Konstancija
 Skirmuntaitė] 106, 118, 137
 Skrupskelienė, Alina 131, 192
 Skurdenienė, Irena 80
 Slavinskaitė, Irena 50, 112, 196
 Slaviūnas, Zenonas 15
 Słowacki, Juliusz 52, 101, 122, 123, 220
 Smelstorius, Jonas 94, 203
 Smetona, Antanas 91, 129, 161, 206
 Smith, Anthony D. 26
 Snyder, Tymothy 16, 103, 220
 Specht, Benjamin 30
 Speičytė, Brigita 8, 23, 70, 80, 83–85,
 89, 143, 195, 196, 259
 Spiering, Menno 13
 Spudulis, Jonas 53
 Staliūnas, Dariusz 23, 56, 63, 64, 85,
 107, 112, 118
 Stanevičius, Simonas 141
 Staniškis, Vincas 72
 Stankevičius, Mečislovas 55
 Stankiewicz, Maurycy Michał 79
 Stauskaitė, Julija 18
 Stiklius, Kostas 186
 Strazdas, Antanas 133, 142, 249
 Strijkowski, Maciej 137, 171, 200
 Stryjeński, Tadeusz 215
 Struger, Jürgen 38
 Subačius, Paulius V. 49
 Subirana, Jaume 90
 Suny, Ronald Grigor 25
 Svarauskas, Artūras 128
 Sverdiolas, Arūnas 138
 Szukalski, Stanisław 222, 223
 Šakenis, Konstantinas 134, 156, 187,
 191
 Šalkauskis, Stasys 97, 104, 107, 135–
 140, 143, 144, 156, 183, 211, 255
 Šatrijos Ragana [Marija
 Pečkauskaitė] 75, 83, 88, 122,
 201–203
 Šeina, Viktorija 7, 190
 Ševčenko, Taras 17
 Šiaudinienė, Kazimiera 258
 Šileika, Jonas 244
 Šilkarskis, Vladimiras 156, 182
 Šimkus, Stasys 207
 Šimkus, Jonas 200
 Šlekys, Jonas 68, 70, 71, 79, 82, 151
 Šliūpas, Jonas 59–64, 74, 111, 121, 252
 Švec, Luboš 64
 Taine, Hippolyte 141
 Tallat-Kelpša, Juozas 77
 Talmantas, Jurgis 203
 Tarnowski, Stanisław 52, 196
 Tarvydas, Juozas 122
 Tautmyla, J. K. 149–151

- Toliušis, Zigmas 132
 Tovianskis žr. Towiański, Andrzej
 Towiański, Andrzej 107
 Tretiak, Józef 52
 Trumpa, Vincas 212
 Tumėnas, Justinas 199
- Ulianskis, Kazimieras 217
 Urbas, Dominykas 7, 15
 Urbšienė, Marija 167, 168, 174, 196
 Urbšys, Juozas 226, 227
- Vaičaitis, Pranas 73
 Vaičenonis, Jonas 128
 Vaičiulaitis, Antanas 91, 131, 192
 Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, Nijolė 8
 Vaičiūnas, Petras 172, 173
 Vaitkevičius, Vyktintas 96
 Vaitkevičiūtė, Eugenija 105, 179
 Vaižgantas [Juozas Tumas] 18, 51, 54,
 76, 77, 84, 87, 92, 95, 104, 250
 Valaitis, Antanas 146–148, 155, 187,
 188
 Valančius, Motiejus 133, 196, 249
 Valiūnas, Silvestras 159
 Valkis, A. 53, 55
 Vanagaitė, Gitana 8
 Varpio, Yrjö 112
 Venclova, Antanas 257
 Vengris, Antanas 168–170
 Vienožinskis, Justinas 187
 Vileišis, Petras 232
 Vileišis, Jonas 232, 236, 238, 242, 243,
 244, 246, 247
 Viliūnas, Giedrius 111, 116
 Vištelis-Višteliauskas, Andrius [A. J.
 Visztalius] 16, 18, 122
 Vitkauskytė, Ona 240
 Vyšniauskas, Arūnas 64
 Vyšniauskas, Marius 236, 242
- Vytautas 112, 118, 142, 165
 Vladislovas 165
 Vokietaitis, Juozas 129
 Voldemaras, Augustinas 111, 115
 Wagner, Richard 207
 Weber, Carl Maria von 207
 Wiesinger, Peter 32
 Williams, Raymond 57
 Winko, Simone 32–34, 36, 40
 Wyspiański, Stanisław 132, 178
 Wojciechowski, Stanisław 222
 Worthmann, Friederike 37, 40
- Zabarskaitė, Jolanta 233
 Zaborskaitė, Vanda 84
 Zadencka, Maria 112
 Zajančiauskas, Zigmas 130
 Zalatorius, Albertas 132
 Zan, Abdon 46
 Zan, Tomasz [Tomas Zanas] 162,
 188, 235
 Zawadzki, Józef [Juozapas Zavackis]
 17, 73, 91
 Zeyringer, Klaus 33
 Żeligowski, Lucjan 218, 225, 228, 229
 Zimmer, Ilonka 27, 34, 36, 38
 Zobarskas, Stepas 203–205, 248
 Żukowski, Szymon Feliks 75
 Zverev, Nikolaj 209
- Žadeikytė, Rita 217
 Žaltauskaitė, Vilma 96
 Žekevičiūtė, Indrė 8
 Žemaitė 78, 85
 Žičkus, Tomas [Žičkauskas] 18, 90
 Žilius, Jonas [Jonas Žilinskas, Jonila,
 Ir. Jonas] 68–71, 74–76, 151, 202,
 210, 255
 Žiugžda, Juozas 131, 200
 Žukas, Vladas 23, 132